

Lorenz Uthardt **Jordbrukaren mellan tradition och förnyelse**

En studie av syd- och västfinländska
jordbrukare i EU-Finland

Lorenz Uthardt

Född 1944

Agrolog från Högre Svenska Lantbruksläroverket i Åbo 1966. Fortsatta jordbruksstudier i University of Wisconsin USA 1966–1967. U-landsarbetare, rektor för jordbruksskola i Papua Nya Guinea, 1971–1974. Konsulent för Vasa Ångkvarns Aktiebolag och senare näringsombudsman i Malax kommun. Självständig jordbrukare sedan 1974. Student från Vasa Svenska Aftonläroverk 1991. Politices magisterexamen 2005 från samhälls- och vårdvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi i Vasa.

Frampärmens bilder: hästbilden, foto Holger Gullholm 1939; traktorbilden, foto Lorenz Uthardt 2009; kornfält i Övermalax, foto Göran Strömfors 2009. **Bakpärmens bild:** foto Lorenz Uthardt.

Layout: Göran Strömfors

Åbo Akademis förlag

Biskopsgatan 13, FI-20500 Åbo, Finland

Tfn +358 (0)20 786 1468

Fax +358 (0)20 786 1459

E-post: forlaget@abo.fi

<http://www.abo.fi/stiftelsen/forlag>

Distribution:

Oy Tibo-Trading Ab

PB 33, FI-21601 Pargas, Finland

Tfn +358 (0)2 454 9200

Fax +358 (0)2 454 9220

E-post: tibo@tibo.net

<http://www.tibo.net>

JORDBRUKAREN MELLAN TRADITION OCH FÖRNYELSE

Jordbrukaren mellan tradition och förnyelse

En studie av syd- och västfinländska jordbrukare
i EU-Finland

Lorenz Uthardt

ÅBO 2009

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG – ÅBO AKADEMI UNIVERSITY PRESS

CIP Cataloguing in Publication

Uthardt, Lorenz

Jordbrukaren mellan tradition och förnyelse :
en studie av syd- och västfinländska jord-
brukare i EU-Finland / Lorenz Uthardt. –

Åbo : Åbo Akademis förlag, 2009.

Diss.: Åbo Akademi. – Summary.

ISBN 978-951-765-488-3

ISBN 978-951-765-488-3
ISBN 978-951-765-489-0 (digital)
Oy Fram Ab
Vasa 2009

Abstrakt

Syftet med denna avhandling var att undersöka hur förändringarna i det agrara samhället påverkar den enskilda jordbrukarens livskoncept. Teorin som ligger till grund för förståelsen anknyter till moderniseringen, som framtvingat nya metoder och ett jordbruk med stark förankring i marknaden. Europeiska unionen har för jordbrukarna betytt nya rutiner och tvång att uppfylla bestämda regelverk. Den empiriska analysen berör frågor jordbrukarna tvingas tänka igenom på det personliga planet. Därtill behandlas viktiga strategier som är betydelsefulla för framtiden med dithörande ökad ekonomisk risk.

Nyckelbegreppet kallar jag livskoncept. Livskonceptet består av känslan av sammanhang enligt Aaron Antonovskys definition, i förening med livspolitik som Anthony Giddens beskriver den. Livskonceptet är en kombination av meningsfullhet, begriplighet och hanterbarhet, jämte livskontroll, självbestämmande, förtroende, emancipation och identitet. Dessa är element som jordbrukaren tvingas leva med i beslutsprocessen och som utgör grund för livskvalitet. Avhandling är baserad på intervjuer med 46 jordbrukare i olika ålder från Österbotten, Åboland och Nyland. Jordbrukarna i undersökningen var noga utvalda och representerar jordbrukets olika inriktningar. Under intervjuerna behandlades olika teman, som förutom rena jordbruksproblem också tangerade sociala angelägenheter som ensamhet, stress och jämbördighet med andra yrkesgrupper. Därtill återspeglas jordbrukets situation i andra länder genom diskussioner som förts med olika utländska experter och jordbrukare.

Känslan av identitet och stolthet var stark hos samtliga intervjuade. Jordbrukare i åldern 39–52 år visade sig ha det starkaste livskonceptet och de äldre i intervallet 53–69 år det svagaste ett resultat av den snabba förändringen i det agrara samhället. De yngsta under 38 år håller fortfarande på att söka sin plats och att besluta om i vilken riktning de önskar utvidga sin verksamhet och har därför inte hunnit utforma sitt livskoncept. Ett genomgående problem är att man inte känner sig jämställd med andra yrkesgrupper.

De centrala begreppen är: det agrara samhället, modernisering, globalisering, jordbrukartyp, risker, expertsystem och livskoncept.

Abstract

This study investigates how changes in the agrarian community affect the individual farmer's life concept. The theory is grounded in modernisations that demand new methods for agricultural enterprises in a market-dictated environment. A membership in the European Union demands new routines and the necessity to comply with special rules. The empirical analyses take up questions that are important for the individual farmer and new strategies that are essential for the future in combination with an increasing economic risk.

Life concept is a combination of the 'sense of coherence', according to Aaron Antonovsky and 'life politics', explained by Anthony Giddens. The life concept is, as a term, an amalgamation of meaningfulness, comprehensibility and manageability, jointly with life control, self-determination, trust, emancipation and identity. These are elements that farmers are forced to live with in the process of decisions which is an argument for quality of life. The thesis is based on interviews with 46 farmers, representing different age groups from the area of Österbotten, Åboland and Nyland coastal areas in the southwest of Finland. The interviewed farmers were carefully chosen in order to represent different age groups and in addition ways of farming. Themes discussed with the farmers brought up various agricultural subjects and also social circumstances, such as loneliness, stress and being equal to other professional categories in society. Worldwide agricultural problems are also examined in the thesis through discussions with various experts and agriculturists from a number of countries.

Self-identity and being proud was a strong characteristic among the interviewees. Farmers in the age group 39-52 year showed the strongest life concept. The eldest 53-69 year of age proved to have the weakest life concept, which could be a result of the rapid changing in the agrarian community. The youngest group, younger than 38 year of age, are still in the process of deciding the right path in life and have not yet developed their life concept. A drawback in all age groups is the feeling of not being equal with other professional groups in society.

Keywords: agrarian community, modernity, globalization, farm type, risk expert systems and life concept.

Förord

Att som 59-åring börja studera på nytt med en stor grupp ungdomar var för mig en spännande process. Med facit i hand tror jag att det är bra att i en sådan grupp ha med en äldre person. I mitt fall hade jag enbart positiva upplevelser av min grupp och jag kände samhörighet med den. Fortsättningen efter magisterexamen har därför varit en ensam färd där insamlingen av det empiriska materialet överskuggat allt.

Varför börjar man studera på nytt i mogen ålder? I mitt fall var den utlösande faktorn Mikael Nygårds inträde i vår familj och hans disputation. Efter uppmaningar av honom tog jag mod till mig och deltog i den allmänna intagningen till studier i socialpolitik vid Åbo Akademi i Vasa. Efter att ha blivit intagen började hösten 2003 en intensiv studietid som nu kulminerar i doktorsavhandlingen. Mikael Nygård har under hela min studieperiod fungerat som min mentor. Eftersom han arbetat som akademielektor i socialpolitik på Åbo Akademi i Vasa, har han funnits nära till hands för konsultationer. Vi har också delat samma fritidsintresse jakt och på våra jaktresor haft tid att diskutera. Jag vill rikta ett alldeles speciellt tack till Mikael som hela tiden uppmuntrat mig och flitigt diskuterat med mig kring de olika vetenskapliga problemen, och därmed åskådliggjort olika möjligheter i min forskning.

Mitt intresse för samhället väcktes av min mor redan i en tidig barndom. Slumpen gjorde att jag blev agrolog och fick ett stipendium till USA för vidare lantbruksstudier. Eftersom jag själv blev jordbrukare har jordbrukarnas och jordbrukets problem hela tiden varit kända och flitigt diskuterats i min familj. Därför har det känts naturligt att fokusera på förändringsprocessen från det traditionella jordbrukarsamhället till det moderna. Processen är i vår globaliserade värld allt snabbare och speciellt i Finland kombinerad med många svårigheter, eftersom jordbruken i regel är små. Jag har speciellt intresserat mig för hur olika åldersgrupper av jordbrukare rent personligt upplever förändringsprocessen. Min avhandling pro gradu koncentrerades på de österbottniska jordbrukarnas livskoncept i brytningstid. Det upplevdes därför som naturligt att fortsätta detta projekt och utveckla det till att omfatta förutom Österbotten även Åboland och Nyland.

Till mina handledare professor Gunborg Jakobsson vid Åbo Akademi samhällsvetenskapliga institution och professor Hannu Katajamäki

från Vaasan Yliopisto, riktar jag ett varmt tack för det ypperliga stöd och den uppmuntran och handledning jag fått under årens lopp. Jag vill speciellt tacka Gunborg för de många genomläsningarna av mitt manuskript och de värdefulla kommentarer jag fått. Hannu åter vill jag tacka speciellt för att han stött mig i mina visioner och gett värdefull handledning vid utformningen av de stora linjerna. Jag uppskattar och har insett betydelsen av att ha två handledare som ypperligt kompletterat varandra.

Till mina granskare universitetsforskare Tiina Silvasti och professor Erland Eklund riktar jag ett varmt tack för de ingående värdefulla kommentarer som jag också beaktat vid min slutliga genomgång av avhandlingen. Ett särskilt tack till Erland Eklund för listan med detaljer som var viktiga vid den sista genomgången av materialet. FD Barbro Wiik vill jag tacka för den ingående språkgranskningen och reflexionerna. Tack riktar jag också till Annika Lindberg och Thea Helsing för all hjälp jag fått under de gångna åren. FD Berndt Haustein har under processens gång gett mycket värdefull hjälp speciellt när det gällde sammanställningen av intervjuerna. Diskussionerna med Berndt gav många värdefulla infallsvinklar, tack för det. Jag tackar Dr. Douglas Fry för granskningen av den engelska texten.

Ett innerligt tack till PM Anders Smedberg för all den hjälp han gett mig när det gällt utformning av tabeller och figurer. Anders har också fungerat som min diskussionspartner under processen och hjälp mig på många olika sätt.

Under utformningen av texten har jag haft värdefull hjälp av FD Leif Finnäs som orkat läsa och gett förslag till ändringar och formuleringar, tack för det. Göran Strömfors vill jag tacka för utformningen av pärmen och ombrytning av texten.

Jag vill tacka professor Risto Eräsaari för alla kommentarer han gett efter genomläsningen av olika uppsatser som berört moderniseringen. Under forskningsprocessen har jag haft ovärderlig hjälp av professorerna Ulrich Beck från Tyskland, Jan Douwe van der Ploeg från Holland och Frank Vanclay från Australien. De nämnda professorerna har sänt mig sådant material som hjälpt mig att hitta nya infallsvinklar, vilket jag är tacksam för.

Jag vill alldeles speciellt tacka hela min familj för att ha uppmuntrat mig och hjälpt mig tro på mig själv. Utan er skulle hela projektet inte ha lyckats. Dagmar vill jag tacka för att hon orkat lyssna på doktorandens

ändlösa utläggningar. Jag tackar för allt understöd och alla vänliga kommentarer. Jag tackar också för de många fina diskussionerna, för alla frågor och all konstruktiv kritik av mina tankar och formuleringar.

Till slut vill jag rikta ett varmt tack till de organisationer som genom stipendier möjliggjort forskningen. Speciellt vill jag tacka Sparbankernas Forskningsstiftelse och Kluuvi Stiftelsen för att alla år ha uppmärksammat mig med sina stipendier. Åbo Akademi, Stiftelsen för Åbo Akademi, Svensk-Österbottniska Samfundet r.f. och Lantbruksföretagarnas pensionsanstalt, har genom sina stipendier bidragit till genomförandet av forskningen och tryckningen av avhandlingen.

Lorenz Uthardt

Övermalax den 25 juli 2009

Innehållsförteckning

1 Inledning 15

1.1 Avhandlingens bakgrund 15

1.2 Undersökningens utgångspunkter och uppläggning 17

2 Teori för det agrara samhället 21

2.1 Moderniseringens olika perspektiv 22

2.1.1 Risksamhället 23

2.1.2 Reflexiv modernisering – en stegrad modernisering 25

2.1.3 Globalisering 28

2.1.4 Marginalisering 29

2.2 Individens livskoncept 32

2.2.1 Livspolitik 32

2.2.1.1 Förtroende 34

Tillit, förtrogenhet och förtroendebegrepp
som kompletterar varandra 34

Social komplexitet 36

Ontologisk trygghet och tillit 37

2.2.1.2 Identitet 38

2.2.2 Känsla av sammanhang 40

2.2.3 En sammanfattande modell för individens livskoncept 43

3 Undersökningens syfte och frågeställningar 47

4 Tidigare empirisk forskning rörande jordbrukets moderniseringsprocess 51

4.1 Lidande och osäkerhet som utgångspunkter för livsbesluten 52

4.2 Det kulturella manuskriptets betydelse 54

4.3 Livsformens nya utmaningar 56

4.4 Upplösning av könsbunden rollfördelning mellan lanthusmödrar och husbönder 57

4.5 Jordbrukarbefolkningens psykiska tillstånd 60

4.6 Gamla och nya identiteter 64

4.7 Sammanfattning 66

5 En historisk tillbakablick 68

5.1 1860-talet som en brytningstid mellan gammalt och nytt 68

5.2 Socialpolitikens betydelse 71

5.3 Jordbrukskommittébetänkanden som markerar grunden till förändring 74

5.4 Utmaningarna inom jordbruket under 2000-talet 77
Moderniseringen av EU:s jordbrukspolitik
och "hälsogranskningen" 79
Den nya landsbygden 81

5.5 Sammanfattning 83

6 Situationen för de syd- och västfinländska jordbrukarna idag 85

6.1 Det empiriska materialet 85

Temaintervju 86

Urval av undersökningsgrupper 87

Etiska aspekter 90

Transkriberingen av intervjuerna 91

Analys av materialet 91

Reliabilitets- och validitetsaspekter 92

Min egen yrkesbakgrund 93

De intervjuades respons på det inspelade materialet 94

7 Jordbrukaren mellan tradition och förnyelse 96

- 7.1 Ekonomi och miljö 96
 - Osäkerhet och otrygghet 100
 - Omställningarna inom EU 101

- 7.2 Jordbrukets miljöpåverkan 102
 - Ökade krav på hållbar utveckling 104
 - 7.2.1 Nya teknologiska lösningar 106
 - 7.2.2 Framtidens jordbrukare 108
 - 7.2.3 Den globala debatten om miljöfrågor och framtid 114
 - 7.2.4 Sammanfattning 120

- 7.3 Juridik och förvaltning 121
 - 7.3.1 EU-medlemskapets krav 121
 - 7.3.2 Rådgivningsverksamheten 125
 - Utvärdering av rådgivningsverksamheten 133
 - 7.3.3 TE-centralen 134
 - 7.3.4 Övervakningen 136
 - 7.3.5 EU-regelverks olika tolkningar 142
 - Reglerna för stöd uppfattas på olika sätt 144
 - 7.3.6 Jordbrukaren och byråkratin 146

- 7.4 Jordbrukarnas utbildning 149
 - Släktens förväntningar 150
 - Jordbrukandet som företagsform 152
 - Jordbrukaryrkets status i framtiden 155
 - Vidareutbildning oundviklig för dagens jordbrukare 161

- 7.5 Intresse för politik 163
 - Uppfattningen om partiernas ståndpunkter i jordbruksfrågor 164
 - 7.5.1 Rätten till hälsovårdstjänster och andra tjänster 166
 - Stress 169
 - 7.5.2 Ensamhet 172
 - Samarbete jordbrukare emellan 175

- 7.6 Att möta globala utmaningar 179

- 7.6.1 Världsmarknadspris 179
 - Behov av en överlevnadsstrategi 181
 - Genmanipulerade grödor 186
 - Jordbrukets nya metoder och driftsinriktningar 189
- 7.6.2 Internationella strategier 194
 - Nya komplement till jordbruket 194
 - Framtidens krav på det globala jordbruket 195
 - Det nationella jordbruket som en global livsmedelsproducent 198
 - Ansvar för den ekologiska helheten 199
- 7.7 Jordbrukarnas identitetsproblem 202
 - 7.7.1 Familjen och ekonomin 209
 - Banken – en viktig aktör 209
 - 7.7.2 Sparprogram för dåliga tider 214
 - 7.7.3 Aktörer och personer som kontaktas i en krissituation 216

8 Sammanfattning och diskussion 220

- 8.1 Resultatsammanfattning 220
 - Det agrara samhället 220
 - Modernisering 222
 - Globalisering 224
 - Jordbrukartyper 226
 - Risker 228
 - Expertsystem 230
 - Livskonceptet 232
- 8.2 Den fortsatta forskningen 237

Litteraturförteckning 239

Bilagor 253

English summary 259

Bilaga 1–6. Frågeformulär 253

Bilaga 7. Expertintervjuer 256

Figurer och tabeller

- Figur 1: Livskonceptet 44
- Figur 2: Livskonceptets olika element 45
- Figur 3: System med direktstöd 78
- Figur 4: Geografisk spridning av respondenterna
i Österbotten, Åboland och Nyland åren 2006–2007 88
- Tabell 1: Åldersstrukturen hos jordbruksföretagare i
undersökningen (N=46) 89
- Tabell 2: Jordbrukens inriktning i undersökningen bland
de intervjuade (N=46) 89
- Tabell 3: Lägenhetsstrukturen i undersökningen bland
de intervjuade i procent 89
- Tabell 4: Inställningen till rådgivning, procent (N=46) 133
- Tabell 5: Besök av kontrollerande tjänstemän på de
i undersökningen ingående gårdarna (N=46) 142
- Tabell 6: De intervjuade jordbrukarnas inställning till granskning
och övervakning, procent (N=46) 148
- Tabell 7: De intervjuade jordbrukarnas och deras makars
utbildningsnivå, procent (N=46) 150
- Tabell 8: De intervjuade jordbrukarnas upplevelse av jämbördighet
med andra yrkesgrupper, landskapsvis i procent (N=46) 159
- Tabell 9: De intervjuade jordbrukarnas inställning till att satsa på andra
produktionsinriktningar, landskapsvis i procent (N=46) 185
- Tabell 10: De intervjuade jordbrukarnas attityder till olika
framtida strategier, procent (N=46) 192
- Tabell 11: De intervjuade jordbrukarnas planer beträffande
framtida investeringar, regionvis i procent (N=46) 192
- Tabell 12: De intervjuade jordbrukarnas primära rådgivningskälla vid
behov av stöd samt i händelse av kris, procent (N=46) 218
- Tabell 13: De intervjuade jordbrukarnas första kontakt i händelse
av kris, landskapsvis i procent (N=46) 219

1 Inledning

1.1 Avhandlingens bakgrund

I Finland har jordbruket alltid varit viktigt och har i ett historiskt perspektiv bevisat sin betydelse om och om igen. Produktionen av livsmedel har på grund av landets nordliga läge bjudit på många svårigheter (Vi-hola 1991; Jutikkala 1963). Lönsamhet har ofta varit svår att uppnå och därför tidigt gett upphov till kompensationsystem. Behovet att hålla landsbygden befolkad har också bidragit till den förda jordbrukspolitiken utformning och sociala karaktär. Stödsystemet i ett historiskt perspektiv har också sitt ursprung i jordbrukets prispolitik, som till sin natur kunde ses som ett socialt stöd. Jordbruket var länge småbruksdominerat och stödpolitiken hade stor betydelse. För den fortsatta utvecklingen och det för välfärdssamhället kännetecknande sociala framstegen i landet, var den sociala jordbrukspolitiken viktig. Enligt Leo Granberg (1989, 173–175) var ett av målen för välfärdsstaten i Finland att åstadkomma en social jordbrukspolitik. Inkomststavlssystemet samt de på landsbygden därtill hörande inkomstutjämningsstöden löste för många de stora sociala problemen. Inkomstutjämnningen visar tydligt hur den i välfärdsstaten godtagna inkomstutjämningsprincipen också antagits i lantbrukspolitiken, på grund av att jordbruket till sin struktur inte klarade av de ekonomiska förändringarna utan statens ingripande.

Jordbrukets förändringsprocess är ett fortgående fenomen i moderniseringsens spår. Produktionen av livsmedel blir allt viktigare både globalt och lokalt. Jordbrukarnas betydelse som producenter av olika livsmedel nu (år 2009) och i framtiden stärks genom de stigande livsmedelspriserna. Jordbrukens lönsamhet har däremot inte visat någon uppåtgående trend. Förändringsprocessen ställer stora anspråk på individen, som genom viktiga strategiska val tvingas ta nya risker utan att på förhand veta om valet är rätt eller fel. Byns inverkan som inspirationskälla har avtagit i takt med att allt färre ägnar sig åt jordbruk. Kraven på hela produktionsprocessen blir allt större från samhälle och myndigheter, samtidigt som allmänheten är medveten om att jordbrukarna lyfter stöd för sin produktion. Frågan är hur jordbrukaren som individ klarar av den fortgående förändringsprocessen. Utvecklingen av jordbruksproduk-

tionen blir allt mer industrialiserad och samtidigt entreprenörbaserad. Den långtgående marknadsorienterade och specialiserade produktionen är känslig för prisförändringar, som snabbt påverkar ekonomin för den enskilda jordbrukaren.

Produktionen av mat är allt viktigare vilket ger upphov till långtgående spekulationer om hur den i framtiden kan tryggas, samtidigt som produktionen av biobränslen hamnat i blickpunkten. Problematiken fördjupas i Finland, när allt fler jordbrukslägenheter¹ i framtiden kommer att läggas ned. En undersökning utförd av Finska Gallup i februari–april 2008 visar på en reduktion av jordbrukslägenheter från 63 400 år 2008, till 46 750 år 2016 (Joensuu, 2008). Det betyder att var fjärde jordbrukslägenhet kommer att avvecklas under den nämnda tiden, och att de enskilda jordbrukens areal i medeltal skulle öka till 47,5 hektar per lägenhet. Orsaken kan sökas i generationsväxlingen, men också i de yngre generationernas ovilja att fortsätta ett jordbruk med vikande lönsamhet. I regeringsprogrammen² betonas betydelsen av jordbrukens lönsamhet och tryggade verksamhet utgående från behovet av inhemska livsmedel baserade på inhemska råvaror. Inom familjejordbruket betonas därtill både ökad produktivitet och förbättrad konkurrenskraft inom den gemensamma europeiska marknaden. Ett nytt alternativ som nämns är energiproduktion.

Avsikten med den föreliggande undersökningen är att klarlägga hur förändringsprocessen påverkar den enskilda jordbrukarens ”livskoncept”. Jag har valt uttrycket livskoncept för att beskriva olika faktorer som ligger till grund för de val, mellan gammalt och nytt, som jordbrukaren tvingas göra. Kärnfrågan är hur jordbrukaren som individ klarar av den förändring jordbruket tvingas in i. Hans eller hennes val och strategier blir avgörande, därför att de samtidigt ställer krav på både kunskap och maskiner. Strategierna måste utgå från Europeiska unionens och det egna landets jordbrukspolitik, vilka åter ligger till grund för förtroende för framtiden. Strategierna har också ett kraftigt samband med individens identitet, som påverkas av förändringarna från ett småbrukarkoncept till verksamhet av ibland industriell natur. Motsatsen, det vill säga stagna-

¹ Med jordbrukslägenhet avses ett jordbruk i vilket det vanligen ingår både odlad jord och skog

² Valtioneuvoston Maataluspoliittinen Selonteko 2005 samt Regeringsprogrammet för statsminister Matti Vanhanens andra regering 2007

tion och ovilja till förändring, kan ha en förödande inverkan och resultera i marginalisering och i värsta fall utslagning. För att underlätta val av strategier och samtidigt öka kunskapsnivån i takt med utvecklingen behövs, bland annat, tillit till abstrakta system – expertsystem och myndigheter.

1.2 Undersökningens utgångspunkter och uppläggning

Jordbruket befinner sig vid ett vägskal, och vi har bakom oss en utveckling där det ännu funnits utrymme för en rad traditionella tänkesätt. I det framtida scenariot för jordbruket finns enligt Jan Douwe van der Ploeg (2003; 2008) ett val med två vägar: En väg baseras på landsbygdsutveckling i form av ett försiktigt framåtskridande när det gäller nya möjligheter. Den andra vägen åter bygger på tillväxt både storleks- och verksamhetsmässigt, i en industriell kontext. Det finländska jordbruket befinner sig i en risksituation när det gäller den framtida utvecklingen. Högmodernitetens världsbild utgår från en miljö av möjligheter som är förenade med riskfaktorer, och riskbedömningen kan enligt Giddens (1997) aldrig bli fullkomlig, eftersom det alltid förekommer möjligheter till oförutsedda och oavsiktliga resultat också i miljöer med relativt begränsade risker. Vem vill då bli jordbrukare, när framtiden verkar oviss? Det finns i jordbrukets struktur ett samband mellan sociala och ekonomiska frågor som legat till grund för den förda stödpolitiken (Granberg 1989, 13).

Jordbrukaren som individ står i centrum för undersökningen. Identiteten är något de äldre jordbrukarna knappast reflekterat över, men den står också i centrum för utvecklingen. En utveckling som är färgad av förändringar, men trots detta ändå alltjämt med bindningar till både tradition och byasamhälle. Utgångspunkten är att vi lever i en värld av ”både och”, men tänker i termer av ”antingen eller”, för att citera Ulrich Beck (1995).

I kapitel två går jag närmare in på de teorier och perspektiv på modernisering som på ett avgörande sätt representerar den förändringsprocess som är på gång. Moderniseringsteorin är brokig och omdebatterad. I den klassiska sociologin har teoretiker som Marx, Weber, Durkheim och Simmel diskuterat begreppet modernisering som den förändringsprocess i samhället som började från industrialiseringen (Ritzler 2000).

Begreppet har prisats och samtidigt fått mycket kritik. Jag har valt att se på moderniseringen utgående från Ulrich Beck. Globaliseringen är på ett avgörande sätt också inom jordbruket en faktor att beakta och därmed också den kosmopolitiska aspekten på utveckling, som Beck (2001) skulle säga. Dessa teoretiska instrument är viktiga att analysera i samband med utvecklingsprocessen, där den reflexiva moderniseringen står för en kontinuerlig utveckling och förändring. Modernisering sedd ur ett förnyelseperspektiv gäller inte enbart industrisamhällets moderniseringsramar utan också den enskilda individen. Den reflexiva moderniseringen innebär en ökad modernisering med samhällsförändrande konsekvenser. Termen reflexiv modernisering fokuserar på "självet" i kombination med förändringar av samhället. Reflexiv modernisering mynnar ut i en konfrontation mellan de konsekvenser risksamhället gett upphov till (se Beck 1998; 2001).

Identitetsskapandet ingår också i den teoretiska ansatsen och är centralt relaterade i empirin, där jordbrukarnas brist på förtroende för samhällets expertsystem ökar risken för misslyckande och minskat välbefinnande. Identiteten är starkt påverkad av moderniseringen och speciellt den reflexiva moderniseringen nya närmare koncept (Giddens 1997; Beck 1998). Behovet av förnyelse kontrasteras mot tidigare generationers traditionsbundna och oföränderliga arbetssätt. Globaliseringen ger nya verktyg men ökar också risken, vilket åter kan ha negativa effekter med eventuellt marginalisering som följd. I kapitel två beskrivs termen livskoncept, som bygger på den av Aaron Antonovskys utvecklade teorin om känslan av sammanhang, i kombination med livspolitik enligt Anthony Giddens.

I kapitel tre introduceras undersökningens tre frågeställningar och avgränsning. De enskilda frågeställningarna behandlar jag också mera ingående i detta kapitel.

I kapitel fyra presenteras tidigare forskning inom det finländska jordbruket samt utländsk jordbruksforskning. Speciellt kvinnornas roll inom jordbruket i Finland har väl belysts i flera undersökningar, som också kompletterar det egna materialet. Eftersom min egen empiri inte direkt inkluderat kvinnorna på landsbygden, annat än i de sammanhang där dessa tillfälligt nämns, är det av betydelse att se problematiken även från kvinnornas perspektiv. I denna avhandling görs detta i samband med att jag redogör för tidigare forskning på området – forskning som koncentrerar sig på jordbrukarna och deras förändrade situation.

I kapitel fem företas en historisk tillbakablick med avsikt att placera in min egen undersökning i tid och rum. Historien har på olika sätt påverkat utvecklingsförloppet i det finländska jordbruket. För att kunna se hela utvecklingen och samtidigt förstå vilka mekanismer som legat till grund för den är det viktigt att göra denna resa i historien, som tar upp några av de viktigaste aspekterna, bland annat den socialpolitiska dimensionen. Mycket av jordbrukarnas förståelsebakgrund är grundad i historiska händelser. Moderniseringen har mer eller mindre tvingat till anammande av nya koncept. De största och mest genomgripande förändringarna har sin början i och med EU-inträdet. Trots detta måste jordbrukarna erkänna att synsättet på hur jordbruket bedrivs i framtiden har förändrats oberoende om Finland blev ett EU-land eller inte.

I kapitel sex börjar jag med en presentation av det egna empiriska materialet och hur detta tillkommit. Undersökningens metodiska ansats och de praktiska förehavandena presenteras i detalj.

I kapitel sju presenteras resultatet av den empiriska undersökningen. Denna ger vid handen att jordbrukarens situation i dag kan ses ur olika infallsvinklar. Den ekonomiska situation jordbruket befinner sig i föranleder många tankar och ger upphov till en hel del nytänkande. Likaså tvingar de nya miljökraven i samband med stödpolitiken till nytänkande och nya lösningsmodeller. I kapitlet aktualiseras också den globala dimensionen, utgående från personlig kommunikation med olika internationella aktörer. Vilka är de framtida alternativen i en värld, som i en allt högre grad kännetecknas av innovativt jordbruksentreprenörskap, det som van der Ploeg (2003), kallar tala den ”virtuella jordbrukaren”? Hur ser det ut med tillväxten i en värld med nya paradigmer? Jordbrukarnas syn på sin situation i ljuset av den från EU dikterade jordbrukspolitiken bjuder på en hel del nya krav och övervakning. Därtill är nya förhållningsregler ett måste för alla. Kapitel sju behandlar också jordbrukarnas syn på rådgivning och utbildning. Vilken status har jordbruket i framtiden, kan slakten fortfarande räkna med att det ”manuskript” som Silvasti (2001) skriver om, det vill säga gårdens fortbestånd kommer att bibehålla sin betydelse. Vilken inställning har dagens jordbrukare till statliga stödåtgärder och politik överlag? Finns det fortfarande förtroende för statlig jordbrukspolitik liknande den jordbruksbefolkningen vant sig vid, eller har det skett en förändring? Vad betyder stress och ensamhet för den moderna jordbrukaren? Bör jordbrukaren agera

genom att bilda större enheter utgående från samarbete kring maskiner, eller genom att sköta allt själv? En ny faktor att räkna med är den globala marknadens inverkan på jordbruksprodukternas efterfrågan och prisnivå. Detta implicerar nya strategier och samtidigt nya risker. Hur hanteras krisscenarion och, vem vänder man sig till är frågor den moderna jordbrukaren i sin föränderliga omgivning allt oftare tvingas ta ställning till.

I det avslutande kapitlet åttan sammanfattas och diskuteras resultaten av den gjorda undersökningen mot bakgrunden av de uppställda frågeställningarna och avhandlingens teoriram. Det avslutande kapitlet ger även uppslag till fortsatt forskning.

2 Teori för det agrara samhället

Det agrara samhället som beskrivs är det postmoderna jordbrukarsamhället. Här avses landsbygden, byasamhället och den omgivning som präglat jordbrukarna i generationer. Det agrara samhället har olika utformning beroende på om man befinner sig i Österbotten i Åboland eller i Nyland. Samhällsstrukturen är beroende av jordbrukens storlek och arrondering. I Österbotten har bosättningen koncentrerats till byn och jordbruksmarken är situerad på många olika platser. I södra delarna av landet har jordbrukarna oftast sin jord nära driftcentrum. Jordbrukarna i det agrara samhället har av tradition självständigt utformat sin verksamhet. Trots sin självständighet har jordbrukarkåren inte varit isolerad från samhällets sociala omgivning utan utgjort en del av den. Jordbruket har varit och är en institution som har relativt stor självständighet och som också ger möjligheter till individuell utveckling. I jordbruket och i jordbrukarnas arbete finns en dynamik som sträcker sig generationer tillbaka, och som genom tiderna trots alla förändringarna lyckats omorganisera sin verksamhet (jfr van der Ploeg 2008). Moderniseringen har resulterat i utslagning av mindre jordbruk, vilket åter betytt möjligheter för andra att förstora egna jordbrukslägenheter. Det officiella budskapet från statsmakten har genom jordbrukspolitiken signalerat behovet av intensifierad produktion, effektivitet och industrialisering av driften. Trots detta finns det inte någon inbyggd garanti för att lyckas med driften också i framtiden (jfr Silvasti 2001; van der Ploeg 2008).

I teoriramen för avhandlingen ingår viktiga begrepp, som har samband med förändringsprocessen inom det agrara samhället. Jag tar först upp de kontextuella begreppen modernisering, globalisering, marginalisering, livspolitik, förtroende, identitet och känslan av sammanhang, vilka har anknytning till livskonceptet. Avhandlingen baserar sig på den enskilda individens livskoncept. Med begreppet livskoncept avses en kombination mellan meningsfullhet, begriplighet, hanterbarhet kombinerat med livskontroll, självbestämmande, livsbeslut, livsplan och emancipation. Senare i kapitlet kommer begreppet att grundligare beskrivas.

Jag har valt ”modernisering”, främst utgående från Ulrich Becks tolkning, som ett centralt begrepp. Eftersom reflexivitet i motsats till postmodernitet har antagit en central position i social teori, blir reflexiv modernisering ett viktigt begrepp i min avhandling. Det är därför

naturligt att jämsides med Ulrich Becks infallsvinklar på moderniseringen främst ta med Anthony Giddens. Båda har i den sociala teorin fokuserat på samhällets nya strukturer och förändringsprocesser, och såväl Beck som Giddens uppmärksammar individens reflexivitet, d.v.s. den individuella utvecklingen (Delanty 1999, 148–149).

2.1 Moderniseringens olika perspektiv

Förändringarna i det agrara samhället har ett starkt samband med moderniseringen. Moderniseringen i samhället innefattar både en kulturell och en social dimension och, bägge sträcker sig mellan självständighet och fragmentering i en kontinuerlig konflikt med varandra. Det moderna samhället är fokuserat på differentiering. Med differentieringen avses specialisering av olika verksamheter i samhället (jfr Dodd 1999; Delanty 1999). Detta tar sig inom jordbruket uttryck i form av ett paradigmskifte, vilket innebär en storskalig förändring från familj jordbruk till industriella produktionsanläggningar.

Moderniseringen är ett tema som de klassiska sociologerna intresserat sig för. Marx, Weber, Durkheim och Simmel har på olika sätt behandlat moderniseringen och uppkomsten av det moderna samhället (jfr Ritzler 2000, 83; Alasuutari 2007, 199). Den centrala utvecklingen omspänner förändringen från ett ruralt samhälle till ett urbant. De drivande krafterna förutsatte industrialisering och de behov som skapades och därmed framtvängde förändringarna i samhället, vilka inte lämnade någon sektor oberörd. Moderniseringen inverkade bland annat också på arkitekturen och den moderna samhällsplaneringen. Till en början var samhällsplaneringen ”anti-urban” enligt Scott Lash. De gröna värdena betonades i form av parker och grönområden, som utgjorde motpoler till slumområden och tätt bebodda arbetarkvarter. Moderniteten förde med sig nya byggnadsmaterial och ett helt nytt sätt att se på funktionaliteten i stadsplaneringen i kombination med en ny utformning av stadsarkitekturen (Lash, 1999, 19-30).

Anthony Giddens nämns ofta som den sociolog som i slutet av 1900-talet började använda uttryck som ”radikal”, ”hög” eller ”sen” modernitet när han beskrev moderniseringen enligt ett annat koncept än de tidigare klassiska sociologerna. Ulrich Beck däremot koncentrerade sig på moderniseringen främst ur en riskaspekt genom att peka på ”risksamhället”. Jürgen Habermas åter såg moderniseringen som ett ”ofullgånget” projekt (Ritzler 2000, 83).

Enligt Giddens kan kärnan i moderniseringen identifieras i självet reflexivitet (self-reflexivity). Moderniseringen för med sig en utveckling startande med omorganiseringen av grundläggande processer som karakteriserar det moderna livet. Här för Giddens som ett exempel fram urbäddningsmekanismer (disembedding mechanisms), som frigör sociala funktionssätt. Giddens förklarar urbäddningsmekanismerna som: ”sociala relationer som bryts loss från deras bindning till specifika platser och kombinerar om dem tvärs över stora avstånd i tid och rum” (Giddens 1997, 10). Giddens ser också hur denna omorganisering i en samordning med globaliseringen och i kombination med urbäddningsmekanismen antar alltmer institutionella drag. Detta åter påverkar och förvandlar vardagslivets sociala utgångspunkter och egenskap för individen (ibid., 1997, 9–10).

2.1.1 Risksamhället

Enligt Beck (1998) befinner vi oss i ett samhälle där riskerna kraftigt skiljer sig från de risker som tidigare samhällen kunde uppleva. Moderniseringen skapar i sig risker som inte enbart inverkar på närsamhället, utan snabbt blir globala risker som hotar både växter och djur. Genom den ökade industrialiseringen framskrider moderniseringen och riskerna eskalerar. Här har kärnkraften och radioaktiviteten genom strålningens osynlighet en särställning när det gäller risker. Kemikalier av olika slag påverkar djur och människor långt borta från den plats där respektive ämnen blivit utspridda eller använda. Skadeverkningarna kan vara av oåterkallelig art och svåra att fastställa. Risksamhället är enligt Beck ett katastrofsamhälle, där undantagstillstånd riskerar att bli ett normaltillstånd.

Ulrich Beck tar (1998) avstamp från hur moderniseringen på 1800-talet förändrat jordbrukarsamhället och sedan påverkat industrisamhället, och genom förändringsprocessen framkallat en ny samhällsform. Trots att förändringen är fortgående, är det ändå svårt att helt befria sig från den tidigare verkligheten. Detta gäller förändringen från jordbrukarsamhället, där familjen fungerade som en central enhet och traditionerna hade en stark position. Trots ett pågående paradigmskifte finns ett behov av en traditions känsla, som på sätt och vis är en garant för att kunna ta till sig det som förändringarna för med sig. Moderniseringen framskrider i olika faser – den förmoderna, som också kunde betecknas som det traditionella samhället, följt av det moderna och det postmoderna sam-

hället. I det förmoderna och delvis i det moderna samhället har kollektivet en stor betydelse. Beck föredrar uttrycken ”första” och ”andra” moderniseringen.

Moderniseringen för med sig ett ökat välstånd för en allt större del av samhällets invånare för andra åter en sämre ställning. Moderniseringen skapar ökade möjligheter genom ett allt högre välstånd. Det handlar om möjlighet till konsumtion och utbildning. Välståndet medför för en del ökad kapacitet till förvärvande av varor och egendom. Klassituationen blir förhoppningsvis diffusare än den varit i det traditionella samhället. I det postmoderna samhället däremot förbättras individens möjligheter, men för hela samhället ökar riskerna. Beck talar gärna om en ”hiss-effekt” när det gäller klassamhället, där de lägre klasserna försvinner i takt med ökat välstånd och ökad utbildning – alla åker upp en klass. Detta betyder inte att de översta klasserna försvinner, för de blir eventuellt ännu svårare att nå, men medelklassen ökar markant.

Beck pekar gärna på vad risksamhället åstadkommit rent negativt, till exempel genom stora miljöolyckor som den i Bhopal i Indien. Han understryker risken med kemikaliernas användning inom jordbruket och påpekar vilka negativa effekter dessa har och kan få. Beck varnar för en ”bumerangeffekt”, där riskerna hinner ikapp de som dragit nytta av moderniseringens välsignelser. Miljöskadorna till följd av ökade krav på avkastning inom jordbruket är svåra att acceptera, speciellt när de får oanade effekter på hela naturen.

Ulrich Beck behandlar och granskar individualiseringen ingående. Han delar upp sin modell i två dimensioner, den objektiva livssituationen och det subjektiva medvetandet. Individualisering förknippas ofta med individens personlighetsutveckling, d.v.s. att vara unik. Individualisering kan också ses ur det objektiva perspektivet, som en frigörelse, en förändring av levnadsmönstret och livssituationen. Beck påpekar att individualiseringen också framkallat en standardisering när det gäller marknad, pengar, lagar, rörlighet och utbildning. Individerna blir beroende av marknaden.

Individualitet handlar också om att de flesta sociala rättigheter är individuella. Individerna måste själv fatta de nödvändiga besluten för att fungera i ett samhälle som är fokuserat på individens – den enskildes handlingsmönster. Det handlar om att lyckas eller misslyckas i en välfärdsstat som utgår från jaget. Detta har en avgörande betydelse för politiken i ett samhälle där individen är med och formar politiken, som därvid också

lätt kan bli en form av subpolitik som kan fokusera på olika former av medborgarinitiativ. Politiken får mer en karaktär av ensaksrörelser med speciella intressegruppers frågor i centrum för handlingsmönstren, inte nödvändigtvis stela partiprogram med ideologisk framtoning. I ett subpolitiserat samhälle borde medborgarsamhället själv ta hand om brännande frågor, frågor som upplevs som aktuella och nära. Exempel på subpolitik kan sökas i miljörörelserna, som med olika medel motsatt sig till exempel utbyggnad av kärnkraften, eller nedhuggande av uråldriga skogsbestånd etc.

Bruno Latour (2000) är kritisk till Becks riskmanus och anser att man inte kan påstå att människor förr levde ett liv utan risker. Han avser med risk ett nätverk av händelser som utkristalliseras i en rak händelsekedja som slutar i en labyrint av heterogena element, där fortsättningen är svår att prognostisera. Latour anser att Becks riskföreställning har missförstått. Han menar att vi är intrasslade i det som är bakom oss oavsett moderniseringens behov av att befria oss från vårt förgångna. Här bör man komma ihåg att Beck (1998) i sitt riskkoncept avser de osynliga riskerna som uppkommer bland annat i samband med radioaktivt utsläpp, till exempel det som skedde i anknytning till reaktorolyckan i Tjernobyl. Risker är inte endast kopplade till distans och rädsla, enligt Gabe Mythen (2004, 29) har den kanaliseras in i det dagliga livet, arbetet, vänskapförhållanden och vår närmiljö.

2.1.2 Reflexiv modernisering – en stegrad modernisering

Ulrich Beck (1995) koncentrerar sig på begreppet ”reflexiv modernisering”, ett begrepp som står för en förändring förknippad med moderniseringsförloppet i västvärlden. Den reflexiva moderniseringens grund hittas i de realiteter som gett upphov till densamma, det vill säga ekonomin, tekniken, vetenskapen och den nödvändiga politiken. I moderniseringens spår uppstår en klasslöshet. Becks förmodade klasslöshet för med sig en skärpning av de sociala orättvisorna, och det finns inte mera en kärnfamilj. Grundvalarna för kärnfamiljen upphävs i takt med kvinnornas jämställdhet och likabehandling på arbetsmarknaden. Den klassiska kvinnorollen upplöses därmed också i hemmen. Det är inte mera en självklarhet att kvinnan skall stanna hemma och sköta barnen, vilket åter ger upphov till en helt ny situation där rollfördelningen måste

ske på nytt. Det reflexiva moderniseringsbegreppet handlar om så kallade bieffekter till vilka risker, faror, individualisering och globalisering hör. Den reflexiva moderniseringen står också för urholkningen av mans- och kvinnorollerna.

Beck baserar mycket av sitt resonemang på sin moderniseringsteori, där han utgår från de olika moderniseringsalternativen och stannar för den reflexiva moderniseringen och hur denna genom till exempel subpolitik påverkar politiken. Hit hör bland annat olika former av ensaksrörelser. Till uttrycket reflexiv modernisering är Bruno Latour (2000) också kritisk och vill istället hellre använda termen re-modernisering. Vidare anser Latour att ”reflexiv” inte bör ses som ”reflexivitet”, och understryker samtidigt att människorna inte under tiden för re-modernisering varit mera alerta eller medvetna än under andra tidsperioder. Latour (2006) argumenterar kring själva begreppet ”modern” och anser att han själv aldrig har varit modern och att de som försöker uppbunga förståelse för modernitet inte överhuvudtaget har kunnat förstå sig själva. Han anser för övrigt att vi aldrig varit moderna. Han frågar sig om den andra moderniseringen överhuvudtaget ägt rum. Latour menar att det med adjektivet ”modern” avses en ny ordning, en accelererande utveckling eller någon form av tidsrevolution. Han menar att uppfattningen om ”modern”, däremot är subjektiv och att det finns lika många ”moderna” som det finns tänkare.

Den reflexiva moderniseringen står inte för reflexion, utan för självkonfrontation. Därför står också risksamhället för en konfrontation med sig själv. Frågan är hur risksamhället skall hantera de system som skapas genom en fortgående industrialisering. Beck pekar här på hur man i det forna östblocket förnekade de ekologiska effekterna av industrialiseringen och istället framställt dessa som lyxproblem. Det handlar enligt Beck mycket om att förändra sin inställning från att tala om ”antingen eller” till ”både och”. Problemet verkar vara att vi lever i en värld för ”både och” trots att vi hela tiden faller tillbaka på ”antingen eller”. Reflexiv modernisering kan föra med sig nya former av reaktioner på moderniseringen. Här nämner Beck nyfascism, ekologisk demokrati, former av eko-diktatur, våld och fundamentalism. Reaktioner på moderniseringen kan föra till en fortsatt utveckling av demokrati och upplysning. Den reflexiva moderniseringen, som också har en global dimension, kan leda till en destruktiv utveckling. Den fortsatta moderniseringen kan leda

till en revidering av inrotade begrepp som full sysselsättning och social trygghet. Den reflexiva moderniseringen kan på sikt betyda en accelererande modernisering, där samhällets förändring sker opolitiskt och oavsiktligt (Beck 1995).

Anthony Giddens (1994) har inte samma intresse som Beck att finna det politiska i reflexiv modernisering. Han påpekar att världen alltid varit postmodern, eftersom en tradition alltid står i opposition till en annan tradition. Framtida utveckling har alltid en inbyggd riskfaktor i sin modernitet. I takt med att naturen blir exploaterad uppkommer nya svårkalkylerade effekter. Här nämner Giddens som ett exempel den globala uppvärmningen, som ifall den är verklig också kan vara början till en global nedkylning och vars effekter alltså medför tydliga risker. Grunden för social solidaritet är inte riskfaktorer, utan enligt Giddens tillit och förtroende. Tillit är något som var naturligt i den första moderniseringen, men som i den andra moderniseringen måste återvinnas. När det handlar om större organisationer blir förtroendet ett tecken på att organisationen i fråga är tillräckligt transparent och ger ut information som kan ligga till grund för tilliten.

Scott Lash (1999) begränsar sig inte till politik som Beck eller till en social process som Giddens, utan pekar på ett helt nytt utgångsläge, där han tar upp betydelsen av kommunikation och information som en motpol till den sociala strukturen. Han ser den estetiska dimensionen i den reflexiva moderniseringen och pekar här på konst- och popkulturen. Lash för också fram individualiseringen som återkommande fenomen i samhället. Enligt honom har diskussionen om reflexiv modernisering en annan utgångspunkt än begreppet modernisering utgående från klassiska sociologiska teorier. Det handlar om en social förändring begynnande från tradition till modernisering och vidare till reflexiv modernisering. Lash menar också att reflexivitet inte nödvändigtvis leder till emancipation, utan den kan leda till en stratifiering. Mera frihet för en del kan leda till förtryck av andra. Lash vill gärna understryka att han i motsats till Beck och Giddens betonar det reflexiva samhället när både Beck och Giddens lägger tonvikten på det institutionella samhället. När det gäller expertsystem i den reflexiva moderniseringen, är Lash kritisk mot främst Giddens för dennes ständiga betoning av experternas betydelse. Trots detta framhåller Lash förtjänsterna med den reflexiva moderniseringen i den samhällsteori som förs fram av både Beck och Giddens.

2.1.3 Globalisering

Anthony Giddens (2002, 50–77) konstaterar att globalisering anknyter till de processer som intensifierar sociala relationer och ömsesidigt beroende i världen. Globaliseringen har oftast ekonomiska förtecken genom flödet av det globala kapitalet. En annan global infallsvinkel är världshandeln, som idag involverar en större mängd varor och service än någonsin tidigare. Informationsteknikens utveckling har möjliggjort ett allt snabbare informationsflöde, och anknytning elektroniskt genom Internet.

Enligt Beck (2001) och Bauman (1998) återigen, anspelar globalisering på de processer där relationer mellan olika aktörer förenas i ett nätverk. Utgående från ett globalt perspektiv berör samtliga händelser alla i vår värld och ingenting kan ske som isolerade företeelser, eftersom alla påverkas av globala händelseförlopp oavsett var de uppkommer. Globaliseringen påverkar oss alla även utan att ha tagit form av någon världsstat, därför att de olika länderna agerar i sina egna sfärer, oavsett hur den globala kapitalismen utbreder sig. En stor fråga är om globaliseringen ger upphov till en global arbetsmarknad med en liknande rörlighet som kapitalet. Här anser Beck att arbetskraften inte kommer att vara lika mobil som kapitalet, på grund av många faktorer som binder människor till sina egna länder. Familjebanden har en avgörande betydelse i sammanhanget.

Lagstiftningen länderna emellan ställer också speciella krav på den rörliga arbetskraften. Inom EU kan arbetskraften numera röra sig relativt fritt, förutsatt att lönerna i det land där man arbetar motsvarar de nationella arbetsmarknadsöverenskommelser som gjorts. Oftast härskar i de flesta länder en protektionistisk anda och man ser inte med blida ögon på arbetskraft utifrån, som på sätt och vis tävlar med den lokala arbetsmarknadskraften. Kulturella olikheter sätter också käppar i hjulen när det gäller arbetskraftens rörlighet.

Peter Kemp (2005) pekar på motståndet mot globalisering, som yttar sig i våldsamma kravaller i samband med toppmöten mellan ledare för världens rikaste länder. Kampen riktar sig mot kasinoekonomin³ och

³ Ekonomi baserad på snabba ekonomiska fluktuationer t.ex. satsningar på värdeökningen av olika ekonomiska instrument som börsaktier osv.

mot en ohämmad globalisering som upplevs hota hälsan, miljön och den hållbara utvecklingen. Andra åter finner globaliseringen som något förträffligt, med förbättrade kommunikationer och utbyte av varor och tjänster. När det gäller världsmedborgarskapet, ser Kemp detta ur ett individ- och identitetsperspektiv. Han menar att det är individen själv som utvecklar sitt världsmedborgarskap.

2.1.4 Marginalisering

Hela marginaliseringsbegreppet kom i användning på 1980-talet genom samhällsvetenskapliga undersökningar av ”de som hade det sämre” eller ”de illa lottade”, som därefter betecknades som ”marginaliserade”. Marginaliseringen som begrepp omfattar hela den livsprocess som ger upphov till marginalisering samhället. I marginaliseringsprocessens utveckling urskiljer man människans hela livscykel och hur olika negativa faktorer påverkat utvecklingen i negativ riktning, t.ex. rent psykologiska faktorer kan utlösa marginaliseringen. Hälsfaktorer kan också ha en avgörande effekt i vissa fall. Samhället och dess institutioner har en avgörande betydelse när de gränsvillkor för tillvaron bestäms, som i förlängningen dikterar uppkomsten av marginalisering (Linnossuo 2004, 16–17).

Europeiska unionen har en egen fattigdoms definition⁴. Enligt denna relateras fattigdom till människors möjligheter att leva acceptabelt, utgående från de inkomster och förutsättningar som anses allmänt giltiga i den omgivning man lever i. Vidare anses det möjligt att de fattiga på grund av fattigdomen upplever en flerfaldig nackdel genom arbetslöshet, låg inkomst, dåliga boendeförhållanden och otillräcklig sjukvård. Fattigdomen är också ett hinder för livslångt lärande, kulturdeltagande sportutövning och rekreation. De fattiga är oftast exkluderade och marginaliserade från deltagande i sådana både ekonomiska, kulturella och sociala aktiviteter som fungerar som norm för andra människor. Genom fattigdom begränsas eventuellt därtill deras möjlighet till att utnyttja grundrättigheter.

Vilken roll spelar fattigdomen och dess bekämpning i ett globalt perspektiv? Globaliseringen anses av många som en orsak till ojämna

⁴ Joint report on social inclusion (2004, 10). European Commission Directorate-General for Employment and Social Affairs Unit E.2

maktrelationer, som har stora följdverkningar för politiken och nationalstaten. Enligt den traditionella uppfattningen av staten förutsätts den vara en grundläggande enhet i världsordningen. Här har den växande skaran av internationella och transnationella organisationer förändrat det civila samhällets form och dynamik. Detta åter förvandlar på sikt den territoriella nationalstatens makt och roll. Den globala styrningen har inte lyckats klarlägga grunderna till en fortsatt ökad fattigdom i världen och en ökad ojämlikhet mellan rika och fattiga stater. Ojämlikheten finns mellan staterna och också en växande ojämlikheten inom staterna. Den avgörande faktorn i den ökande ojämlikheten är den ekonomiska globaliseringen som fungerar som en grundmekanism när det gäller formandet av det globala mönstret av ojämlikhet. Genom det rörliga kapitalet omlokaliseras arbetstillfällena och produktion inom världsekonomin. Detta åter inverkar på hur arbetskraften segmenteras i vinnare och förlorare. Globaliseringen har en given roll också när det gäller bekämpning av fattigdom. Här är det mycket som står på spel, där det väsentliga är, hur en tryggare värld kan uppnås med global demokrati och social rättvisa som utgångspunkt för de geopolitiska och ekonomiska intressena (Held & McGrew 2006).

I ett samhälle som är baserat på marknaden och marknadskrafterna kommer social marginalisering och ”exklusion” i fokus. Orsaken kan man finna i välfärden som har sin utgångspunkt i arbete. Både marginalisering och exklusion har en gemensam nämnare: sökandet efter lösningar som genererats genom moderniseringens framskridande främst i det postmoderna samhället. Här handlar det om att finna välavgränsade argument, när det gäller att definiera orsakerna till social exklusion i betydelsen av ett tillträde till samhällets funktioner, en form av samhörighet där all har en delaktighet i någonting som bygger på inklusion (Stewart 2000; 1–2, Eräsaari 2005).

Ofta används uttrycket marginalisering i samband med exklusion som om de vore synonyma, men är det verkligen så? Tuula Helne (2002, 1–2) menar att man ofta talar om marginalisering, vad det står för och hur man kan bestämma det. Det torde inte enligt Helne vara svårt att reda ut begreppet, som dock i sig kan vara problematiskt. Här borde man också vara lyhörd för vad begreppet inte står för och vad som eventuellt kan saknas. Med andra ord anger uttrycken ett tillstånd av socialt sönderfall som leder till någon form av spjälkning från helheten. Tuula

Helne talar hellre om ”utestängda” (syrjäytyneet), än om marginaliserade (marginalisaatoidut), men konstaterar att det ändå i förlängningen handlar om marginaliserade. Däremot anser hon att uttrycket exklusion markerar klarare skiljelinjer än marginalisering. Helne frågar sig om man verkligen kan hänvisa de utestängda till den: ”andra sidan om gränsen” och därmed avskilja dem som råkar komma på den sidan, oberoende av att det alltså finns ett förhållande till dem. Helne anser att man istället för att tala om utslagna skulle tala om hela samhället och en global sjuklighet i vilka vi alla är inkluderade.

Tuula Helne menar att man drar gränser genom sättet på vilket man behandlar och särskiljer ”de” och ”vi”. Här betonas att de som är ”på den andra sidan” är utestängda. Helne refererar till en undersökning hon gjort om hur man förstår marginaliseringen. Här framkommer exklusion som ett ledande begrepp. Nästan hälften av dem som svarat anser sig utestängda från samhällets krets (Helne 2002, 170–171).

Jordbrukarna marginalisering definierar Peltola (2003, 13) som en föreställning: ”vilket avbildar livet och primärnäringens situation på jordbruken, vars framtidsbild utmärks av passivitet, försonlighet och saknade alternativ”. Han vill genom sin definition av marginalisering återge de problem som många fått uppleva i rationaliseringens spår. Peltola menar att marginaliseringsbegreppet också kan relateras till det ringa antal personer som är verksamma inom jordbruket och genom sin fåtalighet är ointressanta som forskningsobjekt. Peltola ser vissa svagheter i begreppet marginalisering och påpekar att man ofta använder det då det redan kan konstateras. Begreppet i sig innehåller enligt Peltola en mångfald av problem som fattigdom, hälsoproblem, arbets- och bostadsproblem samt avsaknad av utbildning.

Peltola (2003, 41) utgår i sin forskning rörande marginaliseringsfenomenet från olika kriterier för att man skall betraktas som marginaliserad, relaterade främst till beskattningen, lantbrukets nationella totalinkomster samt investeringar och avskrivningar. Peltola konstaterar att Finland inte har en officiell fattigdomsgräns. Enligt EU:s statistikämbetsverk Eurostat föreslås som fattigdomsgräns 60 procent av den nya OECD-konsumentenhetens beräknade medianinkomst. I Finland har man tidigare använt 50 procent som gräns. Peltola konstaterar att faran för marginalisering är stor för äldre jordbrukare (femtio år eller äldre) som odlar små jordbruk.

2.2 Individens livskoncept

2.2.1 Livspolitik

Livspolitik är ett svårt begrepp att entydigt förklara. Det kan också förstås som socialpolitik, helt beroende på vilken bestämning som sätts framför ordet politik. J.P. Roos åter pekar på hur livspolitiken är nära förknippad med välfärdssamhället, och för in livspolitiken som en ny form av socialpolitik. Giddens (1997) menar att livspolitik är en politik om val. Roos frågar sig om det går att ersätta socialpolitik med livspolitik, vilket skulle betyda total liberalism, en upplösning av det rådande socialpolitiska stödsystemet. En total individualisering utan skyddsnät skulle i detta fall betyda att individen misslyckas (Roos & Hoikkala 1998).

Ursprunget till begreppet står Anthony Giddens för (se Giddens 1997) när han använder det engelska ordet "life politics" vilket enligt J.P. Roos & Tommi Hoikkala (1998, 11) skall förstås mer som en policy. Livspolitik utgående från individens beslut baserade på val mellan olika möjligheter, är något som varit starkt förknippat till människan i alla tider. Detsamma gäller valet av livsstil och uppgörande av en livsplan för sitt liv. Grunden för besluten handlar för individen om omständigheter och mycket om hur livet gestaltar sig i framtiden.

Självidentitetsfrågan är viktig för Giddens (1997) och har olika grad av betydelse, beroende på bakgrunden till individens sociala liv. Här skiljer Giddens mellan betydelsen av att vara människa där självvidentiteten är det centrala, och å andra sidan självet i förbindelse med samhället och individens sociala miljöer. Det väsentliga är modernitetens reflexivitet, som hela tiden håller självet i förvandling, när det är fråga om vad en person är. Grunden till förvandling är den posttraditionella sociala världen, som med sina abstrakta system ersätter lokalt med globalt. Giddens är noga med att understryka valen och möjligheter till att välja. Moderniteten försvårar valen genom en utveckling som är svår att förutsäga. Valen ligger också till grund för livsstilen, då individen väljer något är det grundat på känslan av att uppnå verklig (ontologisk) trygghet. I livsstilen ingår de dagliga rutinerna, som är baserade på val och identitet. Trots att livsstilen mycket har att göra med konsumtion, har också arbetet en stark påverkan på de möjligheter individen har när valet av livsstil skall göras.

Giddens (1994) talar om livspolitik och samtidigt om emancipation, förmågan att bryta mot gängse normer och göra sig fri, se nya möjligheter. Det finns enligt Giddens en motsats mellan emancipatorisk politik och livspolitik. Med emancipatorisk politik avser han en politik rörande livsmöjligheter, där tyngdpunkten har förlagts på det sociala livets frigörelse. Med frigörelse avser han en frigörelse från traditioner, och främst en reducering av ojämlikhet i förhållandet mellan makt och resurser. Livspolitik åter utgår från en viss nivå av emancipation, men definieras som en politik för livsstilar. Här påpekar J.P. Roos (1998) att livspolitiken är ett problematiskt begrepp genom att det i sig inrymmer både livsstilen, reflexiviteten, identiteten och självet. Livspolitik är också en fråga om självkontroll och självbestämmande. Ännu därtill kan livspolitik också tokas som livspolicy, ett grundläggande handlingsprogram med avsikten att minimera risktagning. De individuella besluten om livets inriktning, självförverkligande och välbefinnande är den politik som formar livspolitiken och som i slutändan handlar om hur livet kan förändras. Livspolitiken kan också från början till slut ha att göra med det inre jaget, som enligt Bauman (2004) är något individen själv vill behärska.

I diskussionen kring livspolitiken och valen finns frågan om en andra chans, något som Giddens (1994) betonar. Den andra chansen kan appliceras på familjelivet och också tillämpas inom arbetslivet, därför att det alltid finns mera än ett alternativ till en andra chans. J.P. Roos (1998) åter, anser att Giddens grundtanke om en andra chans ingår i orden livskontroll och risk, vilket ger rum för en personlig förhandsrätt. I välfärdsamhället kan en andra chans betyda till exempel byte av yrke, arbetslöshet eller pensionering. Roos påpekar att en andra chans inte kan existera i ett vakuum, utan att det alltid innebär inblandning av ett flertal personer om någon ändrar på sitt liv. Den andra chansen kan också betyda förändringar och eventuellt förluster av någon annan möjlighet och då en förlust av första chansen. Målet för valen handlar oftast om att uppnå lycka i sitt liv och därmed tillfredsställa jaget (Giddens 1997 260–265).

När det gäller tolkningarna av livspolitik har Risto Eräsaari (1998) å sin sida förknippat begreppet med perspektiv snarare än lösningar. När det gäller självständiga bedömningar måste det finnas alternativ, sådana alternativ som är värda att accepteras. I en nyliberalistisk samhällsdiskussion rörande livspolitik finns det svårigheter i de subjektiva valen,

som är dikterade av praktisk livsåskådning och besluten som rör det egna livet. Vidare påpekar Eräsaari (1998), att det beträffande de post-moderna problem som begränsar livspolitikerna ändå framträder olösliga hinder. Den individuella friheten bjuder på möjligheter, men också på motsättningar, uppkomna genom en diskussion om eventuella konflikter i händelsekedjan dikterade genom de egna valen och besluten. Självbestämmanderätten är en av grunderna i livspolitikerna och dess utformning.

Den individuella utveckling av den reflexiva moderniseringens perspektiv står för en betydande identitetsutveckling som bryter givna normer och mer är koncentrerad på den valda livsstilen. Val av olika slag är centrala för livspolitiska lösningar och medför trots allt en risk för att valen är felaktiga. Den andra chansen åter är en försäkring mot dåliga val, i de fall då individen har full kontroll över sitt liv. Grunden för alla val är självbestämmande som har sin utgångspunkt i självet och självidentiteten, något som individerna i det moderna samhället kontinuerligt kämpar med.

2.2.1.1 Förtroende

Livspolitik, som ovan behandlats, är en politik om livsbeslut. Livsbesluten åter är baserade på de erfarenheter individen tillägnat sig, grundade på tillit och förtroende. Förtroende är samtidigt kopplat till risk, risken att fatta beslut som senare kan visa sig felaktiga. Risken kan också ha samband med otillräcklig kunskap om en person eller ett fenomen. Förtroendet kan ha rent personliga förtecken. Det kan också vara frågan om tillit till abstrakta system, som till exempel kommunikationssystem, börsen eller finansmarknaden i stort. Förtroende för abstrakta system kan också betyda förtroende för expertsystem, d.v.s. system som hellre är stödda på förtroende, där individen inte har möjlighet att känna till alla detaljer, utan litar på att det fungerar (Giddens 1997; Giddens 2006; Luhmann 2005).

Tillit, förtrogenhet och förtroendebegrepp som kompletterar varandra

Uttrycken tillit, förtrogenhet är: ”komplementära medel för absorption av komplexitet och sammanlänkade som förfluten tid och framtid”, en-

ligt Luhmann (2005, 37). Erfarenheter och tidigare upplevelser ligger till grund för att människan skall kunna fungera i en komplex omgivning, som hela tiden utvecklas. Upplevelser och erfarenhet befinner sig hela tiden i rörelse. Detta är nödvändigt med tanke på utvecklande av de personliga regler och förebilder som behövs för att man skall kunna hantera komplexiteten på flera nivåer. Komplexiteten är inte statisk utan förändras kontinuerligt. Enligt Luhmann betyder detta inte att man måste ha förtroende för varandra eftersom det inte har någon betydelse för den totala världssynen, om man samtycker med andra eller inte, utan endast kan leda till att man utestänger sig själv. Vid kommunikation med andra människor har däremot tilliten och förtrogenheten betydelse genom att den vidgar förståelsen för den enskilde, utan att det skulle finnas någon mening i att peka ut den individ som eventuellt inte har samma åsikt. Begreppen som Luhmann använder utgår från tyskan, där tillit står för *Zuversicht*, förtrogenhet åter för *Vertraulichkeit* och förtroende för *Vertrauen*. Förtrogenhet är ett villkor för både förtroende och misstro eftersom man inte kan veta hur framtiden gestaltar sig. Det handlar om att man skall ha en beredskap för vissa faror där förtrogenheten skall ligga till grund för sättet på vilket man nalkas framtiden och kommande problemlösningar. Luhmann betonar att det förflutna dominerar över nutid och framtid den värld man är förtrogen med och har förståelse för. Orsaken till detta är enligt honom att det inte finns någon ”andra möjlighet” i det förflutna eftersom det redan skett en komplexitetsreducering. Det förtrogna verkar mera trovärdigt och därför mera bestående. Det ger en känsla av trygghet genom att den kända världen kan tänkas vara den samma i framtiden. Det redan upplevda blir en historisk sanning och därmed ett viktigt koncept för att reducera komplexitet (Luhmann 2005, 33–37).

Förtroendet är däremot riktat mot framtiden och det ovissa, men också nyss nämnda faktum är möjligt endast i en förtrogen värld. Det förgångna verkar som en form av bakgrundsgaranti för det som redan skett. Luhmann menar här att förtroendet inte grundar sig på någon erfarenhet man har från tidigare, utan på att man på förhand tar ut tidigare information och i stället inriktar sig på framtiden. Förtrogenhet och förtroende sammanlänkar det förflutna med framtiden och har därför komplementära drag. Den som visar förtroende tar också ut framtiden i förskott. Framtiden spelar en stor roll därför att man på sätt och vis

känner sig säker på framtiden och hur den kommer att gestalta sig (ibid., 19–37).

Luhmann (1979, 4) påpekar att det inte kan finnas ett samhälle som saknar förtroende, och understryker detta med att säga att ”förtroende är grundbegreppet för det sociala livet”. Genom ett förtroendefullt agerande erbjuds individen en grund och regler för att kunna vara verksam i en värld som är komplex och osäker.

Social komplexitet

Komplexiteten kan enligt Niklas Luhmann (2005) ses som ett socialt grundproblem därför att social integration är ett grundproblem i samhället. Det är ett abstrakt fenomen som har samhällsanknytning och på detta sätt sammanlänkar de olikheter som finns både i sociala system och psykiska system. Här måste man särskilja olika grunder för förtroende, utgående från att det är frågan om en social relation som har sina egna regler. Ett tecken på komplexiteten i världen är den mångfald och det överflöd på ting som människan har tillgång till och därigenom påverkar allas behov ömsesidigt med känsla av osäkerhet som följd. Luhmann menar att denna komplexitetsökning kräver någon form av reduktion och han pekar här på språket och det reflexiva självmedvetandet som enligt honom fungerar som en form av generaliserings- och selektivitetsmekanism. Enligt Luhmann kan man komprimera det i följande formel: ”under förhållanden av socialt vidgad komplexitet kan och måste människan utveckla effektivare former för komplexitetsreduktion” (Luhmann 2005, 17). Luhmann drar uppmärksamheten till hur förtroendet, om det finns, ger möjligheter till ett ökat antal upplevelse och handlingsmöjligheter. I takt med att förtroendet ökar minskar komplexiteten (ibid., 15–18).

Luhmanns (1979) definition av komplexitetens koncept handlar om distinktionen mellan ett system och dess omgivning. Ett system kan minska sin komplexitet i förhållande till sin omgivning genom att öka sin interna komplexitet. Här betonas de sociala subsystemen såsom politik, ekonomi och lagstiftning, som kan reducera komplexiteten när det gäller den totala miljön i samhället, genom en ökad komplexitet som uppkommer genom en ökad funktionell differentiering. Trots detta finns det inte några genomgripande åtgärder som kan eliminera eller kontrollera komplexitet. Inte heller Janne Jalava finner i sin tolkning av Luhmann

inte några regler för en ökad komplexitet, därför att varje system som påverkar omgivningen alltid är mera komplext än själva systemet (Java, 2006 14–15).

Ontologisk trygghet och tillit

Med ontologisk trygghet avser Anthony Giddens en verklig trygghet grundad på olika rutiner och traditioner utifrån individen upplevelse av grundläggande trygghetssystem byggt på tillit. Giddens ser en stark koppling mellan förtroende och ontologisk trygghet. Giddens använder uttrycket ontologisk trygghet för att beskriva individens förhållande till verkligheten. Genom denna känsla ser han den tillit som människor har till de former av kontinuitet som gäller dem själva och deras egen identitet – jaget. Den ontologiska tryggheten kan också återspegla beständigheten när det gäller individens omgivning, och samtidigt också den sociala och materiella miljö som står för en form av garanti för individens handlande. Han ser också den ontologiska tryggheten som en form av förtroende ur ett visst verklighetsperspektiv. Giddens menar vidare att ontologisk trygghet därtill handlar om: ”varandet i denna värld” men att det trots detta på det emotionella planet har starka rötter i det undermedvetna (Giddens 2006, 92).

Enligt Giddens har den ontologiska tryggheten ett samband med rutiner och vanor som har sin grund i den tidiga barndomen och i det dagliga livet. Förtroendet som ett grundattityd formas genom dagliga rutiner där integritet och belöning ingår. Grunderna för förtroendet har sitt ursprung i en daglig kommunikation i vilken ingår gester och kroppsspråk. Ifall grunderna för förtroende inte utvecklats, kan detta ge upphov till osäkerhet och misstro. Giddens påpekar att misstro inte skall ses som en antites till grundtrygghet eftersom misstro enligt honom är ett alltför vagt begrepp (Giddens 2006, 99–100).

Till detta framför Luhmann sin åsikt om misstro som en motsats till förtroende och anser att man måste välja mellan misstroende och förtroende. Skiljaktigheterna ser han utgående från förtroendet som en reducerande faktor när det gäller social komplexitet. Misstro påverkar individen negativt och reducerar möjligheterna till fördomsfrihet och objektivitet, vilket medför begränsningar. Det är emellertid svårt att generalisera förtroende eller misstro, därför att man inte kan ha enbart

positiva eller negativa förväntningar i varje situation som inbegriper flera olika aspekter och involverade individer. I detta sammanhang kommer förtroendet in som grundar sig på tidigare erfarenheter och gör det möjligt att från förtroendet övergå till misstro eller till misstro eller vice versa. Här är Luhmann noga med att påpeka att misstro också kan utvecklas ur icke-ifrågasättande förtroende, ifall fenomen plötsligt framträder på ett från tidigare avvikande sätt (Luhmann 2005, 127–131).

2.2.1.2 Identitet

I det dagliga livet kan individen ha olika identiteter. Pertti Alasuutari (2004) talar om en individuell identitetsram, som hela tiden kan utvecklas. Det förmodas ändå att varje människa har en egen inre identitet, självet. Identitet, individ, individualism, individualitet, självet och självidentitet är generella termer som är viktiga i samband med moderniseringen. Tidigare i kapitel 2 beskrevs moderniseringens inverkan på individen och på identitetsbygget, och på en del av livspolitik. Eftersom livspolitik är en politik om livsstilar blir identiteten och självet centrala begrepp. Individen tvingas hela tiden fatta avgörande beslut och val, som formar. Val som formar individens liv på olika sätt i den dagliga tillvaron och också för framtiden (jfr Giddens 1997; 2006; Roos & Hoikkala 1998). Emancipation, autonomi och frihet har samband med individualiseringen, som kan ses som en social struktur i den andra moderniseringen (enligt Beck & Beck-Gernsheim 2006).

Det kan vara ett ursprung till olika känslor som glädje, stolthet, självförtroende och styrka (jfr Sen 2006). Identiteten är också en fråga om jaget, ”självet”, kan tolkas på de mest olika sätt. Uttrycket individualism ger möjligheter till olika associationer, där identiteten och därmed självaktualiseringen står för viktiga ideal i vår tid. Identiteter är skapade av individer i akt och mening att symbolisera de individuella behoven och uttrycken i ett allt snabbare tempo. Identiteterna skapas och omskas med stor snabbhet, speciellt de som är förhärskande inom populkulturen där den mediala framtoningen av individen och livsstilen fungerar som varumärke. För att kunna leva i nuet med individualiseringen måste individen vara i stånd att utforma sin egen personhistoria med inriktning på självförverkligande (Elliot & Lemert 2006, 53).

Zygmunt Bauman (2006) upplever individualiseringen som en uppgift och ett ansvar. Detta innebär ett ensamt ansvar för vad man är, vilket

grundar sig på självidentifiering. Bauman är noga med att betona att individualiseringen är ett öde och inte ett val, eftersom identiteten är något man kan födas till och därför inte alltid väljer. Individualiseringen är inte ett övergående utan ett fortgående fenomen, som för med sig nya möjligheter och friheten att experimentera. Men trots detta måste också ett medvetande om de riskerna och deras konsekvenser (Bauman 2006, xv–xix).

I teoridiskussionen om modernisering och postmodernisering har under det senaste århundradet ingått teorier om förändringen av den sociala klasstrukturen. Medelklassen har genom industrialiseringen och det därmed uppkomna konsumtionssamhället fått en alltmer framträdande roll. Den sociala stratifieringen har utarbetats, och det är därför viktigt att särskilja mellan olika fenomen när det gäller att fastslå social stratifiering eller klasstillhörighet (Jansson, 2002, 59). Enligt Jansson kan man särskilja mellan tre olika företeelser, nämligen position, erfarenhet och uttryck. Positionen i detta sammanhang anknyter till den förändring i samhället som förändrat klasstrukturen och ställning i den sociala kretsen. Här refererar Jansson till Bourdieu (1995) och dennes ”habitus” som ett uttryck för indelning i klasser. Erfarenhet åter kan ses i det sätt på vilket individen ser en subjektiv koppling till den position individen har i det sociala rummet. Här har till exempel yrke betydelse som uttryck för klass i den kulturella världen. Med uttryck avses åter enligt Jansson, exempel på individens livsstil, som ett resultat av den sociala positionen. Klasskonceptet är komplicerat eftersom det beror på hur de tre olika aspekter är kopplade och hur de går in i varandra. Klasssamhället har genomgått en förändring i den nya globala världen, när individualiseringen med växande olikheter blir en ny kollektiv erfarenhet (Jansson 2002, 59–60; Beck & Beck–Gernsheim 2006).

Nationell identitet åter är ett sätt att se på nationen och de som tillhör den och ser sig som ”en grupp” och ”ett folk”. Den nationella identiteten har politiska och moderna kulturella drag, vilket samtidigt markerar en gräns mellan ”oss” och de som är ”utanför”. Detta leder samtidigt till ett främlingskap, som ger identiteten fientliga drag mot dem som räknas som främlingar (Thörn 2002, 117–127).

Individualiseringsprocessen ger upphov till olika idealföreställningar som på olika sätt formar och omformar identiteten. Den reflexiva moderniseringen ger nya mönster, som på sitt sätt bidrar till individens utveckling och identitetsskapandet. Axel Honneth (2003) talar om ”au-

tonomi” utgående från subjektets förmåga att helt fritt bestämma över sitt eget liv. Detta för med sig att individen måste känna till sina egna behov och förstå betydelsen av dem. Den personliga autonomin ställer krav på individen när det gäller hur livet skall gestaltas utgående från omgivningens krav. Honneth tar upp frågan om erkännande, som ett viktigt filosofiskt begrepp, utgående från att: ”endast den person vars handlingssätt röner social uppskattning i stadsstaten (sic!) är i stånd att föra ett gott liv” (ibid. 91). Honneth fäster uppmärksamhet på att erkännandet har en alldeles speciell betydelse när det gäller utvecklingen av den egna naturen och organiseringen av det egna livet i förhållande till omvärldens moraliska krav. För att individen skall klara av att självständigt fatta viktiga beslut och bestämma över sitt eget liv, måste det finnas en kännedom om de eventuella handlingsmotiv som kan inverka när besluten skall fattas. Det är betydelsefullt för den personliga autonomin att individens behov bör vara absolut transparenta (Honneth 2003, 161–171).

2.2.2 Känsla av sammanhang

Aaron Antonovskys intresse för olika slag av påfrestningar och deras effekt på hälsotillståndet hos individen har varit ledande tema i hans forskning. Han har som underlag för sin forskning kring motståndskraft tagit med olika stressfaktorer i den sociala omgivningen och därtill både kroppsliga och psykiska stressfaktorer. Antonovsky redogör för sin forskning och upphovet till den i två böcker: *Health, Stress and Coping* som kom ut år 1979 och *Unraveling the Mystery of Health* från år 1987. I dessa klarläggs grunden för hans teorier kring salutogenes och begreppet ”känsla av sammanhang” (sence of coherence) också benämnt SOC.

Antonovsky understryker betydelsen av att studera hälsa istället för sjukdom. Han finner att grunden till hälsa – salutogenes är något som har vittgående betydelse för olika vetenskapsområden som filosofi, biologinriktningar och sociala vetenskaper. Fokuseringen på grunderna till sjukdom – patogenes har varit intensiv. Istället för att forska i orsakerna till sjukdomsutbrott borde mera krafter sättas på forskning om hur man kan hålla sig frisk. Han frågar sig också hur det kommer sig att människor insjuknar i alla sjukdomar som finns registrerade. Den största frågan är emellertid hur det är möjligt för någon att överhuvudtaget leva, när vi alla vet hur vi exponeras för olika slag av sjukdomsalstrare som också har genere-

rat resistens mot många effektiva mediciner. Detta aktualiserar begreppet salutogenes, som blir ett allt större mysterium (Antonovsky 1985, 12–14).

Utgående från sina forskningsresultat identifierar Aaron Antonovsky (1985) element: *begriplighet*, *hanterbarhet* och *meningsfullhet*, som han anser vara centrala. Antonovsky definierar begreppen på följande sätt. Begriplighet har betydelse ur ett upplevelseperspektiv utgående från inre och yttre stimuli, en förståelse som man med förnuftets hjälp kan tillägna sig. Förutsägbarheten hos de stimuli som individen möter eller kan möta skall vara möjligt att förklara med förnuftet. Antonovsky är noga med att understryka att det inte handlar om stimulus önskvärdhet och tar som exempel död, krig och misslyckanden, som blir fattbara för en människa med hög känsla för begriplighet. Hanterbarhet definieras som den grad i vilken individen uppfattar att det finns resurser till förfogande, med vars hjälp man kan möta stimulus krav. Det kan också handla om olika utvägar som står till disposition, det kan vara någon närstående, kolleger, Gud, en läkare eller någon annan som man kan förlita sig på. En exceptionell känsla av hanterbarhet innebär också en viss sorts säkerhet som gör att orsaken till ett misslyckande inte genast framställs som en orättvisa som förföljer en, utan man kan hantera situationen rationellt. Meningsfullhet är enligt Antonovsky förknippad med individens motivation. Personer med hög koherenskänsla hade alla något i livet som engagerade dem starkt, medan däremot de som hade lågt koherenskänsla inte kunde visa på något av speciell betydelse i livet.

Genom en diger samling statistiska uppgifter över olika sjukdomsförhållanden visar Antonovsky på innebörden av sitt påstående att risken för att insjukna är ett faktum som ger ytterligare näring åt hälsans mysterium. Frågan om varför man är frisk borde därför överträffa alla andra frågor. En del människor klarar sig trots alla faror och kan gå igenom livet utan större problem eller lidande. Antonovsky frågar sig då varför det inte går att inte få ett svar på frågan och sedan applicera svaret på resten av samhället. Han visar på individens sjukdomsfokusering som hindrar från att se andra möjligheter och binder individen vid frågan om hur sjukdomen uppkommit. Man kommer till ett stadium då sjukdomen blir ett faktum, vilket skiljer sig från ett stadium då individen inte lider av något utan då förmodas vara frisk. Om man åter ser problemen ur en salutogenetisk synpunkt, handlar det om hela människan och den subjektiva tolkningen av hälsotillståndet. Den salutogenetiska modellen handlar således mer om

de frågor som klagör varför vi är friska. Det handlar också om att finna de faktorer som bidrar till individens välbefinnande, och om frågan vad det är som utlöser ett sjukdomstillstånd (Antonovsky 1985, 35–37).

Stress, spändhet och stressfaktorer ser Antonovsky som något som inte går att bortse från. Han betonar kroppens reaktion på stress som leder till ett spänningstillstånd. Därför måste det finnas ett sätt att sköta om spändhetssyndrom, som obehandlade kan leda till kontinuerliga sjukdomstillstånd, enligt Antonovsky. Kroppen eftersträvar ett homeostatiskt tillstånd som reglerar kroppsfunktionerna och håller individen vid liv. Hela den mänskliga omgivningen understöder i vanliga fall homeostasen, men genom relativt obetydliga förändringar i miljön blir människan offer för stressituationer. Stressfaktorer påverkar homeostasen både internt och externt, vilket får negativa följder för organismen. Det är sedan enligt Antonovsky mycket olika hur individerna reagerar på stressituationer. Alla människor blir under sin livstid utsatta för stressituationer, som för en del kan vara kontinuerliga under hela livstiden och framkalla mardrömslika situationer. Effekten av stressfaktorer upplevs mycket olika beroende på av vilket slag stressen är (Antonovsky 1985, 70–97).

Eftersom stress har skadliga effekter för människan kan man givetvis fråga sig på vilket sätt vi skall klara av och förebygga stressituationer. Här betonar Antonovsky de så kallade generella motståndsresurserna (GMR) och nämner olika faktorer som pengar, jagstyrka, kulturell stabilitet och socialt stöd, som kan ge kraft att bekämpa stressorer och generera nya möjligheter. En möjlighet är att undvika att bli föremål för stressorer genom till exempel vaccinationsprogram kan hälsotillståndet säkras och stress undvikas. Antonovsky räknar upp en mängd möjligheter för att preventivt säkra de generella motståndsresurserna (Antonovsky 1985; 1993).

Känslan av sammanhang är inte något statistiskt förhållande eller något som är genetiskt nedärvt. Det är en känsla som hela tiden omformuleras och omdanas så länge individen lever. Som exempel anför Antonovsky förändringar i den struktur som omger individen, varvid det kan röra sig om förändringar genom arbetet eller i äktenskapet. Förändringar kan ske i en individs omgivning genom flyttning eller annat. Antonovsky pekar på förändringarna som en grund till omställningar i den personliga känslan av sammanhang. Individens känsla av sammanhang kan om den är svag eller stark aktivt bidra till de val individen gör. Livet för med sig situationer där känslan av sammanhang får betydelse. Det vik-

tigaste är en viss stabilitet och kontinuitet i livet, där en stark känsla av sammanhang uppkommer på hur omgivningen kan tolkas och uppfattas. Antonovsky understryker betydelsen av att förstå att livet alltid är fyllt av medgång och motgång. Det väsentliga är enligt honom att en stark känsla av sammanhang inbegriper förmåga när det gäller att bedöma realiteterna i livet (Antonovsky 1985, 123–127).

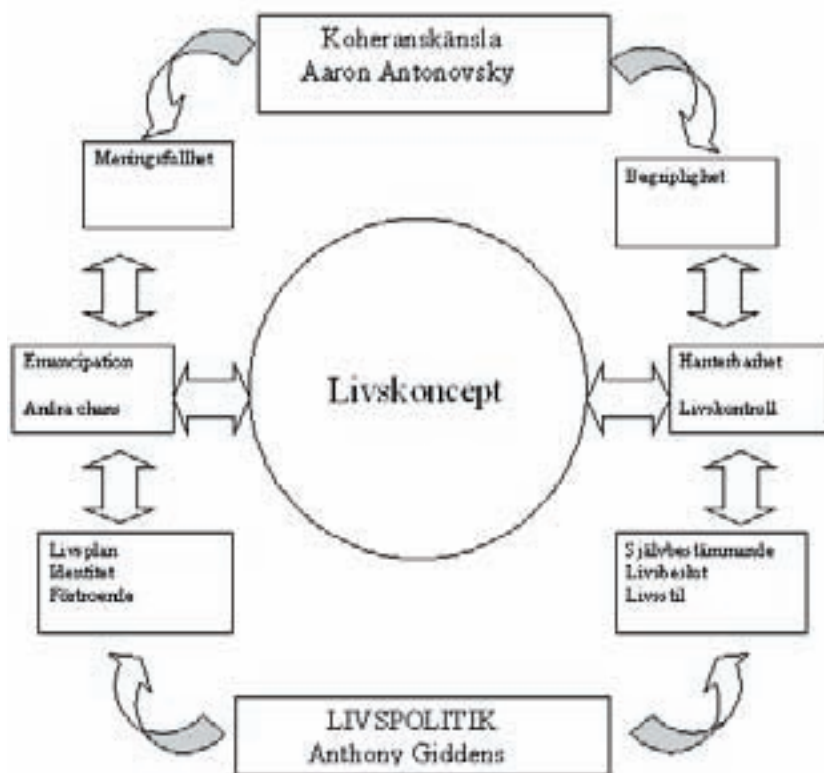
Lindström & Eriksson (2005) påpekar att salutogenes inte enbart är en fråga om det personliga planet utan även om interaktion mellan människor och om samhällets strukturer. Här betonas den mänskliga resursen och hur individen lever sitt liv. Salutogenes, hälsans ursprung, är trots allt en stressrelaterad resurs som upprätthåller och förbättrar möjligheten till hälsa. Detta faktum ger samtidigt svaret på varför en del människor kan vara under svår stress men ändå förbli friska. SOC-teorin kan tillämpas såväl på individer som på sociala grupper.

Siegfried Greyer (1997) tar i en artikel upp frågan om stabiliteten hos SOC-konceptet. Greyer menar att det inte finns tillräckligt med empiriska data för att utvisa hur koherenskänslan fungerar i ett längre perspektiv. Vid definitionen av koherenskänsla utgår man från att den skall vara stabil. Enligt Antonovsky skulle koherenskänslan vara fullt utvecklad hos individer vid en ålder av 30 år. Därefter borde individen klara av påfrestningar i större utsträckning än yngre personer. Greyer menar att det inte finns bevis för att så sker utgående från vare sig Antonovskys eller andra forskares resultat. Som en kommentar på detta påstående pekar Eriksson och Lindström (2005) på att koherenskänslan verkar öka med åldrandet och att äldre människor rapporteras ha den högsta koherenskänslan. Men forskarna medger att känslan av sammanhang inte är så stabil som Antonovsky antagit.

2.2.3 En sammanfattande modell för individens livskoncept

Utgående från de teorier som jag redan beskrivit i detta kapitel, ”Teorin för det agrara samhället”, vill jag sammanfatta kapitlet i en teoretisk modell, för att underlätta förståelsen av jordbrukarens syn på framtiden. Nyckelbegreppet kallar jag livskoncept. Begreppet innefattar både livspolitik och känslan av sammanhang. Begreppet har sitt ursprung i den reflexiva moderniseringen och de personliga valen, personliga handlingar beroende av livsstil i den identitet individen utvecklat. Målet för valen

är att tillfredsställa jaget (Giddens, 1997, 260–265). Målsättningen med emancipationen är att frigöra sig från det förgångna och våga anta framtida utmaningar. Emancipation har samtidigt en etisk dimension där rättvisa, jämlikhet och deltagande ingår (Giddens 1994, 90). Livspolitik är enligt J.P. Roos (1998) en politik om val och livsbeslut, som medverkar när de individuella behoven styrs av de egna besluten. De val individen besluta sig för är kopplade till risk. Enligt Giddens (2006) och Luhmann (1993) har risken en relation till förtroende, då risk huvudsakligen står för det som avses med lycka eller öde. Känslan av sammanhang förklarar enligt Antonovsky (1985; 1993) hur människor i en stressig situation kan hållas friska och förstå sin situation, utgående från begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet (Eriksson 2007). Förtroendet ingår också som en viktig del, där både Giddens (2006) och Luhmann (1993) ser det som en del av risken i moderniseringens spår. Både förtroende och förtrogenhet refererar till en förväntan, som kan vara otillfredsställd eller omöjlig.

Figur 1. Livskonceptet

Figuren visar hur de olika komponenterna i det teoretiska begreppet livskoncept är inordnade. Huvudkomponenterna är koherens känslan (känslan av sammanhang) och livspolitik. Begriplighet och hanterbarhet gör det lättare att få livskontroll. För livskontrollen är självbestämmandet centralt. Självbestämmandet grundar sig mycket på livsbesluten och den invanda livsstilen. Meningsfullhet gör det enklare att frigöra sig från invanda mönster och därmed ta i bruk en andra chans. En livsplan som är baserad på identitet och förtroende ligger till grund för beslutsprocessen. De olika elementen i livskonceptet inverkar på vilka vägval jordbrukaren måste besluta sig för, speciellt i en tid av stora förändringar.

Figur 2. Livskonceptets olika element

Figur 2 är ett schema över olika konkreta instanser och företeasers inverkan via de abstraherade elementen i figur 1 på livskoncept. Figur 2 illustrerar olika faktorer som kan förmodas påverka individens livskoncept. Individerna i detta fall jordbrukarna är omgivna av en rad expertsystem. Expertsystemen bygger på olika sätt upp regler och som också

kan överföras från individ till individ (Giddens 1997). Olika myndigheter uppgör olika regelverk, som enligt Beck (2007, 681) är anledning till en för individen påtvingad individualism. EU står för expertsystem genom den jordbrukspolitik som berör samtliga medlemsländer. Den nationella jordbrukspolitiken åter återspeglar de speciella förhållandena som råder i Finland. Regelverken genomförs av TE-centralerna och lantbrukssekreterarna i kommunerna. Rådgivningen i samråd med olika aktörer som agroindustrin och bankerna förmedlar kunskap i olika form till jordbrukarkåren. Jordbrukaren som individ är genom sina strategibeslut beroende av utbildning, familjeförhållanden, jordbrukets läge och inriktning, samt det omgivande samhället. Marknaden ställer krav på att jordbruket sköts rationellt och hela tiden tar i beaktande vilka behov marknaden har. Sist men inte minst är det av betydelse hur individens hälsa både fysiskt och psykiskt klarar av alla de krav som ställs. Förståelse för sin situation i kombination med förmågan att hantera sin situation och se något meningsfullt i det dagliga arbetet är grundförutsättningar för att jordbrukaren skall lyckas. De viktiga besluten som individen själv måste fatta har långtgående effekter på hur framtiden kan planeras och hur det är möjligt att fortsätta att realisera sin livsstil. Förändringarna i samhället i kombination med marknadskrafterna understryker betydelsen av att ha kraft att slå in på en ny väg. En ”andra chans” måste tas när den första är förbrukad (Giddens 1994; Roos 1998).

Livskonceptet är ett komplext teoretiskt begrepp, en modell som visar på de olika faktorer jordbrukaren är omgiven av och som påverkar nuet och framtiden. Livskonceptet visar på betydelsen av förståelse för jordbrukarnas situation. Genom begreppet livskoncept vill jag se på jordbrukarnas situation och förmåga att lyckas eller misslyckas. Genom livskonceptet ringas sådana faktorer in som kan visa på möjligheter för samhället att påverka livssituationen och influera unga människor att bli jordbrukare. För samhället är trots allt livsmedelsproduktionen en ödesfråga och samtidigt också är en kulturfråga. I min avhandling gör jag ett försök att skildra livskonceptets olika element. Min avsikt är att ge en bild av de inre och yttre faktorerna som påverkar jordbrukaren av idag och vad det betyder för det fortsatta jordbruket i tider av förändring.

3 Undersökningens syfte och frågeställningar

Syftet med avhandlingen är att ta reda på hur förändringsprocessen påverkat jordbrukarnas livskoncept och hur dessa kommit tillrätta med sin situation som jordbrukare i en helt förändrad miljö. Jag koncentrerar mig på tre centrala frågeställningar:

1. Hur ser livskonceptet ut bland finländska jordbrukare i dag, d.v.s. vilka situationsbedömningar gör man som jordbrukare, hur ser man på sin roll som yrkesutövare i brytningen mellan gammalt och nytt, vilka vägval och strategier inför framtiden identifierar man samt hur upplever man möjligheterna att styra över sitt eget öde?

Inom ramen för detta allmänna syfte kan två underordnade frågeställningar formuleras:

2. Har expertsystemens ökade inflytande främjande eller begränsande effekter på jordbrukarnas praktiska och ekonomiska möjligheter att utöva sin näring?

3. Förändrar stödpolitiken jordbrukarnas identitet och känsla av jämbördighet med andra yrkesgrupper?

Den första frågeställningen behandlar självbestämmandet och hur individen upplever sin känsla av sammanhang, en betydelsefull faktor för att individen skall uppleva välbefinnande och mening med sitt liv (Antonovsky 1991). Självbestämmandet och hur det upplevs är intressant när det beaktas att jordbruket och jordbrukaren har förbundet sig till en rad åtgärder, för att erhålla bidrag. Jordbruket har alltid upplevts och beskrivits som ett fritt och självständigt arbete, oberoende av andras yrkeskicklighet, eftersom man producerat det mesta själv (Granberg 1989, 29). Jordbruksarbetet karakteriseras ofta som ett sätt att leva – en livsstil. Frågan är om det också i ett nytt scenario, dikterat av olika myndigheter, fortfarande har de traditionella dragen av frihet och självbestämmande. Känslan av att äga jord har legat till grund för att familjen har överlevnadsmöjligheter. Tradition har präglat handlingsmönstret på gården, ut-

gående från ett manuskript nedärvt i många släktled (jfr Silvasti 2001). Frågan är om moderniseringen inverkat på de grundmurade värden som jordbrukarna baserat sin verksamhet på, där frihet varit ett honnörsord?

Förändringsprocessen har fört med sig nya möjligheter och strategier, frågan är hur jordbrukarna uppfattar nya strategier och hur meningsfulla sådana anses? De höga oljepriserna år 2008 har aktualiserat odling av energiväxter, samtidigt som priset på jordbruksprodukter börjat stiga. Nya möjligheter, t.ex. genom att få tillgång till genmodifierade grödor, är något den moderna jordbrukaren måste ta i beaktande vid val av nya strategier. Strategier är också aktuella på gårdarna utgående från vilka möjligheter gården ger. Samhället ger jordbrukarna, speciellt i närheten av tätorter, möjligheter till strategival i vilka kan ingå helt nya inriktningar. Jordbrukaren som entreprenör är också en möjlighet tekniken för med sig. Lönsamheten och behovet av driftsinriktningar som säkerställer jordbrukets fortbestånd där helt nya inriktningar kan ingå är för de flesta något att tänka på. Individualismen i samhället skapar nya behov och är inriktad på individuella lösningar, vilket också jordbrukaren kan ha nytta av (Beck & Beck-Gersheim 2006).

Den andra frågeställningen behandlar den viktiga rådgivningen utgående från nya strategier, något jordbrukaren borde använda sig av. Frågan är samtidigt huruvida de rådgivande organisationerna lyckats med att svara på de ställda förväntningarna. Vem riktar sig jordbrukarna till för att få teknisk hjälp? Vem står åter för den ekonomiska rådgivningen? Finns det eventuellt andra instanser som är viktiga? Frågorna hopar sig i takt med att EU-blanketterna pockar på ökad systematik och framförhållning vid valet av inriktningar. Investeringar i maskiner eller byggnader borde utgå från en noggrann ekonomisk kalkyl. För att täcka behovet av rådgivning finns det många aktörer, som redan av ekonomiska orsaker gärna vill delta. Rådgivningsorganisationerna har gamla anor och har skolat många generationer av jordbrukare. Förutom dem har producentorganisationer, banker, firmor och en rad nya aktörer, i jordbrukarna en viktig målgrupp. Rådgivning är, oavsett vem som ger den, koppad till risk, en risk som skall kalkyleras på förhand (Luhmann 1993).

Den tredje frågeställningen behandlar hur EU-stöden i kombination med de nationella stöden, ger upphov i kontroll och övervakning. Därtill kommer också andra instanser in, på grund av till exempel risken för olika djursjukdomar. Djurens välbefinnande har också allt mer blivit sam-

hällets sak, då olika aktivister gärna vill visa hur djuren eventuellt sköts oändamålsenligt. Inspektioner av olika slag är något dagens jordbrukare blir tvungen att acceptera, antingen de är önskvärda eller inte. Genom de till synes stora bidragssummor jordbruket får känner sig samhället och den enskilda medborgaren lätt som övervakare och viktiga informatörer. Detta är också något nytt, och frågan är hur jordbrukarna då uppfattar en behövlig genomskinlighet i sin verksamhet. Övervakningen sker också från rymden genom satellitkontroll av vilka grödor som odlas. Därtill digitaliseras åkrarnas areal kontinuerligt, d.v.s. mäts utgående från det kartmaterial satellitfotograferingen gett. Detta ger upphov till huvudbry, när jordbrukslägenheten har olika storlek från år till år. Den reflexiva moderniseringen för med sig en rad nyheter där expertsystemen träder till och för in utvecklingen i nya banor (Giddens 2006; van der Ploeg 2003).

Den tredje frågeställningen koncentrerar sig också på individen och samhället, samt den jämförelse individen gärna gör med det övriga samhället, för att utvärdera sin egen position i detta samhälle. Anthony Giddens (2002) talar om den ontologiska tryggheten, en betydelsefull faktor för säkerhetskänslan och tryggheten. Hit kan också stöden räknas, eftersom dessa de facto fungerar som en ekonomisk säkerhet, oberoende av jordbrukets externa situation och olikartade omständigheter. Jordbruket har en lång historia speciellt när det gäller olika former av stöd, och därför har samhället också inställningen att jordbrukarna gärna klagar i syfte att få ut ännu mera. Är det då utgående från Ulrich Beck (1998) och Tiina Silvasti (1996) som jordbrukarna blir någon form av syndabockar, som i takt med utvecklingen i risksamhället avtvingas olika åtgärder för att få fortsätta med sin produktion?

Avhandlingen avgränsas till det agrara samhället; det vill säga jordbrukarna och de rurala områdena landsbygden. Längre var landsbygden liktydig med jordbruket, och fortfarande äger jordbrukarna en stor del av den skog och jord som betraktas som landsbygd. Det finns också småbrukare som arrenderat ut sin jord och inte mera aktivt är jordbrukare, men ändå räknar sig till landsbygds- och jordbrukarbefolkningen. Det finns även en allt större befolkning som flyttar ut till landsbygden utan att för den skull vara jordbrukare. Det kan också handla om olika näringsidkare som till exempel hyr hallutrymme för sina företag av kommunen. Begreppet jordbruk är inte mera i framtiden helt synonymt med landsbygd,

och det blir allt svårare att helt skilja jordbruk och landsbygd åt eftersom landsbygdens roll starkt förändras. Den framtida landsbygden kommer att ge rum för en mångfasetterad näringsstruktur, där många olika verksamhetsformer kan samverka. Det traditionella jordbruket försvåras speciellt i ett ekonomiskt perspektiv av det nuvarande EU-dirigerade stödsystemet. Landsbygden indelas i dels landsbygd i anslutning till städer, dels kärnlandsbygd och glesbebyggd landsbygd (jfr Katajamäki 1995).

I avhandlingen använder jag termerna jordbruk och jordbrukare som ett samlingsbegrepp, oavsett om det handlar om enbart spannmålsproduktion eller någon form av jordbruk där husdjur eller annat ingår. Det empiriska materialet berör finlandssvenska jordbrukare och därmed begränsat till sydkustområdet omfattande Österbotten, Åboland och Nyland. Jordbrukare från Åland ingår inte i undersökningen.

4 Tidigare empirisk forskning rörande jordbrukets moderniseringsprocess

Den forskning jag har valt redogör för jordbruket och jordbrukarna från olika sociala infallsvinklar. De undersökningar jag relaterar handlar om hur landsbygdsbefolkningen hanterat förändringarna. Undersökningar som behandlar den sociala situationen inom jordbruket är relativt sällsynta. Syftet med genomgången av tidigare forskning har varit att identifiera vad som gjorts och samtidigt inringa olika områden som behandlats i förhållande till den egna forskningen. För mig har forskningsgenomgången speciellt inriktats på att bekanta mig med forskningsområdet och samtidigt kartlägga vilka områden som redan utforskats. Genomgång av tidigare forskning ger värdefull information om de områden som redan undersökt och hur forskningen står i förhållande till den egna forskningen. Speciellt landsbygdsforskningen och forskning som berör jordbrukarna och de problem som uppkommit som resultat av förändringsprocessen har anknytning till min egen undersökning. Den forskning som här tas upp är främst utförd i Finland och den utländska forskningen härrör från Nederländerna och Australien. Den gemensamma nämnaren för de refererade undersökningarna är moderniseringsprocessen och dess positiva eller negativa inverkan på individen och närsamhället.

I min genomgång av tidigare forskning har jag valt att först ta upp ny nationell forskning och sedan den äldre. Den internationella forskningen tar jag upp sist. Jag har också indelat forskningen enligt olika forskningsteman.

Jag har valt att inleda med en undersökning publicerad år 2007 av Susanne Ådahl med fokus på svårigheterna i relation till den osäkerhet som jordbrukarna lever i dagens välfärdssamhälle. Därefter tar jag upp en aktuell forskning utförd av Tiina Silvasti år 2001 och jordbrukarnas inställning till att fortsätta med jordbruket i likhet med tidigare generationer, ett kulturellt manuskript som fortgår från generation till generation. Jag fortsätter med att ta upp Riitta Högbäckas forskning från år 2003 om vad hon kallar livsform, som visar hur dagliga rutiner kan forma helheter. Den könsbundna rollfördelningen på landsbygden belyses ytterligare genom Pirjo Siiskonens avhandling från år 1990 och Marit Sirenis avhandling från år 2002. Därefter tar jag upp undersökningar

gjorda av Jukka Leskinen från år 2001, Vesa Kallio från år 1997 samt Mia Pråhl-Ollilas undersökningar från år 1995. Samtliga undersökningar uppmärksammar jordbrukarnas fysiska och psykiska välbefinnande. I Sverige publicerades år 2008 en avhandling av Helena Nordström Källström om de sociala villkoren i lantbruket. Undersökningen uppmärksammar ensamhet och trivsel i det svenska jordbruket. Sist tar jag upp aktuell utländsk forskning gjord i Nederländerna 1993, 2003 av Jan Douwe van der Ploeg och Frank Vanclay et al. i Australien år 1998. Därtill tas forskning av Vanclay, Silvasti & Howden år 2007 upp. De nämnda forskarna har koncentrerat sig på att identifiera jordbrukartyper d.v.s. jordbrukaridentiteter i sina respektive länder. Med jordbrukartyper avses samtidigt den individuella inställningen till jordbrukaryrket.

4.1 Lidande och osäkerhet som livsbeslutens utgångspunkter

Susanne Ådahls undersökning *Good Lives, Hidden Miseries* (2007) är utförd på en ö i sydvästra Finland kallad Koppars. Undersökningen är fokuserad på hur trångmål och lidande är relaterade till den osäkerhet som jordbrukarna upplever trots välfärdssamhället. I undersökningen framkommer hur osäkerheten upplevs också på ett individuellt plan, då kärnfamiljerna hotas av upplösning, individen känner sig mista fotfästet och den säkerhet man vant sig vid känns hotad. Hotet har fått ett ansikte i den nya jordbrukspolitik som kommit i kölvattnet av vårt lands EU-anslutning, som ställer nya krav på livsbesluten i en osäker atmosfär. Ådahl undersöker också hur globaliseringen påverkar en vanlig by i Finland, samt vilka strategier jordbrukarna väljer i en ny social situation.

För Ådahl är lidandet ett centralt fenomen. Hon delar upp det i *fragmenterat lidande* (fragmented suffering) och *meningsfullt lidande* (meaningful suffering). Med fragmenterat lidande avser Ådahl lidande föranlett av faktorer, som befinner sig på avstånd från jordbrukarnas sociala närmiljö. Exempel på sådana är olika representanter för förvaltningen, som tränger sig in i jordbrukarnas livsvärld och kräver för jordbrukarna ologiska handlingar, t.ex. specifika krav på exakta skyddsområden vid vattendrag. Dessa åtgärder ligger till grund för byråkratins krav på motprestationer och deras nytta ifrågasätts och ger en känsla av framtida osäkerhet, därför att man inte vet vad det kan leda till. Med

meningsfullt lidande åter avses åtgärder vars ursprung kan sökas inom jordbrukarnas sociala näromgivning. Här aktiveras erfarenheten i form av tidigare kända handlingsmönster, härrörande från omsorgen om landskapet, miljön och strävan till perfektion. Jordbrukarnas känsla av att göra sitt arbete har sitt ursprung i generationers hederskodex, där hårt arbete, hederlighet och anspråkslöshet varit det viktigaste. Jordbruket och det arbete som jordbrukaren utför grundar sig mycket på praktiska tillämpningar, som kan härledas från det man själv sett och upplevt. Ådahl drar paralleller till Bourdieu (1995) och hans "habitus". Bourdieu beskriver skillnader mellan samhällsgrupper, i den miljö man befinner sig i, som helt naturligt ger upphov till nödvändiga åtgärder. Ådahl ser sambanden i hur jordbrukarna för att bevara kontinuitet strävar att i sitt arbete upprätthålla god jordbrukshävd⁵. Ådahl koncentrerar sig i sin analys av jordbrukarna på hur lidandet utgående från olika händelser påverkar det dagliga livet. Den historiska bakgrunden när det gäller produktion av mat har trots odlingsbetingelsernas varierande natur stått för det meningsfulla i livet och för det som är präglad av kontinuitet oavsett vad som händer i en oviss framtid.

I sin undersökning visar Ådahl på den misströstan som finns hos jordbrukarna på Koppars. Jordbruken på Koppars är relativt stora för finländska förhållanden, men ändå med europeiskt mått små. Att uttrycka sitt lidande och sin olycka är svårt, när lidande trots allt är inbäddade i ett hopp om att det möjligen skall bli bättre. Det centrala för jordbrukarkåren är att hårt arbete i slutändan skall ge resultat. De kontinuerliga förändringarna gör att det blir allt svårare att ha förtroende för avgöranden och direktiv som fattas i EU. Trots alla dåliga tecken till följd av förändringarna finns ändå ett grundmurat hopp, ett hopp om att allt skall förändra sig till något bättre. Det är en känsla som nedärvt från tidigare generationer och som har sin upprinnelse i handlandet. Hoppet kan också ses i anslutning till den protestantiska traditionen i den kristna tron. Hopp kan också relateras till livskontrollen, som enligt Ådahl är motsägelsefull, eftersom förändringarna pekar på en förlust av kontroll. Problematiken är svår att verbalisera och den får sitt utlopp genom att

⁵ EU använder uttrycket "god jordbrukshävd" när man syftar till att jordbrukarna skall odla i enlighet med de rådande tvärvillkoren och krav växten ställer på gödsling etc. för att uppnå en god skörd.

man talar om sjukdom hellre än att nämna problemen som de är. Främst cancer blir en metafor för de lidanden man prövat. Sjukdomen kommer på detta sätt att representera all den frustration som upplevs på grund av det som sker i den sociala omgivningen. Osäkerheten och rädslan för att hela livet skall stranda genom det okontrollerbara som sker i samhället får fysiska och psykiska följder när man tror sig bli tvingad att ge upp sitt levebröd.

Ådahl menar att jordbrukarna är måna om att stärka sina sociala nätverk för att genom dem känna sig tryggare, då EU-inträdet för de flesta känns otryggt och osäkert. Eftersom det trots allt finns tro på jordbruket, är nya strategier nödvändiga. Strategierna kan vara mycket olika, men strävar efter kostnadsmedvetenhet och effektivitet. Hoppet är också riktat mot konsumenterna och den framtida konsumtionen inriktad på att köpa inhemskt och därmed livsmedel producerade i Finland. Problematiken för jordbrukarna ses också i bundenheten till ett arbete som sällan ger möjlighet till semester. I sin undersökning kommer Susanne Ådahl fram till att det, trots de många hoten som i olika former vilar över jordbrukarkåren, ändå finns en stark känsla av kontinuitet vilket gör att jordbrukarna håller fast vid sin livsstil.

4.2 Det kulturella manuskriptets betydelse

Tiina Silvasti (2001) tar i sin doktorsavhandling *Talonpojan elämä* upp livsstil (elämäntapa) och manuskript (skripti) som viktiga element i det agrara samhället. Manuskriptet är föränderligt, och föds och förnyas genom en växelverkan som sker i förhållande till förnyade kulturella modeller. Manuskript på en individuell nivå uppkommer genom en socialiseringsprocess. Eftersom manuskript inte är medvetna för individen, utan oreflekterat uppkommer ur livssituationen på olika sätt, är det nödvändigt att söka manuskriptet genom att lyssna på individen genom hans eller hennes livsberättelse. Silvasti utgår från att århundraden av statligt reglerade och politiska överenskommelser lagt grunden till verksamhetsförutsättningarna för jordbruket, samt också påverkat och fött en förståelsekultur för ett manuskript som fortfarande existerar. Silvasti understryker också betydelsen av livsstilen i vilken inbegripits olika förståelseformer för handlandet.

Tiina Silvasti (2001) hänför sin forskning till den forskning som under J.P. Roos ledning på 1970- och 1980-talet koncentrerade sig på levnadssätt, i ett försök att beskriva hur människor lever (se Hoikka-la 1998). Här fokuseras på familjens livsskeden, livsförhållanden, det vardagliga livet och hur det sker en interaktion mellan dessa. Livsstilen sätter Silvasti in i en livspolitisk ram samtidigt som hon ser den ur den reflexiva moderniseringens perspektiv, där villkoret är en koherent identitetsberättelse. Silvasti ser den identitetsberättelsen ur ett perspektiv som vilar på en ontologisk säkerhet och en inre äkthet.

Förklaringen till att Silvasti valt att tala om manuskript istället för livsstil, är avsikten att fästa uppmärksamhet vid och betona hur livsstilen har en anknytning både till historien och till kulturen. Användning av termen manuskript beskriver hur individen själv tillägnat sig livsstilen, i stället för att endast använda livsstilen som begrepp. Silvasti härleder ur sitt empiriska material tre olika manuskript: i samband släktgårdens fortbestånd, arbetsfördelningen mellan könen och produktionsrelaterade förhållande till naturen (Silvasti 2001, 75).

Silvasti belyser också kvinnornas roll inom jordbruket, som svärdötrar eller som självständiga jordbrukare. Problematiken illustreras genom en belysning av förhållandet, när myndigheternas i statistiken endast en uppges som ägare till ett jordbruk, d.v.s. oftast mannen. Detta försätter makarna i ojämlik ställning i förhållande till varandra: en är ägare den andra maka eller make. Silvasti undersöker kvinnorna ur tre olika perspektiv, som svärdotter, som gårdsägardottern som övertagit gården och som gårdens kvinnliga husbonde. Ur dessas olika berättelser ser Silvasti hur levnadssätt bestämmer manuskriptet och därigenom återspeglar det komplexa i förhållande till det traditionsbundna kulturella samhället. Svärdotterns situation har klassiska drag i fråga om förhållandet till svärmodern. Svårigheten för svärdottern att tränga in i de färdiga strukturerna har sina problem, som för en del sätter press på tillvaron. Skilsmässor är problematiska när det är frågan om båda parternas gemensamma delade och oftast också samägda arbetsplats, och en separation därför skulle komma att föra med sig stora ekonomiska bekymmer. Kvinnans ställning som husbonde innebär förändring i en invand hierarkisk ordning, där mannen på landsbygden traditionellt setts som husbonde. Silvasti påpekar att detta i högre grad kan förklaras på rent biologiska grunder eftersom de tyngre arbetena traditionellt gjorts av män.

De problem som en kvinnlig husbonde kan ha, har enligt Silvasti klara traditionella drag. I dagens moderna värld har kvinnornas roll förändrats, kvinnorna förväntas ta del i samtliga arbeten på gården. Det blir också allt vanligare att kvinnorna arbetar utanför gården. För de kvinnor som ärvt gården har det nedärvda manuskriptet stor betydelse och jordbrukaryrket symboliserar också för dem en livsstil (Silvasti 2001, 170–220).

4.3 Livsformens nya utmaningar

Riitta Högbacka har i sin avhandling *Naisten muuttuvat elämänmuodot maaseudulla* (2003) fäst uppmärksamhet vid ett fenomen som hon benämner livsform- elämänmuoto. Livsform är ett begrepp som har utvecklats av de danska etnologerna Tomas Højrup och Lone Rahbek Christensen under 1980-talet. Livsformsanalysen inbegriper en förståelse av hur vardagliga mänskliga rutiner kan forma helheter (Högbacka 2003, 26). Det finns både en ideologisk och en materiell sida av livsformen. Vardagliga helheter som kan kallas livsformer, kan också ses som ett slag av tanke- och verksamhetsformer. Livsformerna kan också kategoriseras som kulturer. Ramen för den materiella delen av livsformen inbegriper det som behövs för livsföring, arbete, familj och fritid. Livsformen vilar på samhälleliga förutsättningar och villkor. Sådana villkor kan vara ekonomiska, vilka inbegriper möjligheter till exempelvis ägande och möjligheter att verka inom olika näringar. Livsformen kan också ha en social aspekt och är därvid beroende av samhällets struktur. Högbacka refererar till helt olika livsformer som Højrup har funnit i Danmark: småföretagarens livsform, löntagarens livsform, karriärbetonad livsform och ännu därtill en investeringslivsform och kapitalistisk livsform. Livsformerna utgår från olika behov och verksamhetsformer, vilka också kan överskugga varandra, förnyas eller helt sammansmälta till diffusare former. Livsformerna är också underkastade individualiseringens föränderlighet.

Högbacka undersöker ur ett heteroperspektiv vilka livsformer som kan urskiljas hos de kvinnor som finns på den nuvarande landsbygden, och hur de är uppbyggda. Därtill ställs frågan om man med hjälp av livsformer kan förklara landsbygdskvinnornas olika erfarenheter och uppfattningar. Hur förändras livsformerna, och vilka följder har förändringarna för landsbygdskvinnorna?

Utgående från resultaten av den empiriska undersökningen kommer Högbacka till att (2003, 292 -307) den traditionella livsformen, som är baserad på agrarsamhällets inarbetade mönster, undergår förändringar och alltmer har ersatts med en mera lönbetonad livsform, som också har sin grund i individualiseringen. Orsaken ser Högbacka främst i den ökade rörligheten och en ökad utbildning på landsbygden, faktorer som möjliggör livsformer som har allt mindre att göra med jordbruket. Högbacka ser livsformsanalysen som en fungerande metod, eftersom den hjälper till att förstå kvinnors olika livssituationer och den problematik som omger kvinnor på landsbygden. Av de nämnda livsformerna fann Högbacka samtliga i olika former, men inte representationshustruns livsform. Hon förklarar att detta kan bero på ett särdrag på landsbygden i Finland.

4.4 Upplösning av könsbunden rollfördelning mellan lantbrukare och husbönder

Pirjo Siiskonens undersökning *Emännän ja isännän roolin muutos maatalouden uudenaikaistuksessa* (1990) gäller främst efterkrigstiden och har sin tyngdpunkt förlagd till 1970- och 1980-talets förändringar. Undersökningen är både kvantitativ och kvalitativ. Det empiriska arbetet visar hur det fortfarande inom jordbruket förekommer könsbunden arbetsfördelning. Orsakerna kan spåras i traditionen och i de på landsbygden förhärskande normerna. I det moderna jordbruket blir tyngdpunkten förlagd i relation till vilka egenskaper individen kan uppvisa. Hur arbetet fördelas blir allt mer beroende av de strategier som jordbrukarfamiljen har antagit. Rollfördelning i jordbrukarsamhället är inte längre lika bunden till man eller kvinna, utan kan förändras beroende på kraven. Jordbrukarfamiljen är allt mer beroende av produktionsfaktorer samt av hur jordbrukspolitiken utformas i valet av jordbrukspolitikens strategier, som sedan påverkar rollfördelningen i arbetet. Arbetsfördelningen är också beroende av produktionsinriktning: husdjursproduktionen har helt andra krav på de personliga resurserna än spannmålsodling. En stor förändring kan spåras i förhållandet mellan det tidigare patriarkaliska systemet och ett förhållande som fungerar enligt ett mer företagsmässigt koncept. Den företagsmässiga framtoningen i jordbruket betyder också

att parterna tillsammans fattar besluten. Detta möjliggörs i stor utsträckning genom en allt bättre och likvärdig utbildning.

Siiskonen noterar också problematiken när jordbrukarhustrun inte längre arbetar på gården utan skaffar annat arbete utanför gården. Den traditionella lanthusmorsrollen förändras genom den generationsväxling som innebär att en lanthusmor har arbete på annat håll och därmed inte inlemmas i den traditionella lanthusmorsrollen. Siiskonen påpekar att det i framtiden kan bli fråga om en segregationsprocess, då landsbygdens kvinnor inte längre arbetar inom jordbruket utan på annat håll, vilket leder till mera jämlikhet allmänt, men mansdominansen inom det traditionella jordbruket kvarstår. Siiskonen framhåller att det kan vara en ekonomisk fördelaktig strategi att en part har lönearbete.

Samhället har under en lång tid skapat ojämlika förhållanden mellan könen inom jordbruken. De sociala förmånerna har under långa tider inte varit likvärdiga för jordbrukarparet. När det gäller deltagande i föreningslivet ser Siiskonen fortfarande hur det råder husbondedomans, oberoende av att kvinnor allt mer kommit med i organisationslivet. Siiskonen anser att kvinnornas beslutanderätt på organisationsnivå inte överensstämmer med den position de har på gårdarna. Utvecklingen på jordbruken sker i nya riktningar som inte alltid stöder familjejordbruket, men där kvinnans och mannens ställning blir likvärdigare (Siiskonen 1990).

Maarit Sireni är i sin avhandling *Tilansa Tekijät* (2002) inne på samma ämne som Siiskonen (1990). Sireni intresserar sig för lanthusmodern (emäntä) och analyserar vilka attityder lanthusmödrarna har till jordbruket och landsbygden. Den empiriska undersökningen ser inte på husmodern enbart ur jordbrukets synvinkel, utan beaktar också vilket hennes förhållande är till sin egen levnadsomgivning ur ett feministiskt och geografiskt perspektiv. Lanthusmoderns position är en faktor som påverkar förhållandet till levnadsomgivningen, samt det dagliga arbetet och hur det inverkar på lanthusmoderns arbetsbeskrivning. Det empiriska arbetet innehåller fyra huvudfrågor: 1) Vilken är lanthusmoderns roll? 2) Hur har kvinnans roll formats på jordbruket? 3) Vad förstås med begreppet lanthusmor och hur upplever kvinnorna det själva 4) Hur tolkar de sin levnadsomgivning på jordbruket? De centrala begreppen är gård, jordbruk, plats och kön.

De av Sireni intervjuade kvinnorna hade inte någon heldagsbefattning utanför gården och de inkomster som kommer från annat arbete

är till största delen löneinkomster eller företagsinkomster, dessutom förekommer social inkomstutjämning. Lanthusmödrarna som deltog i studien demonstrerar genom sitt deltagande i jordbrukets beslutsprocess också den ställning lanthusmödrarna har inte enbart som husmödrar utan också som jordbrukare. Hela 58 av de 100 som deltagit i intervjun förmådde uppvisa jämlika betingelser genom att delta på ett dynamiskt sätt i den beslutsprocess, som var inriktad på jordbruksfrågor. Därtill erhöll mer än hälften minst femtio procents andel av jordbruksinkomsten, och hade också sina makars fullständiga erkännande som jordbrukare. De kvinnor som fortsatt som jordbrukare på sin egen gård hade vanligen en mera likvärdig ställning som jordbrukare. Däremot kunde ojämlikhet finnas mellan makarna i det fall att kvinnan inte arbetade inom jordbruket och samtidigt erhöll någon form av social inkomstutjämning eller arbetslöshetsersättning. Lanthusmödrarnas andel av inkomsterna var vanligen lägre än husbondens. Problemet är att de arbeten som lanthusmodern gör i hemmet, med barnen och i hushållet, inte tas med när lanthusbrukets inkomster fördelas.

Sireni konstaterar också att det är få kvinnor som väljer att bli jordbrukare på sin hemgård. Undersökningen visar att föräldrarna vanligen uppfostrar sina pojkar att bli jordbrukare och fortsätta med jordbruket. Det tar sig uttryck i att pojkarna gärna, redan som små vänjs vid att sitta i traktorn och hela tiden ta del i det som pågår. Trots detta vill pojkarna gärna påstå att det är ”helt av fri vilja” som man övertar hemgården, och att ingen har påverkat dem vid valet. Kvinnorna gör liknande uttalanden, men berättar också om att de blivit uppmuntrade i att studera. Sireni finner det något förvånande att kvinnor sedan utan närmare diskussion plötsligt tar över gården. Ett problem för kvinnorna är det fysiskt tunga arbete som jordbruket förutsätter. Därtill är det svårt att vara mor och samtidigt sköta både hem och jordbruk, vilket kan bli aktuellt om mannen till exempel insjuknar. Svårigheten är för många lanthusmödrar att delta i det praktiska jordbruksarbetet, vilket innebär att därtill fortfarande sköta hemmet. Idealet är att också mannen kunde delta i hushållsarbetet. Att bo på landet, med allt vad det innebär är för de flesta en kompensation för den stora arbetsinsatsen, och de kan oftast inte tänka sig att bo någon annanstans, speciellt om det gäller släktgården. En del kvinnor har svårt att se jordbruksarbetet som något som man på intet sätt kan komma ifrån. Fritiden blir hela tiden viktigare speciellt för dem som

kommer utifrån till landsbygden och jordbruket. Jordbruksmiljön och funktionen som lanthusmor att stanna hemma och sköta sina barn har sin betydelse under en del av livet, men inte som en heltäckande grundtanke. Maarit Sireni avslutar med att konstatera att ”den föreliggande undersökningens slutsats är att landsbygdens roll och dess förändring berör också landsbygdsbefolkningens kärngrupp – lanthusmödrarna, som skapar den egna landsbygdens olika element” (egen översättning från finska Sireni 2002, 259–270).

4.5 Jordbrukarbefolkningens psykiska tillstånd

Jukka Leskinen utförde åren 1997–2001 en undersökning i Salotrakten, främst inriktad på förändringarna inom jordbruk med mjölkkor. Stressupplevelsen hos jordbrukarna undersöktes, och resultaten visade att stressen till stor del är beroende på individen. Stressen upplevdes som obehaglig, och indikatorer var sömnlöshet, koncentrationssvårigheter, lätt depressivitet eller oro. Ägarna till mjölkbesättningarna kände tydligt en ökning av arbetsbördan till följd av EU-anslutningen. En ökning av kraven upplevdes starkt samtidigt som självständigheten minskade. Kontrollen och påverkningsmöjligheterna gällande både inkomster och utgifter hade försvårats under EU-tiden. Det upplevdes som svårt att produktionen inte mera har någon betydelse i den stödpolitik som följs i EU. Möjligheterna till utvidgning av jordbrukslägenheterna upplevdes åter som positiva. De som deltog i undersökningen hade inte nämnvärda ekonomiska problem, men rent psykiskt hade problemen ökat avsevärt. Under undersökningens första år hade 2 % sökt hjälp för sina psykiska problem och i slutskedet 7 %, vilket är en statistiskt signifikant skillnad.

Undersökningen visar tydligt att jordbrukarkåren, i detta fall mjölkproducenter, behöver mycket stöd och information för att klara av de krav som EU påför jordbrukarkåren. Samarbete på olika plan bör eftersträvas för att på detta sätt göra det möjligt att dela på problemen. Stödpolitiken förorsakar problem främst i konkurrensen mellan gårdarna. Det blir allt viktigare att intressera unga personer för jordbrukaryrket, vilket åter betyder att utkomsten bör vara garanterad. Krishjälp för de behövande blir allt viktigare, och befintliga nätverk finns redan nu (Leskinen 2004).

Förändringsprocessen i samband med Finlands anslutning till Europeiska unionen har fört med sig en rad med omställningar för jordbrukarbefolkningen. Med detta som utgångspunkt påbörjades ett forskningsprojekt år 1995 i S:t Mickel under ledning av Helsingfors universitets Landsbygds forsknings- och utbildningsinstitut. Projektet leddes av forskare Vesa Kallio jämte en stödgrupp. Forskningsprojektet sökte svar på frågor gällande den psykiska hälsan och vilka överlevnadsåtgärder jordbrukarna ser i ett framtidsperspektiv samt hur förändringarna påverkat jordbrukaridentiteten. Rapportens titel är *Suomalaisen viljelijäväestön henkinen ilmapiiri*.

Undersökningen visade att det är svårt att ge en helhetsbild av jordbrukarnas psykiska välbefinnande. Mer än hälften av svaren visade på en ganska stor tillfredsställelse med livssituationen. Över hälften ansåg att arbetet är tungt, och en stor del ansåg att det blivit tyngre under de senare åren, främst genom förändringsprocessen. Jordbrukarna har känt sig nedstämda och deprimerade, och 4 % har känt att de inte mera orkar. Trots detta fanns det fortfarande framtidstro, men hos det stora flertalet likväl en neutral inställning till framtiden. Många kände starka stressymptom som gav sig till känna genom olika spänningstillstånd. De flesta kände stor kraftlöshet och oro. Resultatet visar att 30–40 % av jordbrukarna skulle behöva extern hjälp i någon form. Endast 13 % hade haft tillgång till någon form av hjälp, oftast på grund av fysiska symptom. Anledningen till den största psykiska belastningen kunde spåras till den förda lantbrukspolitiken och anslutningen till EU, som fört med sig en avsevärt ökad byråkrati med pappersexercis och byråkratiskt förmyndarskap. Pressens behandling av jordbruksfrågor och andra yrkesgruppers inställning till jordbrukarkåren kändes svåra och upplevdes negativt. Det egna arbetet upplevdes för jordbrukarna som mindre värt och kändes därför av många som meningslöst. Bekymren vållade i samband med jordbrukets förändringsprocess, rörande t.ex. jordbrukslägenhetens otillräckliga storlek, behov av sidoinkomster, landsbygds överlevnad samt ansvaret för barnens framtid och den egna hälsan. Trots de många negativa känslorna fanns fortfarande en stark känsla för familjen och för andra människor som något positivt. De största psykiska påfrestningarna stod jordbrukets ekonomiska tillstånd för. Speciellt de som har stora lån att sköta upplevde en större otillfredsställelse med sitt liv och sin situation vilket åter påverkar det psykiska tillståndet negativt. De som

hade husdjur upplevde större psykisk stress än spannmålsodlare (Kallio 1997, 79–81).

I en undersökning utförd år 1993 av Mia Pråhl-Ollila konstaterades också, att unga jordbrukare under 40 år överlag finner jordbruksarbetet tungt. På frågan om de är stressade (med stress förstås i detta fall spändhet, oro, nervositet och nedslagenhet), uppgav 90 % stress, av dem uppgav 26 % litet stress, 16 % mycket stress och 6 % synnerligen mycket stress. Över hälften av jordbrukarna betraktade den framtida förändringen som ett hot, och endast 5 % som en möjlighet (Pråhl-Ollila 1995a).

Varannan av jordbrukarna (i undersökningen kallad jordbruksföretagare), d.v.s. 49 % ansåg sitt arbete psykiskt betungande, och att arbetet samtidigt var fysiskt tungt ansåg 46 %. Av de jordbrukare som deltog i undersökningen upplevde 70 % en ökning av arbetets psykiska belastning under de två senaste åren (1993–1994). Orsaken till den ökade ansträngningen ansågs vara omgivningens inställning till jordbruket och jordbruksutövarna (61 %), en orsak var också den ekonomiska situationen (54 %). Hela 90 % upplevde stark stress, och av dessa ansåg 82 % att jordbrukets förändringsprocess helt eller delvis var huvudorsak till spänningstillstånd, oro, beklämndhet, nervositet och sömnlöshet p.g.a. problemen som tyngde sinnet. Livssituationen som helhet ansågs inte föränderlig av över hälften (59 %), som ansåg att livet skulle fortgå som tidigare (Pråhl-Ollila 1995a, 80–81).

I den uppföljande undersökningen av Pråhl-Ollila (1995b) ökade antalet jordbrukare som ansåg sitt arbete fysiskt tungt från 46 % till 57 %. Också de jordbrukare som ansåg arbetet psykiskt betungande ökade från 49 % till 67 %. Under tiden 1993 till 1995 hade de jordbrukare som ansåg arbetet psykiskt påfrestande ökat från 70 % till 84 % (Pråhl-Ollila 1995b, 42).

Ägare till jordbrukslägenheter i storleksklassen 20–50 hektar kände större psykisk belastning än andra. Orsaken var främst en stor osäkerhet för framtiden inom jordbruket, något de förändrade verksamhetsförutsättningarna i samband med EU-anslutningen påskyndat. Jordbrukare på jordbruk under 20 hektar och över 50 hektar upplevde mindre påfrestning. De större jordbruken bekymrade sig mest för skuldsättningen och jordbrukets ekonomiska situation. De mindre kände ett ökat tryck på att hitta nya verksamhetsformer, extra förtjänstmöjligheter och bekymrades över alltför små jordbruk. Enligt undersökningsresultatet kunde sju särskilda jordbrukartyper igenkännas: väntarna, förstorarna, förminskarna,

de som planerat sluta med jordbruk, de som ökat lönearbete, de som strävar till tillfälliga sidoinkomster, samt de som eftersträvar annan företagssamhet utanför jordbruket. Ett allmänt konstaterat faktum var minskad tro på jordbruket och en försvagad jordbrukaridentitet (ibid., 83–89).

År 1997 gjorde Mia Pråhl-Ollila en uppföljning av sina tidigare studier med tyngdpunkten på jordbrukarnas arbete och välfärd i jordbrukets förändringsprocess. Undersökningen visar att unga jordbrukare under 33 år var mest optimistiska i sitt förhållande till framtiden och framtidsutsikterna. Jordbrukarna ansåg enhälligt att landsbygdens livsmiljö är den främsta resursen i livet. Andra kraftkällor var makan eller maken, familjen, barnen och tron på Gud. Undersökningen var fokuserad på att finna faktorer som kunde förbättra jordbrukarnas välstånd och förmåga att klara av jordbrukets förändringsprocess. Dyliga faktorer var bland annat de unga jordbrukarna ringa ålder, biförtjänster, lantbruksutbildning, yrkesskicklighet, intresse för jordbruket och att föräldrarna eller svärföräldrarna bodde på lägenheten. Undersökningen visade tydligt att jordbrukarna känner sig ensamma och att det i dagens Finland inte finns någon som värnar om deras situation. I den socialpolitiska diskussionen glöms jordbruket bort fastän Finland arealmässigt till största delen består av landsbygd. Generationsväxlingarna på gårdarna har alltid stått för en hel del problem fast de upplevs vara positiva och berikande. Svårigheterna i diskussionen generationer emellan har länge varit ett känt problem. Generationsskifte betyder en omläggning av den inriktning som varit gällande på jordbruket, vilket den äldre generationen har svårt att godkänna. Jordbrukarkårens välfärd och välbefinnande i jämförelse med andra medborgare är svårt att bedöma, men det har klart framkommit att jordbrukarna mår allt sämre (Pråhl-Ollila 1997, 66–72).

Helena Nordström Källström (2008) tar i sin avhandling upp hur jordbrukarna i Sverige upplever sin sociala situation. Hon tar också upp de sociala villkoren ur ett hållbarhetsperspektiv. Grunderna för att arbeta inom jordbruket ligger enligt Nordström Källström i hälsotillståndet och det sociala sammanhanget och på vilket sätt framtiden kommer att gestalta sig. Identiteten som lantbrukare är viktig och hur man ser på sig själv i förhållande till omvärlden. I identitetsbegreppet är friheten något som gärna betonas trots att man är väl medveten om att den har många begränsningar. Närheten till naturen är också något som för lantbrukaren ses som en betydande del av identiteten.

För den moderna svenska jordbrukaren kommer entreprenörrollen in allt starkare. Här har myndigheterna och lantbrukarnas organisationer spelat en stor roll, då man drivit på förändringarna som förändrat den traditionella bonderollen till en småföretagarroll eller entreprenörroll. Familjen och att gården skulle ärvas vidare inom familjen har stor betydelse för jordbrukarna.

Erkänslan är viktig för jordbrukarna på alla nivåer i samhället. Jordbrukaren både som individ och som yrkesmänniska vill gärna få erkänsla för att man arbetar och producerar livsmedel. Denna erkänsla saknas av många jordbrukare i undersökningen. Jordbrukarna känner sig ofta ensamma och om man inte får erkänsla av samhället för det man gör finns det allt större orsak att sluta. Många av de intervjuade känner sig utsatta av myndigheter och tjänstemän på olika nivåer i samhället. Många känner sig ha en stor arbetsbörda och begränsas därigenom när det gäller att träffa andra människor. Trots att många upplever sin identitet hotad finns det många jordbrukare i Sverige som finner det meningsfullt att arbeta med mark och djur. Fast många känner sig ensamma och utsatta finns det ändå många som trivs och känner tillhörighet. Jordbrukarna skulle gärna ha mera kontakt direkt med konsumenterna för att därigenom veta vad konsumenterna tänker och tycker, därtill kunde kontakterna stärka identiteten. Man skulle också gärna se en mer jämställd utveckling och att de egna organisationerna skulle arbeta för detta. Rådgivningens tjänster betonas i undersökningen och man ser rådgivarna som en betydande grupp när det gäller spridande av kunskaper. Inställning till regler och kontroll borde förbättras genom ökad information (Nordström Källström 2008).

4.6 Gamla och nya identiteter

I undersökningar av bland annat Mia Pråhl-Ollila (1997) och Vesa Kallio (1997) har olika typer av jordbrukare identifierats. Jordbrukartyperna demonstreras genom sättet att bedriva jordbruk och vad som jordbrukarna mest har gemensamt och som inte avviker från andra jordbrukares sätt att bedriva sitt jordbruk på. Förändringsprocessen har påverkat inställningarna till hur jordbrukets skall skötas och därmed också gett upphov till nya identiteter som den följande forskningen visar.

Jan Douwe van der Ploeg (1993; 2003) har bland holländska jordbrukare undersökt jordbrukartyper ”farming styles” och finner att sättet

att välja typ mycket har att göra med vad som kan accepteras av en större grupp jordbrukare. Genom att bekänna sig till en viss typ av jordbrukare medverkar individen till förändringar som sker i ett längre tidsperspektiv. van der Ploeg betonar att valet av jordbrukartyp mycket är beroende av inriktning, omgivning, marknadssituation och sociokulturell dynamik. Den ökade globaliseringen har effekt på vad som produceras och i vilken form, och den dikterar samtidigt möjligheterna att överleva under de nya villkoren för näringen.

Frank Vanclay et al. (1998) åter har i en australisk miljö testat begreppet jordbrukartyp och hur det uppfattats av jordbrukarna. Enligt jordbrukarna kunde ett flertal typer av jordbrukare identifieras. Olika grader av precision i definitionen av typerna särskiljdes. De tydligare typerna benämndes enligt följande: innovativ, mitt på vägen (middle of the road), progressiv, begränsad genom resurser personal, begränsad genom resurser strukturellt och traditionellt. Som markörer för mera diffusa typer användes följande: autokrat, utvecklare, dieselbrännare, öde och förstämning, expansionist, betesutnyttjaren, hård fart, lat, livsstil, gammal eller rik, opportunist, organisk, perfektionist risktagare, hemlighetsfull, överdrivaren och tänkaren. Nyckelbegrepp för svagt definierade typer var: kommittéperson, lycklig, förmedlaren och säkerhetsnätsjordbrukare. Typerna karakteriseras utgående från individuella egenskaper.

Vanclay et al. (1998) ser en avsevärd avvikelse mellan den forskning som gjorts i Australien och den som gjort av van der Ploeg i Nederländerna. Enligt Vanclay et al. finns det inga bevis för att jordbrukarna i Australien själva skulle ha någon medvetenhet om sin stiltyp lika litet som de är medvetna om andra jordbrukares typ. Man pekar på att en viss jordbrukartyp nog existerar trots att jordbrukarna själva inte direkt identifierar sig med någon speciell sådan. Jordbrukare generellt har i alla fall för vana att göra socialt betonade uttalanden om andra individer eller grupper. Det finns enligt Vanclay et. al. inte någon allmän verifierad form för beskrivandet av ens egen eller någon annans typ av jordbruk. Det finns inte heller möjligheter att enbart utgående från de beskrivningar jordbrukarna gjort klart definiera och namnge någon typ av jordbruk. Enligt van der Ploeg (1993) åter kan man argumentera för att det finns identifierbara tydliga jordbrukartyper.

Vanclay, Silvasti & Howden identifierar i artikeln *Styles, Parables and Script: Diversity And Conformity In Australia And Finnish Agricul-*

ture (2007) upp frågan om jordbrukaridentitet, jordbrukartyp och kulturellt manuskript. I artikeln konstateras att det finns en likhet mellan Tina Silvastis s.k. kulturella manuskript och olika element i teorin kring jordbrukartyp i Australien. Liknande grundelement kan skönjas till exempel i hur man talar om hårt arbete som utgångspunkt för jordbruket både i Finland och i Australien. Hårt arbete fungerar som manuskript och verksamhetsförutsättning för samtliga jordbrukartyper. Att vara lat är inte smickrande, en lat jordbrukare ses i negativ dager. Ett jordbruk som blir väl omskött kan också ses som ett manuskript. Trots att det inte explicit är nämnt i Silvastis forskning, är det ett välskött jordbruk också i Finland något jordbrukaren gärna visar upp. Manuskriptet sett utgående från något kontinuerligt fortgående finns inbäddat i samtliga manuskript. Kulturella manuskript tjänar som hjälp när det handlar om forandet av självbilden, som jordbrukare stärker för att kunna föreställa sig hur jordbruket skall utvecklas. Kulturmanuskriptet ger en starkare och bredare infallsvinkel på jordbruket genom att belysa en jordbrukare som individ, utan att för den skull klargöra olikheterna i verksamheten. Kulturmanuskript och jordbrukartyp har en komplementär funktion, men fungerar också enskilt, tillsammans står de för både traditionalitet och förändring.

4.7 Sammanfattning

Den beskrivna forskningen demonstrerar situationen på landsbygden sett ur både ett kvinnligt och ett manligt perspektiv. Den visar också på de olika rollerna och betydelsen av att jordbruket förs vidare generation efter generation. Jordbrukarnas problem och känsla av osäkerhet inför framtiden är ett genomgående tema. Svårigheten att själv belysa sin situation och de problem man konfronteras med, utan istället tala om sjukdom beskriver den situation många har. Behov av trygghet och sociala nätverk är påfallande i samtliga undersökningar. Förändringarna i det agrara samhället är påtagliga och demonstreras av att allt fler söker sig bort från jordbruket, och därigenom får möjligheter att förverkliga sig själva t.ex. genom en regelbunden löneinkomst. De som satsar på jordbruket tvingas byta identitet i och med den nya entreprenörsrollen. Oberoende av kön tvingar moderna metoder in jordbrukaren i ett förhållande där makarna arbetar sida vid sida, när de tidigare rollerna om-

fördelas. Många jordbrukare känner sig ensamma och missförstådda. De nya regelverken skapar slitningar mellan myndigheter och jordbrukare. Ekonomiska problem pockar på nya lösningar och innovativt tänkande för att garantera utkomsten. Stress och psykisk belastning ökar och därmed upplever många en försvagad jordbrukaridentitet. Den tidigare forskningen visar på många problemområden som måste lösas för att i framtiden stärka jordbrukarnas identitet och därmed livsmedelsproduktionen. Genomgången tar upp begrepp som manuskript (Silvasti 2001) och livsform (Högback 2003).

I min egen magistersavhandling *Jordbrukare, företagare eller tusenkonstnär En studie av österbottniska jordbrukare i brytningstid* (Uthardt 2005) tas åter begreppet livskoncept upp. Skillnaden mellan de olika begreppen består främst i att livskonceptet består av koherens och livspolitik som fungerar som en tolkningsram för de känslor och element som styr beslutsprocessen och de individuella valen jordbrukarna beslutar sig för. Manuskriptet kan däremot mer ses som ett starkt identitesarbete som ligger till grund för livsorienteringen och livsstilen. Livsformen åter är starkt förknippad med samhällets förutsättningar och villkor. I magistersavhandlingen är fokus på Österbotten. I den föreliggande avhandlingen behandlas däremot också jordbrukare i olika ålder från Åboland och Nyland.

5 En historisk tillbakablick

Den historiska bakgrunden har stor betydelse vid utvärdering av förändringarna. Genom den historiska utvecklingen granskas individens sätt att hantera nya situationer. Därför ger en historisk tillbakablick samtidigt en infallsvinkel och en utgångspunkt för forskning som berör individen jordbrukaren och de handlingsmönster som ligger till grund för den moderna jordbrukarens val av lösningar. Jordbruket har under åren påverkats av många statliga åtgärder som på 1960-talet behandlades genom en rad kommittébetänkanden. Dessa lade grunden för jordbrukspolitiken före inträdet i Europeiska unionen. Den jordbrukspolitik som EU bedriver har igen helt förändrat jordbrukets ställning. Ändamålet med den historiska genomgången är att ge bakgrund till min egen undersökning. Utan att känna till vad som gjorts tidigare och vilka tankar som historiskt sett påverkat jordbrukspolitiken i Finland är det svårare att förstå den nuvarande jordbrukspolitiken och samtidigt hela förändringsprocessen.

5.1 1860-talet som en brytningstid mellan gammalt och nytt

Moderniseringsprocessen i Finland fick sitt genombrott på 1860-talet genom de förändringar som då påverkade samhället både ur socialt och ekonomiskt perspektiv. Under 1860-talet slog industrialiseringen igenom på allvar, vilket också förde med sig många förändringar (Waris, 1974). De omfattande dåliga skördarna under åren 1865–1867 gav upphov till hungersnöd och orsakade samtidigt en vändpunkt i utvecklingen av jordbruket. En annan bidragande orsak till förändringsprocessen var avlägsnandet av spannmålstullarna 1864, vilket betydde att spannmålsodlingen avtog och husdjursproduktionen ökade. Förändringsprocessen och början till den nya tiden fick således sin början den senare hälften av 1860-talet (Laurén 1931; Vihola 1991)

Trots de svåra tiderna ger 1860-talet enligt Heikki Waris (1974) uttryck för början av en ny tidsepok. Han påvisar hur hela samhället förändras i och med ståndssamhällets upphörande. Samhällets näringsstruktur visar en låg industrialiserings- och hantverksgrad, endast cirka 4 pro-

cent av befolkningen var sysselsatt inom dessa sektorer. Jordbruket dominerande näringsstrukturen med över 80 procent av arbetskraften arbetade inom detta.

Mekaniseringen av jordbruket under 1860-talet var avgörande för jordbrukarna. Plogen fick nu en kombination av både rist och vändskiva, som radikalt förbättrade plöjningen både kvalitativt och kvantitativt. Spadrullharven fick också sitt genombrott, vilket avsevärt förbättrade jordbearbetningen och möjliggjorde brukning av större enheter. Under den senare delen av 1800-talet började man i södra delarna av landet använda de första hästdragna såmaskinerna. Småningom fick också de första hästdragna slåttermaskinerna en större spridning runt om i landet. Slåttern som hittills skett med lie var mycket arbetskrävande, och därför var slåttermaskinen en viktig uppfinning för att förbättra arbetsgången och snabbt meja stora arealer hö och senare på hösten spannmål. De nya maskinerna ställde större krav på dragkraften. En enda häst var inte mera tillräckligt utan man var tvungen att lära sig använda system med flera draghästar samtidigt. Tröskningen, som hittills försiggått med slaga i rian, förändrades i och med att de i England år 1831 uppfunna tröskverken togs i bruk (Korhonen 2003, 46–477). Hela jordbruket upplevde en förnyelse, vilket var behövligt med tanke på kommande svåra år. Samtidigt minskade behovet av arbetskraft genom mekaniseringen.

Waris (1974) pekar också på flera andra viktiga förändringar, möjliggjorda genom att lantdagen åter sammanträdde för att stifta nya behövliga lagar. Liberalismen började så småningom få fotfäste i landet, vilket åter inverkade positivt på industrins utveckling. Eftersom det råde näringsfrihet ökade handeln med utlandet, vilket i sin tur inverkade på valutaflödet till landet. Genom att järnvägsnätet började byggas på olika håll i landet blev det möjligt att frakta varor mycket lättare än tidigare. Waris anser att grunderna för hela samhällets utveckling kan komprimeras i tre företeelser: liberalismen, järnvägarna och ångmaskinerna.

Den amerikanska exportsäden pressade ned världsmarknadspriset på spannmål, vilket åter fick spannmålspriserna i landet att rasa. Där emot steg smörpriset kontinuerligt och gav upphov till förändringar i det förut spannmålsdominerade jordbrukets produktionsinriktning. Användandet av maskiner slog också allt mer igenom och minskade i sin tur användande av arbetskraft. Ideologiska överväganden kom också in i jordbruket genom förändringen i produktionssystemen. Under 1880-ta-

let delades länderna i Europa in i två grupper utgående från huruvida de skyddade sina jordbruk mot utländsk konkurrens eller inte. Holland, England, Norge, Danmark och Finland utvecklades till så kallade frihandelsländer. Här hade de liberalistiska principerna i Europa påverkat Finland, som i enlighet med de rådande förhållandena skulle avstå sin spannmålsodling till länder med gynnsammare förhållanden. Kreatursskötseln blomstrade och därmed grundandet av mejerier. År 1908 kunde i landet räknas 869 mejerier, vilket var mer än antalet kommuner (jfr Ahlbäck 1983; Jutikkala 1963, 340–343).

Efter det att järnvägsnätet utbyggts märktes de negativa effekterna av tullfriheten på spannmål. Nu kunde spannmålen nämligen obehindrat transporteras runt omkring i landet. Den importerade spannmålen kom främst från Ryssland. Tullfriheten på spannmål anses vara en av de främsta orsakerna till en kraftig övergång till mjölkproduktion. Genom spannmålsmarknaden kom åter penningmarknaden igång. Pengarna måste hämtas från annat håll än jordbruket. Andra inkomster kunde främst sökas från skogsbruket, avlönat arbete, försäljning av hemtextilier samt industriarbete. Tullfriheten på spannmål varade ända till år 1914 och första världskrigets begynnelse. Industrialiseringen och urbaniseringen stimulerade intresset för att köpa billig rysk spannmål. Tätorternas befolkning ökade snabbt, och därför behövdes stora mängder spannmål som jordbrukarna inte hade möjlighet att producera. Vihola (2004) anser att det låga priset på den importerade spannmålen mera är en illusion, eftersom realpriset på spannmål inte märkbart sjönk efter mitten av 1800-talet och fram till tiden för självständigheten. En hög grad av självförsörjning när det gällde odling av inhemsk brödsäd skulle ha betytt en negativ utveckling av mjölkhushållningen. Smörexporten hade blivit betydande och under slutet av 1800-talet stod för en femtedel av exporten (jfr Ahlbäck 1983; Peltonen 1992; Vihola 1991; 2004, 212–215).

Industrialiseringens genombrott betydde samtidigt genomgripande förändringar i hela samhället. Det betydde också en märkbar tillväxt i invånarantal i hela landet. Landsbygdsbefolkningen började sjunka i antal då urbaniseringen tog fart i slutet av 1890-talet. Befolkningens rörlighet fick sin början under hungeråren i mitten av 1800-talet och fortsatte därefter inte enbart inom landet utan också i form av emigration. Under tiden kring sekelskiftet emigrerade över 23 000 personer, främst till Amerika, ”det förlovade landet” (Waris 1973).

Efter 1920-talet blev industrialiseringen i samhället befäst, samtidigt som det självständiga Finland började finna nya exportkanaler. Forsarna i landet blev använda för elproduktionen som var viktig för den växande industrin. Samtidigt ökade urbaniseringen kraftigt, och industrins behov av arbetskraft drog till sig landsbygdsbefolkningen, som i fabriker fick möjlighet till avlönat arbete och en ny existens. Den lågkonjunktur som landet upplevde under 1930-talet hade enligt Waris inte särdeles stor betydelse utan kunde snabbt passeras. Andra världskriget stod sedan för dörren, vilket åter förde in landet i en ny tidsålder. För Finlands del förde kriget med sig nya stora problem i form av befolkningens förflyttning, speciellt från de förlorade områdena i Karelen. Landet måste också betala en stor krigsskuld till Sovjetunionen. Ett tredje industrialiseringsskede skedde enligt Waris (1973, 18–19) under åren 1947–67.

5.2 Socialpolitikens betydelse

Socialpolitiken anses främst ha sin upprinnelse i industrialismen. De sociala rättigheterna och ett socialt tänkande nödvändiggjordes i samma takt som industrin växte, och därför har begreppet socialpolitik associerats främst till industrialiseringen. Kyösti Raunio (1995) påpekar att det beror på ur vilket perspektiv man betraktar socialpolitiken. Den sociala tryggheten beror på vilket slag av fördelningsprocess som finns i samhället. I det industrialiserade samhället bestäms socialpolitiken utgående från politiska beslut som staten stadgar om genom lagar och förordningar. I de nordiska länderna har socialpolitiken fungerat med hjälp av en politiskt fastslagen och reglerad fördelningspolitik. Socialpolitik måste ses med hela samhället som utgångspunkt och inte enbart utgående från industrins behov (Raunio 1995, 11–13).

I den takt som samhället utvecklats har också de socialpolitiska åtgärderna antagit nya skepnader, d.v.s. skydd mot risker som sjukdomar, ålderdom och arbetslöshet som betalas för genom skatter. I början av 1900-talet hade man redan en lång rad av åtgärder som berörde allt från arbetarskydd till sjukvårds- och begravningshjälp. När industrierna växte blev det också aktuellt med bostadsförmåner och barnskydd (Kuusi 1931).

I Finland fick socialpolitiken ganska fort en inriktning på hela samhället och inte enbart på någon samhällsklass. Behövande från olika

samhällsklasser, både individer och familjer, inneslöts i den socialpolitiska ramen, vilket också gjort socialpolitikens område omfångsrikt. Utvidgningen av socialpolitiken har skett under hela 1960- och 70-talet. Den moderna socialpolitiken har också haft sin inverkan på den ekonomiska politiken. Socialpolitiken kan också inriktas på speciella områden. Hit hör t.ex. också utvecklingsområdespolitiken som har ett nära förhållande till socialpolitiken (Waris 1973, 35–39).

Den bedrivna socialpolitiken har betytt mycket för hur man bosatt sig i landet. För landsortsbefolkningen har de socialpolitiska åtgärderna gjort det möjligt att stanna kvar och inte emigrera eller flytta till städerna. Bristen på lantbruksprodukter tvingade en stor del av befolkningen att bo på kvar landsbygden, för att själv kunna producera sina livsmedel (Jalas 2002, 13). Jordbrukspolitiken har därför i Finland samtidigt varit av stor socialpolitisk betydelse. Detta är alltså fallet, och många centrala statliga åtgärder har haft en socialpolitisk dimension, som förbättrat situationen för landsbygdsbefolkningen. Jordbrukspolitikens utgångspunkt har hela tiden varit inriktad på att jordbruket är en del av samhället och har därför också en samhällspolitisk betydelse (Granberg 1989, 11).

Waris (1973) understryker socialpolitikens betydelse utgående från den ekonomiska politiken, och menar att den ena inte kan utesluta den andra. Detta eftersom den ekonomiska politiken får alltmer socialpolitisk karaktär samtidigt som socialpolitiken försöker utjämna de brister som finns i den ekonomiska politiken. Det handlar enligt Waris allt mer om en inkomstutjämningspolitik som också i allt högre grad påverkar nationalinkomsten. Den socialpolitiska utvecklingen betyder samtidigt en allt större bindning till nationalinkomsten och tillväxt. Industrialiseringens fortskridande hjälper till att öppna möjligheterna till utveckling av nya socialpolitiska åtgärder. Därför kan man beakta olika befolkningsgruppers behov i inkomstpolitiken, skattepolitiken eller också inom jordbrukspolitiken. Som exempel kan nämnas fördelningen av en del tullskydd, bl.a. på livsmedel och produktionsstöd som möjliggör prisnedsättning på konstgödsel eller mjölkprodukter (Waris 1973, 38–39).

Leo Granberg (1998) pekar också på en lång förhistoria när det gäller inkomstens utjämning, där man genom de första stöden lade grunden för handelspolitiken. Bosättningspolitiken utgjorde på 1930-talet grunden till ett system för inkomstutjämning. Motivet för betalning av stöd var jordbrukets dåliga lönsamhet, till att börja med i norra Finland. Grundandet av de största produktionsstöden var en följd av den situation

som rådde under år 1943, då man var tvungen att stärka penningvärdet genom prisstopp och reglering av lönerna. Resultatet var en 25-procentig förhöjning av brödsädspriserna och en 40-procentig förhöjning av priset på husdjursprodukterna, vilket betalades ur statskassan. Detta gjordes för att förhindra en allmän prisförhöjning. I det stöd som gick till mjölkprodukterna ingick stöd för transport och ett fördelningsstöd för smör och något som kallades ”mjölkprodukternas prisstabiliseringsstöd”. Detta var samtidigt början på ett områdesstöd för de norra delarna av landet. De stöd som uppkom under 1930–40-talet hade fortfarande bosättningspolitiken som utgångspunkt. Kravet på jämställdhet när det gällde företagsamhet fanns också med i förslagen om utbetalande av olika stöd. Kriterierna för utbetalande av stöd innehöll alltmer element av inkomstutjämnning, eftersom inriktningen för stöden var småbruken och utvecklingsområden (Granberg 1998, 37–49).

Jordbrukets stödpolitik utvecklades under 1960-talet i riktning mot en socialare politik, med inkomstutjämnning som mål. Politiskt var både landsbygdspartiet och arbetarpartierna aktiva i frågan, och högerpartierna åter passiva. Ett undantag var den politiska konflikten under år 1948, då den så kallade lantbruksmiljarden togs i bruk, vilket utmynnade i en lösning i sämja mellan partierna. Jordbruksstöden förorsakade ofta diskussion genom att inte alla partier var ense om inkomstutjämnningen som mål och medel som skulle fordras för att nå detta. Social politik är inte nödvändigtvis socialpolitik. Här kan man dra en gräns mellan utvecklingen av infrastrukturen i glesbygden och arealstödet, som båda har en socialpolitisk karaktär men ändå inte klassas som socialpolitik. Utvecklingen av välfärdssamhället innebär en fokusering på jämställdhet beträffande möjligheter och inkomster. Avsikten med de olika stödformerna är inriktade på att skapa trygghet och samtidigt även utjämna inkomsterna i riktning till låginkomsttagarnas fördel. Enligt Granberg handlar detta om en social jordbrukspolitik som en del av den finländska välfärdsstatens utveckling (Granberg 1998, 172–173).

Välfärdsstaten utformades under åren 1950–1970, då socialförsäkringssystemet infördes. För jordbruksbefolkningen beslöts år 1970 om lantbruksföretagarnas pension. År 1974 har betydelse för jordbrukarbefolkningen, då tiden för utbetalande av moderskapsersättning förlängdes. Därtill kom lagarna om barndagvård och förhöjt barnbidrag för barn under 3 år. År 1978 stiftades en lag om rätt till semester för jordbrukare, samt rätt till avbytare (Karisto m.fl. 1997, 290–294).

Enligt Hannu Uusitalo (1982) förbättrade jordbrukarna sin ekonomiska position mest mellan åren 1960 och 1970, i förhållande till andra yrkesgrupper. Denna trend fortsatte ännu under 1980-talet. Den ekonomiska förbättringen för jordbrukarna berodde inte enbart på förbättrade produktionsförhållanden, utan mera på minskningen av antalet jordbrukare och jordbrukslägenheter.

5.3 Jordbrukskommittébetänkanden som markerar grunden till förändring

Statsrådet tillsatte år 1958 den så kallade Westermarck-kommittén för att utreda jordbrukets framtid. Westermarck-kommittén, som leddes av professor Nils Westermarck anses vara den mest betydelsefulla för jordbruket av de kommittéer som utsågs under tiden 1950- och 1960- talet. Westermarck-kommittén gav sin slutrapport år 1962 där man drog följande slutsatser. 1) Produktionens och konsumtionens obalans hade fortsatt, vilket betydde att exportstödet utgör en fortsatt börda för stats och nationalekonomin. 2) Jordbruket kunde inte mera lönsamt sysselsätta en alltför stor andel av jordbrukarbefolkningen. 3) Prispolitiken borde justeras. 4) Jordbruksarealen fick inte längre växa, utan borde snarast minska. Westermarck-kommittén omvärderade också den efterkrigstida bosättningspolitiken (Jalas 2002, 77).

Som tidigare framkommit var Westermarck-kommitténs rapport 1962 en milstolpe när det gäller den lantbrukspolitiska diskussionen. Rapporten i sig hade ändå inte någon egentlig konkret inverkan på lantbrukspolitiken. Endast i frågor relaterade till lantbruksekonomisk forskning och upplysningsverksamhet hade kommitténs förslag genomslagskraft. Ännu 1962 beslöt Karjalainens regering, oberoende av de förslag Westermarck-kommittén kommit med, att mera mark skulle röjas för säkerställande av lantbruksproduktionen. Åtgärden betydde en utökad produktionsareal om ca 600 000 hektar, vilket kunde anses som en föråldrad insats med beaktande av att exportmarknaden stod stilla. Försäljning av finländska produkter var endast möjlig genom statliga stödåtgärder på den internationella marknaden (Jalas 2002, s. 81).

Jordbrukets skuldbörda behandlades också av kommittén, varvid det konstaterades att det finns tre former av krediter. 1) Driftskrediter vilka jordbrukare själva skall stå för. 2) Grundförbättringskrediter,

vilken skulle intas i statsbudgeten men används begränsat för att inte förorsaka överproduktion. 3) Grundkrediter, vilka var svårast att besluta om, skulle användas för att köpa jordbruksfastigheter och vid inlösning av syskonandelar. Vid kreditgivningen skulle det beaktas att skuldbördan inte fick bli för stor. Krediterna skulle ha en låg ränta och en lång amorteringstid (Westermarck-kommittén 1962, s. 24).

Westermarck-kommittén lade stor vikt vid prispolitiken. Avsikten var att skapa en likställdhet i fråga om arbetsinkomst mellan löntagargrupper och de fullt sysselsatta inom familjejordbruket. Detta var svårt med beaktande av att prisnivån inte kunde höjas på produkterna, då detta skulle ha haft en inflatorisk inverkan och därtill försvårat avsättningen av exportöverskottet. De så kallade specialstöden för vissa områden och jordbrukargrupper ansågs ha en social prägel, och det föreslogs att stödet skulle betalas också framöver med vissa begränsningar och för enhetligande av normerna. Sådana stöd var: arealbidrag, mjölkproduktionsbidrag, mjölktransportbidrag, kobidrag, kornodlingsbidrag, och zonbidrag för råg (Westermarck-kommittén 1962).

Suomela-kommittén 1967 ansåg att jordbrukslägenheterna borde bli större och vara livskraftiga, samt att man skulle motverka splittringen av lägenheterna. Kommittén uppmärksammade olägenheterna med arealbidraget, vilket i en del fall ansågs fördröja strukturrationaliseringen. Orsaken till detta var att arealbidraget betalades till fullt belopp åt odlare med endast 6,51–7,00 hektar. För att få till stånd en ökad benägenhet att förstora lägenheternas areal föreslogs att också sådana lägenheter som köpt tillskottsmark skulle få arealbidrag under en 5-årig övergångsperiod (Suomela-kommittén 1967).

År 1969 presenterade Muuramo-kommittén sitt betänkande, som konstaterade att de små och svagt livskraftiga jordbrukslägenheternas antal minskat med hela 8,8 %, eller totalt med 9 500 lägenheter. Samtidigt hade lägenheterna mellan 10 och 20 hektar klart ökat, men endast 300 lägenheter hade helt upphört med jordbruket. Motsvarande situation i Danmark visade att hela 22 % av lägenheterna hade upphört mellan 1960 och 1968, d.v.s. 6 000–7 000 lägenheter per år, och att trenden var fortgående. Eftersom självförsörjningsgraden överskridits och exportutsikterna hela tiden försvårats och exporten ansågs förlustbringande, kunde det inte komma på fråga att öka produktionen. Tillgång och efterfrågan skulle enligt kommittén vara i balans. Den ökade mekaniseringen

uppmärksammades som en del av strukturrationaliseringen. Betänkandet gav samtidigt förslag till ändringar i gårdsbrukslagen (Muuramokommittén 1969).

Muuramos kommittébetänkande nummer två kom år 1980. Enligt den uppskattades det årliga kapitalbehovet för att trygga belåning i enlighet med gårdsbrukslagen till 1 100 miljoner mark för åren 1980–1983. Målet beträffande antalet personer verksamma inom lant- och skogsbruket sattes till 210 000–220 000 för slutet av 1980-talet. År 1970 fanns i landet 215 511 jordbrukslägenheter av minst 2 hektars storlek. Kommittén ansåg att antalet inte märkbart skulle få sjunka under senare delen av 1980-talet. För att trygga boendet på landsbygden skulle deltidjordbruket utvecklas. Landet delades upp i zoner utgående från bärkraften hos jordbruket. Utgående från zonindelningen beräknades räntans storlek på gårdsbrukslånen. Beviljande av byggnadsbidrag för ekonomibyggnader skulle beviljas endast i Lappland (Muuramokommittén 1980).

Ett viktigt kommittébetänkande presenterades under ledning av Toivo Yläjärvi 1987 var ”Lantbruk 2000”. I inledningen konstaterades att lantbrukspolitiken hade styrts av ekonomiska faktorer och samhällets utveckling. Det noterades att försäljningen av landets produkter på världsmarknaden blivit allt svårare eftersom köparländernas teknologiska utveckling inom lantbruket gjort dem självförsörjande. Produkternas tillgång och efterfrågan var i obalans. Målsättningarna med planen var att kunna förutse den långsiktiga utvecklingen inom lantbrukspolitiken. Viktigt ansågs vara att nå fram till en kontrollerad utveckling, anpassad till strukturförändringarna inom samhället. En betydande målsättning var att genom livsmedelsförsörjningen trygga omfattande ekonomiska och samhällspolitiska åtgärder vilket också ansågs säkerställa landsbygdens nya näringspolitik och livskraft (Yläjärvi-kommittén 1987).

Den största överproduktionen hade uppkommit inom husdjursproduktionen, som enligt kommittén borde minskas via produktionskvoter och system som förutsatte anläggningstillstånd vid byggande eller förstörande av husdjursenheter. Importen av fodermedel borde enligt kommittén ersättas med inhemska produkter. Därtill föreslogs ett tvåprissystem för mejerierna för att sänka och stävja en produktionsökning av mjölk. Endast inom produktionen av fjäderfä och svinkött samt beträffande häst- och fårskötsel ansågs det möjligt att ytterligare öka produktionen. Prispolitiken uppmärksammades som ett sätt att styra produktionen. Andra åtgärder

som ansågs nödvändiga var utvecklingen av produktionsmetoderna. Miljöproblematiken i lantbruket uppmärksammades, varvid betydelsen av forskning och information samt om riktiga metoder för gödsling, odlingsteknik och bekämpning betonades. Bevarande av landskapsbilden och trivseln på landsbygden underströks i betänkandet (Yläjärvi-kommittén 1987).

I kommittébetänkandet konstateras följande socialpolitiska förändringar: pensionsskyddet har utvecklats, varför utbetalning av arealtillägg, rätt till årssemester och veckoledighet efter pensionsåldern upphör. Avträddespension erläggs åt odlare som förbinder sig att på sex år inte odla eller överlåta odlingarna till lantbruksproduktion eller annat ändamål. Åkrarna kan beskogas eller säljas som tilläggsjord efter sex år (Yläjärvi-kommittén 1987).

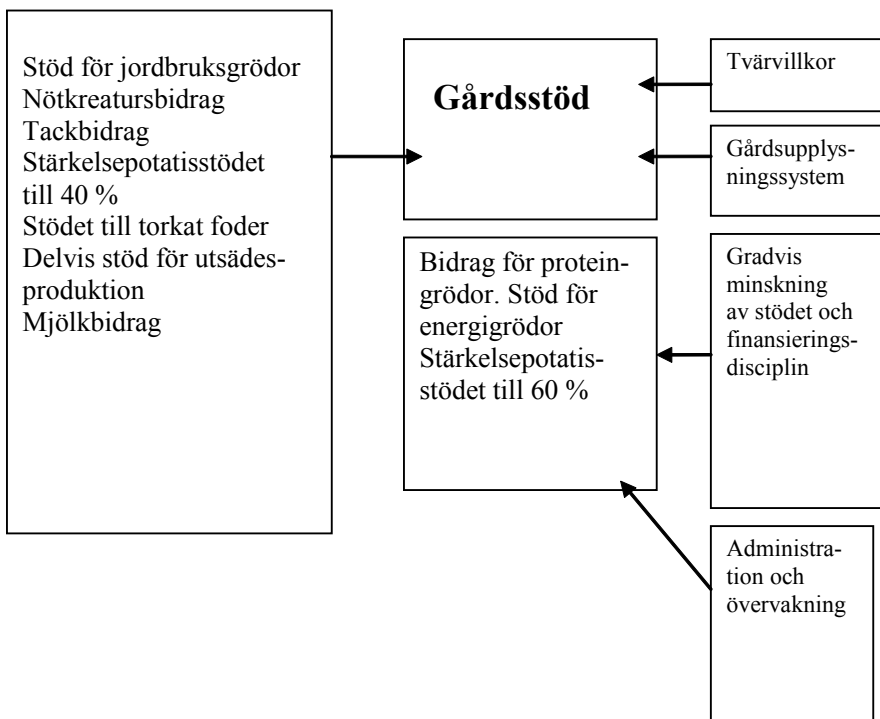
5.4 Utmaningarna inom jordbruket under 2000-talet

Jordbrukspolitiken inom Europeiska unionen har sedan Romfördraget 1957 kontinuerligt varit utsatt för förändringar. Det av EU utbetalda stödet går under namnet Common Agriculture Policy som förkortas till CAP. EU:s utvidgning har lett till förändringar beträffande hur och på vilka villkor CAP-stödet beviljas. Europeiska integrationen ärvde en isolerad och skyddad lantbrukssektor från de grundande medlemsländerna. Nya problemområden har ständigt uppkommit i samband med utvidgningen, till exempel garantin för bevarande av inkomstnivån genom prisgarantier på lantbruksprodukter. Därtill kommer fokuseringen på jordbrukets miljöproblem. För att stärka den rurala dimensionen av CAP uppkom Agenda 2000-förslaget. Avsikten med Agenda 2000 var att stärka den hållbara utvecklingen (sustainable development) genom flexibla lösningar som skulle svara på landsbygdens behov och beakta miljösituationen i hela EU. Den slutliga lösningen var mindre radikal än ursprungsförslaget (Vihinen 2003, 43–57).

År 2003 kom Europeiska unionens jordbruksministrar överens om en reform av jordbrukspolitiken. Ett flertal kriterier hade uppställts, som till exempel att jordbruket skulle vara konkurrenskraftigt både på den inre marknaden och på världsmarknaden. Ett viktigt kriterium var odlarnas skäliga levnadsstandard, nämnd redan i Romfördraget. Miljö-

frågorna och till dem knutna målsättningar ansågs viktiga i anslutning till landsbygdens utveckling. Specialtjänster som konsumenterna väntar sig av jordbrukarna måste ersättas skäligt. Alternativa utvecklingsmöjligheter underströks också i förslaget (Jord- och skogsbruksministeriet 2004, 11).

Den nya linjen i reformen är en frikoppling av jordbrukarnas inkomst från produktionen. Detta betyder att produktstödet flyttar från produkten till producenten i form av en enskild utbetalning. Odlaren har på detta sätt frihet att producera det han eller hon vill utan att detta direkt har effekt på stödet. Jordbruket erhåller ett stöd baserat på den närhistoriska bakgrunden, det vill säga situationen under referensperioden 2000–2003. Ett nytt element är kravet på tvärvillkor (cross-compliance) relaterade till produktion, miljöåtgärder, djurens välfärd eller säkerhetsstandard för livsmedel (Vihinen 2003, 60–61). Ytterligare ett nytt element är reduceringen av de direkta stöden till jordbruket år 2005 med fem procent, år 2006 med fyra procent och från och med år 2007 en årlig reducering om fem procent för den del av det direkta stödet som överstiger 5 000 euro.

Figur 3. System med direktstöd.

(Källa: Jord- och skogsbruksministeriet (JSM) 2004. Reformen av EU:s jordbrukspolitik i Finland, 13)

Tanken är att de medel som samlas genom de direkta stöden fördelas mellan medlemsländerna för utvecklande av landsbygden (Jord- och skogsbruksministeriet 2004, 22–23). Medlemsländerna kan självständigt bestämma när stödmodellen tas i bruk samt vilken form av stödmodell som kommer i fråga. Medlemsländerna kan bevilja gårdsstödet som gårdsspecifikt stöd, enhetligt stöd eller som en kombination av dessa (Jord- och Skogsbruksministeriet 2004, 17).

Meningen med den nya reformen är att styra mera medel direkt till utvecklingen av landsbygden. Redan 1992 styrdes stöden bort från marknaden och direkt till producenten. Stödets legitimitet finns numera på ett annat plan, det vill säga i en form där jordbrukaren får stöd för att uppnå vissa bestämda krav som miljökrav eller andra krav rörande djurens välbefinnande eller till säkerställandet av livsmedelsstandarden. I framtiden kan ännu strängare krav förutses då miljökraven helt tar över från produktionskraven och jordbrukaren kommer i en avtalsituation med samhället (Vihinen 2003, 62).

Energipolitiken har länge varit aktuell när det gäller produktionen av olika energigrödor. I och med det höga oljepriset har diskussionen tagit ny fart. Speciellt produktion av energigrödor på mark som omfattas av bestämmelser om träda har tagit ny fart och kan i framtiden bli ett nytt alternativ ifall lönsamheten kan garanteras.

Moderniseringen av EU:s jordbrukspolitik och ”hälsogranskningen”

År 2003 reformerades stödpolitiken i avsikt att förenkla systemet med gårdsstöd. Finland valde 2003 en blandmodell som innefattar ett regionalt enhetligt stöd, som utökas med en del gårdsspecifika tilläggsdelar. Ett enklare system eftersträvas med ett samlat gårdsstöd, därtill kommer flera stöd att frikopplas från produktionen. Avsikten med detta är att jordbrukarna bättre skall kunna anpassa sig till marknadens behov. Nya verksamhetsalternativ inom näringen får också utökade finansieringsmöjligheter. Hit kan energifrågorna räknas samt vården av den biologiska mångfalden och vattenförvaltningen. Beträffande mjölkkvoteringen föreslår Kommissionen att de nationella mjölkkvoterna skulle höjas med 1 procent per år från år 2009 till 2013, om systemet löper ut år 2015. I Finland har jordbrukarna köpt mjölkkvoterna, som stått för

en avsevärd tilläggskostnad. Systemet med obligatorisk träda försvinner också. År 2011 skall effekterna av reformerna utvärderas, och samtidigt besluts om de fortsatta åtgärder som förutsätts, exempelvis det produktionskopplade stödet för stärkelsepotatis samt kvoter och minimistöd. Det finns också en uttalad avsikt att stöden i framtiden skall riktas endast till renodlade jordbrukare och att en miniminivå för mindre utbetalningar därför skulle införas. För att jordbrukarna i framtiden skall få direktstöd krävs att tvärvillkoren efterföljs. Med tvärvillkor avses som ovan nämndes, särskilda bestämmelser som berör miljön, livsmedelshygienen och djurens välbefinnande. Ytterligare utvidgas kraven på god jordbruks-hävd, då kraven på skyddszoner vid vattendrag utökas. Därtill kommer landskapsvården att understrykas genom krav på bevarande av exempelvis bäckar, häckar, diken, träsk och träd. Landsbygdsutvecklingen betonas genom den så kallade moduleringen, då fem procent av direktstödet överförs till moduleringen. Avsikten är att utöka moduleringen med två procent per år under åren 2009–2012. Detta innebär att hela moduleringen omfattar tretton procent år 2012. Tanken är också att större gårdar som får mer än 100 000 euro per år skulle underkastas en så kallad progressiv modulering. Enligt ”artikel 68” finns det dessutom möjligheter att bevilja särskilt stöd på vissa grunder som tillägg till gårdsstödet, men endast till en mindre andel, eftersom strävan är att minska produktionskopplingen (jfr Jokela 2008; Laxåback 2008; Mäkinen 2008; Britz & Heckelei 2008).

Hälsogranskningen bidrar till en förenkling av och inriktning på stöden. Den förbättrar chanserna att följa marknadskrafterna och matpriserna när sådana effekter som hämmar utvecklingen avlägsnas. Landsbygdens nya utmaningar kan mötas genom en gynnsam landsbygds-politik och genom att mera resurser genom moduleringen styrs till landsbygden (Mäkinen 2008).

Förändringarna i artikel 141 påverkar främst södra Finlands stöd-regioner A och B, och de reglerades genom en speciallösning – ett struktur-stöd i anslutningsfördraget. EU-kommissionen beslöt förlänga struktur-stödet år 2008 att med sex år. Beslutet innebär trots förlängningen en gradvis sänkning av stödbeloppen. Artikel 141 har en speciell betydelse för husdjursskötseln, växthusproduktionen och lagringen av trädgårds-produkter. Stöden som varit produktionskopplade till sin natur frikopplas från år 2009. I beslutet ingår också möjligheter att söka investeringsstöd

samt startstöd till unga odlare (JSM-pressemeddelande 080227). Beslutet kommer att mer än halvera stödet till svin- och fjäderfäproduktionen fram till år 2013. Beslutet att frikoppla stödet från produktionen kommer att verka negativt genom att produktpriset blir allt mer beroende av marknadskrafterna (Lehtonen, Niemi 2007).

Det så kallade nordliga stödet är ett stöd som har gett Finland löfte om att, baserat på artikel 142 i anslutningsavtalet, bevilja långvarigt stöd för att upprätthålla ett traditionellt jordbruk inom området för nordligt stöd. Det motiveras främst av klimatologiska orsaker och den småskaliga strukturen på området. Detta stöd har utbetalats i mellersta och norra Finland (stödområdena C1-C4). Frikoppling från produktionen sker, liksom för de södra delarna av landet (A- och B-områdena), från år 2009. Intentionen med avtalet om nordligt stöd är att säkra produktionsförutsättningarna i de områden som har svåra produktionsförhållanden. Av unga jordbrukare kan det nordliga stödet också lyftas som ett räntestöd för inventarier eller andra anskaffningar. Större projekt med flere deltagare får också möjlighet att erhålla investeringsstöd upp till en miljon euro. Det nordliga stödet är av stor betydelse då hela 53 procent av den totala jordbruksarealen befinner sig inom det område som har rätt till stödet. År 2008 bedömdes att totalt nära 35 000 jordbrukare var berättigade till stöd (JSM-pressemeddelande 080619).

Den nya landsbygden

Enligt OECD (2008) är Finland mycket glest befolkat med en befolkningstäthet på endast 17,1 innevånare per kvadratkilometer. Det är det mest glesbefolkade landet inom EU och består av landsbygd. I Finland klassificeras landsbygd enligt följande: landsbygd i närheten av städer, egentlig landsbygd och glest bebyggd landsbygd. Enligt denna klassificering kan över 90 procent av Finlands territorium räknas som landsbygd. Den del av befolkningen som bor på landsbygden utgör ca 42 procent av hela befolkningen och mer 32 procent av arbetsplatserna finns på landsbygden.

Hannu Katajamäki (1995) ställer frågan om hurdan ställning landsbygden kommer att ha i framtiden, och visar på svårigheten i att jämföra den finländska landsbygden med det som räknas till landsbygd i ett europeiskt perspektiv. I ett land med få innevånare som Finland övergår

landsbygden i stad på ett naturligt sätt och vice versa. Begreppet landsbygd undergår konstant förändringsprocess i samhället, och man måste utgå från att landsbygden till sin karaktär är en mångfald av landsbygder. Enligt Katajamäki försvåras det traditionella jordbruket av ett EU-perspektiv på landsbygden. Han pekar på svårigheten att upprätthålla ett ekonomiskt fördelaktigt jordbruk i Finland, och på att tendenser finns att köra ned jordbruket och skaffa billig mat från Europa.

Jordbruket har genomgått en kraftig strukturrationalisering ända sedan 1960-talet. Efter anslutningen till EU har antalet lägenheter minskat kraftigt. År 2009 finns ca 70 000 jordbrukslägenheter i landet. Under tio år 1999–2009 har minskningen varit i medeltal ca 3,5 procent per år. I en undersökning har forskarna Heikki Lehtonen och Perttu Pyykkönen (MTT 2005) beräknat att minskningen av lägenheterna fram till år 2013 skulle leda till att ca 50–53 000 lägenheter då finns i bruk. Samtidigt förutspås en avsevärd ökning av medelarealen till 44 hektar. Tillväxttrenden visar också nu på förskjutning mot allt större enheter. Den nämnda minskningen har också drabbat lägenheter med husdjursproduktion, och mellan åren 1995 och 2004 hade 24 000 lägenheter med husdjursproduktion som huvudinriktning avslutat sin verksamhet. Lägenheter som bedrivit spannmålsproduktion har däremot minskat med endast 0,1 procent per år, och på den fronten förmodas minskningen avta i framtiden. Däremot förmodas de aktiva jordbrukarnas medelålder stiga från 46,7 år till 47,4 år 2013. Det har inte gjorts uppföljande undersökningar enligt forskaren Heikki Lehtonen på MTT (30.10.2008), eftersom det är frågan om trendförutsägelser. Förutsägelseerna är beroende av andra faktorer, som investeringar och avträdelsebeslut, vilka åter har samband med marknadspriser och jordbrukspolitiska beslut. Under år 2008 har prisbilderna på kött och spannmål gått ner i förhållande till år 2005, när undersökningen gjordes. Lehtonen (30.10.2008) betonar att trenderna i strukturutvecklingen är jämna, men trots det helt beroende av stödpolitik och marknadssituationen.

Utvecklingen av en ny landsbygd fordrar en kraftig förnyelse i sättet att se på hela landsbygdspolitiken. De nya idéerna måste omfattas av kommunernas tjänstemän, förvaltning och förtroendevalda. Utgångspunkten är människorna och deras trivsel, vilken åter genererar positiva känslor och ger upphov till innovation. För att förnyelsearbetet skall lyckas måste också resurser tillskjutas från statligt håll (Katajamäki

1991). Beslutet att ansluta Finland till Europeiska unionen har betytt att jordbrukets strukturrationalisering har påskyndats. Enligt Silvasti (2006) har strukturrationaliseringen inte engagerat samhället och politikerna trots att detta har stor betydelse både för landsbygden och för den framtida livsmedelsförsörjningen. De stora förändringarna i samband med jordbrukets strukturrationalisering har långtgående betydelse för landsbygden och är därför en social fråga som borde intressera både beslutsfattare och samhället i stort.

5.5 Sammanfattning

Historien har gång på gång visat att Finlands nordliga läge ställer krav på att upprätthålla ett produktivt jordbruk. Stora globala katastrofer eller sjukdomar hos djur eller människor kan snabbt förändra den idylliska bild där livsmedel finns i överflöd. Liknande situationer har historien beskrivit tidigare. Under svåra tider är det inte möjligt att lita på att andra länder skall stå för vår livsmedelsproduktion och sköta om att livsmedlen också når Finland då de behövs. Finland som fortfarande har en relativt liten befolkning och liten miljönedsnutsning kan producera högkvalitativa produkter. Priserna däremot kan inte konkurrera med priserna från sådana länder som har optimala förhållanden, utan samhället måste vara villigt att kompensera odlingsförhållandena och prisbildningen på olika sätt

Industrialiseringen och mekaniseringen betydde ett uppsving för hela samhället. För jordbruket har det kommit att bli en ödesfråga hur långt statsmakten kunnat sträcka sig för att utveckla olika former av bidrag och för att därigenom kunna befolka landsbygden. En landsbygd som också fungerar som arbetskraftsreserv. Den historiska tillbakablicken visar också på hur det kan gå när man förlitar sig på till exempel billig importerad spannmål. I slutet av 1800-talet låg spannmålsproduktionen nere, eftersom rysk spannmål hade fritt tillträde till Finland ända till första världskriget. Under år 1917 stoppades exporten från Ryssland och nöden var åter ett faktum.

Efterkrigstiden betydde att hela samhället måste producera så mycket som möjligt för att klara av den stora krigsskulden. Detta ledde åter till en situation med överproduktion, som gjorde sig gällande redan i slutet av 1950-talet. Överskottsproblemen har många statliga kommittéer

dryftat och avgivit betänkanden med olika inriktning. Den överproduktion som skedde till följd av de statliga stöden ville staten eliminera med olika metoder. Kvoter och anläggningstillstånd infördes för de flesta jordbrukssektorer under 1970–1980-talet. Olika prisnedsättande system utprovades, men trots detta fortsatte överproduktionen att stiga främst på ägg samt kött av svin och nöt. Trädssystem och paketering av jorden infördes. Jordbrukarnas antal började småningom minska. Många åtgärder som vidtogts beaktade utsikterna att landet skulle anslutas till EU.

Den historiska bakgrunden till utvecklingen av jordbruket i Finland visar på många olika lösningar, som alla strävat eller en tillräcklig självförsörjningsgrad av livsmedel. Den stora andelen landsbygd och behovet att hålla den befolkad har genom åren genomsyrat jordbrukspolitiken och också socialpolitiken. De många kommittéer som under åren planerat jordbrukets strukturella utveckling har lagt grunden till den jordbrukspolitik Finland strävar efter ännu idag. Anslutningen till Europeiska unionen är igen något nytt för jordbrukarna att foga sig i. Historien visar tydligt att jordbruket inte lyckas utan stöd. EU-kommisionen har också noterat att det nordliga läget kräver speciella insatser, om man accepterar att jordbruk skall bedrivas i Finland. Livsmedlens stigande prisnivåer globalt sett visar tydligt hur viktig vår egen livsmedelsförsörjning är nu och i framtiden.

Den historiska genomgången placerar min undersökning i tid och rum samt ger den nödvändiga bakgrunden till den kedja av händelser som utmynnar i Finlands nuvarande jordbrukspolitik. Många av de strategier som statsmakten under historiens gång genomfört finns fortfarande med i den nuvarande förståelsen för landsbygden och jordbrukarkåren. Finlands nordliga läge försvårar produktionen av livsmedel till prisnivåer som befinner sig på samma nivå som världsmarknadspriserna. Trots moderna metoder är det problematiskt att producera livsmedel utan någon form av stöd från samhället. Historien visar tydligt hur Finlands jordbruk kontinuerligt genomgått en förändringsprocess. Anslutningen till EU och tillgången till den europeiska marknaden ger nya möjligheter men ställer också särskilda krav Finlands jordbruk. Det historiska perspektivet finns starkt med när tradition och förnyelse ställs mot varandra.

6. Situationen för de syd- och västfinländska jordbrukarna idag

6.1 Det empiriska materialet

Mitt val av forskningsmetod för besvarande av forskningsfrågorna har en kvalitativ ansats. En viktig strävan i forskningen har sitt ursprung i möjligheten att delta i de intervjuades liv och förstå livssituationen i en värld som präglas av stora förändringar. Samtidigt som delaktigheten är viktig, bör undersökningen vara objektiv, så att forskningsobjekten iakttas utifrån, utan att forskaren själv deltar eller tar ställning till problematiken. Detta är kännetecknande för största antalet kvalitativa undersökningar (Eskola & Suoranta 1998, 16–17). Den kvalitativa forskningen fordrar ett aktivt engagemang av den involverade forskaren. Det är enligt Jennifer Mason (2005, 4–5) viktigt att kunna identifiera centrala element och kritiskt iakttä dessa på ett reflexivt sätt. Mason varnar också för att genom forskningen göra försök att på ett egocentriskt sätt åskådliggöra sin egen bakgrund, som grund för forskningsrelaterade beslut (Mason 2005, 5). Vid försök att förstå de människor som undersöks, i detta fall jordbrukare, och hur dessa ser på sina liv utgående från de dagliga handlingarna, är användande av en kvalitativ forskningsmetod relevant. Utgångspunkten är att ge en bild av livets mångfald ur ett helhetsperspektiv (jfr Aspers 2007; Trost 1997, 15–16; Hirsjärvi et. al, 2005, 152).

Då man värderar den vetenskapliga kvaliteten förs ofta en diskussion utgående från användande av så kallade mjukdata, det vill säga kvalitativa metoder, som alternativ till kvantitativa. En metod är ett redskap vars mål är att belysa ett problem. Oberoende av vilka krav som ställs på metoden är de inte oproblematiska och det kan, speciellt när det gäller samhällsvetenskaperna, vara svårt att ge otvetydiga svar på frågan om till exempel hur de uppfattningar som undersöks överensstämmer med verkligheten (Holme & Solvang 1997, 13). Den aktuella forskningen har en blandning av både deduktiv och induktiv ansats. I likhet med den hermeneutiska processen har också den aktuella forskningsansatsen en tolkande dimension (Gadamer 1997). Jag har använt mig av existerande teori som finns för att förstå det insamlade empiriska materialet.

Inom samhällsvetenskaperna är det vanligt att den kvalitativa forskningsmetoden förknippas med användningen av intervjuer. En orsak till användande av intervjuformen i den föreliggande undersökningen är den ontologiska positionen, som i detta fall omfattar jordbrukarnas kunskaper, attityder, uppfattningar, och erfarenheter, vilka är betydelsefulla synpunkter som forskningsfrågorna är inriktade på att belysa. Detta utgår från ett epistemologiskt ställningstagande som på ett berättigat sätt genererar data utgående från de ontologiska egenskaperna, vilka förutsätter interaktiv kommunikation med människor. Detta betyder att den som intervjuar lyssnar och får tillgång till de intervjuades innersta känslor, som förmedlas genom språket. Språket är åter ett viktigt medium för förståelse. Förutsättningen för att kunna bedöma hur intervjun kan producera nödvändig kunskap är en stor portion självkritik, som ligger till grund för att skapa förståelse för vad intervjun verkligen kan avslöja. Resultatet är också mycket beroende på hur den intervjuade kan verbalisera sin situation. Forskarens egen förståelse är sedan baserad på hur väl det egna livet, i detta fall jordbrukarens vardag, kan konstrueras och rekonstrueras (jfr Aspers 2007; Bergström & Boréus 2005; Mason 2005, 63–64).

Temaintervju

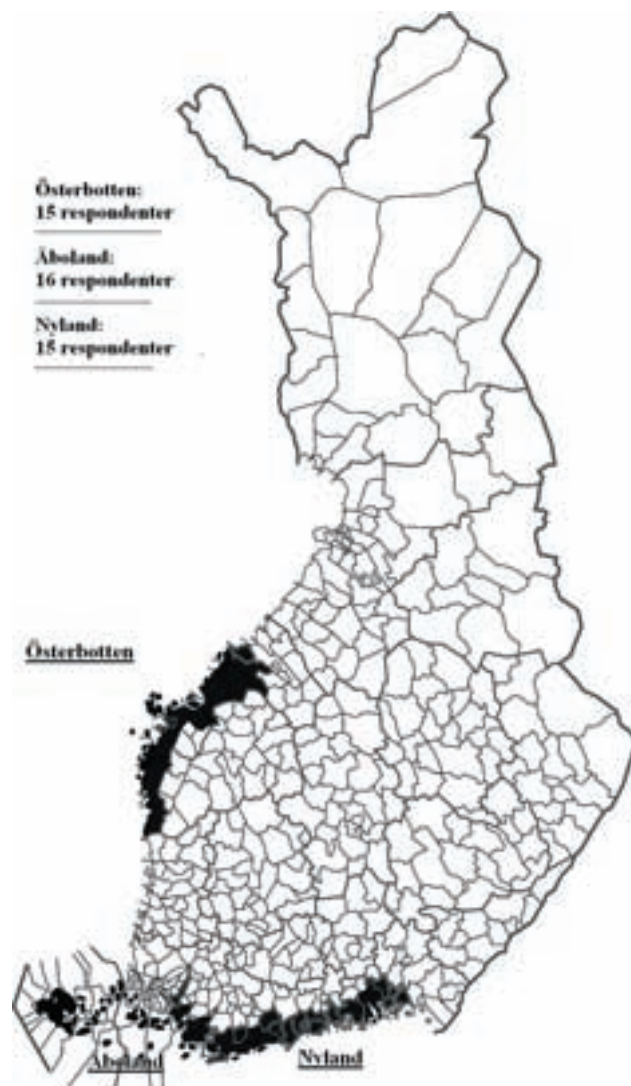
Den använda intervjuformen har varit temaintervju, det vill säga en halvstrukturerad intervjuform. Förutsättningen är en fokusering på olika teman. Fördelen är att denna intervjuform ger en viss frihet vid utformningen och under intervjutillfället (Hirsjärvi & Hurme 2004, 47–48; 2005, 197–198). För att kartlägga respondenternas bakgrund hade jag en rad bakgrundsfrågor som var tänkta att ställas i början av intervjuerna. Huvudfrågor som jag ville ställa (bilagor 1–6) går ut ifrån fem huvudteman, vilket respondenten i tur och ordning skulle frågas. Temafrågorna utformades i akt och mening att inringa livskonceptets olika områden, samt respondenternas syn på expertsystemen och huruvida man kände sig jämbördig med andra yrkesgrupper. Temafrågorna uppfattades väldigt olika varför jag på förhand i reserv hade stödfrågor vilka kan vara nödvändiga för att få en viss struktur på intervjuerna, vilket också eventuellt underlättade transkriberingen.

Urval av undersökningsgrupper

Avsikten var att intervjua personer som är aktiva jordbrukare, och därför blev intervjuerna i form av respondentintervjuer (Holme & Solvang 1997, 104). Vid valet av respondenter valde jag att inrikta mig på manliga jordbrukare. Orsaken var främst att det är mycket enklare att hitta manliga självständiga jordbrukare än kvinnliga sådana. För att få ett heläckande material borde kvinnliga jordbrukare ha hittats i de olika landskapen, och helst också inom de olika åldersgrupperna. Jag måste också besluta mig för om jag skulle intervjua båda makarna eller endast den ena. Eftersom det redan finns empiriska undersökningar rörande lantbrukets kvinnor (Siiskonen 1990; Sireni 2002; Högbäck 2003), valde jag att koncentrera mig på männen. För att få kontakt med jordbrukare i olika ålder vände jag mig till lantbrukssekreterarna på olika orter i Nyland, Åboland och i Österbotten. Orterna valde jag för att få en så jämn regional spridning som möjligt. Lantbrukssekreterare som kontaktades var från Åboland och Nyland. I fråga om Österbotten hade jag visserligen bättre lokalkännedom och kände till jordbrukarkåren, men trots detta kontaktades även här lantbrukssekreterare för att hitta företrädare för olika riktningar och åldersgrupper.

I Åboland och Nyland var lantbrukssekreterarnas lokalkännedom mycket viktig för att få tag på jordbrukare i de olika åldersgrupperna jag sökte. Därför bad jag lantbrukssekreterarna ge mig listor på eventuella respondenter. De respondenter jag sökte skulle företräda olika jordbruksinriktningar och olika åldersgrupper. Jag sökte unga jordbrukare under 38 år som nyligen övertagit jordbruket. En annan åldersgrupp var jordbrukare mellan 39 och 52 år som redan länge hållit på med yrket. Gruppen äldre jordbrukare skulle finnas i gruppen över 53 år, sådana som inte ännu slutat som yrkesverksamma, men också sådana som redan var pensionerade. Jag hade som mål att få ett så jämnt antal representerande de olika åldersgrupperna från de olika områdena som möjligt. För att få en bra spridning både i frågan om ålder och i inriktning gjorde jag ett strategiskt urval av respondenterna i huvudsak utifrån de listor jag fått. Samtliga jordbrukare var svenskspråkiga, vilket var ett avsiktligt val då jag koncentrerade min undersökning på de svenskspråkiga jordbrukarna i de utvalda kustregionerna (se figur 4). Regionerna var ett naturligt val dels för att dessa områden bebos av svenskspråkiga, dels för att jord-

bruken har olika storlek och inriktning i de valda regionerna. Enligt Jan Trost (1997, 107) handlar det strategiska urvalet om ett systematiskt urvalssätt, för att få tag i det man önskar få tag på.

Figur 4. Geografisk spridning av respondenterna i Österbotten, Åboland och Nyland åren 2006–2007. Respondenterna var strategiskt utvalda enligt ålder för att finna ut om det är stora olikheter beroende på åldersgruppen (se tabell 2).

Tabell 1: Åldersstrukturen hos jordbruksföretagare i undersökningen (N=46)

<u>Ålderskategorier</u>	<u>Antal</u>
Unga jordbrukare under 38 år	17
Jordbrukare mellan 39–52 år	15
<u>Äldre jordbrukare 53–69 år</u>	<u>14</u>
	N= 46

Bland de strategiskt utvalda respondenterna var majoriteten spannmålsproducenter, vilket också är i linje med jordbruket i stort i Finland. Djurhushållningen i undersökningen representerades främst av olika former i samband av svinproduktion, därtill mjölk- och biftdjursproduktion. En liten andel av de intervjuade hade annan produktion (se närmare tabell 2).

Tabell 2. Jordbrukens inriktning i undersökningen bland de intervjuade (N=46)

	<u>Procent</u>
Svinproduktion	17,4
Spannmålsproduktion	65,2
Mjölk- och köttproduktion	15,2
<u>Grönsaker och annan produktion</u>	<u>2,2</u>
Tillsammans	100

Jordbrukets struktur framgår av följande tabell. Tabell 3 upptar både den egna arealen och den till jordbruket hörande arrendemarken, därtill skogsarealen på gårdarna.

Tabell 3: Lägenhetsstrukturen i undersökningen bland de intervjuade i procent

	<u>Egen mark</u> (N=46)	<u>Arrendemark</u> (N=32)	<u>Skog</u> (N=46)
2–20 ha	15,3	31,1	4,3
20–40 ha	28,3	25,0	23,9
40–60 ha	30,4	25,0	17,4
60–100 ha	15,2	6,3	26,1
100–200 ha	6,5	6,3	21,7
200–350 ha	4,3	6,3	2,2
1000 ha	0,0	0,0	2,2
<u>2000 ha</u>	<u>0,0</u>	<u>0,0</u>	<u>2,2</u>
Tillsammans	100	100	100

Efter att urvalet hade gjorts kontaktades de utvalda per telefon för att reda ut om dessa var villiga att delta i undersökningen. Kontakten gjordes avsiktligt per telefon, inte per brev, därför att jordbrukarna i regel inte brukar vara särdeles intresserade av undersökningar av olika slag. Samtliga som kontaktades var villiga att delta. Eventuell ovillighet att delta kunde undanröjas när jag berättade att jag själv är en äldre jordbrukare. Några respondenter meddelade att jag fick komma därför att de kunde lita på att jag förstod vad de talade om. Att en jordbrukare forskar speciellt i min ålder är inte det vanligaste och det kändes också viktigt vid presentationen av forskningen att motivera motparten att öppna sig och verkligen ge svar på hur jordbrukaryrket verkligen upplevs (jfr Trost 1997, 57–59; Holme & Solvang 1997, 106–107).

Intervjuserien började med en pilotintervju på hösten 2006, därefter utfördes samtliga intervjuer under vintern 2007. Tidpunkterna var noga övervägda, eftersom det under dessa tider är enklast att träffa jordbrukarna, efter höstarbetena och före vårbruket.

Etiska aspekter

Etiska frågor hör ihop med all forskning. De etiska aspekterna kommer fram redan i planeringsskedet med forskningen vid överväganden om vilka frågor som kan ställas och hur forskningen kan få praktisk samhällsrelevans. Det är också viktigt att de som intervjuas väljs på ett systematiskt sätt och att det finns ett medgivande till deltagande i forskningen (Hirsjärvi et al. 2005, 25-26). Tystnadsplikten måste vara garanterad, och fullständig konfidentialitet av den som insamlar uppgifterna är ett måste. Det skall inte gå att associera namn eller något yttre kännetecken till den person som gett en intervju (Trost 1997, 40). Därför framkommer inte i den föreliggande undersökningen heller exakta beskrivningar av orterna där intervjuerna skett. Namnen är samtliga fingerade, inte ens den intervjuade vet vilket namn han fått. Användande av bandspelare kändes främmande för en del av respondenterna och det var viktigt att de kunde lita på att inte bli igenkända. Andra åter tyckte tvärtom, att de gärna kunde bli identifierade (Eskola & Suoranta 1998, 57). I min undersökning används för varje intervjuad ett förnamn, ålder och landskapet. Orsaken till uppgifterna om landskapet är att det är intressant att se om jordbrukarna agerat på olika sätt beroende på var man varit bosatt. Detta understryker i så fall klart olikheterna och inställningarna.

Transkriberingen av intervjuerna

Materialet omfattar 46 bandade intervjuer och jag har själv transkriberat materialet som totalt omfattar 462 sidor text. Språket som respondenterna använt varierar från olika österbottniska dialekter till åboländskt och nyländskt sätt att tala. Transkriberingen har jag inte gjort ordagrant, utan försökt skapa hela meningar av det som sagts, och dialekten har översatts till standardsvenska för att göra den förståelig. Jag kan själv både tala och förstå de flesta österbottniska dialekter, varför detta inte berett mig något problem. Inte heller förståelsen av dialekterna i Åboland och Nyland var svår i och med att jag tre år gått i en skola i Åbo med studerande från de olika regionerna. Ibland har intervjuerna förutsatt tillägsfrågor eller någon bakgrundsdiskussion som jag då inte skrivit ut, utan endast antecknat svaren på temafrågorna och de frågor som jag konsekvent använt för att belysa temat. Någon delfråga har inte alltid besvarats i den ordning frågorna varit uppställda, utan kanske i svaret av någon annan fråga. Ytterst sällan har jag glömt bort frågor.

Analys av materialet

Förutsättningen för empirisk forskning är rent traditionellt att de svar som respondenter gett vid exempelvis intervjuer är med sanningen överensstämmande. Språket kan ge tolkningsproblem och måste därför vara begripligt utan att språkets särdrag förändras (Eskola & Suoranta 1998, 139). För att skapa sätt att analysera och strukturera av materialet indelade jag det i åldersgrupper och temafrågor. Därefter läste jag det transkriberade materialet flera gånger, och materialet och de erfarenheter som utkristalliserats i form av kategorier granskades. Kategorierna kom efterhand genom tolkning och genomläsning, och en del kategorier gav upphov till underkategorier. Dessa kategorier styrde delvis tolkningen av livskonceptet och dess dimensioner, dessutom lät jag materialet tala. De meningsstrukturer – kategorier jag fann användes sedan som verktyg, vilket realistiskt återgav det som sagts (Mason 2005, 150-151). En mättningsgrad uppnåddes och bekräftades vid nya genomläsningar. Eftersom det handlar om förståelse av texten och ontologiska frågor har jag valt att växla mellan att analysera delarna och att därefter betrakta dem i en större helhet, i enlighet med den hermeneutiska infallsvinkeln, (Gadamer 2002; Jacobsen 2007). Jag använde mig inte av dataanalys med

det så kallade Nvivo dataprogrammet därför att materialet var bekant, eftersom jag genom hela processen själv aktivt hade utfört alla faser. De enskilda svaren genomgicks noga och uttalanden som understryker något speciellt har använts som citat i den slutliga avhandlingstexten (jfr Eskola & Suoranta 1998; 151, Holme & Solvang 1997, 141-141).

Reliabilitets- och validitetsaspekter

Reliabilitet och validitet har sitt ursprung i den kvantitativa forskningen och borde enligt denna visa tillförlitlighet och giltighet hos materialet och forskningen. När det gäller intervjuer betyder detta att samtliga intervjuare borde ifall de frågar på samma sätt borde få samma svar av en viss respondent (Trost 1997; Hirsjärvi & Hurme 2004). Intervjuer är en form av processer som kan ge skilda resultat beroende av omständigheterna vid skilda tidpunkter. Jan Trost (1997) vill gärna skilja på tillförlitlighetsaspekterna kongruens, precision, objektivitet och konstans, som var och en för sig och tillsammans står för reliabiliteten hos materialet. Hirsjärvi & Hurme (2004) noterar också hur olika situationer kan ge olika intervjuvar, men anser ändå att detta inte nödvändigtvis måste betyda att metoden är diskutabel, utan som alternativ hänvisar till möjligheterna av att förhållandena förändrats. När det gäller validitet vill Hirsjärvi & Hurme (2004) peka på olika former av validitet, och understryker samtidigt betydelsen av att forskaren undersöker det som är avsett att undersökas. Därtill påpekas vikten av att forskaren är sensitiv inför andra forskares definitioner. Bjereld et al. (1999, 102) ser validiteten i skenet av hur materialet överensstämmer med den teoretiska ansatsen. Här skiljer Bjereld et al. på ”omedelbar validitet” och ”innehållslig validitet”. Steinar Kvale (1997) åter menar att verifieringen bör beaktas under hela undersökningen och inte enbart i något speciellt skede. Betydelsefullt är att inte ställa ledande frågor som kan påverka undersökningens tillförlitlighet.

De jordbrukare som förekommer i undersökningen representerar sydvästra Finlands kustområde och kan inte anses representera hela jordbrukarkåren. Resultatet går inte att generalisera eftersom jordbrukarna i Finland har mycket olika förutsättningar. Jordbrukarna i undersökningen är valda på utifrån inriktning och storlek på jordbruken samt baserat på olika möjligheter som närheten till tätbygd ger dem som bor där. Trots olikheterna är problematiken densamma.

Finlands integrering i Europeiska unionen gör att jordbrukarkåren är beroende av EU:s jordbrukspolitik och livsmedelsmarknaden i Europa och därmed också den globala marknaden. Den empiriska undersökningen är utförd i Finlands kustområde, där jordbrukarna får beskriva sin situation och sina uppfattningar, som är baserade på tänkesättet i den omgivning jordbrukarna lever i. Gäller frågeställningarna och förändringsprocessen enbart vårt land, eller har jordbrukarna också i ett globalt sammanhang liknande erfarenheter? För att understryka att frågorna blivit globala har jag också intervjuat internationella forskare och experter samt jordbrukare med egendomar. Detta har varit möjligt genom mitt engagemang i den internationella organisationen CIC⁶. Organisationen har 82 medlemsländer och behandlar jakt- och miljöfrågor. Eftersom jakten är beroende av jordbruket finns här en stark koppling dem mellan. Under år 2006–2008 har jag bandat intervjuer med 28 personer (bilaga 7) och använder materialet i form av citerad personlig kommunikation. Diskussionerna med de utvalda respondenterna understryker i en internationell kontext, frågorna som de finländska jordbrukarna brottas med och förstärker därmed det i Finland utförda forskningsarbetet.

Min egen yrkesbakgrund

Enligt Pertti Alasuutari (2004) beror forskarens konklusioner och inställning mycket på vilka perspektiv som står i förhållande till varandra sett ur det egna perspektivet. Det är därför viktigt att redogöra för den egna bakgrunden, så att läsaren kan evaluera vilken effekt den kan ha på resultatet (Alasuutari 2004, 26).

Jag är utbildad till agrolog och har därefter studerat och praktiserat i USA under några år. Min yrkesbana började jag som foderkonsulent⁷ i Österbotten, där jag besökte jordbrukare från Kalajoki i norr till Sideby i söder. Under tre år arbetade jag och min hustru i Papua Nya Guinea som u-landsarbetare. Där verkade jag som rektor på en jordbruksskola. Efter hemkomsten skaffade familjen ett jordbruk och år 1980 blev jag heltidsjordbrukare och svinfarmare. Jag är fortfarande yrkesverksam jordbrukare.

⁶ International Council for Game and Wildlife Conservation (www.cic-wildlife.org)

⁷ Anställd av Vasa Ångvarns Aktiebolag

Min ålder (f. 1944) och min bakgrund som praktisk jordbrukare i många år har haft betydelse både när intervjumaterialet insamlades och när det skulle tolkas. Jag kan inte bortse från att detta både varit en fördel och en nackdel. Fördelen var att komma närmare människorna deras sociala miljö utan att verka påträngande. En stor utmaning har legat i att trots detta försöka återge och tolka materialet objektivt utan att generalisera. Det är därför viktigt att noga återge tillvägagångssättet för att läsaren skall själv kunna bedöma giltigheten av det presenterade materialet.

Forskarens roll är central i den kvalitativa forskningen och ger en viss frihet och flexibilitet i forskningen (Eskola & Suoranta 1998, 20). Det är trots detta inte meningen att den som intervjuar alltför mycket skall dominera med sin auktoritet. Trots sin förförståelse skall intervjuaren förhålla sig neutral i alla situationer och bör inte själv ge svar på frågorna (Hirsjärvi & Hurme 2005, 96–97). Objektivitet är synnerligen viktig och framförallt intresset för den forskning som utförs. För min egen del har jag intagit en neutral roll och koncentrerat mig på temafrågorna, för att inte genom ålder och egen erfarenhet påverka respondenterna i deras tankeprocess och verbalisering av den egna interpretationen av sin situation och sitt livskoncept. Det är av betydelse att vara godkänd av den grupp som skall observeras, det vill säga i detta fall jordbrukarna. Förhållandet till den observerade gruppen vilar på att man är införstådd med att bli intervjuad, men också på tillit. Ett öppet observatörsförhållande kombinerat med en förtroendefull relation ger förutsättningar för att en avspändhet under intervjuförhållandet. Trots detta bör den objektiva aktörsrollen som forskare inte sammanblandas med motparten och integreras så att det förhindrar observatörsrollen (Holms & Suoranta 1998, 113–114).

De intervjuades respons på det inspelade materialet

För att höja materialets trovärdighet var det viktigt att de som intervjuats fick tillfälle att själva granska det som framkommit i intervjun och om det utskrivna materialet motsvarade det som respondenten sagt. Materialet sändes därför ut till en slumpmässigt vald grupp representerande de olika åldrarna till 6 respondenter i Österbotten, till 6 respondenter i Åboland och 6 respondenter i Nyland. Svar kom från sammanlagt 13

respondenter. I svaren konstaterade de flesta att det utskrivna materialet sammanföll med vad man ansett sig ha sagt. Några påtalade felstavningar och två hade några korrigeringar närmast relaterade till basfakta. I följande kapitel redovisas de insamlade intervju svaren, som sammankopplats i större enheter utifrån de olika temafrågor som har anknytning till varandra.

7 Jordbrukaren mellan tradition och förnyelse

I det empiriska materialet framgår tydligt hur jordbrukarna fortfarande är påverkade av tidigare generationers sätt att tänka och arbeta. De ekonomiska realiteterna tvingar fram behovet av nya strategier i en jordbruksmiljö som fungerar inom de givna ramar stöden medför. Det empiriska materialet har jag koncentrerat utgående från områden som är nära relaterade till varandra. Vid genomgång av de olika områdena beskrivs de svar respondenterna gett. Jag har infogat citat av de intervjuade för att låta dem komma till tals i de beskrivna frågorna. Jag har också återspeglat det som framkommit i intervjuerna mot de teorier som beskrivits i teorikapitlet, för att visa på kopplingen mellan teori och empiri.

7.1 Ekonomi och miljö

De ekonomiska realiteterna inom jordbruket är något som sysselsätter alla jordbrukare. Orsaken kan sökas i globaliseringen, minskade handelshinder och ett EU där gränserna öppnats och lantbruksprodukterna kan produceras var som helst inom unionen. Finlands geografiska läge blir ett svårt handikapp, och trycket på produktpriserna är konstant. Miljöaspekterna har fått en allt större roll inom Europeiska unionen. Miljöåtgärder premieras i form av speciella stöd. I vårt land understryks vikten av att producera rena livsmedel med utmärkt kvalitet. Allt detta utmynnar i hur jordbrukarkåren sköter om miljön som fått en stark ekonomisk betydelse för den enskilda jordbrukaren.

Trygghetskänslan är också starkt kopplad till förtjänsten, och man ser med stor oro på de framtida utsikterna för jordbruket. Detta har ett samband med vilka möjligheter som EU:s jordbrukspolitik påverkar jordbrukarnas livssituation. Här ser man hur bestämmanderätten delegerats till myndigheter inte enbart i det egna landet, utan beträffande jordbruket också till Bryssel. Man förfäras över byråkratin men måste ändå medge att stöden står för en viss säkerhet också i det fall man drabbas av missväxt. För de som satsat mera är mångsidigheten ett sätt att hela tiden kunna ha någon gröda som eventuellt kunde ge ett bättre utfall rent ekonomiskt. Kortsiktigheten är för de flesta ett bekym-

mer, liksom att man inte kan förutse längre än ungefär fram till år 2013, då den aktuella stödperioden avslutas. Ingångna femårsavtal ger en viss trygghet, men endast för de år som innefattas. En ung jordbrukare förliknar jordbrukspolitiken vid en ”gungbräda” som man inte vet åt vilket håll den svänger.

Jordbruket upplevs i alla fall som en trygg arbetsplats främst för större enheter och för dem som har djur. I arbetslivet kan man bli uppsagd, men inte från det egna arbetet, vilket i sig ger trygghet. Möjligheterna till utveckling och specialodlingar ökar tryggheten, i motsats till satsningar på till exempel enbart spannmål. De största utmaningarna handlar mycket om vilka strategier man väljer för framtiden, men med ungdomlig optimism konstateras i alla fall:

Trots många hotbilder kommer vi också i Finland att ha lantbruk, men det kommer att förändras och förändringen är snabb (Allan 33 år Nyland).

Genom de låga produktpriserna har jordbruksstöden stor betydelse, och man är medveten om att de står för mer än hälften av inkomsterna. Vissa menar att de skulle upphöra med jordbruket ifall stöden togs bort. Man kan också se på stöden mot bakgrund av nya möjligheter och utnyttja det som går maximalt. Här framhöll en ung jordbrukare de möjligheter som tidigare fanns att få stöd för reglerad dränering med EU-stöd, som man ansåg mycket förmånligt också i ett längre perspektiv.

Allt mer betonar jordbrukarna förändringarnas betydelse för det egna handlandet, förr var man noga med ”vad folk säger”, men i dag har detta inte mera lika stor betydelse, när ekonomin inte styrs lika mycket av produktpriset. Upptäckten att den ekologiskt producerade spannmålen odlades för export och inte för konsumtionen i Finland tilltalade inte Hilding 52 år från Nyland: ”Jag kom sedan i den situationen att det skulle börja exporteras till Amerika, och då tyckte jag att det var lite långsökt och slutade producera spannmål”.

Att vara jordbrukare är för många en livsstil och man har vant sig vid olika situationer som kan uppkomma. Förutom EU kan också vädret ställa till med nya problem. Det handlar i hög grad om identitet och en känsla som förmedlats genom generationer av tidigare jordbrukare, och om något som kan refereras till hela den grupp man tillhör (Sen 2006, 37–38). Det uttrycks klart på följande sätt:

När man nu har fötts till bonde är det nog litet svårt att komma bort från det, till och med fast det inte skulle vara ekonomiskt sunt så skulle man i alla fall bruka jorden (Helge 39 år Nyland).

Jordbrukets intensitet påverkas av ett flertal faktorer. Om man har djur ligger det i ens eget intresse att producera tillräckligt för det egna behovet. Intensiteten kan också påverkas av vad man har för sorts jordar på det område man bebrukar. Vissa jordarter lönar det sig mindre att gödsla kraftigt och på platser som ofta lider av försommartorka är man inte benägen att sprida stora gödselgivor. Jordbrukare som har husdjur har också en stark yrkesidentitet och stolthet när det gäller att kunna få djuren att producera mycket mjölk och kött. En del har märkt hur landsbygdsutvecklingen allt mer ger rum för nya produkter och ny verksamhet, som i lönsamhet kvickt slår jordbruksproduktionen. Olika former av entreprenadarbeten ger möjlighet till lönsamt extra arbete, vilket också lett till att allt fler jordbrukare, främst i södra delarna av landet, gått in i entreprenadbranschen. De jordbrukare som bor nära tätorter har här en fördel gentemot dem som bor i glesbygden.

Allvaret i jordbruket är mycket beroende av vad som odlas, en del odlingsväxter är mer odlingsintensiva än andra, till exempel sockerbetor och potatis. I sådana fall gör man inte gärna avkall på att sköta odlandet på ett intensivare sätt. Spannmålsodlingen är däremot en odlingsform som är väl inkörd, och här prutar man gärna på besprutningen för att hålla ner kostnaderna. Men trots att man inte strävar efter de allra högsta skördarna vill man ändå inte att odlingarna skall se dåligt skötta ut. Gödslingen är för många ett problem i det fall att man har höga fosforhalter i jordarna då normerna fort sätter hinder i vägen för ökad gödsling. Djurägarna har en annan sits och optimerar gärna sina skördar för att få mera foder som blir billigare ju mer man får. Delvis har detta också att göra med produktion av gödsel som ansamlas och måste fås ut på markerna. Problem uppkommer främst när man har för små arealer i förhållande till djurmängden, och gödselnivån när det gäller halterna av främst fosfor och kali i jorden blir lätt höga och begränsar användningen av den egna gödseln.

När det gäller tillfredsställdheten med inkomsterna är man i regel rätt pessimistisk.

Nej inte är man ju det (nöjd med inkomsten), om man räknar ut inkomsten per timme så är det inte bra. De många timmarna gör att det blir skäligt, men det borde

ju vara mindre timmar och då skulle det ju inte vara någon inkomst (Patrik 31 år Österbotten).

En del av de yngre har ännu inte sett hela räckvidden av sina investeringar och vet därför inte hur det kommer att gå i framtiden, när produktionen är i full gång. Främst är det här frågan om sådana unga jordbrukare som satsat på djur. Yngre jordbrukare som nyligen tagit över jordbruket, speciellt om det inte är så stort, ser på sitt jordbruk som en bisyssla och är i valet och kvalet om man skall investera ytterligare, som till exempel i mera jordbruksmark eller i någon ny inriktning. Skuldsättningsgraden sätter i många fall hinder i vägen för att man skall kunna tänka sig en förändring. Arbete utanför gården är en säkerhet som man inte gärna ger upp, och en del ser det som om jordbruket vore någon form av fritidssysselsättning, medan andra åter uppfattar jordbruksinkomsten som en tilläggsinkomst. Det primära är för de flesta att kunna sköta sin lånebörda, och de investerar därför allt som kommer från jordbruket tillbaka och det man förtjänar från ett arbete utanför gården lever man av. Efter att man har gjort generationsväxlingen ser man hur ekonomin är i verkligheten när man skall börja amortera på lånen.

Inte är jag så hemskt nöjd med resultatet som blir kvar. Om jag ser på något annat företag så nog skulle jag ha slutat definitivt. Avkastningen på insatsen håller inte, det liknar ett IT-bolag efter bubblan (Stig 32 år Nyland).

Nej det är jag inte (nöjd med inkomsten), för att vi har ett sådant system i dag som är alldeles för genomskinligt, just på den ekonomiska sidan. Vem som helst kan gå in och utreda vilket ekonomiskt utfall man har på en gård. Därför att man kan anta, med ganska god säkerhet, att så här mycket spelrum finns det i ett produktpris (Per 38 år Österbotten).

De som har djur tvingas att på ett särskilt sätt tänka igenom sin situation, genom att de man investerat i husdjur och därigenom ännu mera skuldsatt sig.

Undersökningen visar att endast 28 procent av de intervjuade är positivt inställda till sin inkomstutveckling och att 52 procent är negativt inställda till inkomsterna, medan 20 procent förhåller sig tveksamma till sin inkomstnivå. Trots många osäkerhetsfaktorer är investeringsbenägenheten hos dem som deltog i undersökning stor. Hela 70 procent av de intervjuade är intresserade av jämna investeringar, för att hållas med i

utvecklingen. Många är beredda att investera i större projekt och väldigt få vill inte alls investera.

Osäkerhet och otrygghet

Rådsvillheten skiner ofta igenom när man ser på sin situation och funderar på hur den framtida stödpolitiken inom EU kommer att bli. Men man är ändå oftast hoppfull och tror att det skall bli bättre efter några år då man fått systemen att fungera. De unga jordbrukare som bor nära någon större tätort påverkas i sina strategival av andra i samma ålder. De ekonomiska kriterierna är starkt bundna till det som händer i det kringliggande samhället. Här skiljer sig de unga i de södra delarna av landet från de unga i Österbotten, eftersom möjligheter till extra arbete utanför jordbruket inte är lika självklara i en glesbygd som i en landsbygd med stor utflyttning och korta avstånd till en större arbetsmarknad. I södra Finland ger städerna möjligheter också för jordbrukarna genom olika arbeten som kan utföras med traktor, t.ex. snöröjning, sladdning av vägar och hamnarbete m.m. Det är också betydligt enklare att hitta deltidsarbete i ett tätbebyggt närsamhälle än i en glesbygd.

Tillfredsställelsen med inkomsterna går hand i hand med hur intensivt man är inställd på att odla. Inkomsterna vill man i de flesta fall maximera, dels för att de skall täcka kostnadssidan, dels också därför att man varit villig att investera stora summor i maskinparken och i högproducerande djurmateriel. Det kommer också fram hur viktigt det är att inte enbart satsa på en enda produkt, utan mera på någon form av multifunktionalitet i jordbruket.

Inte är det alls bra, för många år som är dåliga, inte går det ihop med enbart spannmål när oljan har gått upp. Vi har många ben att stå på så att det går ihop, och nu har spannmålspriserna hoppat upp så att det nog går. Nettot är ändå inte nämnvärt. Genom husdjuren blir det andra stöd på hela arealen och man behöver inte så många maskiner till. Turismen är ca 10 procent av omsättningen, men det går nog åt mycket tid med det (Göran 42 år Nyland).

De intervjuade jordbrukarna anser att inkomstutvecklingen inom jordbruket inte har följt den allmänna utvecklingen i samhället, och man påpekar också behovet av att sänka matmomsen. Inkomsterna dirigerar på ett avgörande sätt investeringarna, och 46-årige Mårten från Nyland

konstaterar att hälften av inkomsterna kommer från stöd. De större jordbruken klarar sig bättre än de små, vars brukare tvingas skaffa sig olika former av extrainkomster för att klara ekonomin. Jordbrukare från större gårdar satsat intensivt och tycker att man klarar sig på de inkomster jordbruket ger.

Omställningarna inom EU

EU:s utvidgning, som införlivat många länder med stora jordbruk i unionen, gör att jordbrukarna i Finland känner spänning inför framtiden och hur den skall utvecklas. Här verkar det något skrämmande att de nya EU-länderna genom låga produktionskostnader eventuellt kan producera livsmedel till förmånligare priser än man kan själv. Globaliseringen ses också som ett stort hot mot den egna verksamheten. Men man vill ändå gärna se det finländska jordbruket som sundare, ett jordbruk där man använder mindre bekämpningsmedel i produktionen än i andra länder. Betydelsen av att kunna förändra sin inställning och sina invanda mönster framkommer av vad Helge 39 år från Nyland säger:

Det finns ju en del hotbilder, men man måste lära sig att ställa in sig för snabba omständigheter och sedan att våga prova på allt möjligt och det har vi med granen varit bra på.

Förändringarna kan man delvis också förutse, som exempelvis att sockerbetsodlingen i framtiden troligtvis kommer att reduceras kraftigt. Ett problem som man vill påpeka är främst hur sådant kan ske så snabbt att man redan hunnit starta odlingen av sockerbetor innan informationen kommit fram om att landets sockerkvot kraftigt decimerats. Det verkar som om man inte skulle kunna förlita sig på att överenskommelser kommer att hålla i ett något längre perspektiv.

För de äldre jordbrukarna känns det inte bra med allt nytt som begränsar den bestämmanderätt man under många år varit van att tillämpa. Man kan spåra en viss resignation och bitterhet, men också hur man i alla fall försöker se det ljusa i sin situation. Gärna betonas att man i alla fall får bestämma själv om vad man odlar, men att det i slutändan är handeln som bestämmer priset på produkten. Den bittra känslan kommer främst fram i hur man känner det: ”som någon sorts hobby nuförtiden, inkomsten beror på stöd och det lilla vi kan sen förtjäna på själva produkten”,

som Bertel 55 år från Åboland uttrycker det. Den tilltagande byråkratin har man så småningom tvingats acceptera. De äldre jordbrukarna har varit nödsakade att acceptera den förnyade byråkratiska miljön. Men det kommer ändå fram att man tycker sig se att TE-centralen styr jordbruket. På gårdsnivå har man trots allt den känslan att man själv bestämmer om sin egen tid, utan att behöva se på klockan. När det gäller investeringar bestämmer man likväl själv om man satsar i det senaste eller är tillfredsställd med enklare lösningar. Man klagat främst över att stöden sänkt intresset för vad man odlar, oavsett om man själv bestämmer vilken gröda det är frågan om. Man ser inte riktigt poängen i den förändring som skedde efter EU-inträdet:

Man motiverade framförallt med att vi skulle lämna vårt gamla skitiga jordbruk och när man kom in i EU var det just det, en reglerad subventionering. Ett prisfall så att vi hade endast kvar en fjärdedel av priserna och resten blev stöd och hela möjligheten att aktivt påverka sin inkomst försvann (Göran 69 år Nyland).

7.2 Jordbrukets miljöpåverkan

Diskussionen kring miljön och hur jordbrukarna påverkar den negativt finner man främmande och delvis kränkande. Man uppfattar sig som beroende av miljön och kan då inte inse att man plötsligt blivit någon form av ”miljöbov”. Men ändå förväntas jordbrukarna ställa upp på nya arrangemang kring skydds-zoner och skyddsremсор. Här känner man sig överkörd och ser också problem med att uppfylla växtmångfalden på åkrarna. Krister 58 år från Nyland säger: ”Det är svårt att binda sig vid sådant när åren är olika, men det är regler”.

Det meningsfulla i att bruka jorden ser man på olika sätt, beroende på av vad man håller på med. Att jordbruken kraftigt måste expandera har man sett genom åren. Det gick tidigare att gott leva på den areal som den tidigare generationen haft, men det är inte mera möjligt och det är endast arbetet som ökat. Genom att produktpriserna kraftigt sjunkit blir det att ty sig till stöden, och man håller på så länge dessa finns i annat fall får man sätta lapp på luckan. Det är ändå svårt att tänka sig att sälja sitt jordbruk, för det mest meningsfulla är när det går vidare. Här påpekar Inge 62 år från Österbotten. ”Man ser inte jorden som kapital, men nog är det värdet i jorden som finns i jorden. Det kan man inte tänka sig att använda som ett kapital”.

Den uppfostran man fått ligger också till grund för hur man uppfattar det meningsfulla i att arbeta som jordbrukare. Betydelse har det att man lärt sig att satsa på jorden och sköta om den för att den skall fungera åtminstone som bas för andra satsningar. När man sedan härigenom fått en bättre ekonomi kan man satsa på boendet och fritiden för att öka välbefinnandet.

När charmen med odlandet delvis försvunnit känner man mindre behov av att vara lika petnoga som tidigare. Åtminstone försöker man intala sig detta till en viss grad. Förändringarna har medfört nya tekniker som delvis lättar på stressen. Det finns i alla fall mycket kvar som upplevs som direkt roligt.

Nog är det nästan det roligaste som finns! I synnerhet sedan jag övergick till direktsådd, nu har man fritid på ett annat sätt, man hinner med skogen på ett helt annat sätt. På hösten blir det tid över då man inte måste sitta på traktorn och plöja sig sjuk varje stund. Långa veckoslut och långa dagar det var alltid samma sak, hets, hets och hets (Viktor 66 år Nyland).

Den inställning man tidigare haft var att få ut den maximala avkastningen av jordbruket, och detta är svårt att ge avkall på när man blir äldre. Det känns också tryggt att göra som man tidigare gjort. Fast man vetat att det inte är möjligt att få ut ett sådant pris som man borde från en öppen marknad, vill man ändå helst få ut sin inkomst av produkten och inte genom stöd. Det finns också en viss rädsla för samhällets kritik mot ett system, som skulle innebära att man inte producerar något slag av livsmedel, utan i stället eventuellt enbart slår ned gräs som ingen konsumerar. Betydelsen av att upprätthålla självförsörjningen på livsmedel är också en betydande drivfjäder, trots att vi i dag är integrerade i den europeiska marknaden. Wilhelm 69 år påpekar att ”det är hela tiden en balansgång mellan matproduktion och en global öppen marknad, vilket är svårt för livsmedelsmarknaden”. Sådana situationer kan snabbt försätta samhället i en krissituation, snedvridningar av prisförhållanden mellan produkter och ifall produktionen helt upphör till och med att medföra kunskapsförluster.

Ett maximalt skördeuttag betyder också en kraftig höjning av utgifterna. Frågan är sedan enligt Krister 58 år från Nyland ”om man blir av med produkterna. Marknadsföringen blir svår, tar man ut maximalt så måste man ge en stor insats som vi inte har råd med. Vi vill inte skapa

mera jobb och ta risker eftersom vi också har annat jobb vid sidan om. Vi måste fundera på ett nytt sätt”.

Tryggheten är kopplad till vissheten om att människor måste äta hela tiden och att livsmedel skall finnas hela tiden. Livsmedelshandeln har kraftigt förändrats och fått allt globalare drag. Man vet inte längre med säkerhet var livsmedlen har sitt ursprung. Konkurrensen blir allt hårdare mellan affärskedjor och slakterier, och effekten är en stigande otrygghet och osäkerhet bland dem som skall producera livsmedlen. De som har något större gårdar känner en större trygghet genom att odlingarnas omfång garanterat ett bättre ekonomiskt utfall, som också förbättrat möjligheterna att klara av skulder och investeringar. EU har haft en stor inverkan på investeringsbenägenheten efter att priserna på produkterna kraftigt sjönk och sänkte omsättningen med omkring 40 procent sedan Finland anslöt sig år 1995. Större krav har därigenom lagts på att söka innovativa lösningar, vilket åter betytt slutet på en invand struktur och början på en ny. Direktsådden är en sådan ny metod, som också har positiva miljökonsekvenser, eftersom plöjningen faller bort. Kalkon-uppfödning i stor skala är också en ny bransch som utvecklats genom slakteriernas insatser och som gett möjligheter att börja med något nytt. Det finns många exempel på nya satsningar som förbättrat jordbrukarnas möjligheter att klara prisfluktuationer och lönsamhet.

Man fick i och med EU avdra mervärdesskatten och det gjorde att produktionskostnaderna sjönk en aning. I det gamla systemet fick man inte dra av mervärdesskatten utan den gick till staten. Inkomsterna sjönk nog och de har ökat de senaste åren. Det ser man på avkastningen på eget kapital och böndernas timförtjänst, som är 2–5€ och avkastningen på kapitalet är kring 2 procent (Wilhelm 69 år Nyland).

Miljökraven har fått en större betydelse i takt med att enheterna vuxit. Detta har höjt kostnaderna men samtidigt har de av EU fastslagna miljökraven uppfyllts.

Ökade krav på hållbar utveckling

Strävan till en hållbar utveckling betyder också att jordbrukare måste känna till vad begreppet avser och sedan bemöda sig om att uppfylla målsättningen. Rent politiskt kan okunskapen bli ett hot från de politiker som ivrar för hållbarhet i utvecklingen, men inte nödvändigtvis själva vet vad det

handlar om, trots att de gärna vill utforma regelverken. Den miljöinriktade utvecklingsramen förutsätter också att man känner till konsekvenserna i deras helhet, innan man beslutar om de slutgiltiga programmen. Extensiv eller intensiv odling för med sig att kostnadsnivån måste hållas i balans. Det betyder att man inte genast kan satsa på det senaste i maskinväg, utan måste försöka använda gamla maskiner för att hålla kostnaderna i schack.

Den grupp av jordbrukare som redan en längre tid verkat inom näringen har en mera försiktig inställning till en eventuell förstoring av lägenheten. Man är mera prisedveten och kritiskt inställd till var ägor-na befinner sig i förhållande till driftscentrum. Det är inte för de flesta en medveten strategi att jaga efter mera mark. Arrendejordar intresserar mera, trots att arrendena ökat kraftigt. Förstoring av lägenheten är inte alltid möjlig, främst genom att hela gårdscentret är uppbyggt och inte lätt kan flyttas utan stora kostnader och nya problem.

Köp av mera jordbruksmark är inte något som äldre jordbrukare prioriterar, men gärna arrenderar man tilläggsmark ifall priset är överkomligt. Köp av mark kan bli aktuellt i det fall att marken ligger i anslutning till gården, men man har en nykter inställning, som Mikael 56 år från Åboland: ”arrende kan man avdra i beskattningen, men inte amorteringar”. I det fall man verkligen har möjligheter till köp vill man gärna först höra med sina anhöriga, för att säkerställa att det inte blir en onödig investering. Priset skrämmer och man ser stora risker med för höga investeringar i jordbruksmark. Speciellt de som bor nära stora städer har ett konstant tryck på arealpriserna från icke-jordbrukare, som gärna köper ett litet ställe att ha på fritiden. Åren av erfarenhet har gett lärdomar och speciellt ägare av mindre lägenheter söker gärna andra inkomstkällor än sådan som ökar skuldsättningen.

En hållbar utveckling kännetecknar handlandet i en modern värld, där insikten om betydelsen av faktorer som lokalt producerad mat, energiförsörjning och självförsörjning får en helt ny dimension. Olika epidemier som varit aktuella har också gett nya tankar om lokalt producerade friska råvaror som en form av säkerhet.

För det första är det en extra krydda i livet att man är självförsörjande, det är nog en säkerhet som man har som jordbrukare. Framtiden kan nog föra med sig vad som helst, där har man nog en trumf på hand i skärgården med fiske och sådant ger en trygghetskänsla. Jag tror att det ligger i tiden att folk värdesätter närproducerad mat (Lasse 41 år Åboland).

7.2.1 Nya teknologiska lösningar

Teknologin tränger sig allt mera in i de olika jordbruksprocesserna. Inom djursektorn skulle man vara ganska utlämnad, om inte de olika datorprogrammen skötte om tekniken i djurstallarna. Utfodringen och registreringen av husdjuren har blivit allt viktigare element genom de bestämmelser som stödsystemet står för. Jordbruksprogram används också flitigt för uppgörande av odlingsplaner och gödselplaner m.m. Alla jordbrukare är inte helt förtjusta i datorerna, utan litar ännu på penna och papper. Datorerna står för en betydande insats genom att de avsevärt förkortat arbetstiden för de dagliga rutinerna. De nyare traktorerna och specialmaskinerna är också försedda med datorstyrning av olika funktioner. Men trots det har man inte fullt förtroende för den högt drivna teknologin, utan tillåter sig att tänka själv.

De är nog värdefulla hjälpmedel, men jag upplever att många av mina kolleger har en övertro till tekniken. Odlandet är inte enbart teknik utan biologi, det hjälper inte vilka tekniska hjälpmedel du har om du inte kan tolka odlingen och växterna som odlas. Om du inte kan tolka det hjälper det inte vilka hästkrafter som finns i traktorn. Man kan inte enbart förlita sig på tekniken (Per-Erik 46 år Österbotten).

Tekniska hjälpmedel som datorer och teknologi på högre nivå är något naturligt för unga jordbrukare, som redan från skolan är vana att använda sådana. Det moderna jordbruket kräver en allt högre grad av teknologi på alla områden. Men trots detta poängterar man behovet av att skriva på papper som man alltid gjort. I de allt större enheterna är det inte mera möjligt att skriva allt på papper, utan man blir tvungen att låta datorerna sköta en stor del av funktionerna. Mindre jordbruk kan klara det enklare med penna och papper. Överlag har datorn har intagit en betydande plats inom jordbruket och utan den skulle det vara svårt att klara allt det som fordras.

Största delen av jordbrukarna har vant sig vid datorer och använder dem genomgående för att sköta dagliga rutiner. Internet är också något man känner till och också använder sig av. En del jordbrukare har till och med egna uppföljningsprogram för att snabbt få fram hur deras ekonomiska situation ser ut. Trots detta påpekar man att besluten fattar man själv och inte datorn, men att datorn är ett ovärderligt hjälpmedel som man i dagens jordbruk inte kan vara utan.

De unga jordbrukarna och deras syn på det framtida inriktas alltmer på en utveckling mot allt större enheter. Vilket samtidigt kan ses som ett slut på familj jordbruket och en övergång till deltid jordbruk utan husdjur.

Jag tror att det i de här trakterna handlar om förvärvsarbete och jordbruket som bisyssla. Man är sedan en så kallad ”månskensjordbrukare”. Eller så har man sitt jordbruk och sysslar med annat. Ganska stora blir gårdarna och man håller på med annat. Husdjuren har försvunnit och det är ju synd, men det finns ingen kultur för det (Andreas 26 år Åboland).

En klimatförändring till det bättre önskar man sig, och förmodar att en sådan skall skapa bättre förutsättningar för odlandet. Självförsörjningen på livsmedel ses som ett viktigt motiv för det inhemska odlandet, fast samma odlade kanske lönar sig bättre på andra håll i Europa. Energi- bristen tror man skall möjligen lösas genom att jordbruksprodukterna används för energiändamål. Främst genom att odla energiväxter skulle jordbruket kunna bidra till energiförsörjningen. Djurstallarna kunde också använda gödseln för energiförsörjningen. En förhoppning är att en lönsamhetsförbättring för produktionen skulle uppnås också i Finland.

Den ökade mekaniseringen och teknologiseringen ses som något som kunde intressera och dra unga till jordbrukaryrket. Ett arbete, som enligt Hans 42 år från Österbotten, ”är det viktigaste yrket i världen och man frågar sig hur man säljer denna tanke till de unga”? Svaret ger Leif 40 år från Åboland, som anser att en imageförändring är det man borde satsa på, och påpekar att det måste komma från den inre drivkraft som man inte kan läsa sig till. Problemet för många är inkomstnivåerna, som har svårt att tävla med löner betalda inom de flesta andra branscher. Det finns många fordringar på en självständig företagare inom jordbruket. Man måste ha mycket kunskap, vara villig att satsa både kapital och tid, samt ännu därtill vara serviceinriktad, om man skall ha att göra med eventuella kunder. En betydelsefull faktor är hur man som jordbrukare accepteras av samhället.

Ett framtida perspektiv är en ökad polarisering med en ökad specialisering, något som förutspås inte enbart i Finland utan också på den globala planet. Multifunktionella jordbruk har också en framtid för initiativrika jordbrukare. Problem härvidlag kan främst sökas dels i det krav på kunskaper som produktion förutsätter, dels i ett stort kapitalbe-

hov. Närhet till större städer förbättrar marknaden och möjligheter till olika inriktningar.

Den andra trenden är många olika verksamheter på gården, vilket redan bedrivs av 25000 av våra 70000 gårdar. Det är en möjlighet men också ett hot mot den traditionella näringen. Vi har många i den här regionen av sådant. En del har gräv-maskin och det kan stå för 70–80 procent av inkomsterna, sedan blir jordbruket mer med vänster hand (Allan 33 år Nyland).

7.2.2 Framtidens jordbrukare

Vad skall då erbjudas unga människor för att de skall förbli jordbrukare? Här har de intervjuade klara åsikter om hur långsiktigheten i jordbrukspolitiken och lönsamheten måste förbättras, samt hur arbetstiderna borde fås jämförbara med andra yrkesgruppers. Startstödet för unga jordbrukare är man nöjd med, samt också möjligheten till förmånliga räntestödslån vid generationsskifte. Däremot är man ytterst kritisk till arvsskatten och ser den som en belastning.

Jag kommer ihåg när jag tog över så fick jag startstöd. Då gav man med en hand och så tog man tillbaka genom att jag fick betala gåvoskatt, som man borde få bort. Jag tror nog att det kan betyda mycket. Man kan inte bli jordbrukare mot sin vilja, då stannar det strax. Man måste vara intresserad, annars blir man inte jordbrukare, som jag hade det var det helt avgjort att jag skulle börja (Ingmar 32 år Österbotten).

”Varje generation borde inte på nytt köpa sin arbetsplats”, säger Mika 34 år från Nyland. ”Men fortfarande måste själva jordbrukandet vara lönsamt, inte kan man ta över det enbart för att få stöd”, säger Kjell 23 år från Nyland. En kärnfråga för att man skall lyckas är sist och slutligen viljan att arbeta inom branschen, som måste vara meningsfull.

Andelen deltidsjordbrukare, så kallade månskensjordbrukare, förutspås öka som en följd av framtida förändringar på den agrara marknad, som inte alltid ger ekonomiska möjligheter att utvidga i en mer industriell riktning. Trenden är att utveckla jordbruksenheterna bort från det tidigare familjejordbruket. Trots detta hoppas Torsten 37 år från Österbotten på att familjejordbruket kan bestå:

Jag tror nog att det blir större lägenheter och större avstånd mellan gårdarna. Besättningarna blir större, det är svårt att säga, men man hoppas ju också att familjejordbruket skall kunna existera i framtiden och inte enbart aktiebolag.

Hur skall man då lyckas få unga människor att bli jordbrukare i den framtid som tidigare skisserats upp? Tryggheten är en faktor som man ständigt framhäver som en viktig nyckel för att få framtida jordbrukare. Man vill inte heller pressa sina barn utan anser att de själva skall välja sin framtid och göra det de trivs med. Att locka med pengar och stöd anses förkastligt och ger en felaktig bild av verkligheten. Landsbygden utvecklas i en ny riktning där man mera inriktar sig på hästar och sällskapsdjur. Trots detta finns det alltid individer som brinner för jordbrukaryrket, och som trots vetskapen om de problem som kan uppstå, vågar göra sin egen riskbedömning, något som har betydelse för framtida strategier baserade på tillit till jordbruksnäringen.

Förutom att lönsamheten inom jordbruket borde förbättras, borde även själva yrket få en högre status bland de unga som jämför sig med sina jämnåriga inom andra yrken. Friheten anses den komponent som borde vara lockande för unga företagare som själva önskar bestämma sin dagsrytm. Det är av stor betydelse vilken bild de unga får av jordbruket.

Man får inte måla upp en dålig bild av jordbruket, utan det måste vara en bra harmonisk livsstil som borde tilltala de unga. Men också en ekonomisk trygghet, man måste bygga upp en enhet som är lönsam, rationell och som man kan fortsätta på. Man har detta ansvar för sin gård att den är i skick och att den bär sig, då har man chans att någon tar över den (Lasse 41 år Åboland).

Jordbruket har av tradition ansetts ha en konservativ prägel, förändringar har skett långsamt och nyheter har tagits försiktigt emot. För att lyckas krävs att det moderna jordbruket tar sig an nya utmaningar som kräver en allt större anpassning. Detta framgår av dem som intervjuats tydligt, speciellt de unga ser behovet av anpassning och utveckling inom det framtida jordbruket.

Framtidens jordbruk i Finland är stort, de blir färre enheter men större. Det kommer att bli mycket på entreprenad i framtiden kan man tänka sig. Det blir mera industrialiserat, det så kallade familj jordbruket försvinner, och istället mera produktion (Henrik 28 år Österbotten).

De flesta jordbrukare förhåller sig positivt till en utvidgning av arealen. Det kan hända att man känner till närliggande områden som eventuellt kommer att säljas. De stora jordbruken åter har eventuellt i något

skede av vårt lands historia blivit tvungna att avstå landarealer, till exempel under kriget åt flyktingarna från Karelen, vilket medför att man gärna köper jorden tillbaka. EU-inträdet har ökat jordbrukarnas intresse för att utöka sin areal och allt fler inser att man borde expandera sin areal om man överhuvudtaget vill fortsätta som jordbrukare. På frågan om det är aktuellt att förstora lägenheten säger Patrik 31 år från Österbotten följande:

Jo, det kommer jag nog, jag har inte ännu satt upp någon gräns. Det är ju väldigt beroende av åren, det gäller mycket maskininvesteringar, först när det brister märker man vad man borde köpa. Annars vet jag nu inte, men nog kommer jag att förstora.

Produktionsinriktningen kan också vara vägledande vid planering av jordköp.

Vi skall nog till en viss del köpa mera. Inte har vi något tak, men vi brukar säga att inte över 100 hektar. Det är nog maximalt, annars tar jordbruket överhanden. Vi behöver i nu 68 hektar för spridande av gödsel, för det har vi avtal (Henrik 28 år Österbotten).

Lönsamheten är också något som allt fler unga jordbrukare blivit allt mer tvungna att noga fundera över för när de redan dragit på sig en hel del skulder vid generationsväxlingen.

Nog skulle jag vara färdig att köpa men å andra sidan är det frågan om det är lönsamt. Åkerpriserna är höga här i trakten, man betalar ungefär 10000 euro per hektar, ett vanligt pris är 6000–7000 euro per hektar. Någonstans kommer väggen emot, får man ut så mycket att det någon gång i teorin kan betalas (Bjarne 29 år Nyland).

Det är dyrt att köpa jord. Jag vill heller inte skuldsätta mig över öronen (Martin 33 år Åboland).

Ett nytt fenomen som driver upp priserna är att personer med god ekonomi gärna köper sig ett mindre ställe på landsbygden. Man köper för att kunna ha till exempel hästar, idka jakt eller något annat som känns bra för att förverkliga sig själv och uppfylla sina önskemål, något man önskat sig och behövt för att skapa sin egen individuella lösning.

Om priset är realistiskt så kan jag tänka mig att köpa eller arrendera. Jag går inte in för att köpa stora mängder, det kostar här kring 10-12000 euro per hektar och det köps av icke-jordbrukare och det är ett problem. Sådana som är rika kan ju bjuda

vad som helst och vi har ju marknadsekonomi, men det är fel mot unga som inte har sådana möjligheter att bjuda (Andreas 26 år Åboland).

De unga jordbrukare som har deltidsarbete vid sidan om jordbruket är inte så benägna att köpa tillskottsmark. De upplever att de har ett val mellan att förstora jordbruket, vilket blir dyrt, eller att fortsätta som man börjat och småningom minska på skulderna.

En gammal strategi var att förbättra gårdarnas arrondering och förstora skiftena. Orsaken var främst att man därmed förkortade körsträckorna och minskade antalet diken till endast de nödvändiga. En välämpad åtgärd för att uppnå detta är täckdikning, vilken de flesta jordbrukare utfört under loppet av många år. Gårdar som länge varit i samma familjs ägo har i regel täckdikats samtliga skiften, som efter uppföljningsåtgärder inriktats på att hålla täckdikena i fungerande skick samt att eventuellt förnya dem. Efter EU-inträdet har det funnits möjligheter att få EU-bidrag främst för kontrollerad dränering, vilket innebär ett system med kontrollbrunnar som kan reglerar grundvattennivån på de skiften där de inrättats. Denna form av dränering har främst utförts i Österbotten, på jordar som lider av försommartorka.

Nya driftsinriktningar har med jämna mellanrum uppkommit, främst i takt med att olika specialgrödor funnit en ökad marknad. Det handlar om djur eller växter av olika slag. Vanligen är de traditionella grödorna och välskötta husdjur de tryggaste alternativen. Efter EU-inträdet har jordbrukarna kunnat få investeringsbidrag för nya satsningar, vilket gjort att intresset vaknat för antingen att utvidga verksamheten eller hitta nya nischer. Investeringsbidragen och de möjligheter till utveckling av olika inriktningar som dessa ger ser man som något ytterst positivt, men önskar sig det oaktat någon form av långsiktplanering.

Frågan om huruvida jordbruket borde bedrivas som någon form av bolag intresserar alltmer. Ofta förblir det endast på diskussionsplanet, eftersom en bolagisering kan medföra negativa effekter och ett förhöjt tryck på lönsamheten. I de fall när man vill överlämna jordbruket till nästa generation blir bolagsformen aktuell.

Jo, det har vi nog diskuterat, i det fall att ungdomarna fortsätter skulle det vara bra med ett aktiebolag, men det beskattas ändå på samma sätt när man generationsväxlar. Man skulle kunna ge aktier, men det fungerar inte. Generationsväxlingen måste underlättas så att någon kan ta över i framtiden (Per-Erik 46 år Österbotten).

När investeringarna blir större kunde någon form av bolag ge nytta genom den riskspridning som kunde fås tillstånd. Problem uppkommer också när stora lån skall upptas, då kunde en fristående verksamhetsenhet vara bättre än att sätta släktgården i pant. Jordbrukssammanslutningar fungerar redan nu på många håll där flera syskon är delägare i driften och driver gården mer som ett företag. Kostnaderna för att överföra fastigheterna till ett bolag verkar dämpande på intresset att bilda aktiebolag. Enligt jordbrukarna gynnar skattepolitiken i detta nu inte bolagisering.

Hur skall unga lockas med? Det upplever de äldre jordbrukarna som det verkliga problemet. Övertagande av jordbruk gör det ännu möjligt att bli jordbrukare, men att köpa ett jordbruk på den öppna marknaden blir mycket svårt rent ekonomiskt. Ett stort problem ser man förutom i arvsskattelagstiftningen också i den sociala attraktionen, som borde förbättras. Här efterlyses en positivare allmän diskussion kring jordbruksfrågorna. Att man måste hålla på med en mängd olika inriktningar inom jordbruket ser de äldre också som ett problem när man jämför med andra i samhället, som kan klara sig på ett yrke. Man tycker sig se en samhällelig beställning på att jordbrukarna borde göra annat än bruka sin jord. Det multifunktionella jordbruket sätter man frågetecken för, och undrar också varifrån den energin och orken skall komma som skulle krävas för de olika driftsinriktningarna? Statligt ekonomiskt stöd vid övertagande av jordbruken, och som stöd för verksamheten ser man som en nödvändighet. Speciellt när det gäller större jordbruksenheter blir inlösningspriset högt och kravet på lönsamhet ökar. Långsiktigheten i jordbrukspolitiken har också stor betydelse för viljan att bli jordbrukare på heltid. Jordbruk som deltidsarbete är man skeptisk till och anser att jordbruk borde bedrivas på heltid. I annat fall blir jordbruket ett deltidsarbete som möjligen görs endast med ”vänstra handen”. Lönsamheten har därför en framträdande position, för att inte de unga skall avskräckas redan förrän de ens börjat. Ett betydande problem ser man i övergången från familj jordbruk till jordbruk i företagsform. Speciellt när det gäller olika djurenheter har slakterierna en betydelsefull ställning, och jordbrukaren måste leva i enlighet med den rytm som dessa fastslagit. Vad kan då ha betydelse för att de unga skall bli jordbrukare?

Två saker är ganska viktiga, först måste lantbrukspolitiken bli mera långsiktig och för det andra just det så kallade startstödet för att våga börja komma in och det borde bestå av flera olika delar. Utan det (startstödet) är det nog svårt att få dem

att börja. Nog ser man det på lantbruksskolorna, där skall det vara hästar eller katter, då får man dit och det är enbart flickor. Det är ju inget fel med det (Måns 63 år Åboland).

Framtidens jordbruk antas förutsätta större odlingsarealer. Här har de intervjuade varierande perspektiv, det handlar om många hundra upp till några tusen hektar odlad jord per gård. Specialisering ses också som ett alternativ på kommande, då de stora djurbesättningarna betjänas av de stora spannmålsproducenterna. Är då familj jordbrukets tid förbi? Man frågar sig om de stora enheterna blir så mycket mera lönsamma än mindre familjeägda jordbruk med mindre kostnader. Det kommer att handla om stora systemförändringar där producentsystemen måste koordineras med marknadsföringssystemen. Trots att framtidsvyerna inte alltid verkar positiva tror man ändå att landsbygden skall fortsätta att leva, men vad som håller den levande är mera osäkert.

Om vi tar femtio år framåt skulle det vara intressant att se om världen snurrar som dagens, då vågar jag påstå att landsbygden överlag är levande. Frågan är om det finns plats för jordbruket, det kan finnas någon landsbygdsindustri som producerar något. Det finns inte problem med att sälja tomter och då är det inte frågan om vad det kostar (Anders 39 år Åboland).

Man kan också se det som om dagens jordbrukare redan skulle ha det framtida jordbruket framför oss i dag, med driftiga människor som arbetar året om med någon form av produktion. Storleken på enheterna förskräcker genom att den förutsätter press på den tid som står till förfogande. Jordbrukartillvaron blir ett ensamt liv, där jordbrukaren själv får stå för det mesta och vara som Lasse 41 år från Åboland, uttrycker det – ”sin egen lyckas smed”. Produktionen kommer att vara ett val mellan energigrödor och livsmedel, med ett sjunkande antal jordbrukare som skall stå för arbetsinsatsen. ”På sätt och vis är det en tillbakagång till de stora gårdarna som fanns på 1800-talet och en tillbakagång till torparlivet”, anser Leif 40 år från Åboland.

Ett stort problem för många av jordbrukarna i undersökningen var självbestämmandet inom näringen, men trots detta finns det ändå en viss orsak till optimism när man värderar framtida strategier. Frågan är hur de intervjuade upplevde sin möjlighet till självbestämmande och värdesättandet av framtidsstrategier man tror på. Av de intervjuade upplevde 24 procent att man själv kan bestämma om det mesta inom sin

näring, men hela 48 procent ansåg att man inte mera kan själv bestämma i sitt jordbruk. Trots detta kände 65 procent av de intervjuade att det ändå finns meningsfulla strategier i framtiden som man kunde satsa på.

I ett framtida jordbruk har antagligen entreprenörerna en framträdande roll genom den ökande specialiseringen. För att klara av arbetsbördan blir man i högre grad tvungen att anställa arbetskraft inte enbart för det säsongbetonade arbetet utan också i fasta arbetsförhållanden. Små gårdar kommer oundvikligen att slås ut, ifall de inte kan komma fram med något alldeles speciellt, som konsumenten är villig att betala extra för. Risken är en ökande marginalisering när de mindre jordbruken får problem med avsevärt minskad lönsamhet, som sedan inverkar på hela familjen, vilken enligt Tuula Helne därmed löper risk att förpassas ut i marginalen och bli exkluderad från samhällets krets (Helne 2002, 170–171).

7.2.3 Den globala debatten om miljöfrågor och framtid

I avsnittet som behandlar reliabilitets- och validitetsaspekter redogör jag för de kontakter jag haft med utländska experter, forskare och jordbrukare som framgår ur bilaga 7. I följande avsnitt presenteras några av de intervjuade i form av personlig kommunikation, för att belysa de globala problemen och trenderna inom jordbruket.

Richard Potts (1.5.2006) biolog och forskare, understryker att man i Storbritannien kan iaktta en stark polarisering, som enligt honom är varken positiv eller negativ. Intensivt jordbruk blir för jordbrukarna ett sätt att leva, och användningen av olika bekämpningsmedel blir också mera en vanesak än ett behov. Potts påpekar att också behovet av att sköta bättre om den trädade arealen blir något som det framtida jordbruket måste ta i beaktande. De största problemen ser han i uppkomsten av allt större monokulturer, med hämmande effekt på fågel- och djurlivet. Det är också svårt att ändra på invanda system och minska från hög intensitet i jordbruket till mindre intensiv verksamhet. Trots att jordbruken blir större betyder detta inte nödvändigtvis att ekonomin förbättrats, eftersom utvidgningen oundvikligen medför större lånebörda. Problemet är kraven på billiga livsmedel, som får en mycket negativ effekt på miljön och på sikt leder till marginalisering av jord och människor.

It is a big question because Gordon Brown who might become the next prime minister has said that we must buy our food where it can be produced most cheaply and that is absolutely crazy. We are then forgetting about all the costs for environment, we can buy apples from New Zealand and fly them over cheaper than from our own orchards I think that is fundamentally wrong. If we go ahead on that route, there will be very few farmers in UK. Only few very huge farms then the hill areas will be abandoned. Anyone that cannot produce 8 tons per hectare cannot be farming you know. I think that is a terrible prospect; it is polarisation, which gains again leads to most of the land being abandoned. This would then lead to marginalisation of land and people (Potts 2006).

En annan engelsman, Robert Kenward (1.5.2006) som arbetar för IUCN⁸, menar att människan överallt måste äta, därför tror han att det finns en växande förståelse för att man inte kan hämta mat från avlägsna länder, och han anser att mera eftertryck borde sättas bakom krav på användning av lokalt odlade organiska livsmedel. Han ser med oro på de små jordbrukarnas möjligheter och ser inte hur marginalisering skall kunna undvikas annat än genom ökade subventioner. Subventioner för landskapsvården och andra miljövärdande åtgärder är ett sätt att kompensera inkomstbortfallet. Ett annat sätt är att hitta någon nischprodukt och koncentrerad fokusering på lokala produkter. Användandet av den lokala miljön och naturvärdena som resurser borde ligga till grund för en större del av inkomsterna.

I think the current process will continue where all producers of material from land where their farmers or foresters will find that, particularly farmers will find their income increased only through niche products specialist local sales. I think and I hope that they will obtain a greater share of the recreational value of their land, which is taken for granted. It has been very much a common good which has not been accessible to any others except for the large estates who were able to organize effective harvest of the recreational benefit (Kenward 2006.)

I Spanien ser Marques Alonso de Valdueza (3.5.2006), stor jordägare och en av initiativtagarna till ILO⁹, med oro på hur jordbruket utvecklas och påpekar att Spanien har många sorts jordbruk och olika klimat, vilket försvårar brukandet av jorden och boskapsuppfödningen. Subsidierna är viktiga för att överhuvudtaget få någon lönsamhet i produk-

⁸ IUCN, International Union for Conservation of Nature

⁹ International Landowners Association

tionen. Det är med stor ängslan han ser på eventuella reduktioner av subsidierna, och de Valdueza tror att det finns risk för att jordbruket helt försvinner i Spanien om EU verkligen tar bort dem. Den globala produktionen ser man också i Spanien på med oro och anser att det är svårt att tro på de globala produkternas hälsosamhet, därtill är det riskabelt att koncentrera allt till import. Han varnar för att det kan leda till att jordbrukarna i Europa inte kan föda de egna innevånarna med livsmedel producerade i Europa. de Valdueza uppskattar EU:s strävan att föra över mera resurser till den s.k. pelare två, som står för ökad miljövård – dock under förutsättning att jordbrukarna kan få ersättning för att sköta om naturen ifall deras normala verksamhet inte mera lönar sig.

Joachim A. Wadsack (6.5.2006), aktiv förespråkare för agrara miljöåtgärder, pekar på olikheterna i inkomstnivå mellan jordbrukare och andra yrkesgrupper, en utveckling med negativa förtecken. Jordbrukarnas starka bindning till Bryssel och till de beslut som fattas där för med sig intensifiering av jordbruksproduktionen och begränsning av lönsamma odlingsväxternas alternativ, samtidigt som jordbruken blir allt större. En markant trend i Tyskland är understödandet av biogasanläggningar och produktionen av förnybar energi. Denna utveckling åter för med sig större anläggningar av majsfälter eller andra kulturer för energiproduktion och effektivare användning av skogen i energiproduktionssyfte. För jordbrukarnas del betyder detta stora omställningar från självständigt jordbruk till landskapsvård. Emedan Tyskland på många nivåer har tillräcklig självförsörjning, blir andelen importerade billiga livsmedel från andra länder en aktuell fråga.

Efter år 2013 kommer troligen stödnivån på utbetalda stöd att sjunka, på grund av en mer begränsad subventionspolitik. Biodiversitet och landskapsvård har varit angelägenheter av stor betydelse de senaste åren, menar Wadsack, men anser att jordbrukarorganisationerna inte i detta fall har visat någon som helst beredskap. Wadsack ingår i en arbetsgrupp som under flera år utarbetat riktlinjer och gjort försök att förbättra utnyttjandet av de obligatoriska trädorna. De största riskerna för det framtida jordbruket är den framtida subventionspolitiken samt att intresset för generationsväxlingar minskar. Han påpekar behovet av en självförsörjning av livsmedel i Europa och påpekar också att befolkningen hela tiden ökar i u-länderna och att deras egen produktion i detta nu bör gå till den egna befolkningen, inte på export. Wadsack ser stora problem i till

exempel den export av vatten, som sker när man exporterar citrusfrukter från länder som Marocko och Israel, vilka redan har vattenbrist. Ett problem sammanhängande med vattenproblematiken är torkan i norra Afrika, som på sikt betyder att allt fler människor därifrån legalt eller illegalt söker sig till Europa.

I Kanada och framför allt i New Foundland är trenden att stora jordbruk skapas enligt professor Shane Mahoney (1.5.2007). Jordbruken blir allt mer industrialiserade och strävar efter ekonomiska lösningar inom samtliga delområden. Tyvärr blir resultatet monokulturer i stället för att investera i skördandet av diversifierade växter. En ny trend är att rika människor köper upp stora jordbruk eller delar av dem för sina privata intressen, mest för jakt och fiske. Orsakerna kan sökas i de ungas allt mindre intresse för jordbruket.

That is a social trend and I am sure it is happening in many places, and it is very strong in the United States and Canada. A result of that the generation that still owns the farm, the husband and wife, their children have no intention of farming that land so faced with that and people that have the money to buy smaller portions of the land. Then the land is sub-divided that means that a considerable amount of land is being lost from agriculture purposes because of development. Competition with energy activities and also because of changes in pattern of land ownership fewer and fewer people want to do this (Mahoney 2007).

I framtiden kommer säkert staten bli tvungen att finna incentiv för att kunna hålla igång livsmedelsproduktionen med tanke på att befolkningens mängden i USA och Kanada ständigt ökar. Det har alltid varit svårt med ekonomin för jordbrukarna, som varit helt beroende av priserna på världsmarknaden. Nya incentiv kommer numera in i bilden, speciellt de med miljörelaterade förtecken. Små jordbruk har det definitivt mycket svårt ekonomiskt, med många arbetstimmar och låga inkomster. De som är villiga att satsa på nyheter kan göra bra ifrån sig ekonomiskt, för de har nu nya möjligheter tack vare energigrödorna. Jordbruket i Kanada stöds också enligt Mahoney med många olika former av subsidier, som också i ett längre tidsperspektiv fungerar som inkomstutjämnande faktor. Jordbrukarna är en "utdöende ras" enligt Mahoney i både Kanada och USA. Många jordbrukare känner det som om samhället skulle ha förlorat kontakten med dem, och för många är det absolut frågan om marginalisering.

Marginaliseringen kan också innebära att man tar ur bruk produktiv mark från jordbruksnäringen och sedan låter samhället förvalta den. Landsbygden och hur den skall utvecklas är ett problem både i USA och i Kanada. Infrastrukturen hotar överallt att krympa till minimum genom de ungas ovilja att stanna kvar på landsbygden, och istället bosätta sig i stadsområden med större närhet till arbetsplatsen och möjligheten till ett bekvämare liv. På sikt förflyttar denna företeelse också föräldragerationerna till städerna nära sina barn, vilket betyder att jordbruken blir sålda. Mahoney menar att inställningen till subsidier inte är så negativ vare sig från samhällets eller från jordbrukarnas sida. Främst uppfattas stöden ge vissa resultat, och jordbrukarna känner sig ha presterat något. Det är också viktigt att beakta hur framtidens befolkning skall livnäras för att både stabilitet i samhället och framförallt fred skall uppnås.

I think that the world is in a desperate race to try to figure out how we are going to maintain any kind of reasonable lifestyle for the billions of people that we have. There is a great deal of discussion about this how will development countries emerge and what kind of economy will they have, how wasteful will they be, and how much will they contribute to climate changes and greenhouse gases and things of that nature. But surely one of the great issues is how are we simply going to feed people well enough that we are going to have any kind of stability and any kind of peace (Mahoney 2007).

Kanada är en stor global aktör när det handlar om produktion av livsmedel. En ny trend i utvecklingen är ökade behov av etanol, vilket åter kommer att skapa stora problem. Problemen uppkommer främst när det gäller överförandet av land från livsmedelsproduktion till etanolproduktion.

When we start something new we never seem so sit down and look at the benefits and the costs. It is painfully obvious that if we had even 10 percent of the world agriculture land turned over in the next 4–5 years to ethanol production millions of people would starve. It is as simple as that (Mahoney 2007).

Det franska jordbruket kommer alltid att finnas därför att det i Frankrike finns ett utpräglat agrarlandskap, säger Gilbert de Turckheim (5.5.2006) stor jordägare från Elsass (Alsace). Rent ekonomiskt måste i alla fall mera göras och jordbruksarbetet måste definieras på nytt, menar de Turckheim. Jordbrukarna i bergslandskap har en alldeles egen betydelse och ansvarar för att hålla landskapet öppet utan att odla. Odlandet med-

för stora ekonomiska uppoffringar för den individuella jordbrukaren som måste ersättas av samhället. Subventionssystem idag har enligt de Turckheim inte gett något värde åt det arbete jordbrukaren utövar, utan lämnar efter sig en känsla av ofullständighet. Jordbruken i Frankrike är av mycket varierande storlek. Nära Paris kan de vara i storleksklassen 300 hektar och i bergstrakterna i Elsass har jordbruken husdjur och endast några hektar odlad jord. De små jordbruken försvinner emellertid snabbt och arrenderas eller uppgår i andra. Men marginalisering av jordbrukare och land är ett faktum. Jordbrukarna utgör 3–5 procent av befolkningen och saknar politisk makt. Gilbert de Turckheim har två grundsatser: man måste kunna leva av jordbruket, och den kultur och de specialiteter jordbruket står för i olika regioner måste absolut bevaras. För framtiden ser han odling av energiväxter för etanol utgöra ett viktigt tillskott till de vedertagna grödorna. För jakten och viltet ser de Turckheim en stor fara, främst genom de uppkomna monokulturerna, som redan tidigt på försommaren klipps ned och därigenom förorsakar problem för småvilt, deras bon och ungar. Jakten åter får enligt de Turckheim mer och mer social betydelse, som ett naturligt sätt att träffas för landsortsbefolkningen.

Die wichtigste Funktion der Jagd ist die Förderung der sozialen Kontakte zwischen den Bauern, da Geschäfte, Post und Gasthaus, die früheren natürlichen Treffpunkte der Bevölkerung, aus den Dörfern verschwunden sind. Ebenso wichtig für das gegenseitige Verständnis und das Kennen lernen der Verhältnisse auf dem Lande ist der Kontakt zwischen den ländlichen Jägern und den Jägern, die aus der Stadt kommen. Meiner Ansicht nach wird diese Möglichkeit der Begegnung zwischen Land und Stadt von den Jägern der Landbevölkerung noch nicht genügend ausgenutzt (de Turckheim 2006).

I Polen åter satsas det mycket på att plantera mera skog och öka den totala skogsarealen. Ryszard Dzieciolowski (3.5.2006) pensionerad professor i viltbiologi och chef för skogsdepartementet, berättar att Polen karaktäriseras av väldigt små jordbruksenheter omfattande i snitt 5 hektar. Också i Polen är trenden att allt större enheter bildas. En stor utvecklingsriktning är utökandet av skogsarealen och målet är en ökning på 33 procent till år 2050. Jordbruket har definitivt haft nytta av EU-medlemskapet, som ger möjligheter till en förbättrad ekonomi. Trots detta är många jordbruk mycket små och har fungerat utgående från självhushållningsprincipen, vilket också betytt att inkomsterna kommit

från arbete utanför gården. Ägare till sådana små jordbruk finns inom riskgruppen för marginalisering. Det globala jordbruket öppnar nya möjligheter men har också negativa effekter, när marknaden fylls av billiga importprodukter. En stor risk är också möjligheterna att få in farliga sjukdomar.

7.2.4 Sammanfattning

Kortsiktigheten i jordbrukspolitiken är något som också verkar dämpande på motivationen att vilja bli jordbrukare, därtill finns ett stort frågetecken för tiden efter år 2013 då EU nästa gång kommer att besluta om stödpolitiken. Både de internationella aktörerna och de nationella jag intervjuat är eniga om att man kan se jordbruket ur ett perspektiv, där kärleken till naturen och jordbruket spelar den väsentliga rollen. Jordbruket borde med andra ord vara ett kall och inte enbart något jordbrukarna lever av. Men för att jordbrukarna skall kunna känna ett kall borde detta böttna i en känsla av harmoni mellan samhället och den egna livsprocessen. Att överta ett jordbruk och bli jordbrukare handlar samtidigt om förtroende för framtiden, som är grundat på värdesättande av arbete tidigare generationer utfört och en verklig trygghet inför framtiden (jfr Giddens 2006; Luhmann 2005; Simmel 1981, 83). Marknadssystemen förser samhället med operativa system, som också inkluderar staten och dess mångfald av användbara resurser. Radikala omändringar av grundmurade system har en inbyggd risk som i det moderna samhället är en normal aspekt man måste ta i beaktande, om man vill ha fördelar genom beslut där man har många lösningar (Luhmann, 1993, 23). Liknande tankar framfördes bland annat i Toivo Yläjärvis (1987) lantbrukskommittébetänkande "Lantbruk 2000", där det konstaterades att lantbrukspolitiken styrs av ekonomiska faktorer och ekonomisk utveckling. Sedan betänkandet publicerats har globaliseringen tilltagit, och en ny kosmopolitisk situation har minskat avstånden och inställningen till import av livsmedel. Hela samhällsutvecklingen är dikterad av en reflexiv modernisering, som har raserat gamla värderingar och skapat nya möjligheter. Problemen är både valen och riskerna, som också allt klarare framträder i jordbruket (jfr Beck 1998; 2000; 2001; 2005; Giddens 1997; 2006). Förändringarna i tänkesätt är inte något isolerat fenomen i Finland utan en global företeelse inom jordbruket där man i alla länder

har liknande problem. Problemen måste lösas av individen och kan bl.a. ses mot bakgrunden av de starka känslor som under generationer som ett manuskript betonat vikten av att jordbruket fortgår i familjen (jfr Silvasti 2001).

Självständigheten är i alla fall något de intervjuade ser som det viktigaste trots bestämmelser och inskränkningar. Enligt Axel Honneth kräver personlig autonomi särskilda förmågor att handskas med den egna verksamheten och organisationen (Honneth 2003, 166). Individualism präglar oftast besluten, som till betydande del dikteras av omgivningen. Men jordbrukarsamhället och den omgivning man vuxit i dikterar i stor utsträckning den egna inställningen och kan avgöra om man tänker satsa fullt eller vad man slutligen beslutar sig för (Elliot & Lemert 2006, 20). Skuldsättningsgraden blir allt viktigare när strategiska beslut fattas, men den genuina jordbrukaren behovstillfredsställelse är också knuten till den egna gården. Denna tillfredsställelse har också en avgörande inverkan på engagemanget i jordbruket nu och i framtiden (Kemp 2005, 82–84). Denna känsla är avgörande för att påverka och forma den egna identiteten som jordbrukare och jordbruksföretagare vilket kan ses som en subjektiv känsla som återspeglar växelverkan mellan individen och omgivningen (Vesala, T 2005; Vesala, T & Vesala, K M 2008).

7.3 Juridik och förvaltning

7.3.1 EU-medlemskapets krav

Unga jordbrukare, som vanligtvis tagit över jordbruk efter sina föräldrar genom generationsskifte, har ofta inte någon uppfattning om hur situationen varit före Finlands EU- anslutning år 1995. De yngsta känner inte ens till hur jordbruket fungerade före anslutningen. De något äldre som redan hunnit vara med om det gamla systemet har inte lika lätt att ta till sig det nya, utan känner sig mycket begränsade i frågor om självbestämmande. De intervjuade är ganska överens om att man kan bestämma över detaljer men att man ändå rent allmänt i hög grad styrs av de rådande bestämmelser som myndigheterna fastslagit. Man känner sig övervakad av en sorts storebror som vet och ser allt. Det är med en viss uppgivenhet som man konstaterar att det mesta styrs ovanifrån, det

vill säga av myndigheterna och EU:s jordbrukspolitik. Frustrationen kan märkas i följande uttalanden:

Mycket osäkert är det nog, man vill inte göra upp längre planer än ett år åt gången (Christer 24 år Åboland).

Jag har ju själv möjlighet att välja inriktning för mitt företag som jag vill, men i dag ser jag att jag blir allt mera styrd i de stora besluten. Vi har väldigt svårt att påverka vår egen prisbildning, i princip kan vi inte göra det på de normala jordbruksprodukterna och då vi också är väldigt styrda stödmässigt, av de flesta beslut, så är man ganska låst i de flesta situationer (Per 38 år Österbotten).

De unga jordbrukarna upplever sig ha en viss frihet trots alla omställningar. Man ser också möjligheter inte enbart krav genom EU-anslutningen, och de regelverk som måste åtföljas.

Som jordbrukare har jag en hel del frihet ändå, jag kan lägga upp min arbetsdag ganska fritt, mjölkproduktionen sköter jag morgon och kväll. Jag har frihet vad det sedan gäller, förändringarna som skedde efter år 1995 upplever jag som en begränsning av frihet som kanske fanns förr, före stöden och sådant som man måste följa. Men trots det ser jag möjligheter framåt, man måste försöka ställa sin verksamhet och det man sysslar med i enlighet med de lagar och paragrafer som finns (Torsten 37 år Österbotten).

Tiden före EU är lätt att komma ihåg och hur man då kalkylerade inkomsten, genom att beräkna värdet av skörden och sedan avdra de kända kostnaderna,. Resultatet var då mera beroende på skicklighet och subjektiva bedömningar av olika åtgärder som kunde förhöja resultatet. Dagens jordbrukare har en helt annan situation i och med att blanketterna för ansökan om stöd är ifyllda och inlämnade till lantbrukssekreteraren på orten vet man att ungefär hälften av bruttoinkomsterna är säkrade. Skörderesultatet är inte lika utslagsgivande för nettoinkomsten som tidigare före EU-inträdet.

Det är inte samma press mera, intensiteten i lantbruket har minskat och risken ökar att det uppstår sådana jordbrukare som enbart försöker utnyttja stöden kommer att öka (Måns 63 år Åboland).

EU:s inverkan på jordbruket ser man i stort utgående från den ökade byråkrati som har kommit i samband med EU-inträdet. Man har i allmänhet svårt att förstå att blankettifyllandet har blivit något centralt som

fått stora konsekvenser för inkomsten. Anpassningen har inte gått lätt, utan fordringar på utbildning och information ökar. Men man påpekar att det inte är förbjudet att odla utan stöd. Man har också sett hur mindre enheter inte mera klarar sig ekonomiskt och har problem med alla de nya bestämmelserna, som också innehåller många begränsningar. Här pekar man bland annat på nitratdirektivet, som begränsar användningen av kvävegödsling. Nitratdirektivet betyder att gödslingen på grundvattnområdena blir mer krävande. Småskaligheten är mer problematisk nu än före EU-an slutningen. I skärgården till exempel finns det mindre lägenheter med husdjur, som kan hålla tillbaka den växlighet som annars gör att landskapet växer igen. För att klara av alla bestämmelser måste jordbrukets verksamhet vara fullständigt transparent. Kravet medför en stor börda när det gäller att komma ihåg att anteckna händelser av betydelse. Anteckningarna ligger sedan som grund för en eventuell granskning. Man har i allmänhet resignerat och konstaterar som 42-årige Hans från Österbotten: ”Många beslut som påverkar vår vardag görs i Bryssel”. För jordbrukare vars odlingar gränsar till vattendrag gäller ännu fler begränsningar som irriterar, och trots att man får en del specialstöd känns kraven svåra att uppfylla. Man har i allmänhet svårast att smälta prisnedgången på jordbruksprodukterna vars pris halverades efter EU-inträdet.

Men fortfarande har man den tankegången att man skulle vilja ha betalt för vad man producerar. I tankarna har man inte kommit bort från det att man får betalt för produkten (Hilding 52 år Nyland).

Man måste trots allt också betona riskerna med att få betalt enbart för produkterna, utan stöd. Produktstöden har på sätt och vis en inbyggd försäkring mot svåra skördebortfall och olika slag av problem med nedläggande effekt på produktionen. Eftersom stöden betalas ut enligt odlad areal och den gröda som odlas, har stödet också en del positiva sidor:

Det har ett flertal inverkan på jordbruket, det jämnar riskerna, man kan ju chansa nu genom att vi ändå får stöden (Helge 39 år Nyland).

Däremot har stödet en negativ inverkan på bland annat arrendepreisen och priset på jordbruksmark, som kraftigt skjutit i höjden. Det är EU som styr enligt 51-årig Oskar från Nyland: ”det styr jordbruket helt och hållet inte kanske direkt men genom pengarna”.

EU har trots allt också medfört en viss stabilitet genom att stöden är bestämda både på gårdsnivå och sedan också på produktnivå.

Ja, nog har det (EU) inverkan, för man har fått mycket mera pappersjobb, men man har fått mycket mera direkta inkomster också. Åren är inte så mycket olika, det kastar inte så mycket mellan ett gott och ett dåligt år, det är ju bra eftersom inkomsterna kan kasta med mellan endast 20 procent per år. Före EU kunde inkomsterna kasta med 100 procent, tycker jag (Mikael 56 år Åboland).

Utvecklingen av inkomsterna och den trygghet som jordbrukare ofta reflekterar över, varierar mycket beroende på driftsinriktning och intensitet i förhållande till skuldsättningen. Det framkommer också att man vanligen investerat tillbaka största delen av vad man förtjänat och att man nog har klarat sig. Fordringarna är inte högt uppskruvade utan man har en förhållandevis ödmjuk inställning till livet.

Odlingsintensiteten har ett klart samband med EU:s inverkan på jordbruket. Man har delvis svårt att veta om det verkligen är EU som inverkar mest på prissättningen av produkterna, eller om det är industrin. Regelverket sätter fort hinder i vägen när det gäller att ta ut maximala skördar. Val av sjukdomsresistenta spannmålssorter är ett sätt att minimera besprutning och kanske med mindre insats få ut ett högre netto för sin produkt. Användningen av gödselmedel beror också på vad man odlar: den som exempelvis odlar malkorn måste vara speciellt försiktig med kväve för att kunna säkerställa produktionen av malt. Alla är heller inte missnöjda med EU, utan har tagit lärdom av den nya situationen för att kunna maximera inkomsterna:

Jag upplever det mera på det sättet att man måste se realiteter och köra över större arealer. Man måste skaffa mer mark för att klara sig att vara växtodlare, det är den enda möjligheten (Viktor 66 år Nyland).

En del ser nya möjligheter genom EU-anslutningen och pekar på paragraf 141 för södra Finland i anslutningsavtalet som en åtgärd för att trygga jordbrukets framtid. ”Gränslösheten” är positiv och innebär också export av finländska produkter till den europeiska marknaden. Specialmiljöstöden är också något som tillkommit. Man kan se en öppen marknad som något både negativt och positivt. Det positiva är kopplat till möjligheterna att köpa in maskiner och varor från ett annat EU-land. Det negativa åter är ökad konkurrens på den egna marknaden. Dessutom

skapar stödsystemet en mängd pappersarbete. Stöd för investeringar tenderar att vara koppat till många föränderliga faktorer, som framkommer när man vill söka de potentiella bidragen. ”Bjuder man ut pengar så skall det finnas pengar, inte skall det hänga på att budgeten varit för liten, eller att man väntar på nästa budget”, säger Lasse 41 år från Åboland. Men om man ser realistiskt på den finländska jordbrukspolitiken skulle den inte heller ha klarat av en fortsatt existens, oavsett om Finland är med i EU eller inte. Dagens jordbruk handlar också om nya möjligheter.

Jag tror att jag är jordbrukare dag tack vare EU. Vi byggde upp vår produktionsanläggning strax efter anslutningen till EU (Per 38 år Österbotten).

Därför talar vi om att vi har lämnat in en stödansökan på en 200 djurs enhet, nog är det ändå en fin sak att stöden finns, man har aldrig garanti att man har pengarna. I de flesta projekt skall man ha pengarna själv, sedan får man stöd, vilket gör att det är en stor bit att ge sig på (Göran 42 år Nyland).

7.3.2 Rådgivningsverksamheten

De unga jordbrukarna ser på jordbrukets rådgivning som något permanent och som något man kan använda vid behov. Det är något bekant och rent allmänt har man inte så mycket att anföra, varken positivt eller negativt. De som mera vill nyansera rådgivningens uppläggning, betonar de anspråk som EU ställer och den betydelse dessa har för både ekonomisk och teknisk rådgivning. Utvecklingen ställer allt högre krav på kunnandet i kombination med de villkor som gårdsstöden ställer. Stödkraven och behovet av ny kunskap är ökade incitament för rådgivningsverksamheten. Rent konkret är det i Österbotten ProAgria, i Åbo Finska Hushållningssällskapet och Farma, samt i Nyland, Nylands Svenska Lantbrukssällskap som är de mest betydande rådgivningsorganisationerna i Svenskfinland.

Hur man använder sig av rådgivningens tjänster är mycket beroende av de momentana behoven. De flesta använder i varje fall någon form av rådgivning. Det kan gälla planering av täckdikning, odlingsplaner, likviditetskalkyler, specialrådgivning som innefattar både växter och djur, eller något annat. Fastän man inte genast tycker sig ha behov av rådgivning är man ense om att rådgivningsorganisationerna kan förmedla den kunskap som behövs. Den ekonomiska rådgivningen har blivit allt viktigare och är en nyckelfråga till exempel vid generationsskifte. Jord-

brukets fortsatta utsikter bedöms på utifrån en likviditetskalkyl (LIKVI), för bedömning av eventuellt belåningsbehov och möjligheter till erhållande av räntestödslån från TE-centralen för generationsskiftet. När man vill ha råd som gäller det egna jordbruket, finns det ett flertal instanser som anlitas. För dem som har djur står exempelvis slakterierna för en egen rådgivning. Veterinärerna har också en given plats som rådgivare i viktiga frågor, speciellt angående preventiva åtgärder för förhindrande av smittospridning, vaccinering etc. En betydande aktör är också TE-centralen, som kan informera om vilka möjligheter det finns att använda till buds stående lån och bidrag. Lantbrukssekreterarna i kommunerna vänder man sig också till för information.

Rådgivningen sköts också av andra parter, till exempel firmor som marknadsför växtskyddsmedel och gödsel eller foder. Dessa står också för en betydande andel av den tekniska specialrådgivningen. Jordbruket är konstant utsatt för risken att misslyckas, eller att man satsat fel till exempel i förhållande till vädret eller marknaden. Det betyder att risken inte enbart är en individuell psykologisk angelägenhet, utan risker är också ett socialt problem. ”Socialt” därför att samhället ställer både tekniska och ekologiska krav på både produkter och odling, och man kan därför fråga sig vem eller vad som bestämmer vilket slags risk som skall kalkyleras in på förhand.

Rådgivningstillfällen ordnas främst om frågor som berör stöden. En del kurser har sedan EU- inträdet blivit obligatoriska för att fylla de rådande kraven för jordbrukaren. Sådana kurser går man på, men anars säger sig inte alla ha tid att gå på det som ordnas. Svårigheten för många är att kurserna ordnas på dagtid, vilket medför ett problem för dem som har ett annat arbete vid sidan om jordbruket. Ekonomisk rådgivning efterlyses, men från arrangörshåll understryks samtidigt att det inte alltid är enkelt att få deltagare till olika kurser. Att på egen hand informera sig genom att följa med aktuella jordbruksfrågor i tidningspresen, är också ett sätt som nämns.

När man planerar stora investeringar är främst banken en viktig instans, men man framhåller att information i jordbruksfrågor inte fås därifrån. Ifall investeringarna gäller djur blir det ofta slakteriet som står för informationen. TE-centralen ger också svar på investeringsfrågor. De konsulenter som inom rådgivningsorganisationen står för den ekonomiska kunskapen är viktiga länkar i investeringskedjan.

Banken har en lantbruksexpert, hon skulle säkert kunna säga en hel del men jag har inte anlitat henne. Till generationsskiftet hade vi en annan som var rätt bra insatt i frågan. Kanske utgångsläget skulle vara, om det skulle behövas, att först gå till banken och sedan se efter möjligheterna till lån och sedan se med Lantbrukssällskapet. Jag skulle själv gå igenom investeringen först och sedan skulle jag se i slutändan vad det blir (Stig 32 år Nyland).

Den egna insatsen vid beslut om eventuella investeringar poängteras, liksom hur man måste vara på det klara med vilka implikationer den medför. Man utgår från att själv bestämma om vilken lösning som bäst tjänar de behov man har.

Om jag skulle göra en stor investering så måste jag tro på att jag kan göra kalkyler. Jag har på gång en torkinvestering och då måste man kontakta de som säljer torkar. Bankerna har jag litet kontakt med, en del av deras experter talar jag nog med (Allan 33 år Nyland).

Den ekonomiska planeringen ses som allt viktigare i takt med att investeringarna ökar. Kalkylerna måste ge svar på hur stora amorteringar man kan klara av. Ekonomisk planering gör en del av de yngre jordbrukarna via datorprogram som man vanligen själv konstruerat. Felaktigheter i planeringen kan bli ödesdiga när osäkerhetsmarginalerna blir allt mindre. Allan 33 år från Nyland påpekar: ”att ekonomiska beräkningar måste hållas enkla för att man skall förstå nyckeltalens betydelse”.

Vilka utvägar finns när man vill göra oväntade investeringar eller i det fall att en krissituation uppkommer, finns det någon form av sparprogram? De flesta har grundinställningen att man måste spara på något sätt. Variationen är stor mellan dem som idkar extra pensionssparande eller som satsar i fonder. Det är inte alltid med ett specifikt ändamål i sikte som man sparar utan för att ”vara säker” ifall det behövs. De som nyligen övertagit jordbruket har inte hunnit ackumulera extra sparbelopp, men har i alla fall en klar avsikt att ha ett sparprogram. Att få ner lånebördan är något primärt, först efter det kan man tänka sig att utvidga sparandet.

När större investeringar blir aktuella uppkommer frågan hur mycket man är villig att låna, och vilken andel den egna finansieringen borde stå för. Investeringens art avgör hur stor del man tänkt sig att låna. När det gäller maskiner eller traktorer borde den egna finansieringen stå för 30–40 procent, och när det gäller byggnadsinvesteringar kunde det

lånade kapitalet vara 90 procent och den egna insatsen 10 procent, anser Henrik 28 år från Österbotten. Andra recept är att den totala skuldbördan inte borde överstiga omsättningen, och att man vid traktorköp själv borde stå för 50 procent, anser Andreas 26 år från Åboland. Många anser att man kunde ha hälften av det investerade kapitalet själv. Den stigande räntan är också något man är medveten om, och som håller tillbaka investeringsintresset. En viss försiktighet kan man skönja.

Det beror helt på vilket slag av investeringar som avses, kanske jag är för blåögd, att jag vill lämna bort bidrag då jag räknar på en investering och det måste gå utan sådant. Jag tycker att det är som att bygga upp ett luftslott, men så länge samhället bjuder ut skall man ta emot. Jag tror inte att det är hållbart i längden (Stig 32 år Nyland).

Driftens lönsamhet bör fungera som en grund för de eventuella investeringarna, samt principen att det inte går att ha ett stort gap mellan lönsamheten på gården och lånat kapital. För att klara av den ekvationen finns det ett behov av kalkylering. Men här har man i de flesta fall siffrorna mest i huvudet och säger sig ”hålla huvudet kallt” och med andra ord inte ta på sig för stora åtaganden. De som vinnlägger sig om att kontrollera resultatet via mellanbokslut ser av detta hur läget ser ut. Endast de som vant sig vid att kalkylera på samma sätt som sin far tillämpar den tidigare generationens kalkyleringsprinciper. Få av de intervjuade hade en klar kalkylering, resten säger sig nog vara medvetna om var de står till med ekonomin och ha ”på känn” hur det ekonomiska läget på gården ligger till.

Bokföringen sköter man ofta externt och anlitar någon bokföringsbyrå för arbetet. Man ser fördelarna härmed utgående från möjligheten att få mellanbokslut och säkerheten i att arbetet blir rätt utfört. En del gör själva grundarbetet hemma men tar sedan en bokföringsbyrå till hjälp med bokslutet. Det finns också sådana yngre jordbrukare som själva gör såväl hela bokföringen som bokslutet. Rådgivningsorganisationerna ger också råd i bokföringsfrågor.

Gruppen av jordbrukare som redan hunnit vara verksamma inom jordbruket i många år har en rätt kritisk inställning till rådgivningsorganisationer. Många ser jordbruket och den kunskap man behöver utgående från den egna aktiviteten. Internet har blivit en viktig informationskälla som flitigt anlitas. Man ser också på rådgivningen som en serviceform som erhålls från olika håll. Här har t.ex. de firmor som

säljer jordbruksförmådenheter en stor betydelse, genom den information de gärna förmedlar till sina potentiella kunder om sina produkter, och sin försöksverksamhet och sitt specialkunnande. De rådgivningsorganisationer som fungerar i de olika delarna av Svenskfinland använder man främst för uppgörande av olika sorts planer, som behövs för att fullfölja EU-stödets krav på dokumentering. Rådgivningen uppfattas som dyr och är enligt respondenterna mycket beroende av de konsulenter som arbetar inom organisationen i fråga. Man framför i Österbotten en kritisk syn på den energi och arbetsmängd som sätts på de interna systemen, och man ser jordbruket som den förlorande parten i sammanhanget. Interna kvalitetssystem är bra i sig, men de upptar enligt utsago en oproportionerligt stor andel av arbetstiden. ”Kvaliteten på rådgivningen upplevs variera mycket med personen som sköter rådgivningen”, säger Torsten 37 år från Österbotten.

Tiderna har förändrats och därmed också kraven på rådgivningen. Det finns också en rad konkurrerande program och möjligheter att inhämta den nödvändiga kunskapen, vilket gör att behoven blir andra än de var tidigare, när den äldre generationen var verksam. En del specialrådgivning ser man i alla fall som behövlig och också befintlig hos de organisationer man använder sig av. För viss sorts information är rådgivningsorganisationerna till nytta, det medger man, men säger samtidigt att man saknar den uppsökande aktiviteten. I Åboland klagas det på att rådgivningen är dyr. En uppsökande rådgivning är önskemålet, här får också EU skulden för att stödsystemen håller rådgivningen i gång, med vad man kallar ”tvångskurser”. Utbytet av rådgivningen ifrågasätts, men man medger samtidigt att det kan vara helt subjektiva känslor. Mika 42 år från Nyland, ser på rådgivningstjänsterna så här: ”jag ser på dem som så att det går för trögt och man klarar inte av att serva en stor enhet”. Han berättar att han i alla fall använder Nylands Svenska Lantbrukssällskaps rådgivningstjänster, men att vitaliteten inte finns hos dem utan att den måste finnas hos företagaren.

Frågan är enligt en av de intervjuade, om inte jordbrukets rådgivning har levt ut sin tid i den form den har i dag? En sammanslagning av jordbrukssektorn med intresseorganisationen föreslås, utgående från förutsättningen att man kunde samarbeta inom de flesta sektorer. Rådgivningens aktualitet ifrågasätts och dess information upplevs vara steget efter utvecklingen.

Istället för att kontakta de traditionella rådgivningsorganisationerna kontaktar man också TE-centralen direkt. Det finskspråkiga Farma upplevs ha anammat en mera innovativ syn än det traditionella Hushållningssällskapet, och enligt Anders 39 år från Åboland ”kan man inte överleva på gamla anor – tyvärr, det (Hushållningssällskapet) är en fin institution, men det hjälper inte”.

När man sedan beslutat sig för en större investering, vart borde man då vända sig? ProAgrias ekonomiplanerare och den bank man anlitar är viktiga samarbetspartner, jämte TE-centralen för att utreda bidragsmöjligheterna. Sällan nämner man andra familjemedlemmar, men i detta fall känns det angeläget för en del att också diskutera med frun. Därefter rikta man sig till TE-centralen för ytterligare information innan planeringen av objektet inleds. Banken är oftast också en av de första instanser som rådfrågas för att säkerställa finansieringen av det som planeras. Men det finns också andra åsikter om vem som skall kontaktas:

Inte kontaktar jag någon, det har man nog mellan öronen, det handlar mycket om ”fingerkänsla”. När man går till banken skall man nog ha det klart, men det är nog bra med ett bollplank (Lasse 41 år Åboland).

De som jag måste kontakta i första han är: TE-centralen, banken och de som måste göra investeringskalkyler, det vill säga ProAgria. Vi är ju tvingade till sådana här steg och vi är inte fria företagare. Vi är stödberoende och får ingenting utan prestation (Per 38 år Österbotten).

De äldre jordbrukarna har en ambivalent inställning till rådgivningen. Man säger sig för det mesta använda rådgivning i någon mån. Det beror sedan mycket på det egna intresset vad man prioriterar. Den ekonomiska rådgivningen har man till någon del fått antingen via rådgivningsorganisationerna eller från banken, men med följande reservation: ”banken har vi fått vissa råd av, men det är nu inte så mycket att lita på”, (Bertel 55 år från Åboland). Råd kan man också få via vänner som har specialkunskaper. Det känns viktigt att ha någon som bollplank när man funderar på något som inte är välbekant. De traditionella rådgivningsorganisationerna står för många av de råd man behöver i olika ärenden. Ett irritationsmoment är att rådgivningsorganisationerna redan tidigt på våren ger ut skördeprognoser på hur stora jordbrukarna skördar kommer att uppgå till på hösten. Nödvändigheten av rådgivning har minskat något, genom att jordbrukarna förutsätts ha utbildning på de områden

det gäller. Möjligheten att följa med jordbruket via facktidskrifter och Internet bidrar också till en minskning av de råd man köper. Det finns också sådana bland de äldre, som inte ger särdeles mycket för den kunskap man förmedlar från rådgivningen.

Nog är det svårt för en utomstående att ge råd, man borde ibland ge råd åt dem som skall ge råd. Jag kan ju inte något annat än grisuppfödning, men ofta handlar det mycket om teorier på papper. Nog är väl rådgivningen bra, man blir aldrig fullärd och man måste ta till sig sådant som passar på gården (Inge 62 år Österbotten).

Kontakten till rådgivningen upplevs i alla fall som nyttig och något som måste finnas. Lantbrukssekreterarna har också en mer betydande roll efter EU-inträdet, genom att de ger de praktiska råden på orten och därtill förväntas kunna ge svar på alla frågor i samband med ansökan om stöden. Åsikten att man kunde slå ihop rådgivningen med producentorganisationerna kommer fram i en del intervjuer, och en sammanslagning ses som ett sätt att verka mera organiserat inom samma bransch eftersom det i slutändan gäller samma målgrupp. De flesta anser att rådgivningen följer med och håller sig ajour med läget inom sitt verksamhetsområde, men tydligen inte på alla fronter.

Normalt har det ju varit så att rådgivningen är långt efter praktiskt jordbruk. Det ser man bland annat med direktsådden, att det fortfarande finns många rådgivare som varnar för den och överhuvudtaget fanns det knappast någon som trodde på den. Det kan man nog säga om jordbrukarna överlag, att de är ett konservativt släkte. Det är skojigare att plöja, det känns bättre (Viktor 66 år Nyland).

Vart riktar man sig då i huvudsak, när man vill ha råd? Här finns det en mycket mångskiftande samling av både rådgivare och praktiska jordbrukare som man ger sitt förtroende och är villig att lära av. Grannar och kolleger kan man tänka sig att kontakta och med dem diskutera sitt eget område och olika intressanta frågor. I Åboland riktar man sig till Finska Hushållningssällskapet och deras rådgivare. I Nyland åter vänder man sig till Svenska Lantbrukssällskapets Förbund eller till Nylands Svenska Lantbrukssällskap, och i Österbotten till Österbottens Svenska Lantbrukssällskap. Man riktar sig till rådgivningen främst i frågor rörande odlingsplaner och skiftesbokföring, därtill också i övriga bokföringsfrågor. För byggprojekt får man också viktig planeringshjälp, och ritningar från byggnadsrådgivningen är en annan viktig service-

form. Förutom de nämnda har TE-centralerna blivit viktiga instanser, när man vill informera sig om möjligheter till olika stöd för investeringar. På en del håll har man tillgång till specialtjänster som till exempel skatterådgivningstjänster via Producenternas Skattetjänst i Åboland. En del har också kontakt med både den svenska och den finska producentorganisationen. För ärenden som berör skogen finns det åter speciella organisationer som uppgör skogsplaner och liknande.

Rådgivningsorganisationerna har många kontakter med jordbrukarna, trots att viss kritik riktades mot dem. I en krissituation är det inte självklart att genast vända sig till sin rådgivningsorganisation. TE-centralen har man ännu inte lärt sig att kontakta, utom när det gäller speciella projekt och av dem förorsakade finansieringsbehov. Bankerna har inte heller stor genomslagskraft när det gäller speciella råd, utom när det är frågan om direkta krislägen. Familjen har stor betydelse och är en samlande faktor både i goda och dåliga tider. För många jordbrukare betyder en krissituation att det är viktigt att få fram många olika synpunkter förrän avgörande beslut fattas. En intressant detalj i undersökningen var att hustrun för många inte var ett självklart alternativ att vända sig till i en krissituation. Det kan möjligen förklaras utgående från det nya förhållandet inom många jordbruk, att hustrun har ett helt annat yrke och kanske därför inte uppfattas kunna bidra med råd. Hanteringen av krisfrågor behandlas utförligare i kapitel 7.6. Hur intresserade är då de intervjuade i de olika regionerna av rådgivningstjänster? I Åboland vänder sig de flesta av de intervjuade till rådgivningen, enligt den procentuella fördelningen i tabell 4. Ur tabell 4 framgår också att de intervjuade i Åboland har den största andelen negativa till rådgivningen totalt sett. Överlag är det naturligt att vända sig till rådgivningsorganisationer för råd och hjälp i olika frågor. Trots det är de intervjuade i Österbotten mest osäkra när det gäller behovet och jämfört med de andra landskapen den minsta andelen som använder sig av rådgivningstjänster. I Nyland har de intervjuade en högre andel som använder sig av rådgivningsorganisationerna. Totalt sett använder ändå över 60 procent tjänsterna.

Tabell 4: Inställningen till rådgivning, procent (N=46)

	Österbotten	Åboland	Nyland	Totalt
Positiv	47	69	67	61
Negativ	27	31	27	28
Osäker	26	0	6	11
Totalt	100	100	100	100

Utvärdering av rådgivningsverksamheten

År 2006 utförde Jord- och skogsbruksministeriet (JSM) (1/2006) en utvärdering av landsbygdsrådgivningens verksamhet med anledning av att de berörda organisationerna åtnjuter statsbidrag. Undersökningen koncentrerades på frågor: Hur stöder rådgivningen i sin egenskap av kunskapsöverförare det nationella innovationssystemet? Har den resultatstyrningsverksamhet som JSM utövar och statsbidragssystemet varit ändamålsenligt och effektiva med avseende på JSM:s strategier? Hur har den statsunderstödda rådgivningen lyckats i sitt rådgivningsarbete?

Av svaren framkommer att de regionala aktörerna borde samarbeta mera och klarare definiera arbetsfördelningen. Här borde också ett samarbete bedrivas med relevanta intressegrupper. När det gäller identifieringen av innovationssystemet, visar resultatet att detta inte är fallet och att man framför allt borde se sin egen roll i samarbetet. Kunskapsproduktionen har till sitt förfogande en omfattande organisation, som erhåller statligt understöd och ansvarar för produktutvecklingen på fältet.

Resultatstyrningens mål uppfattas som ändamålsenligt, välinriktat och effektivt. Men trots detta är styrningen ineffektiv, mest beroende på bristande samarbete och bristen på definiering av dess ställning i innovationssystemet.

Undersökningen visar på nöjda kunder eftersom tjänsterna är subventionerade. Mera satsningar förväntas inom nya områden, eftersom behoven undergår stora förändringar. Här pekar man på behovet av företagsledning. För att erhålla statsbidrag är förutsättningen resultatstyrning, som samtidigt är ett led i landsbygdscentralernas utveckling av den egna intjäningsnivån. Omfattande strategiarbete utgående från omvärldsanalyser i frågor som berör rådgivningen samt interna utveck-

lingsprojekt och samarbetslösningar skall sträva efter att förbättra resur-
sutvecklingen och svara på de ständigt föränderliga utmaningarna.

Den utvärderingsstudie som utfördes hade som mål att utveckla råd-
givningstjänsterna och understryka rådgivningsorganisationernas centra-
la position som sakkunniga inom jordbrukets olika områden. Förutsätt-
ningarna för statsbidragen är effektivitet och samarbete. Tryggande av
oavhängiga rådgivningstjänster betonas, och generationsväxlingen samt
de frågor som därvid uppkommer har central betydelse. Planerings-
frågor både då det gäller teknik och produktion sammanhänger med den
rad av förändringar, som är resultatet av ett innovativt tänkande. Behov
finns när det gäller överföringen av kunskap mellan olika organisationer.
Forskningen måste vara effektiv för att trygga utvecklingen av lands-
bygdsföretagens konkurrenskraft. Det överläts åt rådgivningsorganisa-
tionerna själva att anta de utmaningar som finns. Rådgivningsorgani-
sationerna erhåller offentliga medel och måste genom sin verksamhet
trygga konkurrenskraften i en allt större konkurrens med andra produ-
center av tjänster. Det betonas också att man syftar till att säkerställa
utbudet av oavhängiga rådgivningstjänster, därför att konkurrensen
skärpts också inom denna sektor.

7.3.3 TE-centralen

TE-centralen är en förkortning av finskans: *Työvoima- ja elinkei-
nokeskus*, på svenska Arbetskrafts- och näringscentralen. Centralen har
hand om och implementerar den regionala och statliga utvecklingspoli-
tiken. TE-centralen har som uppgift att både stöda och handleda företag,
beroende på vilket skede företaget befinner sig i. TE-centralen har ock-
så en betydande funktion när det gäller att sköta den regionala arbets-
kraftspolitiken. En viktig uppgift har TE-centralen också för upprätthål-
landet av en livskraftig landsbygd. Till dess uppgifter för jordbruket hör:
att främja gårdsbruket, fiskerinäringen och de landsbygdsnäringar som
har samband med dessa, samt övervaka lantbruksstöden (Beskrivning
av TE-centralens verksamhet 2007).

Landsbygdsnäringarna och deras utveckling är en viktig utgångspunkt
för TE-centralens verksamhet. En viktig målsättning är att gynna och främja
en konkurrenskraft vars mål är att förändra fiskeri- och landsbygdsnäringar
till det bättre. Målet är att utveckla landsbygdsnäringarna genom bevil-

jande av olika stöd och bidrag, och därmed bidra till en gynnsam utveckling av gårdsbruksenheterna och olika landsbygdsföretag (Beskrivning av TE-centralens verksamhet 2007).

TE-centralens tjänstemän från Landsbygdsavdelningen har också hand om övervakningen av att stöd villkoren åtföljs, i enlighet med de överenskommelser och ansökningar som jordbrukarna gjort. Övervakningen koncentrerar sig på följande områden inom växtproduktionen (Talon sarja 2007):

förhindrande av förekomst av farliga skadedjur och växtsjukdomar
övervakning av ekoproduktion, foder, gödselmedel, bekämpningsmedel,
flyghavre och marknadsövervakning av utsäde
övervakning av kvalitetsnormer för färska frukter och grönsaker

Övervakningen fungerar enligt 15 paragrafer, i vilka det ingår noggranna stipulationer hur övervakningen skall utföras och också om landsbygdsavdelningens skyldigheter när det gäller utbildning och dylikt. I förordningen är det också noga stipulerat vem som får delta i granskningen, där endast vid behov de kommunala landsbygdsmyndigheterna tillåts biträda, samt förbud på att någon förtroendevald skulle få delta (Jord- och Skogsbruksministeriets förordning 41/05§ 6).

Enligt förordningen skall övervakningen förhandsaviseras enligt vissa fastställda tidsgränser. Övervakningen kan ske också fast jordbrukaren själv inte har möjlighet att delta, men jordbrukaren skall i alla fall höras innan några åtgärder kan vidtas (a.a.41/05/§ 8). Jordbrukaren skall också tillställas ett protokoll som innehåller alla de resultat man kommit fram till. Jordbrukaren är inte tvungen att underteckna protokollet, men det slutresultat som noteras i protokollet kan anses vara ett bindande utlåtande som inte separat kan överklagas men som binder landsbygdsmyndigheten då jordbrukaren träffar ett avgörande som kan överklagas (a.a. 41/05/§ 10).

TE-centralen har en viktig uppgift vid beviljande av bidrag och lån för olika slag av investeringar och anskaffningar. Under år 2006 uppgick stöden och lånen i Österbotten och mellersta Österbotten för livsmedelsindustrin och basjordbruket till 65 829 055 euro. Under rubriken ”övriga landsbyggsstöd” betalades på samma område, ut 23 937 022 euro (Talon sarja 2007).

7.3.4 Övervakningen

Hur ser de intervjuade jordbrukarna på behovet av granskning och kontroll? De frågar sig om inte hela proceduren är något överdimensionerad och om nyttan motsvarar insatsens värdenormer? Man är inte heller så säker på att alla som erhåller bidrag slutligen är fullständigt ärliga, när man drar sig till minnes svinhus som inte haft svin och broileruppfödning utan fåglar trots att man rekvirerat fulla stöd. Problemet ses mot bakgrunden av paradoxen att stödsystemet inte antas stimulera till produktion, utan till försök att dra enbart ekonomisk nytta. Granskarna bör också ses som besökare på gården och inte som någon överhet som man måste buga för och känna sig underlägsen inför, vilket i så fall skulle skapa onödig rädsla och osäkerhet. Man påpekar att det handlar om en dialog med granskarna och inte en monolog från granskarnas sida. En på förhand inbillad rädsla har också visat sig helt obefogad tack vara granskarnas saklighet. Arealerna och kartmaterialet kritiseras, främst därför att man inte förstår hur någon i ett annat land skulle kunna veta vilka linjer på kartan man borde hålla sig till när ett satellitfoto granskas. Att man sedan får kartmaterial med nya siffror, där arealen krympt eller ökat, finns det ingen förståelse för. Det värsta är för många att man är misstänkt för något och att det inte finns förtroende.

Jag tycker det (granskningen) är helt överdrivet, det är att misstänkliggöra, vi är ju banditer när man får en sådan stor granskning. Det mest nedvärderande är att man inte litar på oss, när vi verkligen försöker göra allt vad vi kan och följa med. Problemet är ju ofta att myndigheterna inte klarar av att analysera så här många skifteskort, det blir utan dator jättestora buntar. Vad kostar det skattebetalarna och samhället, jag tycker det är nedvärderande (Måns 63 år Åboland).

Nog är det bra att det (stödet) inte missbrukas, men små detaljer som man går in på det är tråkigt. Det finns knappast någon gång som man inte fastnar på, något de (granskarna) behöver också känna sig viktiga. Språket är också en sak, pratar man svenska så är du i sämre ställning, så är det (Henry 63 år Åboland).

Trots dåliga erfarenheter och en misstro mot systemet är många i alla fall för att det skall kontrolleras, främst för att inte befordra misskötsel av jorden och därför att det finns ett regelverk som man inte kan komma undan. Realismen är nog att när det betalas ut stödpengar måste det också följas upp, sättet kan man sedan diskutera. Vägen till förtroende

leder enligt Luhmann över en ständig föränderlig anpassning till andras förväntningar (Luhmann 2005, 111).

Frågan om övervakning engagerar och de ser på besöken utgående från att det är människor som sköter den uppgift som ålagts dem. Men de har samtidigt en generell känsla av det är någon sorts storebror ser dig fenomen, där man är satt under uppsikt. Det finns många olika instanser som kan ha ärende till dagens jordbruk, helt beroende av vad som produceras och i vilken omfattning. De unga jordbrukarna ser på övervakningen med stor misstänksamhet och en aning rädsla. Rädsla främst därför att man oavsiktligt kan ha gjort något misstag, och att vara satt under lupp av någon myndighet känns främmande och en aning hotfullt. Trots detta finns rent allmänt en uppfattning att övervakning också är nödvändig och måste accepteras som något att lära sig att leva med, trots att det känns främmande. Stora bidragssummor, antingen de sedan kommer från EU eller är av nationell karaktär, har inbyggda fordringar som överallt måste följas. Men besök av tjänstemän är inte något att ta lätt på.

Om jag får en tjänsteman hit så är det en granskare. Det upplever jag nog som något nödvändigt ont men ett negativt sådant. Så som systemet är uppbyggt måste det för att det skall finnas rätt till stöd, att det följs upp, det är klart. Det måste göras granskningar men sedan är det beroende av tjänstemannen och hur den agerar. Läser man sedan som ”fan Bibeln” vid tolkningar av bestämmelser, beroende på hur man känner till jordbruket. Granskarna är ofta inte tillräckligt jordnära, det är klart att det finns föreskrifter som måste följas, men de är alltid tolkningsbara så att det borde gå att diskutera sig fram. Man borde väl inte straffas om man fyllt i fel kolumn (Stig 32 år Nyland).

Men man vill trots en viss reservation mot tjänstemän att det ges akt på till exempel hur grannen bygger, eller annat som kunde inverka negativt på den egna omgivningen. Ett allmänt irritationsmoment är att vid granskning eller övervakning själv tvingas delta och eventuellt förlora en arbetsdag. De som arbetar utanför jordbruket känner det som ett rent inkomstbortfall att delta utan ersättning. Men genom att stora summor betalas ut är det förståeligt att jordbrukarna måste övervakas och att granskare måste komma ut till gårdarna för att på ort och ställe företa granskningen.

De flesta unga jordbrukare i undersökningen har blivit granskade på ett eller annat sätt. De som inte direkt har egen erfarenhet har det ändå indirekt genom att deras far före dem blivit granskad, eller genom att

någon nära granne eller bekant berättat om hur det går till. Trots att man säger sig ha pappren i skick finns i alla fall en osäkerhetskänsla. Man har känslan av att det är en polisiär undersökning där man måste bevisa att man inte är skyldig. Jordbrukarna har gått in för att göra arbetet på bästa möjliga sätt och är därför irriterad över vad man kallar småaktigheter, och har en känsla av att något måste uppdragas för att man skall kunna ändra 0,1 hektar på arealen. I stället efterlyses en fokusering på större helheter.

Trots att man varit rädd före en granskning måste man ändå medge att den varit saklig, och för en del till och med en rent positiv överraskning. Varje gång man blir granskad är det ändå en ny situation man måste vänja sig vid.

Det har jag minsann fått uppleva, jag har haft granskning alla år förutom senaste år. Inte är det trevligt, men å andra sidan har jag skött min bokföring och allt vad de som granskar och vill få fast en för, på sådant sätt att jag klarat mig. Jag köper därför den här tjänsten av rådgivningen, för att jag skall klara mig, eftersom det (stöden) är 50 procent av mina inkomster. Jag har inte råd att äventyra den, inte hotar de och de är välkomna. Jag har också haft länsveterinären på någon sorts urvalskontroll, men inte har jag något att dölja och inte är det obehagligt. Systemet är man tvungen att acceptera (Mika 34 år Nyland).

Förutom granskningen från TE-centralens sida har djurgårdarna ett system med granskning flera gånger per år för sjukdomar. Det är en granskning som de flesta djurägare ser positivt på, eftersom det säkerställer att det inte finns sjukdomar i besättningen. Man har också möjlighet att ställa frågor och på detta sätt få information som kan vara till stor hjälp och förbättra de preventiva åtgärderna.

Fall av inträffade djursjukdomar är något som föranleder ett flertal olika instanser att besöka gården, och i sådana fall har man dåliga erfarenheter av hur kontrollanterna tyckt sig ha rätt att helt ta över kommandot på jordbruket och degraderat jordbrukaren till åskådare på sin egen arbetsplats. I sådana fall är det jordbrukaren själv, som slutligen måste säga till hur han själv har tänkt sig besöken. ”De kommer inte ”på mig” utan ”till mig””, påpekar Per 38 år från Österbotten. Men fast hur stor jordbrukare man än är, måste nog de flesta också medge att det pirrar litet, och man blir smått nervös när man får brevet eller telefonsamtalet gällande granskningen. Andra granskningar som man inte ser fram emot är skattegranskningarna, som också kan vara problematiska.

Vid skattegranskning har man oftast tillgång till bokförare som är professionella och som har pappren på sitt kontor. Men också när det gäller skattelagstiftningen kommer kontinuerligt nya bestämmelser och förändrar, vilket ställer stora krav på den tekniska bokföringen, bokslutet och skattedeklarationen.

Vad anser man om stödreglerna? De upplevs vara alltför många och komplicerade vilket för många känns svårt. En del av de intervjuade frågar sig också om miljöstöden verkligen främjar miljön. Trots att man förstår avsikten med stöden och tycker sig vara inkommen i hur de skall iakttas vid uppgörande av odlingsplan besvärar kortsiktigheten och hur de snabbt förändras. Det finns också olika uppfattningar mellan spannmålsodlare och ägare av husdjursgårdar i hur stöden skall fördelas.

Jag förstår dem (stödreglerna) nog och är ganska inkommen. Det är mycket som ändrar och alltför sent. Man borde få veta när man sår hur det skall vara, för inte är ju reglerna riktigt konsekventa. Det är svårt att ge några exempel på sådant som är helt tokigt. Nog finns det sådant som är helt bakfram (Andreas 26 år Åboland).

Det är så bra som det går att få. Det är inte lätt att förhandla ihop ett stöd som skulle gynna hela Europa och vara någorlunda fungerande. Inte kan jag kritisera de stöd som nu finns. Det känns tokigt att husdjursgårdarna stöds så kraftigt, jag förstår varifrån det kommer genom att det är mjölkproducenterna som sitter på det och lobbar sig bra upp. Det kunde kanske finnas en större balans mellan husdjuren och växtodlingen, och man kunde se litet jämnare på det. När det kommer miljöstödskraven finns det även huvudlösa regler (Stig 32 år Nyland).

Gärna skulle man se att stödreglerna förenklas och inte vara så mycket beroende av tolkningar. ”Reglerna borde inte heller negativt påverka en meningsfull produktion och ett vettigt arbete på gårdarna”, anser Allan 33 år från Nyland. ”Det borde inte vara som att delta i ett lotteri när man lämnar in blanketterna att man gjort rätt”, påpekar Kjell 23 år från Nyland.

De något äldre jordbrukarna har samma reservation beträffande övervakning och granskning som de yngre, och man ser dessa företeelser som något på både gott och ont. Men påpekar att tilltron till systemet fordrar kontroll. Man ser det också som ett befogat samhällsfenomen, men är ändå frustrerad över att som Anders 39 år från Åboland säger att ”bönderna föder en massa byråkrater, som enbart gör sina jobb och det stör oss inte”. Det senare sagt med en viss resignation. Man är medveten om att skaran av besökande tjänstemän hela tiden ökar. Men man måste

också se detta som en form av möjlighet till diskussion och inte enbart som ett förmyndarskap. Däremot ser man inte fram mot en situation där man måste friförklara sig från misstankar om att det eventuellt finns brister i det man gör. Besök som till exempel för djurägaren handlar om djurens välmående är nödvändiga och sätter samtidigt befogade krav på djurägaren. Men ibland kan det normala upplevas som en paradox – som när Lasse 41 år från Åboland säger att ”förut hade man tänkt att det är normalt om allting är i skick, men nu är det onormalt om allt är i skick”.

Besök av tjänstemän kan också ha en social aspekt, och man kan likaså ställa sig positivt till besök då man får möjlighet att dels visa hur man löst sina egna problem, dels kanske också få ett erkännande för att lösningarna är riktiga och bra. Den egna produktionsinriktningen måste tåla insyn från olika byråkraters håll. Besöken kunde vara mera en dialog än en regelrätt övervakning. Man tycker sig också se en förändring i TE-centralens bemötande och anse att man på det hållet numera är mera tjänstvillig. Byråkraternas yrkeskunskap måste också vara på den nivån, att man klarar av ett yrkesmässigt åsiktsutbyte.

Är kontrollen och granskningen behövlig? De intervjuade svarar både ja och nej. Att myndigheterna behöver veta hur medicinerna används i ett svinhus besvärar man inte av. Den bokföringen ser man enbart som nödvändig. När det gäller jordbruket i stort är man inte så säker.

Nåja, som jag sade fordras det (granskning) väl. Kraven från Europa är väl att vi granskas för litet och det är dåligt att vi inte hittar rötägg i systemet. Men nog tror jag att när det gäller den gamla stammen och finländare överlag, skall vi inte jämföra oss med italienare och greker, vi har nog en annan tanke kring samhället än de har. Det är nog så att vi fuskar något för litet och därför tror man inte på oss från södra Europa. Därför menar de att det borde hittas mera (fel) och i förlängningen granskas vi effektivare (Per-Erik 46 år Österbotten).

Granskningen och att den är nödvändig har man inte så mycket att invända mot, men nog mot omfattningen. Det finns också tvivel på nödvändigheten, därför att redan hotet om övervakning kan antas ha en tillräcklig effekt. När allmänna medel fördelas åt en yrkesgrupp, uppfattas granskningen som något naturligt och något det inte går att komma ifrån. Men granskningen får inte bli något psykiskt trauma som i värsta fall kan ha mycket katastrofala följder. Det verkar som om den första granskningen skulle vara den mest traumatiska, genom att man då inte riktigt vet vad som komma skall. Efter att granskningen utförts ett antal

gångar blir de mera rutinmässig och lättare att förstå och acceptera som något som hör till driften.

Det är ju alltid litet med sådant här att man använder ett alltför strakt begrepp (granskning), vid en ”kontroll” blir det litet stridbart, det kunde vara ”uppföljning”, något mjukare. Det är klart att det finns behov av kontroll för det rör sig om stora summor allmänna medel, det kan man inte komma ifrån, vi är i en sådan sits nu (Göran 42 år Nyland).

Man kan också ur ett helt annat perspektiv ifrågasätta om det är nödvändigt att granska:

Det tycker jag definitivt inte att ur nationalekonomsikt eller integrationsekonomiskt perspektiv skulle gemenskapen vinna en enorm massa pengar på att skrota övervakningen och lägga pengarna på något mera konstruktivt. Det kostar mera än vad det hämtar (Mårten 46 år Nyland).

Starka argument för övervakning är att stödsystemet lockar till fusk. Åtminstone antas det att en del skulle försöka, och därför ses övervakningen som nödvändig trots ifrågasättandet av förfaringsättet. De många tolkningsmöjligheterna ger en skev bild av hela granskningsystemet.

Granskningen är inte populär, och man frågar sig varför det sedan behöver komma granskare som granskar granskarna. Men trots det måste man ändå se de olika tjänstemännen med sina olika uppdrag och uppdragsgivare som ett slags samarbetspartner. Granskningen blir nödvändig i och med övervakningen, och den är att se som ett normativt projekt där man vinner på att ha allt i skick. Men man har tillika en känsla av att stämplas för något som man inte riktigt förstår.

Vi lever i ett kontrollsamhälle, jordbrukarna får allt sämre anseende, det är de som försurar alla sjöar och förorsakar utsläpp. Så är det också med djuren, vi plågar ihjäl dem och det kommer miljöfaktorer från alla håll. Allt skall kontrolleras så man blir helt allergisk mot all kontroll (Inge 62 Österbotten).

Jag har ibland funderat över det och till och med sovit dåligt över det, men idag tycker jag att situationen är sådan att de får gärna komma, jag vet att jag har allt i skick (Måns 63 år Åboland).

Natura 2000 är ett projekt som får känslorna i dallring. Man har svårt uppskatta att se sina åkrar översvämmade utan att få extra ersättning, då

detta förorsakats av uppdamnade forsar. All buskvegetation och övrig vegetation nära bäckar som skyddas av Natura 2000 irriterar på grund av att bestämmelserna förhindrar rensningen.

Gödslingen, och då främst fosforbalansen, är en knepig fråga när man försöker få ut större skördar och när man eventuellt har naturlig gödsel till förfogande. Att kunna räkna de djur man har kan också stöta på oväntade problem, speciellt i skärgården på sådana holmar där man har får på sommarbete. Djuren försvinner i vegetationen och blir därför i stort sett omöjliga att räkna.

Tabell 5: Besök av kontrollerande tjänstemän på de i undersökningen ingående gårdarna (N=46)

	<u>procent</u>
Besök och granskning	61
Besök men ingen granskning	11
<u>Inget besök</u>	<u>28</u>
Tillsammans	100

Enligt tabell 5 har en påfallande stor del av de intervjuade, över hälften, upplevt både besök av tjänstemän och granskning. Besök betyder att t.ex. djurgårdar flera gånger om året har veterinärbesök. Adderas därtill antalet som besökts men inte granskats har över två tredjedelar av de intervjuade övervakats och granskats. En tredjedel av de intervjuade har däremot har varken besökts eller granskats. En påfallande stor del av de intervjuade har haft besök av tjänstemän.

7.3.5 EU-regelverks olika tolkningar

Nyttan med de regler som finns betonas ofta av de tjänstemän som håller kurser, liksom behovet av att göra något för miljön. De intervjuade åter menade att det skapas konstiga regelverk som inte hjälper någon. Detaljer som verkar vara helt bakvända retar, till exempel om vall på en gård med dikor inte godkänns som övervintrande gröda, medan en sockerbetsåker på en gård utan djur räknas som en sådan. Att kalkningen togs bort som en tilläggsåtgärd förstår man inte alls. Man förstår inte heller att man först i stödguiden tar upp vad som händer om man gjort

något fel och att ett besvär kostar. Man frågar sig om andra yrkesgrupper måste finna sig i liknande. Det eviga dokumenterandet går en också på nerverna, och man är kritisk till allt det merarbete det medför. Trots alla negativa sidor har stöden för landsbygden ändå en positiv inverkan. Miljöreglerna upplevs som svåra och verkar hela tiden gå i riktning mot en strängare tolkning. Stödreglerna upplevs av de intervjuade i regel svåra och mångtydiga, och därför anlitas ofta extern hjälp med ifyllningen av pappren. Att betalning enligt produktion skulle eliminera sådana svåra system upprepas också av de äldre jordbrukarna.

Många detaljer upplevs som en möjlighet att hamna i en fallgrop. Kontinuitet och mera vetenskaplig uppbackning av påståenden om vad som är bra för våra livsmedel och vår miljö efterlyses. Man frågar sig också om regelverket verkligen är baserat på de överenskommelser som fastställdes vid Finlands EU-inträde. Stöden upplevdes då som en form av skyddsnet som skulle fånga upp jordbrukarna och ge framtidstro när priserna på jordbruksprodukter började dala. Förändringsprocessen skulle löpa smidigare om man frikopplade produktionen från stöden, något många inte omfattar, utan man föredrar den traditionella odlingen och bundenheten vid det gamla. Sådant som är utvecklingsstyrande skulle få större prioritet och därmed ge jordbruket nya vyer. Stöden förmedlar i alla fall en trygghetskänsla att man inte är helt beroende av vädrets makter utan har en garanterad inkomst.

Stödreglerna påverkar alla jordbrukare oavsett vad man odlar eller om man har husdjur. För djurägarna reglerar reglerna hur mycket gödsel som kan spridas på hösten, och också den tid som det är tillåtet att sprida den och om den måste myllas ned i jorden. För jordbrukare med specialodlingar kommer kravet om en tre meter bred vändteg in som ett krav som är mycket svårt att följa, eftersom det är nära nog omöjligt att vända en maskin på så smal vändteg. Problemet tillspetsas ytterligare om man har vändningsområdet nära ett vattendrag. Det kan i vissa fall öka risken för olycksfall. Gödselmängderna är också något som vållar stora problem när man vill ta ut maximala skördar. Fosfortalen blir något som man hela tiden måste hålla ögonen på för att de fastställda gränserna inte skall överskridas, vilket åter kan medföra sanktioner. Djurtätheten och spridningsarealen för den gödsel djuren producerar måste vara i rätt förhållande, annars kan man också råka ut för sanktioner. Problemet uppkommer speciellt i det fall att betet inte godkänns, vilket åter höjer

djurtätheten på en befintlig areal. När odlingen årligen utförs enligt samma mönster som tidigare vänjer man sig vid bestämmelserna och de blir inte några otrevliga överraskningar vid en eventuell granskning.

De stöd man kan få blir ofta riktgivande vid planeringen av odlingsväxter och man söker helt automatiskt en stödoptimering. Det blir en kombination av grödans egenskaper och stödets storlek som bestämmer vad man odlar. Grundvattenområden hämmar gödslingen och ställer speciella krav.

Kanske mest grundvattenreglerna, jag har ett par grundvattenområden och måste lusläsa etiketterna när man beställer bekämpningsmedel, så att man vet vad man har till vilka områden. Det är vissa preparat som är bra när man direktsår, men som inte får användas på grundvattenområdena, och där måste man ha en annan strategi. Jag kör däremellan mindre farliga ämnen för att inte få problem med ogräs. Men nog är det ju också annat som påverkar skyddszoner som kunde vara litet mera flexibelt. Vi har en å som man påstår att det finns lax i, fast ingen någonsin sett sådana. Ån är typiskt slingrande och om det skall vara jämnt tre meter skyddszon, kunde det var mera där det är brantare och mindre där det är mindre sluttande. Där är ju inte heller så stor risk för urlakning. Det är underligt det där med urlakning, enligt alla miljömyndigheter lakar det ur där ån svämmar över, men det brukar växa bäst där det svämmar över, det är underligt (Einar 49 år Nyland).

Trots att man inser betydelsen av att få stöd vid missväxt och liknande, upprepas ändå önskan om att man kunde verka utan stöd och erhålla inkomster man får via produktpriset istället.

Reglerna för stöd uppfattas på olika sätt

I Finland är det viktigt att vara noga med att följa givna regler. Att direkt anmäla någon är för de flesta något mycket främmande. Här återger Inge 62 år från Österbotten Bibeln: ”Den skuldfria skall kasta den första stenen”. Om någon jordbrukare inte följer reglerna har det genast effekt, eftersom man genom tidningspressen kan få intrycket att reglerna allmänt inte följs. Om man uppfattar att någon jordbrukare avsiktligt struntar i reglerna känns det inte bra, och sådant vill man inte understöda. Här för man in den etiska bilden av jordbruket och anser att det inte kan accepteras om man bryter mot den. Men man anser också, att om man inte fått direkt ekonomisk nytta av sitt misstag borde man inte straffas.

De intervjuade är överens om att stödreglerna måste följas och att alla har samma förpliktelser. Man undrar hur det skulle se ut på fälten om det inte fanns någon övervakning? Jordbrukarna själva ser snett på dem som inte följer reglerna. Det värsta är om man blir anmäld av någon, tycker många av dem som intervjuats.

Det blir frågan om olydnad, men jag tror att ingen gör allt till punkt och pricka. Nog är det ju så att man måste följa samhällets regler, den lilla får lyda, här finns ingen pardon. Om det till exempel finns flyghavre i råån måste man tala med grannen. Men inte har vi sådana bekymmer, man får inte falla till det att det blir någon sorts angiverisystem. Det finns nog sådant och jag tror att myndigheterna till och med eftersträvar att det skall gå till angiveri. Man faller i den gropen, det är nog det sista, då gör vi något som har utfaller negativt på alla (Lasse 41 år Åboland).

En normal odling enligt sunt bondförnuft borde räcka till för att man skall skörda en produkt och inte enbart skenodla. Skenodling uppfattas av många som fusk och ett slag mot jordbrukarens integritet. Men många av de regler som finns ser man ändå som rena skrivbordsprodukter.

Vi har en hel del stödregler som är rena rama skrivbordsprodukter. Det som jag har mest emot är den nya granskningen av tvärvillkoren, där man slaviskt följer tabeller istället för att se på hur djuren faktiskt mår. Det är rent störande att den bästa jordbrukaren i byn kan bli sanktionerad för att han har underdimensionerat en box några decimeter, då är något oerhört fel. Det andra är att man kan få sanktioner för tekniska bokföringsfel som vida överstiger böter (Hans 42 Österbotten).

Enligt de intervjuade jordbrukarna verkar det viktigaste vara att få stödsystemet att fungera och givetvis att man följer reglerna så gott det går. I Finland är befolkningen van att regler i allmänhet följs väldigt noga. Jordbrukarna borde inte låta sig stressas till att vara så pedantiska, nog följs reglerna också i andra länder på det sätt man där är van vid. I vårt land tycker man sig märka att tjänstemännen är rädda för att mista sina jobb, och därför är speciellt pedantiska för att inte göra tjänstefel. Därför kunde tjänstemännen ha en mer individuell syn på hur saker och ting sköts.

I princip och fundamentalt har jag en stark livssyn, markägaren borde få rå mera över sin egen mark, om grannen tycker att det skall växa flyghavre så måste det få växa, om det är nära min rå så nog knycker jag bort det. Jag tycker inte om över-sitteri och att jag som granne skall gå och berätta hur han skall göra, inte vill jag heller att han kommer till mig och berättar (Mårten 46 Nyland).

Kravet på att alla skall behandlas lika är en viktig utgångspunkt när det gäller hur stödreglerna följs. Men man är ganska övertygad om att reglerna följs. Straffen upplevs vara rätt hårda, vilket åter gör att man inte vill ta chansen att bryta mot de givna reglerna. Att stödet i fråga eventuellt tas bort är något som upplevs vara en tillräcklig bestraffning. Straffrihet är inte heller något alternativ. När det gäller flyghavreförekomsten på grannens fält som gränsar till det egna, så plockar man eventuellt bort den när man går där eller så ringer man grannen. På flyghavreförekomsten ser man med stort allvar, och ingen skulle låta den få fortsätta spridas opåtalat. Metoderna är däremot helt olika, att direkt anmäla någon till myndigheten i fråga är något som endast ett fåtal kunde tänka sig. Andra brister i följet av reglerna kan man eventuellt till och med låta vara opåtalade men inte flyghavreförekomst, för den påverkar också på sikt den egna odlingen, och där går gränsen för solidaritet.

Inte är det väl riktigt bra, men då är det den andra sidan, varför regelverket inte följs? Det borde finnas en skälig orsak till det för att det inte följs, det är svårt att ur ett helhetsperspektiv se om det är bra eller dåligt att det inte följs. Man borde gå in i de enskilda fallen och se var bestämmelserna inte följs. Det beror då på varför det inte följs, om det är avsikt att man inte följer dem fast man borde, då borde det sanktioneras på något sätt. Men ifall det är så att det finns en god orsak till att man inte följer dem, då borde man inte sanktionera utan istället lära ut, att det inte fungerar på det här viset (Bjarne 29 år Nyland).

7.3.6 Jordbrukaren och byråkratin

I den historiska tillbakablicken presenteras i korthet stödsystemen. Stödsystemen är inte statiska utan en förändring sker, inte i de stora linjerna som är fastslagna för längre tidsperioder, men årligen förhandlar Finland med EU-kommissionen om tillämpningar av regelverket. Stödsystemet fordrar också att stödansökningarna inlämnas före 30 april för årets jordbrukarstöd. Förändringar i såningsarealen skall anmälas om senast den 15 juni och sista såningsdagen är 30 juni (Ansökningsguide 2009).

För jordbrukarna finns det en sorts press på att allt måste vara i ordning. Bokföringen av samtliga åtgärder på varje skifte känns många gånger betungande, och finns i det undermedvetna hela tiden. Man vill också påminna om att det inte enbart är till förfång att genom övervakning hålla allt i skick, eftersom både Östersjön och Skärgårdshavet har nytta av strängare miljökrav. När det gäller behovet av att få besvara sig,

skulle man gärna ha någon form av nämnd som kunde behandla sådana ärenden opartiskt. Rädsla är otvivelaktigt en känsla som övervakningen förmedlar, främst i form av rädsla för att begå misstag, och också rädsla för vilka följder detta kunde ha på den individuella ekonomin. Övervakningen förmedlar en hotbild och upplevs också som någon form av polisiär åtgärd. I stället kunde det finnas något slags stödperson, som förklarar vad som borde göras och varför. Att man eventuellt kommer i smyg för att granska, utan att anmäla, känns verkligen hemskt och helt oacceptabelt. Man frågar sig hur sådant kan vara möjligt i dagens samhälle? Själva övervakningen kunde göras på ett vänligare sätt anser man, och tycker inte det är speciellt trevligt att behöva ligga vaken natten före övervakarnas besök och oroas av vad det eventuellt kan föra med sig. Övervakningen anses också vara överdimensionerad och kostsam, vilket väcker betänkligheter. Här kommer man in på att stöden uppfattas som socialstöd, och att man istället skulle vinna på att få sin inkomst av produkten utan ett orimligt övervakningssystem. Man förstår inte heller enligt vilka parametrar de som skall undersökas väljs ut, och hur det kan komma sig att samma jordbrukare råkar bli ”i tur” flera år i rad.

Övervakningssystemet har fått en betydande status och verkar reglerande också genom det sätt på varpå stöden betalas ut samtidigt som man håller koll på att reglerna efterföljs till punkt och pricka. Man anser att systemet har fått en alldeles för stark ställning, och innebär ett långtgående förmyndarskap. De äldre jordbrukarna menar att de yngre kanske har lättare att foga sig i systemet. Det känns som ett hot som hela tiden vilar över en.

Det känns som det skulle vara polismakt och någon sorts ”storebror” som övervakar. När man blir fotograferad från satellit från det man går ut till det man kommer in. Därför känns det inte bra emellanåt. Min åker blev också fotograferad, det känns som om någon skulle stirra på en hela tiden (Per-Henrik 38 år Åboland).

Eftersom övervakningssystemet är så bestämmande anser en del av de intervjuade att det också delvis styr utvecklingen. Man tycker också att det sätts enorma resurser på att övervaka jordbrukarna, i stället kunde pengarna användas för att vara till hjälp: ”Övervakningssystemet bygger på dålig tilltro, man litar inte på oss”, enligt Per 38 år från Österbotten. Utvecklingen går enligt Mårten 46 år från Nyland mot ”en amerikansk mentalitet, man skall hitta en syndabock och regelverken skall skrivas

rysligt småpetigt, att ingen någonsin skall hitta egna vägar och slingra sig ut, alltid skall det gå att peka på någon och om det inte fungerar skall man hitta en skyldig. Man skulle kunna ta ett eget ansvar utan att det skulle finnas ett strikt regelverk och övervakning”.

Tabell 6: De intervjuade jordbrukarnas inställning till granskning och övervakning, procent (N=46)

	<u>Positiv</u>	<u>Negativ</u>	<u>Osäker</u>	<u>Tills.</u>
Inställning till granskningsbehov	50	20	30	100
Inställning till granskning och information	65	15	20	100
Inställning till uppföljning och åtgärder	70	17	13	100

Svaren av de intervjuade framgår av tabell 6, som visar att hälften är positiva till kontroll och att samtidigt en tredjedel inte är säkra på om det är bra eller dåligt att bli granskad. Enligt de intervjuade finns det i alla fall en stor enighet om att kontroll är ett måste, trots att man i Finland upplever sig som mycket ärlig och plikttrogen. Helt följdriktigt är också att den stor majoritet anser att det måste finnas någon form av uppföljning och avdrag av stöd om kraven inte fullföljs. Åtgärderna som fordras för att få stöd har en stor betydelse och inverkan på hur jordbruket utförs, eftersom negligering av regelverket kan få katastrofala följder. Utbildning är behövlig och de flesta känner sig i behov av den för att klara av att fylla i de komplicerade ansökningsblanketterna. Helst skulle man ju slippa både utbildning och blanketter men fogar sig eftersom det inte finns något annat alternativ.

Men man vet också att det inte är alldeles enkelt att etablera ett system som kan godkännas av alla. Giddens påpekar att det i moderna institutioner finns ett starkt förtroende för så kallade expertsystem (Giddens 2006, 84-85). Hela systemet måste vila på realistiska grunder och förtroende. Vägen till förtroende står i förhållande till förändringar men också i hur anpassningen till andras förväntningar sker (se Luhmann 2005, 111).

Granskningen kan också upplevas som en moralisk kränkning, en känsla av att erkännandet för den egna gärningen fattas (Honeth 2003,

98-99). Framtida förändringar och stress är något man måste räkna med, samtidigt som kraven förändras och de inlärd rutinerna ogiltigförklaras i en värld av förvandling (Bauman 2007, 160)

Susanne Ådahl (2007, 93) visar i sin undersökning på hur EU blivit ett abstrakt begrepp, synonymt med de personer som fungerar som byråkratins förlängning i form av olika inspektörer. Det finns också hos jordbrukarna en känsla av att vara negativt inställd, och att det inte inom EU-byråkratin finns tillräcklig kunskap och förståelse för hur jordbruket i praktiken sköts. Det finns enligt Ådahl ett behov av att protestera, men man protesterar inte därför att det inte tjänar något till, eftersom allt som produceras i Finland enkelt kan importeras från något annat EU-land. Kraftiga reaktioner som t.ex. strejk kunde också verka negativt och eventuellt undergräva hela det finländska jordbruket. Enda sättet är att aktivt delta i producentorganisationernas verksamhet, för att genom dem ha en chans att förändra något. Huvudsakligen måste var och en ta hand om sig själv och ansvaret ligger på individen, inte på kollektivet.

Individualiseringssystemet innesluter också nya etiska element, vilka är baserade på principen ”plikten mot sig själv”. Moderniseringen betyder också att den traditionella världen går förlorad, och var och en blir ersatt av en individualism som också är lagligen sanktionerad (Beck & Beck-Gernsheim 2006, 38, 157). Man vill med andra ord bestämma själv om vad man gör och i vilken omfattning (Giddens 2002).

7.4 Jordbrukarnas utbildning

Ett krav för dagens jordbrukare är att man har yrkesutbildning. För dem som inte skaffat sig speciell yrkesutbildning är det obligatoriskt att gå en speciell lantbruksteknisk kurs, innan jordbruket kan övertas vid en generationsväxling, och detta gäller också för att få rätt till av TE-centralen beviljade räntestödslån. De flesta jordbrukare som deltog i undersökningen hade en yrkesutbildning inom sin bransch. De intervjuade berättade också om vilken utbildning man hade. Makarna hade främst någon annan utbildning som inte direkt kunde relateras till jordbruket, en stor del hade utbildning inom vårddyrket (se tabell 7).

Tabell 7: De intervjuade jordbrukarnas och deras makars utbildningsnivå, procent (N=46)

	<u>Jordbruksföretagaren</u>	<u>Makan</u>
Lantbruksteknisk utbildning	76,1	10,9
Studentexamen och ekonomisk utbildning	2,2	10,9
Utbildning inom vårddyrken	0	21,7
<u>Övrig utbildning</u>	<u>21,7</u>	<u>56,5</u>
Tillsammans	100	100

Släktens förväntningar

Det råder ofta en undermedveten förväntan om att jordbruket skall fortsätta och finnas i släktens ägo, och att någon i släkten också skall bruka jorden. Den generation som ger jordbruket vidare vill oftast också medverka och delta i jordbruksarbetena, i den mån man får för den nya ägaren. Att far eller svärfar skall hjälpa till ger också en trygghet, men trots detta är man bestämd när det gäller att betona att man frivilligt åtagit sig att bli jordbrukare. De flesta framhåller hur man redan som mycket ung varit på det klara med att man skulle bli jordbrukare. Det är också med stolthet i rösten man berättar om hur tidigare generationer byggt upp jordbruket eller mjölkproduktionen. På frågan om huruvida släkten hade förväntningar svarat Einar 49 år från Nyland så här:

Nej, det blev egentligen plötsligt beslut, för jag höll på och studerade. Jag hade skött vårbruket ett år tidigare när far var sjuk, men sedan när pensionsåldern kom emot så tyckte vi att eftersom jag var det enda barnet som var intresserad, så blev det så. Efter generationsväxlingen fick pappa sin första hjärtinfarkt, så då fick jag sköta jordbruket på egen hand. Han blev nog sedan i skick och hängde länge med.

Jordbrukets kontinuitet inom samma släkt har betydelse, och om man haft ett annat arbete utanför gården blir det genast aktuellt att ta över när fadern kommer och ”äntligen” säger hur det skall bli. Alternativet är att gården säljs, vilket vanligtvis ingen i familjen kan tänka sig. När beslutet är fattat känner man sig nöjd:

Efteråt var jag nog nöjd med mitt beslut, markvärdet är högt här för både jord och skog, så man kan tänka sig att leva av kapitalet. Den möjligheten finns inte inåt landet, här behövs villatomter (Mikael 56 år Åboland).

Ibland kan tillfälligheter bestämma att någon blir jordbrukare, t.ex. vid plötsliga dödsfall. Dessa har konsekvenser som vanligtvis betyder att någon i familjen måste axla ansvaret för jordbruket. Situationen kan vara väldigt traumatisk, och 56-årige Ole från Åboland berättar hur han när fadern dött blev tvungen att ta över jordbruket därför att bröderna var på annan ort. Torkningen av spannmålen blev ett problem och man glömde till och med bort ett skifte, som blev oskördat. Genom giftermål kan man också bli ägare till en släktgård som länge funnits i samma familjs ägo, och sedan se det som naturligt att någon i den egna familjen för gården vidare. Det kan också handla om att vara ett led i en utveckling som startat genom fadern eller någon släkting, varvid det blir viktigt att någon fortsätter på gården. Av de jordbrukare jag intervjuat hade ingen själv köpt gården. Gårdarna hade vanligen funnits i släktens ägo eller varit arv efter någon nära släkting. De flesta jordbrukarna var från unga år också inställda på att bli ägare till gården.

En av de drivande krafterna är att man själv vuxit upp på ett jordbruk och hela tiden känt att man vill fortsätta med jordbruksarbetet. Jordbruket är något som känns naturligt att hålla på med. Unga jordbrukare ser sig i regel som företagare, och är noga med att betona detta, som Henrik 28 år från Österbotten gör: ”Det är roligt att göra som man vill, vara egen företagare. Att köra traktor och sedan sköta svinen ibland är roligt!”

Att vara självständig är en tanke som förnöjer och som stärker egot. ”Man är född till jordbrukare”, utbrister Andreas 26 år från Åboland. Känslan av att man övertar en släktgård som länge funnits i släktens ägo känns förpliktande, och det ger också möjligheter att ändra på rutiner och bygga upp driften enligt eget recept. Resultatet är något som man tycker sig se som en följd av det egna arbetet, oberoende av om det handlar om växter eller djur. Man upplever sin situation som en kombination av yrke och hobby, och man kan därför också ge avkall på kravet på egen vinning. Utmaningarna känns också värda att ge sig i kast med i en föränderlig modern värld. Den personliga integriteten kan man stärka genom att bedriva till exempel jakt på sina egna marker. Det handlar mycket om ett eget val som man kommit till och som man själv bestämt sig för.

Det är nog en livsstil, man måste vara intresserad av det för att hålla på med det. Några ekonomiska skäl kan det inte finnas som utgångspunkt. Kanske man kan utgå från att 30 procent är ekonomisk drivkraft och 60 procent livsstil och 10 procent något annat (Bjarne 29 år Nyland).

Det finns en stor förväntan inom jordbrukarfamiljerna på att jordbruket skall fortsätta inom familjen. Hela 80 procent av de intervjuade kände släktens förväntan på dem som framtida jordbrukare. Över tio procent hade inte upplevt denna förväntan och resten var ambivalenta till vad släkten hade för förväntningar på dem. I avsnittet den tidigare forskningen konstaterade Tiina Silvasti (2001) också i sin undersökning att det finns ett starkt krav från släkten, vilket hon benämner ”manuskript”, på att jordbruket skall fortbestå kontinuerligt inom släkten.

Jordbrukandet som företagsform

Arbete inom en bransch som jordbruket för med sig ett beroende av naturen, väder och vind. Jordbrukarna har inte heller möjlighet till någon årlig inkomstförhandling, utan de måste se från sidan på hur andra yrkesgrupper får högre lön för sitt arbete. Därtill pressas jordbrukarkåren av olika sorts regler och krav av myndigheter, som verkar mycket begränsande på den näring man arbetar inom. Det finns dessutom problem med tryggheten att få hjälp vid insjuknande, speciellt för dem som inte har rätt till avbytare. Djurägare har inte några lediga veckoslut eller helgdagar. Djuren skall ha mat oberoende av vad det är för en dag. Lön för mödan fås inte varje månad, utan för exempelvis spannmålsodlare kommer lönen på senhösten och vintern, men därefter erhålls ingen inkomst förrän nästa år. Jordbrukarnas lönsamhetsberäkningar blir knappast fördelaktiga genom ett mycket stort bundet kapital, och rent företagsmässigt skulle företagare inte kunna tänka i samma banor.

Inte finns det någon som funderar på motsvarande sätt man är beroende av väder och jag har stöd som andra inte får, men skulle jag inte få stöd så skulle de (samhället) inte få bröd heller. Avundsjuka och okunskap finns, inte känner jag heller till andra grupper och hur de har det och inte går jag omkring och kritiserar heller. Det är enkelt att tala bra om sig själv (Kjell 23 år Nyland).

Men ändå är man som jordbrukare stolt och känner sig privilegierad över att få förvalta, som man säger, ett kulturarv. Jordbrukarna har själv valt sin bana och får, som Bjarne 29 år från Nyland konstatera ”att man ligger som man bäddar”. Det betyder att man inte kan vara fixerad på timlön för sitt arbete. De unga har en ambivalent inställning till sin position i samhället och ser sig delvis som företagare. En del unga jordbrukare vill enbart anse sig som företagare. Men trots önskan att vara företagare

inser man att en företagare själv kan styra sin ekonomi utgående från sin egen produktion. Trots detta måste också medges att det är större risker att vara företagare, då företagande ses som ett jordbruk i bolagsform och med anställd arbetskraft. En lantbruksföretagare är, som Allan 33 år från Nyland framför ”mitt emellan, han har ett dilemma att utveckla sitt företag men han har stöden som säkerhet. Det är ett tvåeggat svärd, en fördel och en nackdel. Det finns sådana som man inte är jämbördig med, men mot vanliga donare så har vi ett bättre läge.”

Fast de unga jordbrukarna gärna identifierar sig med företagarna är jämförelsen svår. Det är inte heller alltid frågan om renodlade jordbruk, utan kombinationer av också andra former av företagsamhet. En jämförelse med andra yrkesgrupper är problematisk genom att de flesta kan räkna med regelbunden lön för arbetet, något en jordbrukare inte kan räkna med. Alla löneförhandlingar som årligen förs ger för yrkeslivsgrupper någon form av förhöjning, vilket jordbrukare sällan får vara med om. Den grupp som har ett regelbundet arbete vid sidan om jordbruket har ett dubbelarbete, där den lediga tiden används på jordbruket. Många av de unga jordbrukarna har ett arbete utanför gården. Alternativet skulle vara att investera mycket mer i jordbruket för att ha det som ett heltidsarbete, vilket kan kännas ekonomiskt otryggt ifall man skuldsatt sig då man tog över jordbruket.

Vid en jämförelse med andra yrkesgrupper framstår småföretagarna som en grupp med liknande förhållanden som jordbrukarna. Skillnaderna upplevs i beroendet av vädret, men också i olikheten när det gäller ytan där man är verksam. En småföretagare har någon form av lokal eller hall, medan däremot jordbrukarna måste ha både jordbruksjord och skog samt ännu därtill olika byggnader för maskiner. Det bundna kapitalet är av en annan storlek i jordbruket än i ett småföretag. Småföretagaren arbetar på en öppen marknad utan stöd och upplever sig kunna påverka sitt produktpris på ett annat sätt än jordbrukaren. Jordbrukets genomgripande byråkrati förmodas av jordbrukarna vara mer omfattande än för småföretagen. Det påpekas också att inte heller småföretagen fungerar helt utan stöd i olika former. En mer rättvis jämförelse finner man i jämförelsen mellan jordbrukarna och andra som också är beroende av naturen, till exempel så som fiskarna.

Gärna vill man se sig som företagare och jämföra sig med småföretagarna, men man måste erkänna att jordbruket inte är riktigt jämförbart,

speciellt eftersom det också är en livsstil. För en djurägare går alltid kornas väl och ve i första hand och de måste få foder, antingen det är lönsamt eller inte. Man kan inte stänga djurstallarna när det är olönsamt och vänta på en svängning i priset uppåt, utan får man lov att sköta djuren som vanligt och hoppas att trenden vänder.

Många jordbrukare gör ett tankefel då de jämför sig med löntagare, för vi är inte några löntagare. Man kan jämföra sig med företagare. Jag håller nog för det trots att man handskas med levande material men funktionen är nog densamma (Hans 42 år Österbotten).

Många jordbrukare har också byggt upp en del binäringar i samband med sitt jordbruk. Detta påverkar åter bilden av om man är jämförbar med företagare eller inte. Det förbättrar också verksamhetsmöjligheterna genom att produktionen har flera ben att stå på och genom att man på detta sätt minimerar väderlekens inverkan, förutsatt att även biinkomsten inte är beroende av vädret. Man refererar gärna till andra näringar med liknande förhållande som jordbruket och nämner då fisket, renskötseln och pälsdjursnäringen.

Jordbrukarnas självidentitet som företagare innebär ofta också att man lätt upplever sig som misslyckad. Det är deprimerande att när insatsen inte ger ett förväntat resultat och trots ansträngningar förblir magert. Att få sin inkomst via ifyllande av papper i stället för att satsa på produkten och maximera av skörden är fortfarande för många överkligt och negativt. Med tiden har de äldre jordbrukarna, som varit länge med i det tidigare systemet, dock vant sig och tvingats acceptera de rådande förhållandena. Man måste finna sig i systemet och resonerar som så, att ”om EU:s medborgare vill ha det på det här sättet, att pengarna ges till jordbrukarna i form av stöd, istället för produktionsbundet bidrag, så är det så”, säger Oskar 51 år från Åboland, och fortsätter: ”de flesta på motsatta sidan har insett att för att de skall få billig mat skall vi få våra stöd, det känns faktiskt svårt att svälja för dem”.

Möjligheterna till olika stöd gör att det inte är enkelt att jämföra jordbrukarna med någon annan yrkesgrupp. När det gäller jordbruket framkommer ofta stödmöjligheterna som något speciellt, men det finns också liknande möjligheter för andra yrkesgrupper. Skillnaden i förhållande till företagarna är främst den fria marknaden och möjligheten för småföretagarna att själva påverka sitt produktpris. Denna möjlighet

finns inte på samma sätt för basproduktionen. Jordbruket upplevs på sätt och vis medföra mindre risker, förutsatt att det skulle finnas en långsiktigare helhetssyn. De som har husdjur på sitt jordbruk upplever en stor risk, främst när det gäller sjukdomar. En annan riskfaktor är att basera sin produktion på en stor andel arrendemark.

Fiskarna och renskötarna upplevs också vara i en liknande situation, då främst beroendet av vädrets makter är jämförbart. De nyss nämnda är också kringrända av olika regelverk. Företagare inom livsmedelsbranschen antas också vara i en liknande situation, åtminstone då det gäller övervakningen. Småföretagare upplevs också vara föremål för en del övervakning av till exempel brandmyndigheter, men när det gäller uppdragen är det enklare med uppföljningen, och betalningen sker enkelt enligt räkning. Men jämförelserna med andra yrkesgrupper är svåra, och jordbruket upplevs vara speciellt.

Inte håller det att jämföra sig med småföretagare. En småföretagare kan ändå underhandla själv om sina priser om han är underleverantör, men vad kan vi göra om det inte betalas och vad skall vi göra om ingen köper. De som investerar i stora svinhus är nog torpare under slakterierna. Inte finns det någon chans att de skulle kunna sluta, slakteriet håller dem just och just i livet. Men med miljoner i skuld med djurmaterial, och slakteriet håller dem så att de inte drunknar, just med näsan över vatten (Krister 58 år från Nyland).

Jämförelsen med vanliga löntagare åter visar på att de har mera fritid än jordbrukare, speciellt de med husdjur som också måste jobba över veckosluten och endast räkna med att få avbytare för 24 dagar om året. Det ger möjlighet för löntagaren att upprätthålla olika fritidsintressen. Jordbrukarna åter ser sitt arbete som en livsstil och förenar oftast arbete och fritid. Viktor 66 år från Nyland uttrycker det så här: ”men att spela golf har jag försökt, men jag tycker det är bortkastad tid, hellre går jag till skogen och röjer plantor”.

Jordbrukaryrkets status i framtiden

Statusen upplevs stå i förhållande till jordbrukslägenhetens storlek. Det är en trend som man tycker sig se ända från den tid det fanns torp i Finland. De som har större gårdar har en annan ställning än de som har små och medelstora.

Jag tror i och för sig att gårdarna kommer att bli större. Större enheter åter behöver kanske mera utbildning i högre grad än tidigare och har då i utbildningsskedet kommit i kontakt med mycket människor. Jordbruket börjar mer i dag ses som ett företag, inte som en enhet som producerar mat. Statusen kommer som jag ser det att bli högre (Oskar 51 år från Åboland).

Televisionsprogram som ”Bonde söker fru” har blivit mycket populärt. Genom programmet blir den stora allmänheten informerad på ett praktiskt sätt om hur jordbruket fungerar. Sådana program ger jordbrukarna en bättre status på många sätt och visar att jordbrukarna inte behöver känna sig nedvärderade. Den framtida professionaliteten blir allt mer accentuerad och jordbruken börjar alltmer upplevas som bolag. Kraven på jordbrukaren blir mer framträdande, förutom sin yrkeskunskap måste han också klara av företagsekonomi och arbetsmarknadsfrågor.

En uppfattning är att jordbrukarna kanske i framtiden förknippas med livsmedelsproduktion och inte mera med jordbruk. Överlag finns det en uppfattning om att statusen inte kommer att höjas om förhållandena är som i dag. Ifall någon form av kris och livsmedelsproduktionen skulle råka i fara, stiger dock statusen snabbt. Rent historiskt har statusen inte varit låg för dem som ägt jordområden, och sett ur detta perspektiv har statusnedgången möjligen ändå varit liten.

Jag tror nog att det kan gå bakåt en tid, jag är pessimist. Fast det skulle svänga i fall det blir matbrist så är det åter bönderna som suger ut alla. Vi måste hela tiden vara i försvarsposition, det är sällan någon som kommer och klappar på ryggen och säger om något är bra, utan det är alltid att vi får någonting (Leif 40 år Åboland).

Det finns också en annan trend, d.v.s. att icke-jordbrukare köper upp stora gårdar, som sedan utarrenderas, med olika specialkrav. Statusen i dag upplevs vara ifrågasatt och inte speciellt hög.

Statusen idag är nog ganska låg, lantbrukarna i dag är nog proletariatet, för att uttrycka det så. Tyvärr verkar det inte stiga, det noterar man inte. Vi är torpare, de som köper upp gårdar gör oss till torpare igen. Vi är dagens drängar (Måns 63 år från Åboland).

Odlingen av inhemska rena produkter kunde på sikt ge en bättre status hoppas man åtminstone. Det beror helt på hur samhället värdesätter ansträngningar att odla rena produkter, samtidigt som importen av

utländska produkter ökar. Energiprodukter är också något som kunde få trenden att vända. Beroendet av fossila bränslen med allt högre priser förstärker trycket på exempelvis etanolframställningen och etanolets användning i framtida fordon. Det finns också nya trender som gör att konsumenterna till och med börjar köpa direkt från gården till de pris man begär för varan. Inför hotet om framtida katastrofer har jordbruket en central ställning, och självförsörjningen en avgörande betydelse för livsmedelsproduktionen, därför försvarar också jordbruket sin ställning både i dag och i morgon.

Inbäddat finns en bitterhet och en besvikelse på samhället. När det gäller EU-inträdet påpekar de flesta att de röstat emot EU i den förvisningen att ett inträde på sikt skulle föra med sig minskade inkomster och kraftigt reducerade möjligheter att påverka inkomstutvecklingen. Utvidgningen av EU är inte gynnsam för Finland eftersom den enbart går ut på att skapa en allt större union, vilket i slutändan går ut över jordbruken. När jordbrukare talar om ”EU” avser de den byråkratiska delen av unionen (Ådahl 2007, 93). Många har ett eget scenario, och arbetar utgående från det utan att närmare reflektera över framtiden. Många jordbrukare har insett att det inte lönar sig att alltför mycket gräma sig över samhällets beslut och planer, utan man måste på det individuella planet besluta hur man gör. Att jordbrukarna också påverkas av omvärlden är ett faktum, som gör att globaliseringen inte är ett fenomen som finns enbart på papper utan som blir en verklighet för alla producenter. ”Men det får också fram en känsla av att vara en andra rangens människa som är beroende av samhällets goodwill”, anser Måns 63 år från Åboland. Den egna beslutanderätten, som har varit ett grundbegrepp för jordbrukarna, anses ha försvunnit och ersatts med byråkrati. Stödsystemet påverkar också i allra högsta grad vad man odlar och i vilken uträkning.

Inte vet jag om man nu skulle vara bitter heller, för när man slopade det slutna systemet så kunde man inte förhandla. Så länge det var slutet kunde man förhandla och få en skälig inkomst, och fick det endast på varan. Nu har man öppnat marknaden och har blivit mera beroende (Wilhelm 69 år från Nyland).

Känslan av att vara en andra rangens människa och helt beroende av samhällets goodwill är svår att befria sig från. Ett sätt är att försöka förhålla sig helt neutral till samhället för att inte påverkas av negativa känslor. Det bästa alternativet är att fortsätta och göra det bästa av situa-

tionen, och inte förbruka energi på bitterhet. Beroendeförhållandet till samhället har också medverkat vid val av strategier som att övergå till energigrödor i stället för att odla konventionella jordbrukargrödor. För samhällets del har resultatet varit billiga livsmedel och minskade klagomål från konsumenterna.

Det stora flertalet av de unga vill helst få sin inkomst via produktionen, men väderleken blir då en större riskfaktor än den är när man får stöd. Mest stör den negativa inställning man tycker sig känna från bland annat medierna. Det känns rejälare att få ett bra pris för det man producerar och det sporrar till maximering av skörden.

Klart att det stör, inte är det alls lika motiverande att odla när man vet att det ändå kommer. Nog skulle det sporra mera på annat sätt och jag försöker själv göra mitt bästa, men för hela näringen är det inte ett bra system. Nog borde man få lön för det man presterar och få utifrån det som man odlar och inte få det på kontot. Det är klart att vi har alla de krav som måste uppfyllas för att få ut pengarna, men inte är det motiverande att sitta och fylla i blanketterna. Nog borde man få pengarna från marknaden och då skulle vi vara jämbördiga (Mika 34 år Nyland).

En lugnande tolkning är att stöden slutligen är för konsumenten och har en lång historisk bakgrund, som alla dock inte känner till.

Trots att systemet stör, har man i alla fall på gårdsnivå tvingats lära sig leva med det. Det finns trots allt inte så många andra möjligheter, eftersom jordbrukarna också lever i skuggan av globaliseringen och ett större tryck på att varor skall kunna röra sig utan gränsskydd. Den största delen av de intervjuade jordbrukarna ser helst en koppling av avkastningen till produktinkomsten. För att på så sätt kunna få leva i en känsla av att det lönar sig att producera så mycket som möjligt. I det moderna finländska samhälle är den värsta känslan att man får ett samhälleligt stöd som är svårt att förklara och förstå.

Det stör mig nog, jag skulle vara beredd att lämna bort mycket av stöden om vi skulle få ersättning för arbetet. Då skulle jag kunna jämföra mig med vilken företagare som helst och kunna göra det utan ”men ni får ju stöd”. Då skulle jag också kunna driva jordbruket som ett företag, priset är det enda som varierar. Jag kan inte vara säker på vilket stöd vi får nästa år om finansministern är nådig eller drar bort 40 miljoner euro. Allt som skärs i stöden går ut ur lönekuvertet, det skulle kännas bättre om inkomsten skulle skapas på gården (Per 38 år Österbotten).

Man ser också ett problem i alternativet att konkurrensen skulle släppas fri och lantbruksinkomsten och inte mera baseras på stöd. Det skulle

otvivelaktigt leda till en utslagning av dem som är högt skuldsatta. Energiproduktion kunde eventuellt i framtiden skapa nya möjligheter utgående från ett annat marknadsvärde. Den personliga motivationen är viktig, men är i detta nu en allt mindre del av jordbrukarens drivkraft. Bland de intervjuade fanns en stark känsla av att inte vara jämbördiga med andra yrkesgrupper. Av de intervjuade ansåg över hälften att detta inte är fallet. En övervägande orsak är att man erhåller stöd, vilket känns besvärande. Över hälften av de intervjuade kände stödsystemet som en orsak till att inte känna sig vara jämbördiga med andra yrkesgrupper

Jordbrukarnas känsla av att inte vara jämställda med andra yrkesgrupper är påfallande stor i undersökningen. Resultatet kan också kopplas till stödsystemet och att subsidierna inte är relaterade till produktpriset, vilket de flesta i undersökningen skulle föredra. Utanförskapet och mindervärdighetskänslan bådar inte gott för framtiden. Jordbrukarna finner en stor orättvisa i att tvingas känna sig som förmånstagare på samhällets nåder, när man ändå producerar livsmedel, något alla måste ha tillgång till varje dag. Man menar att det ju är konsumenterna som slutligen får billiga livsmedel till följd av att jordbruksprodukterna är subventionerade. Denna diskussion blir med säkerhet allt viktigare i takt med att jordbrukarkåren förnygras. Den negativa känsla som klart kommer fram hos jordbrukarna i olika åldrar påverkar individens livskoncept på ett betydande sätt. Vesa Kallio (1997) konstaterar också i sin undersökning att över hälften av de jordbrukare som deltog i undersökningen upplevde jordbruket som psykiskt tungt. Susanne Ådahl (2007) åter konstaterar att man uttrycker sitt lidande genom att tala om sina sjukdomar, i stället för att direkt säga vad som känns tungt.

Tabell 8: De intervjuade jordbrukarnas upplevelse av jämbördighet med andra yrkesgrupper, landskapsvis i procent (N=46)

	Österbotten	Åboland	Nyland	Totalt
Jämbördig	13	6	27	15
Icke jämbördig	80	81	47	69
Ingen åsikt	7	13	26	16
Totalt	100	100	100	100

Respondenterna i de olika regionerna har olika inställning till hur jämbördigheten med andra yrkesgrupper upplevs (se tabell 8). I Åboland kände sig en tredjedel av respondenterna icke-jämbördiga. I Österbotten var andelen av dem som kände sig icke-jämbördiga också stor. Däremot visade siffrorna i Nyland på att man kände sig mer jämbördig med andra yrkesgrupper än i andra regioner.

Ett betydande område för de framtida jordbrukarna är landskapsvården. Här har jordbrukarna i framtiden en möjlighet att visa sin betydelse och möjliggöra för den urbaniserade människan att få uppleva en landskapsmiljö som hon i sin fantasi målar upp för sig. Alternativen är att landsbygden växer igen, att buskar och gräs gör de tidigare kulturmiljöerna oigenkännliga. Jordbrukarnas roll kunde här ha en statushöjande effekt på sikt. Statusen är också något som var och en kan påverka genom sitt eget handlande. I intervjuerna framförs exempel på att man inte nära bebyggelse skall spruta kemikalier som luktar, eller köra ut svämgödsel nära bostadshus, eller vidta andra åtgärder som förargar närsamhället och får innevånarna att bli negativt inställda till jordbrukarna. Informationen är något som hela tiden kan förändra omgivningens syn på jordbrukarkåren, som också i framtiden kommer att ha stor betydelse i många avseenden. Ett större miljöansvar betyder att de egna sätten att fungera har miljöförtecken som är i samklang med naturen (Mesimäki 2006, 88).

Den senmoderna människan har enligt Tiina Silvasti litet tid för sina inköp, och stora möjligheter att själva påverka sina val utgående från den allt mer globaliserade marknaden. Den drivande kraften är maximering av de egna fördelarna snarare än miljöhänsyn och social rättvisa, vilka enligt Silvasti borde stå i centrum för de egna valen (Silvasti 2006).

Ett framtida krav tros bli att jordbruket inte kan skötas som en bisyssla, utan att man måste satsa på stora enheter och vara specialiserad på en hög kunskapsnivå för att möta de framtida kraven. Risto Eräsaari talar om betydelsen av livsherravälde och livskontroll och avser därmed den förmåga individen har att ta hand om sin situation och därmed säkerställa balansen och normaliseringen i livet (Eräsaari 2000, 57). Det handlar om en livsstil som valts därför att den är något att vara personligen tillfreds med. Det handlar om självet, utgående från valet av sin egen livsstil som man själv vill utveckla (Beck & Beck-Gernsheim 2006, 42–43). Jordbrukarna vill söka sin egen handlingsautonomi och

sin egen livspolitik (jag använder här begreppen handlingsautonomi och livspolitik i enlighet med Giddens 2002, 252-253). I avsnittet om den tidigare forskningen beskrivs begreppen som ”jordbrukartyp” – eller Frank Vanclays ”farmartyp”, ett uttryck myntat av J.D. van der Ploeg, ger jordbrukarna en bestämd identitet utgående från jordbrukets inriktning och jordbrukarens inställning till sin näring. Diskussionen utgår ifrån att det finns helt olika utgångsläge för den individuella insatsen när det gäller hur man valt sin egen identitet (Vanclay, Howden, Lemerle och Kent 1998).

Vidareutbildning oundviklig för dagens jordbrukare

Utbildning finns beträffande hur man fyller i blanketterna för ansökningar om stöd, men det finns trots det bland de intervjuade jordbrukarna önskemål om grundligare utbildning. En del av dem fungerar som blankettombud och får en grundligare utbildning än andra. Genom de årliga förändringarna uppkommer risken att man felaktigt utgående från tidigare bestämmelser kommer ihåg något som tidigare tillämpats. Delta-gande i utbildning om de gällande bestämmelserna är därför viktig. För många jordbrukare speciellt husdjursägare är det tidsmässigt svårt att kunna delta. Ett annat problem är att de som håller kurserna inte heller känner till de slutliga lösningarna i de fall när EU-kommissionen inte hunnit delge de beslut som fattats, eller när det fordras nya förhandlingar kring fordringarna. Man kan alltid anlita blankettombud för ifyllandet av sina blanketter, eller kontakta rådgivningen, som också kan hjälpa till om det behövs.

En del av kurserna som ordnas är obligatorisk för att ha rätt till stöd till exempel kursen för sprutförare. För specialmiljöstöd ordnas också särskilda kurser för dem som har intresse att anlägga speciella våtmarker eller annat, också de som är ekoodlare måste delta i vissa kurser. Lantbrukssekreterarna har en viktig ställning när det gäller att förmedla och tolka bestämmelserna för jordbrukarna. Den utbildning som ges måste också motsvara det som sedan reglerna förutsätter, så att man inte undervisas om en sak som senare inte håller streck. I det fallet frågar man sig också om det inte är jordbrukarens rätt att få kunskap i tid, en både moralisk och rättslig fråga. Anvisningarna upplevs ändå vara förståeliga, men man måste läsa dem noggrant för att förstå, och vill man inte

läsa själv kan man köpa tjänsten. Ett sätt att lära sig är också genom diskussion med andra jordbrukare, och i sådana fall kan man bena ut bestämmelserna bättre utan tidspress.

Det finns ju skolningstillfällen, men det vill bli mycket på en gång. När man far hem vinglar det i skallen och man minns inte vad som sades i början. Det vill vara mycket att gå igenom. Man kan sedan läsa hemma mera, så nog tycker jag att informationen går fram (Henrik 28 år Österbotten).

Många anser att utbildningen är tillräcklig och att det anordnas tillräckligt med utbildningstillfällen, men är inte alltid säkra på att alla kan ta informationen till sig. Man påpekar att information finns men att det också fordras initiativ av jordbrukarna för att få fram det man vill veta. TE-centralen upplevs också som en viktig instans när det gäller information. Av de intervjuade ansåg en del att informationen inte alltid håller streck, eftersom reglerna kan ändras efter det att man fått utbildning. Kortsiktigheten ser man som ett stort problem. För att inte missa något blir man sedan tvungen att köpa informationen genom blankettombud eller andra som hjälper till med ifyllandet av stödblanketterna, vilket blivit en ny nisch i dagens jordbruk. Internet är också en viktig informationskälla för många.

Stödformerna tenderar att förändras och därmed kraven, och för att hålla sig à jour med fordringarna är kurserna nödvändiga. Andra kurser skulle jordbrukarna gärna vilja ha i likhet med tiden före EU, när lantmannagillen ordnade fältstigar och arrangerade en mängd aktiviteter som upplevdes nyttiga. På en del håll är lantmannagillet fortfarande aktivt, och organiserar kurser och presentationer från olika fabriker. ”Ekonomiska och skattetekniska kurser kunde också ordnas tycker”, Leif 40 år från Åboland. Per 38 år från Österbotten noterar en brist på social rådgivning. En trevlig form av skolning är de båt kryssningar som organiseras kring jordbruksfrågor, de bjuder förutom social samvaro också på ämnesbaserad kunskap i en ovanligare miljö. De äldre jordbrukarna är inte alla övermåttan intresserade att överlag delta i kurser.

Producentorganisationerna och rådgivningsorganisationer har en stor roll när det gäller att förmedla information om vilka möjligheter som finns och vart man skall vända sig. För de unga jordbrukarna står också fadern för en betydande del av kunskaperna och tillfrågas gärna i problemsituationer. Förhållandet till föräldern får en ny betydelse när den

unge är egen företagare med ett helt nytt ansvar. Det känns då tryggt att kunna fråga fadern som har en gedigen erfarenhet. Det symbiotiska förhållande som finns mellan den tidigare och den nya generationen övergår i uppkomsten av en ny identitet i och med att den nya unga jordbrukaren övertar jordbruket och samtidigt också jordbrukaridentiteten och därigenom får en ny egen identitet (Alasuutari 2007, 174–178).

7.5 Intresse för politik

De intervjuade jordbrukarnas inställning till politikerna är varierande, man har en ganska tveksam uppfattning om huruvida de har verklig förståelse för jordbruksfrågorna. Någon jämför politiken på både lokal- och riksplanet. Det är främst kännedom om det praktiska man ifrågasätter. Man godtar att en del politiker har enbart teoretisk kunskap om hur jordbruket fungerar. En del av de unga jordbrukarna har ingen direkt uppfattning om politikerna och är helt enkelt inte särdeles intresserade av politik eller politiker. Man känner själv hur svår situation jordbruket har och accepterar att politikerna inte vet så mycket, men ett problem som en ung jordbrukare tar fram är den information som samhället får om jordbruket och som ligger till grund för beslutsfattandet:

Jag ser en brist i samhället eftersom vi inte får rätta uppgifter om jordbruket, utan den är baserad på statistik, som man får utgående från inkomstbildningen baserat på bokföringsgårdarnas resultat, vilka inte är en representativ grupp för jordbrukare i gemen. Oftast har statistikgårdarna en ganska låg skuldsättningsgrad och kan därför uppvisa en bättre lönsamhet än inkomsten från ett vanligt jordbruk (Per 38 år Österbotten).

Intervjuerna gjordes just före riksdagsvalen 2007, och många ansåg att politikerna just inför valet deklarerar förståelse för jordbruksfrågor. De jordbrukare som hade sin kandidat klar ansåg att den kandidaten förstod sig bra på jordbruksfrågorna. Orsaken var främst att kandidaten genom sitt eget yrke förmodades känna till jordbrukets frågor. Det påpekades också att politikernas kännedom blir sämre eftersom allt fler bor i städer och inte har kontakt med landsbygden eller är beroende av landsbygden eller jordbruket.

Min kandidat förstår det nog eftersom han är både jordbrukare och företagare. Efter mina tolv år i Helsingfors har jag sett mycket, och också på MTT, där jag

hade kontakter då, såg man att många har fallit in i jordbruksområdet, men som sedan inte har anknytning till området och inte över huvudtaget förstår hur verksamheten är upplagd. Jag sällskapade med en flicka som studerade mjölkteknologi och när hon besökte mig gick vi till grannen, som har en mjölkgård och då kom det fram att hon inte sett en levande ko fast hon redan studerat i fem år. Om man i det skede som man går till ladugården skall dra på sig en skyddshalare och mössa på huvudet och täta gummistövlar och gummihandskar, för att inte dra in bakterier till mjölken, så får man fråga sig om en sådan människa skall kunna kallas färdigutbildad efter några år och sedan göra vettiga beslut (Stig 32 år Nyland).

Politikernas förståelse för jordbruksfrågor ser man tveksamt på, och ser dem gärna som stadspolitiker, som inte vet så mycket om hur förhållandena är på landet. Beskattningsfrågan för man gärna fram, och pekar på problematiken med att ärva en gård, liksom också inköpet av jord som blir dyrt därför att köpet inte är avdragsgiltigt i beskattningen. Vad det gäller förståelsen menar de flesta att man inte på riksdagsmannanivå riktigt förstår, men de tror att de politiker som finns på ledande platser har en viss förståelse för jordbruksfrågor. Ett exempel på hur man feltolkat situationen för Mårten 46 år från Nyland fram. ”När vi kom in i EU sade många politiker att det är bra för att jordbrukarna kan planera långsiktigt, för ni vet hur det kommer att vara och hur det är! Det har säkert aldrig ändrat så ofta som nu”.

Uppfattningen om partiernas ståndpunkter i jordbruksfrågor

När det gäller betydelsen av vilket parti som har makten ville inte alla nämna partierna vid namn, men Centerpartiet kom klart fram som ett parti som åtminstone haft stark förankring på landsbygden. Det påpekades i intervjuerna att Centerpartiet var det parti som förde landet in i EU och som förhandlat om jordbruksfrågorna, och man är ganska överens om att, ”en viss mån har det betydelse vilket parti som är vid makten men inte verkar det vara stora skillnader”, säger Allan 33 år Nyland.

En åsikt som kommer fram i intervjuerna är att det i hög grad har att göra med ekonomi hur partierna reagerar på jordbruksfrågorna. Svenska folkpartiet (SFP) upplevs som språkparti och ett parti där många olika åsikter finns under samma tak. Centerpartiets roll känner man till, men också Samlingspartiet får poäng för att det många gånger varit med och försvarat jordbruket. En utbredd åsikt är emellertid att det ju i alla fall är tjänstemännen som bereder besluten. Vänsterpartierna anses av flera

som mindre jordbruksvänliga, men man betonar att själva politiken ofta är ett maktspel mellan vänster- och högerpartier och respektive politiska inriktningar. Trots detta vet man att det ändå i hög grad är EU som beslutar i jordbruksfrågor.

Fast de intervjuade inte har så starka åsikter om enskilda politiker, så har de ändå en känsla av vad partierna står för. Men här påpekar man också problemet att jordbrukarnas antal inte mera är så stort, och att partierna därför inte är så intresserade av jordbrukarnas åsikt. Man ser Centerpartiet som ett traditionellt agrarparti, men samtidigt vill man påpeka att sakfrågorna kan ha mera avgörande betydelse än vilket parti jordbruksministern hör till. Ute i skärgården är man mest rädd för att socialdemokraterna skall få till stånd en fastighetsskatt på jordbruket, som eventuellt skulle betyda beskattning av byggrätterna. Någon ser som ett stort hot för jordbruket Gröna förbundet, som inte anses förstå jordbruket. Men också ute på högerkanten ser man hot. En positivare inställning tycker man sig numera se i det politiska handlandet, positivare än på 1970-talet. Finländskt jordbruk tror man att partierna stöder, trots sina motsättningar.

Jordbruket är en basproduktion där Finland lyckas prestera något utan import utifrån. Det är också en säkerhetspolitisk fråga, det går sedan inte hux flux att bygga upp det om det riktigt körs ned (Mårten 39 år Nyland).

När det handlar om huruvida politikerna förstår jordbrukarnas problem och om betydelsen av vilket parti som är vid makten, är man överlag rätt ointresserad och vet inte riktigt hur mycket man sist och slutligen kan räkna med politikerna i jordbruket. Så här tror Måns 63 år från Åboland:

Jag tror däremot att det finns ett allmänt intresse av att jordbruket finns kvar som en del av den levande landsbygden.

Mot Gröna förbundet är man delvis skeptisk och förstår inte riktigt vad partiet vill med dem som brukar jorden. Mest är man för ett starkt Centerparti i kombination med Samlingspartiet och Svenska folkpartiet. Totalsituationen och förståelsen från politikernas sida upplevs av en del respondenter bättre än tidigare, trots att antalet jordbrukare ständigt minskar. Förståelsen verkar ha förbättrats på politikerhåll, och man har

en känsla av långtgående konsensus när det gäller jordbruksfrågor, en situation som är den bästa på långa tider.

SFP:s roll vet vi ju, den är ett rent språkparti och där finns åsikter som alla olika politiska riktningar under samma tak. Men annars tycker jag att de är kappvändare, Centern har inte varit för duktig på att hålla upp sin roll som agrarparti, Samlingspartiet har nästan varit bäst på att försvara lantbruket många gånger, det kan vara att lantbruket många gånger blivit närmare företag och passar kanske bättre in i Samlingspartiet. Men allmänt vet jag inte, jag upplever mig själv vara på kapitalistsidan och har inte satt mig in i det hur Vänsterförbundet och Socialdemokraterna tänker, det är nog ganska jämnt utbrett hur de har sina idéer, och de är ute för att fiska röster, det har blivit ett maktspel. Det är inte ett parti som bestämmer idag och inte heller en människa, utan det är karskt pengarna som avgör hur det skall göras (Stig 32 år Nyland).

De flesta jordbrukarna i undersökningen, över närmare hälften, tog inte ställning för något speciellt parti. Av de intervjuade hade en tredjedel positiv inställning till partipolitiken och ansåg den nödvändig för näringen. En negativ inställning till politik och partipolitik hade åter nära tjugo procent, som inte ansåg sig ha någon speciell nytta av politik när det gäller näringen. I stort är många av de intervjuade ganska indifferent till politik och speciellt till partipolitik som i sina ställningstaganden anses ha en riskfaktor svår att i förväg planera och förutse.

7.5.1 Rätten till hälsovårdstjänster och andra tjänster

Inställningen till socialpolitiska möjligheter är för många förknippad med om man har husdjur eller inte. De som hade husdjur betonade betydelsen av att få en extra avbyttardag. Problemet med att få någon som övertar arbetet i det fall att man blir sjuk framfördes av de intervjuade, som ansåg att goda grannar och föräldrar viktiga när det gäller ersättare i arbetet. En del säger sig aldrig ha haft ledigt och är inte heller så intresserade av det. Det stora flertalet pekar på behovet av arbetshälsovård och poängter betydelsen av att sådan ordnas och att jordbrukarna också tar del av den. De som har förvärvsarbete utanför gården får genom det dels arbetshälsovård, dels lagstadgade ledigheter som används för att göra jordbruksarbete. Några förslag till nya socialpolitiska lösningar kom de unga jordbrukarna inte fram med. När det gäller skötseln av landskapet, tycker en respondent att det kunde vara något samhället egentligen borde betala för.

Rent socialpolitiskt kan jag inte komma på något för tillfället, det är kanske därför att jag är för ung. Arbetarskyddet är något som är viktigt och en del av arbetet som inte är något problem. När det gäller barndagvård och familjen kan det finnas problemområden, men vi har inte stött på problem. Man talar om landskapsvård, det är ett arbete som vi sköter åt andra och det skulle jag vilja ha betalt för, nu gör jag det för min skull (Per 38 år Österbotten).

Beträffande socialpolitiska möjligheter är de intervjuade tveksamma, och här kommer det fram att man borde satsa ännu mera på olika sorts skyddsutrustning. Avbytarssystemet används av dem som har rätt till det och systemet uppskattas, men man skulle gärna se en utökning från 24 lediga dagar till 25. Svårigheten med att få avbytare med tillräcklig yrkeskunskap, och att få hjälp vid regelrätta sjukdomstillstånd verkar vara något man mycket funderar över. Avsikten med ledighet är ju också att man skall ha ledigt och göra annat under tiden, tycker man, men tillägger kvickt att det ju inte går att resa långt bort ”ifall något händer”. De byråkratiska reglerna för hur och av vem en avbytare anställs förbryllar och förargar, och här skulle man gärna ha enhetliga regler. Ofta är det någon nära släkting som blir tvungen att ställa upp vid sjukdomsfall. Vetskapen om att det är svårt att få hjälp utgör också en stressfaktor.

De som använder sig av avbytare är i regel nöjda med hur avbytarverksamheten är ordnad och ser det största problemet i att få dugliga avbytare. Kraven blir allt hårdare allt eftersom besättningarna blir allt större, och ett stort tekniskt kunnande är en förutsättning för att klara av arbetet. För att få avbytarfrågan ordnad på bästa sätt har man gärna någon familjemedlem som fungerar som avbytare. Då är man säker på att tekniken fungerar och att inte någon sjukdom kommer i djurbesättningen in via avbytare. Risken med de kommunalt anställda avbytarena är en nackdel att de tvingas sköta flera djurstallar samtidigt och då eventuellt kan föra smitta med sig från en besättning till en annan.

Eventuella sjukdomstillstånd hos djuren kan över en natt rubba på hela framtidskonceptet, då vet man också att det inte finns något som är garanterat beständigt. ”Vi har också beredskap att tänka om fast jordbruksproduktionen är vårt intresse. Kunskapsbasen är stor och vi kan ta oss an andra utmaningar också”, yttrar Hans 42 år från Österbotten, när han tänker igenom hur man redan genom sjukdomsfall bland boskapen haft hjärtat i halsgropen och tvingats analysera sin situation. En B-plan kan då göra att det ändå finns en strimma av hopp.

För de jordbrukare som har husdjur är avbytarsystemet av central betydelse, annars känns arbetet ändlöst och fort betungande både fysiskt och psykiskt. I de flesta kommuner finns det ett välfungerande avbytarsystem. Spannmålsodlarna har inte tillgång till denna service utom vid sjukdomsfall. Avbytarsystemet har genomgått en centralisering så att flera kommuner tillsammans ordnar servicen. Det innebär också stressmoment för avbytare, som då måste sköta flera gårdar på samma dag, ibland långt från varandra. Det är inte lätt att få nya avbytare, då kraven hela tiden ökar på både tekniskt kunnande och stresstålighet. Att fungera som avbytare är en utmaning eftersom varje husdjursbesättning har sina egna problem. Ägarna har också sina egenheter som avbytare måste försöka förstå, i annat fall kan motsättningar uppstå.

Sjukdom kan vålla stora problem för de jordbrukargrupper som inte har rätt till avbytare. Sjukdomstillstånd under vårbruket och när det skall skördas är inte lätta att klara av, speciellt för unga jordbrukare med barn. Om man också har annat arbete vid sidan om jordbruket kan svåra situationer uppkomma. Matts 30 år från Åboland, som i likhet med sin sambo har arbete utanför jordbruket, ser på problemet så här:

Är man sjuk är det svårt att få någon. Det är ju enbart goda grannar som gäller. Om barnen är sjuka måste vi turvis vara hemma från jobbet, eftersom vi båda har arbete måste vi ju få hjälp. Frun inflikar att hon inte kan gå ned i arbetstid eftersom maken är jordbrukare. Hon berättar att hon får minimistöd 250 euro och att vårdstödet beror på jordbrukets inkomster och vad man sålt från skogen, kapitalinkomsterna. De äldre generationerna var hemma och skötte barnen då behövdes inte dagvården.

När det gäller socialpolitiska lösningar som man kunde utarbeta för jordbrukarna, framhävs möjligheten till olika former av rehabilitering och tillgång till företagshälsovården. Avbytare vid sjukdomsfall är ett ständigt återkommande problem, som vanligen löses så att man går till sitt arbete fast man är sjuk. Problemet är inte enbart att få en avbytare, utan det ställer också stora krav på vad den personen skall kunna speciellt under sådd- och skördetiderna, då en mängd olika maskiner måste användas, vilka alla fordrar erfarenhet. Säkerhetsriskerna framkommer som något som avsevärt begränsar möjligheterna till utomstående hjälp i situationer som i allmänhet skulle fordra det.

De äldre jordbrukarna som intervjuats har få sjukdomar som man vill berätta om, mest gäller det värk i rygg och axlar och smärtor relaterade

till tidigare olycksfall, någon har också allergi mot damm och pollen. De äldre respondenterna visar också upp tålighet och ödmjukhet, och är inte vana att klaga och söka hjälp:

Inte vet jag egentligen varifrån reumatismen kommit, den har jag sedan 1987. Det har nog varit jobbigt och mest att bita ihop tänderna. Jag har inte sökt om något från någon, det finns väl andra som behöver det mer än jag. Men med åren blir det värre (Per-Ole 65 år Österbotten).

Jordbrukaryrket ses inte enbart som ett yrke utan som en livsstil, utan sitt yrke skulle man få abstinensbesvär. Jordbruket ses utgående från plikten att förvalta den jord man fått och vilket ger tillfredsställelse. Beslutet att bli jordbrukare är ett livsbeslut, som har konsekvenser för den egna identiteten. Det betyder också att man vill lyckas och därigenom öka den personliga tillfredsställelsen. När det t.ex. föds många kalvar eller smågrisar, och om dessa sedan visar sig ha ett högt avelsvärde känner man sig stolt, stolt i sitt yrke. Variationsmöjligheten i arbetet är något man värdesätter, liksom naturnärheten och att få syssla med det man vill. Därför ses också sjukdomstillstånd som något man måste tåla som en del av realiteten, eftersom arbetet trots det dagligen måste skötas. Den ingrodda vanan att sköta djuren är inte något som lättvindigt ges över åt någon utomstående. Att ta till utomstående hjälp är ett intrång i den personliga integriteten, som kommer i fråga endast i nödfall. Speciellt de äldre jordbrukarna har svårt att se sjukdom som någon orsak att kalla på hjälp. Här finns fortfarande tidigare generationer som förebild, tider då det inte fanns en av samhället ordnad avbytarverksamhet att tillgå. Unga husdjursägare har en annan inställning, därför att enheterna oftast är i en annan storleksklass och mera kan förliknas vid företag.

Stress

De jordbrukare som redan under längre tid varit verksamma i näringen upplever i regel mera stress, och många tycker att det är svårt att hinna med. En bidragande orsak är ofta sidoarbeten som man tagit på sig för att förbättra ekonomin. Stressen blir större i och med att omsättningen med nödvändighet växer, djurens antal ökar ofta undan för undan. Dessamma gäller de som har allt mer arrendemarkers att odla. Bundenheten vid den egna arbetsplatsen ökar stressbenägenheten, dels på grund av

behovet att hinna med allt, men också ängslan för eventuella olycksfall eller sjukdomar som skulle kunna begränsa arbetsinsatsen.

Stressen har ökat i takt med att vi har utökat produktionen. Man får mindre tidsmarginaler, fast man rationaliserar och gör det fysiskt enklare, men tidsmässigt får man mindre marginaler (Hans 42 år Österbotten).

Stressen kan bli så intensiv att man är färdig ”att slänga allt och sticka, men biter ändå ihop tänderna”, som Leif 40 år i Åboland uttrycker sig. Känslan av att man inte räcker till överallt blir överskuggande. Ofta är det under skördetopparna som stressen sätter in på allvar, men så fort man har djur blir stressen av ett mera permanent slag. Man påpekar också att stress är farligt, men att jäkt är hälsosamt. Skuldsättningen är också ett stressmoment, och så fort som skuldbördan lättar avtar stressen. Stressen kan ha allvarliga följder, och en del blir sjuka i magåkomor och annat som i värsta fall betyder sjukhusbesök.

Största stressen för tillfället ligger i den här hårt pressade övervakningen och toppstyrningen. Man känner hela tiden att man har någon i ”nacken” på sig. Man får själv göra beslut, men efter att man gjort besluten är det någon som övervakar dem (Oskar 51 år Åboland).

Trots den stora stressbenägenheten har gruppen undersökta få yrkesrelaterade sjukdomar, endast några har berättat om allergier mot hödamm, korndamm och astma som förorsakar andningsproblem. I familjer med allergier är det också förbundet med problem att man ständigt måste byta kläder för att inte barnen skall bli exponerade för damm och lukter från djurstallen. Ryggproblem klagar en jordbrukare över. När det gäller skyddsutrustning i arbetssituation säger Gustav 46 år från Österbotten följande:

Skyddsutrustningen kastade jag för att jag blev så arg på den. Den går inte att använda svetten slår ut och det är inte möjligt att anstränga sig, det är hälften värre med utrustning än utan. Det går bra när jag enbart övervakar djuren, men när jag skall anstränga mig till exempel vid utlastning efter att lasta 50 svin på lastbilen då börjar det slå imma på hjälmens glas och då slänger jag den.

En annan svinfarmare säger åter att han och hans fru inte kan tänka sig att gå till svinhuset utan skyddsutrustning, men det är då frågan om enbart munskydd. Lantbrukets pensionsanstalt, som beviljar skadersätt-

ningar vid olycksfall och liknande, har man inte många åsikter om. En jordbrukare klagat över att han inte fått förståelse för sitt olycksfall, ett fall från ett tak, men eftersom i undersökningsgruppen inte förekom många direkta olycksfall eller sjukdomar fanns det ingen erfarenhet av hur sådana ärenden sköts rent praktiskt.

De unga jordbrukare som har både jordbruksarbete och ett annat arbete att sköta, känner ofta stress genom att jordbruksarbetet skall skötas under kvällar och veckoslut. Flera menar att man mera vill tala om en positiv stress, som kommer av att man har ett mål som man strävar att uppnå. Vädret kan stå för stress om man inte hinner med vad man tänkt och det blir att tillbringa långa tider i torken. En stressfaktor är lönsamheten, som om den inte är tillfredsställande, ger mycket att fundera över.

Om man har stress över något så är det när lönsamheten blir dålig och man borde kunna välja bort vad man inte kan göra eftersom det handlar om begränsade resurser. Jag är nog nöjd över att vi inte har djur och skulle inte vilja binda mig för tillfället (Stig 32 år Nyland).

Fadern är för de unga också en bra extra arbetskraft att ta till om det kör ihop sig med arbetet. Här påpekas också att om man vill engagera sig i arbeten och uppdrag utanför gården kan de fort bli stressfaktorer. Det är därför viktigt att komma ihåg att tiden inte kan omfördelas till allt man önskar sig.

De äldre intervjuade jordbrukarna känner också stress främst under vår och höst och man har väldigt svårt att se sina begränsningar. Det kan gå så illa att man till och med hamnar in på sjukhus, med väldigt hög puls och kraftiga stresssymptom. Endast genom att målmedvetet rita in sin dag och inte ge avkall på sin plan, har man lyckats komma ur den onda cirkeln. De som har djur känner fortare stress när odlingsarbetet ökar på arbetsbördan. Maskinhaverier under skördetiden kan också vara stressutlösande faktorer. Man kan bemästra stressen på olika sätt:

Jag är på det viset att jag inte känner mig stressad och kan koppla av efter jag har ätit. Förr var det mindre stress än nu. Man hann ta en tupplur på dagen, nu är det nog slut med det. Det blir nog 16 timmar om dagen nu då man har djur. Skulle man inte ha djur skulle det inte vara något problem (Olav 59 år Österbotten).

När jordbrukarna samtidigt har många olika funktioner, som både jordbruk och ännu något annat arbete, blir stressen vanlig. Ofta är stres-

sen relaterad till ekonomi, och har för många blivit en stor stressfaktor som det inte är enkelt att hantera.

Företagshälsovårdens betydelse nämner flera av dem som intervjuats, och man anser att ett större antal jordbrukare borde ha tillgång till den. Hans 42 år från Österbotten vet berätta att servicen i hela landet endast anlitas av 30 procent jordbrukare. Han påpekar också att i sådana fall då jordbrukarna varit anslutna till företagshälsovården har detta underlättat behandlingen av det egna ärendet av LPA¹⁰. Gårdsbesöken i samband med företagshälsovården har också till uppgift att lokalisera effekter och situationer som kunde vara skadliga för hälsan, och därtill att i preventivt syfte försöka preventivt lokalisera problemen i syfte att förhindra vidare problem. De som har anställda och för dem som ordnat hälsovård kan ju också själv delta. Mårten 46 år: ”undrar hur man någon gång i tiden lyckats få så många förmåner som andra företagare inte lyckats få eller drömmer om?” Det handlar mycket om att, som Helge 39 år säger, tro ”att det handlar mer om att få bönderna att utnyttja det som redan finns som företagshälsovård”.

7.5.2 Ensamhet

Ensamheten kommer upp som en ny omständighet på landsbygden. Jordbrukarna sitter ensamma i sina traktorer, och det finns få ställen där man kan träffa någon. Här finns önskemål om att ensamhetsproblemet i framtiden kunde lösas på något förnuftigt sätt.

I och med de stora förändringarna som skett på landsbygden och den starka urbaniseringen har man på landsbygden numera allt färre människor att umgås med. Man ser inte många röra sig samtidigt på fälten, och om man träffas beger sig alla vidare utan att ha tid att prata. Det blir allt ensammare att vara jordbrukare, men de unga jordbrukarna har aktiverat sig och börjat ordna resor och träffar för att motverka ensamheten. Producentorganisationerna har ofta stått som arrangörer för olika evenemang och resor. En del har fadern med som ”dräng”, och har på detta sätt mera sällskap. Det stora flertalet intervjuade kände sig ensamma, men man försöker motverka det på olika sätt genom att umgås med både jordbrukare och andra. Ensamheten är ett slumrande problem

¹⁰ LPA – Lantbruksföretagarnas pensionsanstalt

som blir allt mer en realitet, och som också i framtiden kan inverka på möjligheten att få med nya unga jordbrukare.

Man kommer med vemod ihåg när det fanns kor på gården och när många arbeten gjordes turvis tillsammans med grannarna. Ensamheten hör till det moderna samhällets gissel vilket man är väl medveten om. Många arbetsskeden betyder långa dagar i traktorn eller vid någon maskin i total ensamhet, men enligt Emil 46 år från Österbotten finns det, ”ju juppinallen, om man har det långsamt kan man ringa åt någon”. Det finns numera inte ens grannar som går in till varandra, och om någon kommer får man undra vad de har för ärende. I en del kommuner finns det någon servicestation, något ”pappadagis”, som man samlas på för att dryfta händelser och följa med vem som sår när och hur. Ensamheten kommer ofta krypande i och med att arbetsbördan blir allt större och arbetsuppgifterna mera omfattande. Det finns också de som gärna vill vara ensamma och som av naturen är enstöringar, och som snarare blir störda av för mycket liv. Här bjuder jordbruket på utmärkta möjligheter att spendera sin fritid och arbetstid med samma sysslor. För den som brinner för näringen är det inte mera frågan om hur långa arbetsdagar som sätts in, utan mera vad man lyckats få till stånd. En del jordbrukare är så lyckligt lottade, att också frun är involverad i jordbruket, och då behöver man inte känna sig ensam. Det kan också finnas någon av den äldre generationen som är med och därmed lättar på ensamheten. Av stor betydelse är också att kunna ha någon att diskutera med eller att anförtro sig åt. Den sociala kontaktytan borde också innefatta icke-jordbrukare, för att på detta sätt också få höra annat än enbart jordbrukaråsikter. Den som har anställda löper inte heller risken att bli ensam, utan kan då ordna möjligheter att träffas under arbetstiden. I samband med olika kurser och hobbyverksamhet finns det möjligheter att träffa andra. Jordbrukets inriktning dikterar också omständigheterna, men jordbrukarna har nog märkt att tendensen blivit att man gör allting ensam. Man gör allt från arbetes planering till dess utförande ensam, vilket på sikt inte är att föredra.

Strukturumvandlingen har på ett avgörande sätt påverkat andelen jordbrukare som numera finns kvar i byarna, och i framtiden blir antalet ännu mindre. Ifall jordbruket fortfarande bedrivs som en form av familjejordbruk, finns tillgång till arbetskamrater och gemenskap dem emellan. I vissa delar av landet, speciellt på områden med tät semesterbebyggelse, kan en omvänd ensamhetsproblematik upplevas: ”det känns som

en befrielse att få vara ensam i traktorn”, enligt Oskar 51 år från Åboland. Det finns olika möjligheter att motverka ensamheten, till exempel genom att få social kontakt via olika sociala sysselsättningar kring sport, vattengymnastik eller diskussionsgrupper. Ett vanligt sätt att umgås är också olika förtroendeuppdrag som ger välbehövliga avbrott i de ensamma rutinerna och fungerar som ett andningshål. Trots att det finns ett stort behov av omväxling och interaktion med olika grupper i samhället, kan sådana aktiviteter bli en börda och en alltför stor ansträngning, speciellt under vårar och höstar. En stor fördel är ifall också makan arbetar på jordbruket, vilket inte är något givet i dagens samhälle. Gårdar med husdjur har också en annan rytm än de som koncentrerat sig på odling av grödor. Djuren fordrar daglig tillsyn och ger en rutin som repeteras från dag till dag, vilket förhindrar att en alltför stor ensamhetskänsla smyger sig på. Ensamheten är trots allt nytt gissel som avsaknaden av sociala kontaktytor, som i värsta fall kan leda till marginalisering, en känsla av att vara utanför samhället.

Färre människor inom närmiljön utgör också en hälsorisk genom att det kan uppkomma direkt farliga situationer utan att någon hjälp finns. Detsamma kan gälla vid insjuknande, när det blir svårt att få hjälp. Ensamheten påverkar humöret och motivationen. Det sociala umgänget borde också sträcka sig utanför det agrara samhället, för att man också skall höra annat än det som berör den egna näringen. Den moderna bonden har numera i sin traktor eller skördetröska en radiotelefon och kan via den hålla kontakt med andra i området. Maskinaffärerna och lantbruksaffärerna står också för en viktig del av den sociala kontakten, i synnerhet om det finns ett kafferum där det går att träffa andra jordbrukare för meningsutbyte. Resor och mogendans är också viktiga aktiviteter för att man inte skall bli helt utanför samhället, utan träffa andra som kan ge synpunkter på de problem som man annars är ensam om.

Av de intervjuade personerna kände sig en tredjedel ensamma, hälften kände sig inte ensamma och resten kunde inte riktigt säga om man är ensam eller inte. Ju större jordbruksenheterna blir och i takt med att antalet jordbrukare minskar löper allt fler risken att bli isolerade och ensamma. Ett sätt att motverka ensamhet är olika former av samarbete med andra jordbrukare.

Av olika forskningsrapporter gjorda i Finland framgår att hur landsbygdsbefolkningen känner en ökad psykisk belastning. Detta framkom-

mer i den tryckande osäkerhet som upplevs genom den ekonomiska utveckling som dagens jordbruk tydligt återspeglar. Olika undersökningar som gjorts inom denna sektor talar sitt tydliga språk, när det gäller hur osäkerhet och stress blir allt vanligare i takt med de pågående förändringarna inom jordbrukssektorn. De ökade krav som uppkommit i samband med ett ökat miljövänligt tänkande, samt det påtvingade ifyllandet av blanketter upplevs som psykiskt svårt. De nya strategivalen jordbrukarna kontinuerligt måste leva med ökar stress och osäkerhet. Jordbrukarrollens förändring och övergången till alltmer företagsmässiga former, där producentrollen är utsatt för förändring, kan för många bli en ny stressfaktor (Pråhl-Ollila 1995a; 1995b; Silvasti 1996, 1997; Teräväinen, m.fl. 2008; Vesala, H.T. & Vesala K.M. 2008).

Helena Nordström Källström (2008) har i en doktorsavhandling i Sverige om jordbrukarnas sociala villkor tagit fasta på hur viktiga de sociala dimensionerna är för ett hållbart jordbruk. Hon understryker också betydelsen av erkännande på olika sociala nivåer i de samhälleliga sammanhangen. Ensamheten blir en faktor som kan ta ifrån jordbrukarna erkännande som yrkesgrupp både i den privata sfären och på den medborgerliga nivån. Detta menar Källström kan leda till marginalisering och till att man inte känner sig som en del av samhället. Ensamheten är också ett utbrett fenomen hos jordbrukarkåren i hela Sverige och förstärks av känslan att vara utsatt inför myndigheterna. Också i Sverige känner sig jordbrukarna speciellt utsatta när det gäller myndigheternas krav på kontroll (Nordström Källström 2008, 14–145).

Samarbete jordbrukare emellan

I takt med att jordbruken blir större och behovet av specialmaskiner ökar, uppkommer frågan hur det skulle fungera med samarbete i någon form. Den frågan funderar många unga jordbrukare på och ser också möjligheter. Många respondenter idkar redan samarbete kring någon speciell maskin. Man kan också tänka sig att byta arbeten, så att en har var och en annan sår.

Jo det har vi faktiskt, det har vi kring många maskiner. Det upplever jag vara bra och det fungerar också. Vi får mera förfrågningar om samarbete, eftersom maskinerna är dyra i anskaffning. Allt kan ju planeras, i det fall att en har maskinen i dag har den andra den i morgon. Vi tröskar också åt flera, väldigt har vi också i bolag (Henrik 28 år Österbotten).

Maskinsamarbetet är också en fråga om utveckling, eftersom behovet av samarbete ökar i takt med att jordbruket tar en mer multifunktionell riktning blir behovet av specialmaskiner större. Maskinanskaffningen är ekonomiskt betungande för endast några korta arbetspass per år, eller för en binäring som ingen vet hur länge den intresserar. I sådana fall kan samarbete vara lösningen, då både maskiner och kunskap kan delas effektivt. Byggande av stora husdjursstallar betyder samtidigt ett ökat behov av maskiner med stor kapacitet, vilka effektivt kan brukas av flera användare och medför därmed lägre kostnader per användare.

I södra delarna av landet verkar samarbetet inte vara lika självklart, men också här funderar man allt mer i dessa banor och delar gärna kostnaderna för vissa maskiner.

Nej jag har allt själv. Det kommer säkert att bli mer och mer aktuellt, åtminstone vissa redskap som inte alla behöver på samma dag. Jag har en granne som vi beslutat köpa någon maskin tillsammans med (Mats 30 år Åboland).

Jo jag har det på hösidan där, alla dyrare maskinerna äger jag tillsammans med en annan odlare plus en hel del andra bearbetningsmaskiner och sådant, och ena tröskan är i bolag med en granne, vi har drivit det så långt som möjligt. Vi har insett att det är enda vägen att få rim och reson i maskinkostnaderna (Mika 34 år Nyland).

Äldre generationer har det speciellt svårt med samarbete, menar de yngre, och deklarerar att samarbete är värt att tänka på. Men man funderar genast på vilket arbete som kan anses ”finare” ifall man skulle byta arbeten med varandra. Trenden går ändå mot att man också kan tänka sig att engagera entreprenörer för till exempel direktsådd, eftersom de behövliga maskinerna kostar mycket och enkelt kan användas av flera, eller så köper man helt enkelt arbetet. Husdjursgårdarna har ofta samarbete kring svämgödselblandare och spridningsvagnar. I nischer där det används specialmaskiner samarbetar man gärna kring maskinerna. Detta gäller också t.ex. specialsprutor för bekämpning av ogräs och insekter. Utrymme för mera samarbete finns, men det betyder också att man måste kunna samarbeta och därtill kunna lita på att maskinen är i skick när man hämtar den från sin samarbetspartner.

Det är svårt för speciellt den äldre generationen. Men jag är positivt inställd till samarbete med grannen. Just en såmaskin, man borde byta ihop det så att en har var och en sår. Om man riktigt vill utveckla det så att när en har sått så skulle sedan

den andra tröska, så att båda får göra något ”finare”. Det skulle inte vara så bra, om en enbart skulle harva och torka blir det som om hans arbete skulle var av mindre värde (Andreas 26 Åboland).

Samarbete kring maskiner är i hög grad beroende av jordbrukets inriktning. En del maskiner är det lätt att samarbeta kring, speciellt sådana som sällan används, värre är det med specialmaskiner som är i kontinuerligt bruk eller som används intensivt under korta tider.

Vi har en gemensam spruta med grannen. En gammal grävmaskin har vi också ihop. Det borde bli mera i framtiden, men alla vill inte dela maskiner utan vill ha dem samtidigt. Vi har också en vedklyvare med transportör på sex man, den behöver vi inte alla på en gång (Martin 33 år Åboland).

Det som känns besvärligt är om maskinerna inte underhålls av den senaste användaren, så att den som sedan står i tur alltid får underhålla och reparera. Skördetröskan verkar problematisk när det gäller samarbete, främst då alla behöver den under de vackra dagar som ofta inte är så många under skördetiden. Balningsmaskin och slåtterkross däremot är det lättare att dela på. Samarbete kring maskiner och arbetsbyte med andra är inte något nytt fenomen, utan snarare ett arv från det traditionella samhället, där det härskade en ”vi-anda”. En ny problematik är kraven på kunskap, nya maskiner fordrar specialkunskaper som få besitter.

Jag kommer nog ihåg den tiden då man skördade åt många. Det är inte en bra utveckling som vi har nu. Det handlar också om effektivitet, det är också en risk med bolagsmaskiner att kanske något kan bli oskördat. Vi har dålig arrondering så det tar mycket tid. Inte skulle jag ha tid åt någon annan, det finns inte överlopps tid. Man klarar i för sig med större maskiner men många maskinerna är komplicerade. Det kan ta många dagar för en ovan att lära sig köra en maskin. Det kan också hända att man hela tiden måste skola upp nya därför borde man på gården ha en anställd (Lasse 41 år Åboland).

Kostnadstrycket på maskinsidan kan leda till mera samarbete kring vissa maskiner. Trots att man borde kunna samarbeta är detta för många inte det alternativ som lockar mest. Problemet accentueras när driften växer och maskinerna blir så stora, att också traktorn borde bytas för att klara av den nya maskinen. De som är specialiserade använder sina maskiner väldigt intensivt, vilket försvårar samarbete. Avståndet mellan gårdar av samma typ har också en betydande inverkan på samarbetet.

De som har entreprenadarbeten med sina maskiner är inte benägna att äga dem tillsammans med någon annan. Undantag finns i form av maskinringar kring många olika maskiner, samt aktiebolag kring maskiner. Att tillsammans äga maskiner kan också vara av social betydelse vilket blir allt viktigare när jordbrukarnas antal minskar. Det råder en ganska enhällig åsikt om att det i framtiden blir allt nödvändigare att samarbeta kring maskiner på ett eller annat sätt.

Vi har lite samarbete med några maskiner. Det praktiserades för femtio år sedan och slutades också då. Jag tror att det går med vissa maskiner, vi har för korta säsonger för att det skall gå. I alla fall här är mentaliteten så att det skär sig alltid. Om man har skilda maskiner och byter arbete går det. Med våra åkerfigurer så börjar 200 hektar vara gränsen för vad man klarar av ensam. Skall man ha ännu större jordbruk så talar vi om 500 hektar och anställd arbetskraft (Leif 40 år Åboland).

Det är ändå inte alltid så klart att maskinbolag är något som alla är nöjda med. I Österbotten är det vanligt att samarbetet lett till maskinringar som drivs kommersiellt. Maskinringarna är något man vant sig vid och som ständigt utvecklats. Men också kring denna samarbetsform finns andra åsikter.

I skolan skall man lära sig att räkna och räkna ut hur det lönar sig att ha maskiner istället för att man skolas till att man skall ha allt eget på gårdsnivå. Samarbetsnätverket måste bli bredare utan att köpa och sälja jord. Här är det hopplöst för maskinbolaget klår alltid så att alla suckar. Det finns sedan unga jordbrukare som har maskiner och vill köra några timmar till. Men det finns inte sådan struktur där allt är uträknat. Samarbete finns sällan nära. Det borde mera byggas på köp av en service för då har den ett pris och han gör det från början till slut och han bryr sig om sin maskin. Maskiner tillsammans skall då vara så att man har ett bolag tillsammans (Göran 42 år Nyland).

Samarbete i olika former aktualiseras allt oftare. Den strama lönsamheten jordbruken upplever är åter en grund till ökat samarbete. Det undras ofta varför man inte kan samarbeta mera, speciellt i Finland med relativt små jordbruk. Orsakerna är, som respondenterna visar på många, men avsevärd betydelse har också vårt lands nordliga läge. Vårbruken är därigenom kort och intensivt liksom även höstens skördearbete, vilket begränsar samarbete i olika former. Ofta är arronderingen dålig, vilket betyder långa körsträckor som tar mycket tid i anspråk. Den sociala samvaron åter skulle stärkas om mer man hade kontakt med varandra

kring frågor som berör den tekniska sidan av jordbruket. I framtiden blir det troligtvis skäl att ytterligare omvärdera betydelsen av samarbete.

7.6 Att möta globala utmaningar

7.6.1 Världsmarknadspris

Inställningen till världsmarknadspriserna varierar bland de intervjuade, och man har inte direkt någon uppfattning om vad världsmarknadspriset riktigt står för. Man uppfattar det mera som en form av europapris. Det känns också delvis skrämmande att tänka sig en fullständigt öppen marknad. Den övervägande åsikten är att man inte klarar av att producera till ett världsmarknadspris, och man frågar sig hur det uppkommer, eftersom det är en form av överskottspris. Det understryks också att det är frågan om ett konstgjort pris, och att det för jordbrukarna räcker att kontrollera EU-priser. Produktionskostnaderna i Finland är alltför höga och möjliggör produktion till världsmarknadspris, och när man tar bort stöden ser det ännu sämre ut med prisbilden. Trots allt är marknaden av betydelse, oavsett om det är en EU- eller en världsmarknad. Enligt Amartya Sen (2002) är det mycket svårt att inte tänka sig någon form av marknad i världen, om man skall kunna få till stånd någon som helst utveckling. Han pekar ändå på betydelsen av samhällsstöd, offentlig reglering eller statskonst när det gäller att berika – snarare än utarma – människors liv. En marknad oberoende av var den finns ger individen en hög grad av frihet, utan vilken människorna skulle vara ytterst begränsade. Sen visar också på friheten som en möjlighet och en grundval när man bedömer framgång och initiativförmåga. Människors ökade frihet tillför också möjligheten att påverka världen, och det är detta som enligt Sen är centralt för utvecklingsprocessen (Sen 2002, 22–33).

Världsmarknadspriset och vad det står för känner de unga jordbrukarna till, och man vet också att utan EU-stöd skulle det inte vara möjligt att ens komma nära världsmarknadspriset på jordbruksprodukter. Finlands nordliga läge verkar hämmande och påverkan odlingen och möjligheterna att producera till sådana produktpriser som är möjliga på sydligare breddgrader med mer gynnsamma odlingsförhållanden. Jordbruket subventioneras inte enbart i EU utan också i USA och Japan, och enligt Joseph E. Stiglitz förhindrar subventionerna t.ex. de afrikans-

ka jordbrukarna att konkurrera på världsmarknaden (Stiglitz 2007, 89). En produktion som direkt skulle kunna tävla med produktpriserna på världsmarknaden ställer sig svår inte enbart i Finland utan också i EU som helhet. EU har bidragit med olika former av stöd för investeringar inom jordbruket och med det årliga jordbruksstödsystemet, som trots sina krav och långt drivna byråkrati ger en garanterad inkomst från jordbruket.

Frågan om världsmarknaden och priserna på den egna produktionen verkar något förvirrande. Detta eftersom man tycker sig kunna producera till världsmarknadspriser, men är sedan inte säker på vad världsmarknadspriset är. Däremot har man en noggrannare kontroll på de priser som förekommer på EU-marknaden. Priserna på de flesta jordbruksprodukter i Finland har konstant legat under priserna i Tyskland och Danmark. Men att det är omöjligt att producera jordbruksprodukter till konkurrenskraftiga priser utan stöd har jordbrukarna helt klart för sig. Priserna ger mycket att tänka på, och man framhåller det nya problemet med penningstarka personer som kommer in och köper upp stora arealer, mest enbart för att placera pengarna. Högre produktpriser kunde avsevärt höja inkomstnivån, och därmed också inverka främjande på möjligheten att köpa behövlig mark. Stöden är en betydande inkomstpost, såsom Karl-Erik 55 år från Nyland påpekar när det gäller möjligheterna att producera till världsmarknadspriset:

Nej det går nog inte, vi är så beroende av stödet, det kan vara omkring 60 procent av inkomsterna.

I diskussionen kring prisbilden, och huruvida priserna kan konkurrera på världsmarknaden, kommer olika priser in i bilden, som till exempel interventionspriset, d.v.s. priserna på de spannmålsprodukter som finns i interventionslagren. Wilhelm 69 år från Nyland, som länge varit med, förklarar problematiken på följande sätt:

Man måste komma ihåg att EU-priset inte heller är världsmarknadspris. Så länge vi har interventionspris, fast det har varit lågt, så är det högre än världsmarknadspriset. Vi har skydd inom EU, det är en överskottsmarknad, men världsmarknadspriset borde vara ett medeltal av alla priser i världen och inte överskotts försäljning. Men inte skulle vi klara det. Det finns sådana som säger att: "slopa alla gränser", det kan hända att det inte skulle bli sämre, men kanske en enorm variation mellan år och produkter.

Ulrich Beck ser Europeiska unionen som en hybrid bestående av marknad och byråkrati, utan att den besitter någon visionär kraft som kosmopolitisk aktör. Han frågar sig också vad som är det europeiska bidraget till den globala debatten. En debatt som handlar om hur man kan definiera moderniteten utgående från en rättviseaspekt och tilltagande fattigdom i världen som alltmer utgår från en fri marknad och en fri handel (Beck & Grande 2006, 288-289).

Behov av en överlevnadsstrategi

Under ett långt liv som jordbrukare har man många gånger tvingats fundera över sin situation i en föränderlig värld. Frågan är om jordbrukarna antagit någon form av överlevnadsfilosofi, om det finns en reservplan i händelse av kris. Undersökningen visar att jordbrukarna i södra delarna av landet har skogen som en reserv och man har också i skärgården och nära större städer möjlighet att sälja tomtmark. Driften kan omstruktureras och man måste vara flexibel när det gäller valet av produktionsinriktning i fall det inte till exempel går med djur. Redan när man byggt sina produktionsbyggnader har man haft med i beräkning att göra dem tillräckligt höga för att de skulle kunna användas även för andra ändamål.

Det går att gå över till spannmålsproduktion och odla 110 hektar. Byggnaderna går att använda till annat, vi har också en tork som jag byggde år 1999 och som är 450 kubikmeter och en 700 kvadratmeter stor byggnad som kan användas till vad som helst (Oskar 51 år Åboland).

Utgående från dagens dystra bild av jordbruket och hur det skall överleva i sin nuvarande form, tvingar jordbrukarna fundera på olika former av överlevnadsstrategier. De unga jordbrukarna som intervjuats är mycket väl medvetna om sitt läge, och har en genomtänkt överlevnadsfilosofi som man inte alltid har verbaliserat, men som finns i det undermedvetna. Redan den höga skuldbördan tvingar den enskilde att fundera över sin situation också i ett försämrat marknadsläge och med eventuellt försämrade jordbruksstöd som utgångsläge. De resurser som är oanvända har man noga kartlagt och vet att till exempel skogen inte fullt utnyttjats, utan får stå reserverad för ett framtida eventuellt ekonomiskt behov. De som har möjligheter att sälja tomter i skärgården eller i den omedelbara närheten av städer, ser detta som en möjlighet som kan

komma till användning om det kniper. De som har ett arbete vid sidan om jordbruket känner sig relativt säkra genom att man på så sätt inte utökar skuldbördan avsevärt. Man har också i tankarna att öka på arbetet utanför gården om det skulle behövas. En viss försiktighet vid satsningar är också karakteristisk för en överlevnadsfilosofi.

Före investeringarna blev så stora tänkte jag att det kan avklaras med något annat. Men skulderna blir hela tiden större och större. Inte har jag någon egentlig överlevnadsfilosofi, men jag har inte satsat så mycket och är försiktig så det kan klaras av. Därför har jag inga djur, det kan ge större omsättning men mindre handel och större risk (Patrik 31 år Österbotten).

De investeringar man redan gjort i byggnader är svåra, ja rent av omöjliga, att få tillbaka vid en större kris. Därför har man oftast redan vid byggnadsplaceringen funderat över hur byggnaderna kunde användas även till annat än de planerats för till exempel genom att öka takhöjden. Redan i planeringsskedet gäller det att förutse olika situationer. Framst de som har djur löper risken för sjukdomar som eventuellt kan föra med sig obehagliga överraskningar i form av saneringar och liknande. Kunskande som finns kan också effektivt utnyttjas inom något annat produktionsområde, och här ställs innovationsförmågan på prov. Problemet kan vara svårigheten att tänka om och hitta andra närliggande områden.

Målet är att fortsätta lantbruket, om det kommer upp en bra idé eller andra odlingsmöjligheter, eller vad som helst, satsa på det. Sedan satsa både på uthyrning och annat och kanske försätta sig i en situation men enbart arbete, men ändå bygga upp det, så att jordarna hålls välskötta och de skall betala sig själv (Stig 32 år Nyland).

Då har man skogen som en B-plan, men det är svårt att säga vad man skulle göra om det inte skulle gå att odla, men jag skulle väl fortsätta med mitt arbete som förr. Eller tänka på något annat, då måste man vara kreativ. Vi har sedan ännu ett annat företagsben att stå på som C-plan (Bjarne 29 år Nyland).

För de jordbrukare som bor i södra Finland ger närheten till städer flera alternativ än i Österbotten när det gäller olika former av entreprenadarbete, men också arbete inom jordbruksrelaterade organisationer för dem som har utbildning på området.

Frågan om vilken överlevnadsfilosofi man har ger orsak till eftertanke. Den egna situationen avspeglar i hög grad jordbrukets inriktning,

och samtidigt var i driften man möjligen kunde få problem. Automatiskt tänker den som har djur att något kunde hända med djuren, och man lugnar sig samtidigt med att djuren är försäkrade. Arbete utanför gården blir ett alternativ man snabbt kan tänka sig. De som redan tidigare har erfarenheter av branscher som inte lönat sig, vet att det ibland kan vara värt att inte genast reagera. ”Det är lika bra att vänta sig fattig som att arbeta sig fattig”, säger Gustav 46 år från Österbotten. Det känns tryggare om man har flera ben att stöda sig på, ifall något oväntat påverkar den primära inriktningen. Utbildning och eventuellt ett annat yrke utöver jordbruket kan kännas tryggt i en osäker situation. Det finns ofta en stark känsla av att man måste vara beredd att använda en andra chans när den första chansen utnyttjats.

Livssituationen kunde också innebära olyckshändelser som påverkar rörelseförmågan, och då blir livsbesluten av central betydelse. Eventuella nischer inom jordbruket, vilka fungerat som andra stödben, kan i sådana fall öka i betydelse, t.ex. bärödling eller hästuppfödning. En hög skuldsättning kan betyda, att man inte vågar tänka i andra banor än de redan utstakade. Egendom som enkelt kan realiseras är ett viktigt element i överlevnadsfilosofin.

Den maskinpark man har kan också användas för annat, entreprenardarbete och liknande. Jordbruksmarken kan man tänka sig att arrendera ut. Men jordbruket håller man ändå gärna fast vid och vill gärna se fortsatt överlevnad genom att förändra produktionen på något lämpligt sätt.

Att söka sig en extern arbetsplats är inte heller uteslutet för dem som inte är för gamla. En stor skuldbörda och tider med höga räntor har tvingat till funderingar och planer som kunde realiseras i händelse av oöverstigligen svårigheter.

Nog har jag varit hårt pressad hela tiden och hade en klar målsättning att jag kommer att klara mig. Jag har inte haft i tankarna att det inte skulle gå, men skulle det inte ha gått skulle jag ha sökt arbete igen. Jag skulle ha realiserat före någon annan skulle ha gjort det åt mig. Andra alternativ åter skulle ha krävt nya investeringar. När räntorna var som högst kom räkningarna in före inkomsterna, och jag måste ha bankväxlar under sommaren och jag hade en farbror som skrev på. Jag hade en växel som började kosta mig kring 20–25 procent med alla omkostnader och allt, det vara bara att betala. I dag skulle sådant inte mera gå, man skulle inte heller få någon borgen (Måns 63 år Åboland).

Jordbrukets dåliga lönsamhet har tvingat många att redan tidigt använda sig av en andra chans d.v.s. börja med något nytt, och de mest

radikala lösningar har sett dagens ljus. En av de intervjuade jordbrukarna sadlade helt om och jordbruksmarken ombildades delvis till golfbanor, en helt ny lösning, som tillkom genom att sonen var kunnig på området. En annan av de intervjuade började arbeta som underleverantör till en industri genom att köpa in en metallsvav. Detta var möjligt eftersom han hade kunskapen från tidigare som kom väl till pass i en helt ny situation. Uthyrningsstugor har varit ett alternativ att satsa på. Efter EU-inträdet kändes det speciellt osäkert för många jordbrukare och då det fanns möjlighet att odla gäddyngel startade en av de intervjuade något så ovanligt. Man kan också ta bokstavligt på ordet överlevnad genom att rusta sig med till exempel en skorsten i huset och förbereda möjligheter att odla potatis och grönsaker i fall av nationell kris. Anskaffning av generator är också ett sätt försäkra sig om att djurstallarna och växthusanläggningar fungerar också vid större strömavbrott. Här kan man skönja hur de äldre varit med och kommer ihåg hur det var i vårt land efter senaste krig, ett minne som inte förbleknar och som påminner om att vi lever i ett risksamhälle, där det naturliga kan bli onaturligt.

Vad är det då som driver någon att bli jordbrukare och fortsätta som sådan? Möjligheten att filosofera kring det inre jaget visar med klar tydlighet den starka känsla, som trots alla osäkerheter ändå finns som en inbäddad kraft och ger styrka och känsla av sammanhang i tillvaron. Tidigare i avsnittet som redogjorde för den tidigare forskningen menar Tiina Silvasti att det manus man antagit ger känslan av att man behärskar det egna livet och de händelser som påverkar valet av identitet (Silvasti 2001, 288).

Nya riskscenarier utgör eventuella kärnkraftsolyckor i likhet med den i Tjernobyl, vilka enligt Beck (1998) utgör en smygande risk och som kan påverka möjligheterna för hela jordbruket. Det gäller i sådana fall också den egna säkerheten, som blir hotad. En av de intervjuade har funderat att till exempel urinbrunnen kunde tjäna som tillfälligt skydd.

De äldre förutspår att det framtida jordbruket kommer att föras utgående från lönsamheten, och inte så mycket som en livsstil. Man finner denna utveckling tråkig och arbetet ensamt vilket då kunde ge anledning till mera samarbete för att få den behövliga sociala kontakten. Genom storlekstillväxten och teknologiseringen blir det framtida jordbruket också mera sårbart, och utan kunskaper kan ingen mera hoppa in i en modern traktor eller någon annan maskin och klara av att manövrera den.

Under en lång bana som jordbrukare har man säkert ibland reflekterat över de orsaker som varit utslagsgivande för att trots olika slags problem fortsätta att odla eller sköta sina djur. ”Jordbruket är ett sätt att leva – en livsstil som är något förmer än annat”, säger Bertel 55 år från Åboland, som övergivit ett intressant arbete för att bli jordbrukare och bo på landet. ”Naturen – friheten i arbetet – något man känner för”, säger Oskar 51 år från Åboland, som egentligen hade tänkt sig en teknisk bana med valde jordbrukaryrket. ”Man ser hela tiden vad man gör – man får feedback när man ser hur djuren växer och den ena kullen inte är den andra lik - inget år är heller det andra likt inom växtodlingen”, säger Johan 55 år från Österbotten. Här är några exempel på hur man värderar sin situation som självständig jordbrukare. En mycket stark drivfjäder genom åren har för de flesta varit att klara av att få ett resultat man varit tillfreds med, att kunna fortsätta vad någon startat för länge sedan. En annan stark drivfjäder är att se resultatet av det man gjort, hur allt växer och frodas, ett resultat av det arbete man investerat, en synlig ränta på insatt kapital. Man säger gärna att det sitter i generna att arbeta praktiskt med händerna.

Tabell 9: De intervjuade jordbrukarnas inställning till att satsa på andra produktionsinriktningar, landskapsvis i procent (N=46)

	Österbotten	Åboland	Nyland	Totalt
Positiv	33	56	27	39
Negativ	67	31	60	52
Osäker	0	13	13	9
Totalt	100	100	100	100

Tabell 9 demonstrerar de intervjuades inställning till valet av nya inriktningar. Mest intresserade av att nya möjligheter är de som intervjuats i Åboland. De som intervjuades i Nyland var mycket avvaktande och också i Österbotten vill man vänta och se. En påfallande stor del av de intervjuade är negativa till förändringar i detta skede.

Genmanipulerade grödor

De genmanipulerade grödorna. GMO-grödorna¹¹ är en nyhet inom växtodlingen, som alltmer sprider sig i världen. Orsaken är att de förväntas vara sjukdomsresistenta och garantera större skördar än konventionella grödor. GMO-grödorna har den allmänna opinionen mot sig och skall därför inte användas, säger Bertel 55 år från Åboland. Fördelarna känner man till men tar inte stark ställning vare sig för eller emot, en viss försiktighet känns riktig. GMO-grödor kunde eventuellt skapa nya former av beroende genom att det är samma firma som tillverkar både GMO-grödorna och växtskyddsmedlet. GMO-grödor kan ge upphov till en helt ny situation för jordbrukarna.

GMO-grödorna är jag kritisk mot. Man skall inte vara den som först tar dem och blir föregångare. Man kan bespruta dem med glyfosfat, men så länge konsumenterna är kritisk mot dem skall man inte vara den som kör ut dem på marknaden. Det är ganska kusligt när Monsanto (bolag) gick ut med att man inte skulle kunna använda eget utsäde, utan måste köpa det varje gång, då blir det business med dem, men vad gör man i en krissituation när man inte kan få utsäde och när det man har sedan inte gror. Då är man i händerna på det stora kapitalet och inte vet någon hur det hoppar över i naturen (Wilhelm 69 år Nyland).

Ett manipulerande av naturen en osäkerhet som känns främmande och samtidigt skrämmande. Jürgen Habermas (2003) för i boken *Den mänskliga naturens framtid* en diskussion kring genmanipuleringen hos människor, och fäster uppmärksamheten vid varseblivningen och moderniseringsprocessen, där man gör ett moraliserande försök att anpassa biotekniska framsteg till livsvärlden. Han ser också hur livsvärlden är gränsöverskridande genom sin kommunikativa struktur och ser de uppnådda biotekniska framstegen i ett annat ljus. Habermas ser också hur den reflexiva moderniteten har en uppfattning om sina gränser (Habermas 1979, 2003, 37). Samma resonemang kan också föras kring genmanipulation på odlingsväxter som man inte ännu helt känner, där mycket är höljt i dunkel på både gott och ont. Den pågående diskussionen kring GMO-grödor har inte lyckats förmedla information i tillräcklig grad kring problematiken, och av vad som egentligen avses och vad det kan betyda i framtiden. Enligt Världshandelsorganisationen WTO är det

¹¹ Genetiskt modifierade organismer (Genetically Modified Organisms)

omöjligt att förbjuda tillträde till marknaden för genmodifierade livsmedel, eftersom livsmedel endast kan utestängs på vetenskapliga grunder. Vetenskapen åter ser inte någon betydande risk med GMO-livsmedel. Detta betyder att vägen är öppen för GMO-produkter trots att man i Europa inte vill ha dem. För att skydda sig vill man i Europa att de märks, men detta går inte USA med på, eftersom en innehållsdeklaration enligt dem är ett handelshinder (Stiglitz 2007, 124).

Diskussionen om GMO-grödor tas emot på olika sätt, och en del ser dem som något som kommer antingen man vill eller inte. Andra åter ser enbart problem med dem. I det stora hela verkar de intervjuade inte vara särdeles väl insatta i GMO-problematiken, dels intresserar den inte tillräckligt för att man skall sätta sig in i problematiken, dels känns den för många som avlägsen och överklig.

Jag är helt mot GMO-grödor, man vet inte ännu vart det för i slutändan. Nog finns det en del möjligheter men man måste nog spara det en tid ännu, jag tror inte att konsumenterna är intresserade. Det finns full kontroll på importvarorna, det tror man, men det kommer nog in en del i alla fall (Per-Erik 46 år Österbotten).

GMO-grödor det har jag ingenting emot. Men tiden är inte mogen ännu för det. Kanske efter att det utvecklas åt rätt håll. Jag är ingen motståndare, det finns många som är motståndare av princip. Jag besökte en stor farm i USA och fick höra intressanta kommentarer om GMO-grödor. Det kan ta en generation eller två före de kommer (Erik 38 år Åboland).

GMO-grödor det handlar om kunskap man får inte skrämmas för okunskapen (Lasse 41 år).

Vi är emot GMO-grödor, jag tycker det är fel att gå in och styra växterna (Torsten 37 år Österbotten).

Respondenterna är skeptiska eftersom man inte riktigt vet vad problematiken slutligen innebär. Trots det finns det ett ekonomiskt intresse som också går ut på att man vill vara i första ledet och vinna fördelar om det skulle visa sig bra. En aspekt är också att andra delar av Europa med högre medeltemperaturer kan dra större nytta av genmanipuleringen. Lönsamheten är trots allt ett argument som återkommer, och man ser med oro på den ökade gödslingen som ändå resulterar i relativt små spannmålsskördar. Information om GMO-grödor efterlyses för att man bättre skall kunna sätta sig in i vad de verkligen kunde betyda för odlingen som man är rädd att enbart industrin kommer att tjäna på.

Frågan om GMO-grödor både intresserar och förskräcker. Okunskapen är också ganska utbredd, och man vet egentligen inte vad som avses med GMO-grödor. De intervjuade har i alla fall en viss nyfikenhet på vad sådana grödor eventuellt kunde stå för, men för det mesta vill man vänta och se vad utvecklingen för med sig. En del jordbrukare har den bestämda åsikten att man skall hålla markerna rena från GMO-grödor, främst därför att man inte vet tillräckligt och ser en risk för uppblandning med de naturliga växterna. Men det finns också försiktigt positiva attityder till GMO:

GMO-grödorna är jag inte insatt i, det beror väl på i vilket syfte man håller på med det? Det kan väl användas fel, men om man förbjuder dem så nog används de ändå och då är det bättre att kontrollera dem (Kjell 23 år Nyland).

GMO-grödorna skall vi försöka undvika i Finland genom att de inte passar i vår image. Men å andra sidan har jag lekt med tanken att i betodlingen skulle man minska på kostnaderna radikalt om man skulle ha glyfosfatresistenta sockerbeter. Ogräsbekämpningen är det dyraste inom odlingen. Men man vet inte om effekterna för en lång tid framåt (Allan 33 år Nyland).

Risktänkandet överväger i detta nu, GMO är något okänt som är svårt att nyansera – en smygande risk skulle Beck (1998) kalla det – något som vi måste räkna med i risksamhället.

GMO diskussionen har som mål att öka marknadsföringen av glyfosfatresistent utsäde. Utvecklingen leds av firman Monsanto (www.Monsanto) som en längre tid, redan i 30 år, producerat glyfosfat. Man strävar efter en ökad användning och marknadsföring av glyfosfatresistenta produkter och därmed binda ett ökat antal producenter till det kemiska bekämpningsprogram som firman utvecklat i kombination med sin utsädesproduktion. Målet är därmed att avsevärt öka hektarskördarna av olika jordbruksprodukter. Det är ett led i den globala handeln, och som nobelpristagaren Joseph E. Stiglitz uttrycker det: ”globalisering handlar om mycket: internationellt flöde av idéer och kunskap, kulturspridning, globalt civilsamhälle och världsomspännande miljörelse” (Stiglitz 2007, 19-24). Men trots sin liberala syn på globaliseringen påpekar Stiglitz också:

Om globaliseringen utnyttjas för att främja den amerikanska modellen för marknadsekonomi är det många på andra håll som inte är lika säkra på att de vill ha den (Stiglitz 2007, 19-24).

Jordbrukets nya metoder och driftsinriktningar

Nya driftsinriktningar har med jämna mellanrum uppkommit, främst i takt med att olika specialgrödor funnit en ökad marknad. Det handlar om djur eller växter av olika slag. Vanligen är de traditionella grödor och husdjur som man känner till de tryggaste alternativen. Efter EU-inträdet har jordbrukarna kunnat få investeringsbidrag för nya satsningar, vilket gjort att intresset vaknat för att utvidga den verksamhet man bedriver eller hitta nya nischer. Investeringsbidragen och de möjligheter till utveckling av olika inriktningar som de ger ser man som något positivt, men man önskar sig det oaktat någon form av långsiktspianering.

Alternativen när det gäller nya odlingsväxter som erbjuds blir ibland endast av tillfällig karaktär, eftersom lönsamheten inte är vad man tänkt sig när den värderas i förhållande till sådana grödor som man tidigare odlat och väl känner till. Nya nischer fordrar också en annan maskinpark som man inte har erfarenhet av, vilket också kan leda till nya problem.

Jag hade lin några år men det var inte bra ekonomiskt, och det har varit svårt att få betalt för varan. Lönsamheten är dålig, och det skulle ha varit lika bra att ha korn. Mesta kostnaderna gick till ryckandet, vändandet och balandet av linet. Det blev också problem med kvickrotten (Ingmar 32 år Österbotten).

Trädestvånget medförde att det fanns marker som eventuellt kunde användas för odling av till exempel energiväxter, och en del av jordbrukarna skulle gärna se trädorna användas i sådant syfte. Energifrågorna intresserar också genom möjligheterna att använda andra uppvärmningsalternativ för de byggnader man använder. De förslag som nämns av de intervjuade är alternativa bränslen och användning av träpellets vid uppvärmningen.

Användningen av energi på gårdsnivå hör till de framtida strategier som har stor potential. Energikällor kunde utgöras av både halm och gödsel. De rådande miljökraven medför problem med gödselspridningen, gödseln omvandlas till råvara för metangasproduktion istället för att irritera med sin lukt när den sprids på åkrarna. Växtavfall av olika slag kan med fördel användas i gasproduktionen. Alternativen blir allt mer aktuella i takt med att oljepriserna ökar. Energiväxter intresserar, men man är relativt försiktig och vill se i vilken riktning utvecklingen går innan man beslutar sig. Trots intresset för energiproduktion och en högre

grad av utnyttjande av befintliga energikällor, tvekar många att börja odla energigrödor framför spannmål för de egna djuren. ”Livsmedlen måste konkurrera om åkern med någonting annat för att få ekonomi i det”, säger Mårten 46 år från Nyland.

Energigrödorna har aktualiserats på senare tider och många jordbrukare har funderat på vilka möjligheter som här öppnats. Men också här har man sina betänkligheter när det blir tal om ekonomin. Om satsningen inte kan försvaras med ekonomisk tillväxt och lönsamhet finner man den ifrågasatt.

Energigrödorna är ett brett koncept, från rörfen får man 100-150 euro högst 200 euro per hektar försäljningsintäkter och sedan 600 euro stöd och här slutar mitt intresse, eftersom intresset upprätthålls via stöd (Allan 33 år Nyland).

Inte tror jag på energigrödor för de har för djupt rotsystem så att täckdikena blir förstörda. I stället borde man satsa på att använda spannmål som energi än att odla speciella energigrödor (Paul 29 år Åboland).

Energidiskussionen och -problematiken har inom jordbruket rört sig på flera plan. Man har också diskuterat möjligheterna att utnyttja odlingsväxter som rybs och den olja som kan utvinnas ur fröna. Andra oljeväxter är också aktuella som energialternativ och odlas i mindre utsträckning, till exempel oljedådra (camelina). Oljeväxterna och den olja som kan utvinnas ur fröna och användas i maskiner, har varit aktuella både i Österbotten och i de södra delarna av landet. Men denna nisch har sina inbyggda problem, eftersom marknadskrafterna råder i detta fall.

Oljeväxter har vi haft förr för biodiesel och pressat oljeväxter. Det är bra om rybsoljan fungerar i dieselmotorer, men det handlar om prisläget. Mineraloljan är för billig och oljeväxterna är för värdefulla för världsmarknaden för att det skall ge den ekonomi som det borde för tillfället. Investeringarna är gjorda och vi gör så mycket biodiesel som det går i de gamla traktorerna, men som det är nu kommer vi inte att göra större mängder (Mika 34 år Nyland).

De unga jordbrukarna som intervjuades funderar mycket på vilken ny inriktning inom jordbruket man skulle kunna börja på med. Här var det för de flesta främst att hitta på något i linje med vad man förut gjort. En betydande faktor var vad som överhuvudtaget var möjligt på det egna jordbruket. Specialprodukter som tidiga morötter, bärodling och solrosodling är några av de produkter som man tänkt sig. Bärodlingen

är aktuell främst i närheten av städer, och då för självplockning, men man har tyckt sig märka en viss bekvämlighet hos kunderna, som inte så enbart vill plocka bär utan som ser utflykten till bärlandet som en form av upplevelse för hela familjen. Detta gäller också till exempel när man satsar på verksamhet som innefattar hästar, något som blir allt vanligare på landsbygden. Andra djur, så som olika former av biffdjurshållning, finns också som ett alternativ, men investeringarna och bundenheten förskräcker de flesta unga jordbrukare.

I skärgården har turismen blivit allt vanligare och byggande av semesterstugor och utökande av existerande turistverksamhet är ett alternativ. Jakten tillkommer också som ett alternativ för större gårdar, eller för dem som bor på en holme. I städerna finns ett stort antal jägare som saknar egna jaktmarker, moderniseringen och individualiseringen har också gett en ny dimension åt jakten, som jägare gärna köper. Köp av jakt tilltalar många eftersom den medför en rimlig säkerhet om byte, vilket helt rymmer med attityden hos den moderna människan, som vill ha egen kontroll över vad hon gör.

Synpunkterna på meningsfulla strategier inriktar sig på att det man gör och investerar skall löna sig, och att det skall kunna betala sig inom rimlig tidsram. Den egna planeringen borde vara mycket långsiktig, liksom också stödpolitiken när det rör sig om investeringar. Framtidsplaneringen spelar en stor roll för den individuella jordbrukaren och finns hela tiden med i tankarna.

De intervjuade jordbrukarna har oberoende av ålder insett att för att fortsätta med ett effektivt jordbruk måste odlingsarealen förstöras. De som inte är lika intresserade av att öka arealen har oftast sidoinkomster från något annat arbete. Speciellt i Åboland är denna trend framträdande hos de yngre jordbrukarna. EU upplevs ge många nya möjligheter, delvis genom möjligheterna att bygga större enheter och för detta erhålla bidrag. En annan orsak är stordriftens fördelar och de borttagna begränsningarna. Trots en klar optimism när det gäller det nya EU-medlemskapet är många jordbrukare försiktiga att börja med något helt nytt. Här återspeglas den inbyggda försiktighet som sedan generationer varit ledstjärna inom det traditionella jordbruket, där nyheter varit något man skall pröva innan man tar dem till sig. Den höga procentuella andelen av dem som har en överlevnadsstrategi visar tydligt hur försiktig jordbrukarkåren är i tider av stora förändringar. Överlevnadsstrategier är inte

alltid något som direkt har samband med jordbruket, utan det kan också gälla till exempel försäljning av tomter i skärgården eller nära större centra. Det kan också vara frågan om någon form av företagsamhet i de tidigare husdjursutrymmena eller en satsning på skogsbruket (se tabell 10).

Tabell 10: De intervjuade jordbrukarnas attityder till olika framtida strategier, procent (N=46)

	Positiv	Negativ	Osäker	Tills.
Förstoring av arealen	65	28	7	100
Nya inriktningar	37	56	7	100
Nya möjligheter genom EU	76	15	9	100
Överlevnadsstrategier	87	9	4	100

När de olika regionerna ställs mot varandra ser åbolänningarna mest positivt på möjligheten till förändring, medan i Nyland är man mer försiktig. De intervjuade i Österbotten visar en förvånansvärt stor andel jordbrukare som ställer sig negativt till nya investeringar. De stora satsningarna förskräcker här, eftersom jordbruksarealerna i regel är små och stora satsningar innebär en kraftig ökning av skulderna. Den ovissa framtiden och kortsiktig jordbrukspolitik är också faktorer som påverkar investeringslusten vilket framkommer av tabell 11.

Tabell 11: De intervjuade jordbrukarnas planer beträffande framtida investeringar, regionvis i procent (N=46)

	Österbotten	Åboland	Nyland	Totalt
Positiv	33	56	27	39
Negativ	67	31	60	53
Osäker	0	13	13	8
Totalt	100	100	100	100

Tveksamheten när det gäller satsningen på nya inriktningar inom jordbruket kan också tolkas så, att familjejordbruket fortfarande känns rätt för en del jordbrukare. Jan Douwe van der Ploeg (2008) understryker betydelsen av att fortsätta med jordbruket utgående från vad han kallar ”peasant mode of farming”, inriktat på maximering av produktens

värde. En form av jordbruk är inriktat på att i en allt högre grad utforma produktionen med målet att addera sådana produktvärden som köparen är beredd att betala för. Den inställning till framtida strategier som återspeglas i de svar respondenterna i undersökningen gett, visar tydligt på de fenomen som enligt Jan Douwe van der Ploeg och Frank Vanclay skapar de olika typerna av jordbrukare, eller som de kallar ”farming styles¹²”.

Ett centralt mål för de intervjuade är att upprätthålla sin livsstil och att livnära sig själv, samt att klara av att bibehålla de arbetsplatser som skapats. Man strävar efter någon form av jämvikt mellan insatsen och vad man sedan får ut av den. Georg Simmel (1968, 375–376) pekar också på hur individen kontinuerligt strävar mot möjligheten att uppnå sin egen jämvikt i en labil omgivning både inom den egna livsprocessen och i relation till samhället, Simmel skiljer här mellan insatser som grupp och respektive individnivå. Lösningarna beträffande vilka alternativ man eventuellt kunde satsa på, har utilitaristiska drag som är relaterade till hur individen deltar i processen börjande med hur positivt man förhåller sig till förändringar som också till sin natur kan vara sociala d.v.s. insatser som grupp och insatser som individ (se Parsons 2000 [1964]).

Jordbrukarna har i regel varit kända för att kunna klara av sina egna angelägenheter, vilket Thomas Hobbes konstaterade redan på 1600-talet (Hobbes [1652/1668] 2004, 92). Behovet av en överlevnadsfilosofi är starkt relaterat till den otrygghet och ovisshet som ger näring åt tvivel och farhågor inför framtiden. Samhällets föränderlighet och avsaknaden av kontroll över de funktioner som härskar, inte enbart i vår närhet utan också på det globala planet, ger näring åt rädslan för riskerna (Bauman 2007, 147; Stiglitz 2007, 26; Beck & Grande 2006).

Jordbrukarsamhället får i den framtida utvecklingen en annan karaktär, där den individuella personifieringen gör att samhället inriktat på den personliga ekonomin inte för att kunna kvittera prestation mot prestation. I ett sådant samhälle befinner sig människorna inne i men samtidigt utanför. Men enligt Simmel är detta grunden till ett av de viktigaste sociala fenomenen. Han menar att relationen blir som mellan två parter där relationen kan vara både öppen och latent. Individen kan med andra ord inte vara involverad i ett förhållande till samhället, utan att samtidigt ha ett motsatt förhållande till det (Simmel 1981, [1924] 76–77).

¹² farming styles betyder (enligt min egen tolkning) jordbrukartyper

Resursernas mobilitet växer genom att marknaden ökar och pengarna samtidigt styr inriktningen på marknadsprodukterna. Marknadssystemen förser samhället med operativa system, som också inkluderar staten och dess mångfald av användbara resurser (Parsons [1964] 2000, 93–94). Trots detta måste individen välja sin egen väg och sina egna strategier, och därmed säkra framtiden och kunna möta nya utmaningar. Framtida risken för extrema förhållanden kan man inte utesluta. De val som individen måste besluta sig för innebär, enligt J.P. Roos, att den ”andra chansen” innehåller både livskontroll och risk (Roos 1998). Många gånger är arbetsinsatsen skönjbar först för nästa generation, speciellt inom skogsbruket, men trots detta njuter varje generation av sin egen prestation och sitt livsverk något som handlar om individuell identitet – en reflexiv självidentitet (Jenkins 2006, 15–26; Giddens 2002).

7.6.2 Internationella strategier

Verkligheten för dagens jordbrukare är beroendet av den globala marknaden och den internationella utvecklingen. I undersökningens frågeställning ingår frågan om de framtida vägvalen och strategierna. För att bättre belysa vilka globala trender som är aktuella, refererar jag till intervjuer med betydelsefulla internationella experterna och jordbrukare.

Nya komplement till jordbruket

Dieter Schramm (6.5.2006), som är president för den globala organisationen CIC¹³, ser hur det tyska jordbruket kämpar med en överproduktion, som när EU ytterligare utvidgar kommer att leda till att en del landområden måste tas ur produktion. Uppkomsten av områden som inte odlas leder fort till en konflikt med samhället, därför att det knappast kan vara någons intention att betala för ett arbete som inte utförs. Därför ser Schramm som jägare nya möjligheter att genom effektiv vård av trädorna skapa förutsättningar för både flora och fauna, och speciellt för viltet. Han ser jakten och viltvården som ett viktigt komplement för jordbruket på landsbygden i Europa. Vissa områden i Europa blir möjligen i framtiden mera aktuella för landskapsvård än för direkt jord-

¹³ International Council for game and wildlife conservation (www.wildlife.org)

bruksproduktion, åtminstone för någon tid. Schramm menar att EU:s medlemsländer i ett europeiskt framtidsperspektiv inte måste räkna med att varje kvadratcentimeter skall odlas. Frihandel är ett problem, främst genom att importprodukterna är billigare än de lokalt odlade produkterna. Framtiden för med sig allt mer industrialiserade jordbruk som fungerar enligt normala marknadsprinciper, det vill säga tillgång och efterfrågan. Framtiden kommer att bli allt mer beroende av habitatvänliga¹⁴ åtgärder, ett sätt för jordbrukarna att via viltvård och jakt klara av en annars synnerligen ansträngd ekonomi. Schramm är övertygad om att jordbrukarna allt mer måste kompenseras för de åtgärder de utför för miljön och skapandet av hållbara system i naturen.

Dr. Richard Lammel (2.5.2007), direktör för det federala jord- och skogsbruksministeriet i Tyskland, anser att det kommer att bli en intressant tävlan mellan energiväxter och livsmedelsväxter när priserna går upp. Detta kommer att resultera i en situation där subsidierna försvinner. Marknaden klarar då av att göra produkterna självbärande ekonomiskt. Samtidigt förändras strukturen på ett avgörande sätt mot allt större farmenheter. De små jordbruken blir till en allt större del deltidsjordbruk. Det ger två typer av jordbruk: de stora med god ekonomi, och de små som inte mera är beroende av jordbruksinkomsten utan av tilläggsinkomster från annat håll. Lammel ser landsbygdens framtid i en ökad turism, också jakten har enligt honom betydelse för landsbygden.

Framtidens krav på det globala jordbruket

I många av Europas länder är arealerna på jordbruksenheterna mycket små, som till exempel i Ungern, Polen och Österrike. Detta gäller speciellt i Ungern där privatiseringen skedde 1995, vilket enligt professor Sándor Faradó (5.5.2006) ledde till att enheterna blev mindre än en hektar. Här är problemen av flera slag, dels borde jordbruken bli större, dels borde man lära sig hur det nya EU-dikterade systemet fungerar och hur ekonomin skall utvecklas. I Ungern står enligt Faradó jordbruksarealen för ca 70 procent av totalarealen. Jordbruken var länge i kollektiv form, vilket ändrades först 1995 då en privatisering skedde. Numera arbetar endast 3–5 procent inom jordbruket, i motsats till 15–20 procent för

¹⁴ Med habitatvänliga åtgärder avses utvecklande av miljön för plantor och djur

tjugo år sedan. Kraven ökar på formande av större enheter på 50–200 hektar. EU har fört med sig helt nya system vilka långsamt utvecklats. I Ungern har man satsat stort på miljön via olika utvecklingsprogram för sammanlagt en miljon hektar. Enligt Faradó är detta välkommet för miljön, människornas hälsa, viltet och framför allt för jordägarna. Genom programmen finansieras naturvärdena både från staten och EU. Trots detta måste man räkna med marginalisering av speciellt befolkningen i den östra delen av landet. För Ungern är globaliseringen ett problem speciellt genom det billiga importköttet och andra importprodukter, men trots detta ser man en framtid för jordbruket. Jakten är också något som landet satsat stort på, och som EU-anslutningen tillför ytterligare möjligheter.

Bergslandskapet i Österrike med sina små enheter för specialproduktion får allt större problem. Godsägare Rudolf Colloredo-Mannsfeld (5.5.2006) tror att man måste komma ifrån subsidierna redan 2013 och att priserna måste diktera hur jordbrukets framtid kommer att se ut. Colloredo-Mannsfeld är själv stor ekoodlare i Österrike, och också rosodlare i Kenya, Afrika. I Österrike tror han att det ohjälpligen finns en glidning mot allt större enheter. En fara finns också i jordbrukets användande av genmodifierade grödor, ett rent skräckscenario för en ekologisk jordbrukare. En framtida utmaning finns i energigrödorna också i Österrike. Här blir det en kamp mellan konventionella grödor och energigrödor. År 2013 är ett viktigt år, då subsidierna kan förändras med negativa följder för små jordbrukare, vilka lätt hotas av marginalisering och exklusion. Den globala marknaden upplevs hota speciellt sockerbetsodlarna genom billigt socker från bland annat Brasilien. Vad det gäller den afrikanska rosproduktion som Colloredo-Mannsfeld är involverad i, påpekar han att Kenya är ledande i världen beträffande produktion av rosor. Orsaken är förutom gynnsamt klimat den billiga arbetskraften. Den största utmaningen är här kemikalierna, något man på allvar måste minska på. Det afrikanska jordbruket präglas av gamla traditioner, speciellt masaierna (lokal befolkning) ser boskapsmängden mera som en förmögens- och maktfaktor, snarare än en källa till konsumtion. Jordbruket en näring världen är beroende av och i Afrika och i Österrike.

We have to have agriculture and I think as we see today what energy means to all of us we have seen in the last month. We are all depending on others to sell oil to us and so forth. We certainly cannot get into the same position in agriculture; every

country is going to have a certain reserve on their own to be able to feed a certain amount of people dependent on the other man (Colloredo-Mannsfeld 2006).

Dr. Bernd Braun (6.5.2006) arrenderar med sin bror 11 000 hektar, av ett tidigare statligt gods i Ungern. Han menar att det behövs 1000–1500 hektar för att jordbruket överhuvudtaget skall löna sig med modern teknik. Hans intensiva jordbruk kan också visa upp stora skördar: majs 8000 kilo per hektar, raps 4000 kilo per hektar och vete 7000 kilo per hektar. På ängsmarken betar 900 dikor, en korsning mellan Aberdeen Angus och Charolais. På vintern hålls djuren i inhägnader och utfodras med kraftfoder, och säljs när de uppnått en köttvikt om 180–190 kg. Arbetskraften har minskat från ca 800, när godset var statligt, till 120, varav 40 har hand om säkerheten. Allt måste bevakas, annars stjäls produkterna i stor skala. När det gäller Österrike menar Braun att man måste räkna med import av livsmedel och att jordbruket måste bli större. Intresset för jordbruk är väsentligt större i Ungern än i Österrike. I Ungern är det många ungdomar som studerar agrara ämnen. I Österrike däremot ser ungdomarna ingen framtid inom jordbruket, inte enbart på ekonomiska grunder utan också därför att det är svårt att finna en partner som också kan tänka sig jobba med jordbruk. Men trots detta tror Braun också i framtiden på jordbruket som landskapsvårdande institution med stöd av samhället.

Landwirtschaft wird es immer geben, auch Kleinbauern wird es immer geben und sie werden die Aufgabe der Naturpflege übernehmen, besonders mit dem Gedanken an die steilen Bergwiesen, die mit der Hand gemäht werden müssen um das jetzige Landschaftsbild zu erhalten. Diese Bauern müssen allerdings in Zukunft wesentlich mehr gefördert werden (Braun 2006).

Godsägare Lothar von Maltzahn (4.5.2006) äger jord både i Tyskland och i Uruguay i Sydamerika, och ser därför på jordbruket från ett globalt perspektiv. De subsidier som betalas i Europa gör livet svårt för jordbrukare och boskapsägare i Sydamerika. I Tyskland, i forna DDR¹⁵, odlar han 300 hektar och använder entreprenörer för samtliga skeden i processen. Detta gör att jordbruket går med liten vinst, men i det fall att han själv skulle vara tvungen att köpa samtliga maskiner skulle det inte

¹⁵ Deutsche Demokratische Republik (forna Östtyskland)

finnas någon lönsamhet i driften. Jordbruk i Europa utan subsidier är svårt. Det är inte heller enkelt att få ungdomar att binda sig på det sätt som jordbruket fordrar och med de små möjligheterna att förtjäna, speciellt i jämförelse med andra i samma ålder. I Sydamerika är situationen en annan, i Uruguay finns det goda möjligheter, men också där måste jordbruken vara stora och specialiserade för att klara ekonomin. Men jordbruket är något som måste finnas enligt von Maltzahn.

We have to be fed so there will be agriculture the question is who is going to produce and how are we going to produce. The transportation today is no problem; bringing a 300 thousand ton ship from Buenos Aires (Argentina) to Hamburg is not a problem it doesn't cost very much (von Maltzhan 2006).

Det nationella jordbruket som en global livsmedelsproducent

Professor Marc Petroff (5.5.2006) är biolog i Brasilien och ser hur 40 procent av den odlade jorden övergår till att bli öken. På grund av odlande av monokulturer, vilket hotar jorden genom tilltagande erosion. Det finns därför stora projekt för att få jorden odlingsbar igen. Jordbruken i landet är helt olika beroende på var jordbruket är beläget. Ett stort problem är vattentillgången och tillvaratagandet av regnvatten. För att landet också i framtiden skall ha ett jordbruk måste krafter sättas på ett hållbart utnyttjande av resurserna. Petroff är engagerad i projekt med målsättning att undersöka hur genmodifierade grödor inverkar på djur och fågellivet i dessa grödor, men han vill inte berätta vad man eventuellt kommit till.

Wouter van Hoven (3.5.2006) arbetar som professor vid University of Pretoria och är en världsledande expert på naturparker. Han berättar om trenden i Sydafrika, där viltrancherna tar över, och understryker att det i landet finns över 9 000 sådana på sammanlagt ca 18 miljoner hektar. van Hoven ser användning av de ursprungliga Ngoni-boskapen korsad med vilt som ett alternativ för boskapsskötsel. Inom jordbruket och boskapsskötseln är det en mycket politiskt laddad fråga huruvida jorden skall tas från de vita afrikanerna och ges åt den ursprungliga befolkningen. Problemet är enligt honom olikheterna i hur jordbruket uppfattas av de olika befolkningsgrupperna. Oftast är målet att producera livsmedel för de egna behoven, inte för nationen. Det blir allt viktigare att träna och utbilda människor för jordbruk på ett modernt sätt, med

andra målsättningar än de traditionella. Den globala produktionen vållar också här problem genom billiga importprodukter.

I Kina har landsbygden fått en ny betydelse och det blir allt viktigare att stöda befolkningen på landet, för att man där skall kunna uppnå ett liv värt att leva, berättar professor Zhang Dehui (4.5.2006), chef för Department of Conservation state Forestry Administration of China. Förändringsprocessen är ett led i det starka ekonomiska uppsvinget som landet erfar. Tidigare gick befolkningsströmmen till städerna, vilket vill man ändra på och istället förbättra livsvillkoren på landsbygden. Dehui erinrar om ett gammalt talesätt, ”One time see is better than one hundred times thought” (Dehui 4.5.2006).

I Ryssland åter anser akademiprofessor Evgeny Syroechkovski Jr. (6.5.2006), att det fortfarande råder en viss depression efter år 1917 när det gäller jordbruket, som länge bedrivits i statliga kollektiv. Han menar att det ekonomiska systemet ändrar mycket långsamt från ett socialistiskt till ett kapitalistiskt sådant. Därför har jordbruket inte heller antagit nya sätt att se på produktiviteten. Stora områden är helt outnyttjade för jordbruksändamål. Att leva enbart av jordbruk är inte något liv man förknippar med normal levnadsstandard. Hela systemet från producent till konsument fungerar inte enligt modern standard. Framtiden beror helt på vilken riktning utvecklingen tar, men det finns stor potential för att odla i stor skala. Nu kommer jordbruket troligen att mest fungera ur ett självhushållningsperspektiv. Det beror också mycket på om Ryssland ansluter sig till WTO, hur utvecklingen kommer att se ut. I detta nu är jordbrukarna marginaliserade eftersom det inte finns någon lag för ägande av privat egendom. Det globala jordbruket ser Syroechkovski Jr. som ett problem genom utbudet av billiga produkter som den egna marknaden inte kan tävla med. Ryssland kunde vara en beaktansvärd aktör på den globala marknaden, men för detta måste en helt annan organisationsmodell appliceras. I ett historiskt perspektiv har Ryssland varit en betydande aktör när det gällt produktionen av speciellt spannmål. Jordbruket har en djup och stark tradition i den ryska nationen.

Ansvar för den ekologiska helheten

William Carey Crane III (4.5.2007) från Virginia i USA är involverad i ett projekt kallat ”Million Acre Project” (MAP), inriktat på konservering

och fixerande av koldioxid, eller kort kallat kollagring. Konserveringen är inställd på användande av marginella markområden och våtmarker som egentligen inte är lämpade för jordbruk, och därför omvandlas till habitat för flora och fauna. Energidiskussionen kommer också in som ett element av allt större betydelse och speciellt etanolproduktionen från majs eller soja. De marginella landområden som intresserade låg främst i anslutning till vattendrag och randområden vid floder. MAP-projekten grundas på ett samarbete med de federala myndigheterna, med avsikten att återupprätta landskap och vilthabitat, samt att generera arbetsplatser lokalt, främst inom skogsbruket. Projektet har också involverat andra aktörer, till exempel inom energisektorn. Kollagring blir allt viktigare, och det mesta lagras i den norra hemisfärens gräsland. Enligt FAO¹⁶ lagras kol både i biomassa ovanför och under jorden. Jordbruket spelar en avgörande roll eftersom odlingsformer kan mildra eller accelerera förekomsten på en kort tid (FAO 2007). Enligt Crane går projektet in för en speciell inplanteringsteknik, vilket betyder att många olika trädarter, med olika tillväxthastighet och bladmassa, planteras enligt ett visst system. Koldioxiden lagras därigenom både ovan och under jord. Den ekologiska processen bevakas och träden avverkas så att det hela tiden finns tillräcklig bladmassa på trädbeståndet för lagringen av kolet. Med jordbrukarna uppgörs ett kontrakt på 70 år, därför att utgångspunkten är Kyotoavtalet på 30 år vilket fördubblas och utökas med tio år. Jordbrukarna erhåller enligt avtalet en årlig arrendeavgift, vilken ger en inkomst från mark som annars inte skulle producera. Enligt Crane finns det enbart i längs Mississippidalen omkring 5 miljoner eker (2,2 eker = en hektar). Projektet ligger i tiden och kravet på liknande projekt aktualiseras också i Europa.

Crane understryker den snabba teknologiseringen av jordbruket, där maskinerna blir allt effektivare för att man skall klara av det ekonomiska trycket på att lyckas få ut tillräckligt för att jordbruket skall vara lönsamt. Längs Mississippi är jordbruken 200–1000 hektar stora och de riktigt stora över 5 000 hektar. Men trots detta klarar de sig inte utan subsidier för sin produktion när också landområden som inte har speciellt bra jordbruksjord tas med. Jakten ger viktiga tilläggsinkomster, speciellt våta landområden kan jägarna arrendera för jakt. Fisket har också betydelse som extra inkomstkälla.

¹⁶ Food and Agriculture Organization of the United Nation

I think farmers all over are against the same things as farmers in the US, raising fuel costs means that if you have to go too far to farm you land you have a higher cost in the end to make a profit. In a low waterfall area which most farms are in, you are already getting marginal returns, so at one point you must see that there is no money in it. In these situations hunting could mean a lot. This also creates a relationship with city people. The farmers then become very depending on it, because it is an ecological asset (Crane III 2007).

Från USA och Kanada kan det verka långt att förflytta sig tillbaka till Europa och Holland, ett land känt för sitt effektiva jordbruk och sina bördiga jordar. Enligt Wilfried Wesseling (2.5.2007), jordbrukare och fastighetsförmedlare, är jordbrukarna mer optimistiska än på länge genom de stigande jordbruksproduktpriserna under år 2007. I Holland ser jordbrukarna på EU-subsidierna som anslag för bibehållande av billiga livsmedel. Nya former av subsidier har uppstått på grund av strävan att bevara vissa miljötyper för bland annat migrerande sjöfåglar, som gäss och olika andfåglar. Holland har central betydelse, eftersom det ligger mitt på flyttvägen för de flesta fågelarter, vilket betyder att många arter häckar i landet, och extra understöder de områden som lämpar sig bäst är skyddade. Enligt Wesseling betyder detta att åtgärderna utsätts för minutiös granskning “there is every day one behind me looking what I am doing” (Wesseling 2.5.2007). Jordbruket upplevs som fysiskt tungt speciellt för dem som har husdjur. Små jordbruk har svårt att klara ekonomin och blir allt oftare tvungna att söka andra lösningar. Wesseling har erfarenhet av att sälja jordbruksfastigheter eftersom han förmedlar dem. Priserna har gått upp stadigt och är i de norra delarna av landet 22 000–23 000 euro per hektar och i de västra delarna 40 000–50 000 euro per hektar. De höga arealpriserna gör att det är väldigt svårt enligt Wesseling att klara ett ekonomiskt sunt jordbruk, därför köper jordbrukarna endast mindre jordområden. Samhället inkorporerar också en del jordbruksmark, med högre priser som följd.

I think that because of the shortening of the distances in the world it easier to get food from far away countries. For energy crops we have grown rape crops for rape oil. There is a project for making ethanol from sugar beats. Lots of farms are more or less multifunctional, but others specialise more and I think having many things will disappear. I think that we also in the future shall have agriculture in Holland because the people want to eat and especially dairy production is very well organized (Wesseling 2007).

När det gäller bränsle i världen står jordbrukarna inför en helt ny situation kopplad till behovet att bekämpa klimatförändringen. Jordbrukarna kommer mycket sannolikt att stå inför en storskalig produktion av grödor som råvaror för etanol, eller liknande bränslen för motorer av olika slag, något som enligt Jan Heino (1.5.2007) chef för FAO:s skogsavdelning vi redan har goda exempel på i Brasilien. Han pekar på hur Brasilien har uppbyggda system för ändamålet. Han menar också att snabbväxande skogsgrödor i framtiden kommer att kämpa om den odlade jorden. Det kan också vara frågan om att anlägga det multifunktionella perspektivet, där skogen är en del av markens användning. Jordbruksmarken i kombination med skog ger ypperliga möjligheter för olika rekreativsmöjligheter, där jakt, fiske och turism kan vara en del. Skogsbruk betyder i förlängningen viltvård, där jakten står för både ekonomiskt utbyte och social rekreation. Däremot tror Heino att det i framtiden kommer att bli en kamp mellan livsmedel och bränsle på jordbruksmarkerna.

Den stora frågan i dag är att överhuvudtaget kunna producera livsmedel, kanske inte i u-länderna, så att människor inte skall svälta. I u-länderna är det en kamp mellan skog och odlingsmark och där skogen viker hela tiden. Det är fortfarande ett nettobortfall på 7,5 miljoner hektar per år, varje år förlorar vi en tredjedel av Finlands skogsareal globalt sett, och detta är den stora frågan hur skall man i de olika länderna och på de olika kontinenterna, hur skall vi bemästra livsmedelsproduktionen eftersom vi inom en snar framtid kommer att ha ett par tre miljarder människor till på jordklotet (Heino 2007).

Den personliga kommunikationen som är relaterad i avsnittet demonstrerar hur jordbruksfrågorna och strategierna förändras på olika håll i Europa och i världen. Den centrala frågan är som Jan Heino uttrycker det en fråga om livsmedelsproduktion för världens ökande befolkning i kombination med ökade miljökrav. Marginaliseringen av både jordbrukare och landområden är en risk i många länder, också i Finland (jfr Vihinen m.fl. 2005).

7.7 Jordbrukarnas identitetsproblem

För jordbrukarna har individualiseringen ur det sociala makroperspektivet en stor betydelse. De flesta beslut jordbrukaren fattar baseras på den

egna uppfattningen och kunskapen. Jordbrukaren är oftast ensam och kan därför, speciellt i det moderna jordbruket, inte ge sig tid att fråga andra. Denna trend blir allt starkare genom den stödpolitik som befästs, eftersom stödpolitiken bygger på individens handling. Samhället har ingen automatik i sin behandling av stödansökningarna, då erhållande av olika stöd förutsätter en årlig blankettifyllningsprocess. När det gäller utbildning i hur blanketterna ifylls, finns ett grupptänkande, enligt vilket hela gruppen samtidigt utbildas för den individuella uppgiften. När det åter gäller diskussionen om och kring jordbrukets stödpolitik, ses hela jordbrukarkåren som en grupp och stödsummorna noteras som totala summor riktade till jordbrukarkåren. Här har kravet på offentlighet betytt att speciellt pressen gärna publicerat långa listor på dem som erhållit stöd, utgående från de totala stödbeloppen. Listorna har emellertid visat att staten själv erhållit de högsta stödbeloppen.

Jordbrukarna kan sälla sig till Zygmunt Bauman (2006), som ser individualiseringen utifrån förändrandet av identiteten, den som man fått t.ex. vid födseln, som ligger till grund för nya uppgifter och ansvar. Ansvaret vilar med andra ord helt på individen. Bauman är noga med att betona att individualiseringen är ett öde inte ett val som man inte kan förändra. Individualiseringen är inte ett övergående fenomen utan ett fortgående, med olika valmöjligheter baserade på frihet men också risk (Bauman 2006, xv–xix). De risker som jordbrukarna identifierar – vädret, marknaden, stödpolitiken och nya strategier – är svåra att förutse och påverka. Vädrets växlingar är oförutsägbara i ett längre perspektiv och kan därför inte påverkas. Marknaden har på samma sätt i en allt högre grad blivit global och svårare att förutse. Tidigare när samhällets stöd betalades enligt priset på produkten hade marknaden inte lika stor betydelse. Den nationella jordbrukspolitikerna i samband med den jordbrukspolitik som bedrivs inom EU upplevs som kortsiktig och delvis osäker. När nya strategier, multifunktionalitet och nya grödor kombineras med ny teknik uppkommer möjligheter men också risker. Jordbruket har i ett historiskt perspektiv hela tiden utsatts för förändring. Trots detta är jordbrukaridentiteten något som nedärvt från generation till generation. Enligt Richard Jenkins (2006) har identiteten en kollektiv och en individuell infallsvinkel.

Familjen och släkten spelar en stor roll både i stads- och landsbygds- miljö. Trots detta skiljer sig stad och land åt vad gäller individens förhål-

lande till sig själv och sin omgivning. I en stadsmiljö känner individen ett större ansvar när det gäller sitt eget liv och hur riskerna skall bemästras. På landsbygden åter finns en större kollektiv gemenskap. Genom den pågående förändringsprocessen förändras de individuella attityderna hela tiden och speciellt attityderna till den egna omgivningen, vilket starkt påverkar identitetsuppfattningen i förhållande till landsbygds-gemenskapen (Holmila 2001).

Har unga jordbrukare mött människor som uttryckt sig nedvärderande om jordbruket? Det har de flesta unga jordbrukare på ett eller annat sätt. Den vanligaste kommentaren är enligt Henrik 28 år från Österbotten: ”de där bönderna som inte behöver göra något och får stöd i alla fall”. Det är en inställning som inte uppskattas och som man inte heller är överens om. Här betonas att stöden är en ersättning för förlorad inkomst. Problemet är i alla fall, enligt de unga, att man inte alltid vet om stödet går till livsmedelsindustrin eller till affärskedjorna, och anser att produkterna i affärerna inte blivit speciellt billiga trots det billiga priset på jordbruksprodukter. Den mest negativa känslan är att man inte värderas i andras ögon. Detta sker samtidigt som samhället ställer krav på att få inhemska produkter, som man i slutändan inte är villig att betala för.

Det stora flertalet av den grupp jordbrukare som under en längre tid verkat inom näringen känner sig inte jämbördiga med andra yrkesgrupper. En känsla av att vara diskriminerad överlag när det gäller infrastrukturen på landsbygden är något man delvis vant sig med. När det gäller prisförhandlingar upplever sig jordbrukarkåren vara utelämnad, för att den, som man säger med ironi: ”har det så bra”. Men trots det har levnadskostnaderna samma tendens att stiga. Jämbördigheten har också att göra med att man inte kan förnimma jämbördighet när stöden är en väsentlig del av ekonomin, och därtill kopplade till kravet att följa bestämmelser som utarbetats av beslutsfattarna. De jordbrukare som har husdjur ser hur arbetsdagen tenderar att bli allt längre, vilket uppfattas som en uppoffring för att få sitt levebröd. Känslan av att vara ett slags samhällsparasit genom att man får de allmosor som stöden utgör uppfattas inte som trevlig. Därtill känns uppfattningen att man som jordbrukare skulle stå för miljöförstöringen tung att bära. Men trots dessa negativt laddade känslor finns det också en stark identitet förknippad med yrket. Yrke och fritid har en benägenhet att gå över i varandra, vilket inte är så lyckligt för barnen i familjen. Identiteten blir en självidentitet som reflek-

terar den egna verksamheten, och som har betydelse för att stärka den fortsatta utvecklingen (Jenkins 2006, 48–49, Laitialainen & Silvasti 2007).

Bland de äldre jordbrukarna finns en önskan att stödet fortfarande skulle betalas för produkten. Det betonas också hur svårt omvärlden har att uppfatta det verkliga läget, d.v.s. att stödet egentligen är ett konsumentstöd för att hålla ned livsmedelspriserna på marknaden. Däremot är stöden inte något som jordbrukarkåren får gratis av samhället utan motprestation. Stödsystemet inbegriper också övervakning, något som ofta känns förnedrande. Systemet går inte att ändra, och man tvingas leva med det och göra det bästa av situationen. Stödet förmedlar samtidigt trygghet och garanti gentemot olika negativa händelser som inte kan kontrolleras, och därför minskar betydelsen av skördens storlek. Andra positiva faktorer är möjligheten till räntestödslån och bidrag för investeringar; ”men skulle det inte finnas stöd skulle det vara slut med jordbruket genast, det finns inga planer på att någon skulle kunna klara sig på spannmålsprisen eller köttprisen”, anser Per-Ole 65 år från Österbotten. Politikerna har också insett att jordbrukssektorn måste skötas för att livsmedelsproduktionen inte skall rasa ihop.

Hur ser det då ut med den framtida statusen för en jordbrukare? Trots att det är mat som produceras, upplevs statusen som låg för tillfället.

Man har nog upplevt att lantbruksarbetet skulle vara något bra. Men säger en ungdom att han är jordbrukare blir han nog nobbad. Om jag är tillsammans med någon jag inte känner och de frågar vad jag gör, brukar jag säga att jag är vd för ett livsmedelsföretag, då blir de mycket intresserade. Men när de får höra att jag är grönsaksodlare är de inte så intresserade (Per-Erik 46 år Österbotten).

Trenden att antalet jordbrukare minskar är inte något positivt, eftersom man som grupp får allt mindre betydelse både politiskt och i samhället i övrigt. I framtiden ser man ett ökat behov av att samarbeta med andra grupper och betjäna dem, speciellt när det gäller rekreation och upplevelser. Det samma gäller maten, här borde ske mera innovationer för att öka jordbrukets synlighet. Jordbrukarna måste, enligt Göran 42 år från Nyland, ”också kunna ta betalt och då kommer vi ända ned till allemansrätten och annat som vi skulle vilja ha betalt för”.

Är jordbrukarna stolta över sitt arbete? Stoltheten är genuin känsla som nedärvt från släkte till släkte. Oberoende av nutidens dåliga prognoser orkar jordbrukarna ännu tro på sin insats, och känner sig vara på

rätt ställe som de själva valt. Stoltheten grundar sig på att arbetet trots alla negativa prognoser upplevs meningsfullt. Stoltheten kan uttryckas på många sätt, det kan bl.a. vara känslan av att ha lyckats med en svår uppgift. Upprustningen av en nedgången gård kan ge en sådan känsla.

Visst är jag stolt, delvis kanske för att vi har lyckats med den här gården om man ser från utgångsläget, som var en ganska nedgången större gård, och vad vi har idag. Jag känner mig nöjd som företagare. Jag ser ingen orsak varför jag inte som jordbrukare inte skulle vara stolt över det yrke som jag håller på med. Då man ser att det som man planerat, tänkt, tyckt och verkställt av sina planer i den riktning som man själv tänkt sig. Beslutet att satsa på dikoproduktion år 1974, utan att veta vad år 1995 förde med sig. Det var ganska grova förändringar. Om man ännu lyckas med något som grannen inte lyckas med, så känns det bra, det ger en stolthet jag lyckades! Mitt fysiska arbete gav resultat! På familjenivå måste vi lyckas på något sätt eftersom båda barnen, utan att ha blivit påverkade, har studerat yrket med den framtid som målas upp (Oskar 51 år från Åboland).

Närheten till naturen, väderleksberoendet och kärleken till jorden motiverar och inspirerar i identitetsbygget. Gården som en lugn oas utan larm och støj som i en stad ger lugn i själen. Utgående från sådana perspektiv är det lättare att fatta det avgörande beslutet när hemgården i annat fall kunde säljas. Det uppväger även svårigheten att få pengarna att räcka till alla behövliga investeringar, som ibland verkar väl ofta återkommande. Stoltheten uttryckas också i och med att man får sätta sig i en ny traktor, som införskaffats med egna pengar. Men för en del jordbrukare känns det ändå tungt när jordbruket inte producerar den inkomst som beräknats och arbete utanför gården blir därmed ett nödvändigt alternativ. Trots att man inte känner sig jämbördig med andra yrkesgrupper när det gäller direkta inkomster, bringar ägandet av jord och skog med sig en känsla av oberoende och ”en förnimmelse om att ingen är förmer än någon annan”, som Johan 55 år från Österbotten säger. ”Den interna stoltheten håller en rak i ryggen” säger Inge 62 år från Österbotten och fortsätter: ”det är ett arbete som jag tycker att jag lyckas med och velat göra”. Upplevelsen av meningsfullheten är företrädesvis en bärande känsla när man odlar livsmedel, trots alla negativa sidoeffekter som ibland är svåra att smälta. Många kommer tillbaka till jordbrukets kärna, ”försvarandet av sådan verksamhet som är elementär och viktigast för att någon överhuvudtaget i världen skall leva”, för att citera Wilhelm 69 år från Nyland.” Det är en styrka i att

kunna klara sig själv och inte ha ”tummen mitt i handen”, säger Krister 58 år från Nyland.

Förtroendet för politiker och byråkrati har fått hårda törnar speciellt i samband med EU- anslutningen och därefter. När jordbrukare talar om EU avses bl.a. den byråkratiska delen av unionen (Ådahl 2007, 93). Den ökade byråkratin har fört med sig en allt större social komplexitet. För att reducera komplexitet behövs förtroende som genererare av nya handlingsmönster. Förtroende är att ta ut framtiden i förskott (Luhmann 2005, 17–19). Jordbrukets strategiska planering vilar på långsiktighet, då däremot kortsiktighet reducerar utvecklingsmöjligheter och framåtanda. Regelverk som förändras flera gånger innan de implementerats, skapar oro och försiktighet. Generellt känner jordbrukarna i undersökningen en osäkerhet och har svårt att veta om det lönar sig att investera. Den globala marknaden ger olika signaler, som till exempel när reducerad oljeproduktion och stigande bränslepriser ger nya möjligheter på energimarknaden, samtidigt som spannmålspriserna stiger. Frågan blir: skall en satsning ske inom energisektorn eller kommer spannmålspriserna att fortsätta att stiga?

Lönsamheten har under senare år varit svag på grund av låga produktpriser, vilket skapat både ekonomiska och psykiska problem för jordbrukarkåren. Trots detta upplevs jordbruket stå för känslan av ”frihet”, en frihet att själva besluta om sitt liv och en känsla av oberoende. Bakgrunden är den starka identitet, som framkommer i avsnittet om den tidigare forskningen och som Jan Douwe van der Ploeg i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet identifierat i Holland under namnet ”farming styles” (Vanclay et al. 2006). Hur uppkommer då olika jordbrukartyper? Enligt Jan Douwe van der Ploeg uppkommer de därför att: ”jordbruket, alltid och överallt, måste vara i balans med sin miljö” (van der Ploeg 2003, 112). Jordbrukartyper kan också i vårt land urskiljas som olika speciella särdrag hos jordbrukarkåren (Kallio 1997; Uthardt 2005).

Jordbrukarna vill söka sin egen handlingsautonomi och sin egen livspolitik, en politik om livsstilar (Giddens 2002, 252–253; Roos, J.P. & Hoikkala, Tommy 1998; Roos, J.P. 2000). Denna inställning har ideologiska förtecken och inte nödvändigtvis ekonomiska. Unga jordbrukare ser en högre status, ett större värde i att identifiera sig med företagare. Trots detta finns i inställningen en viss ambivalens, eftersom många utgångspunkter skiljer jordbrukare och företagare åt. Det som mest sär-

skiljer är principerna för prissättning på slutprodukten. Möjligheterna att utvecklas som företagare är andra än för jordbrukarna. Företagarna har en helt annan riskprofil än jordbrukarna, då stöd inte finns för företagarnas produktion. De nya jordbruksföretag som grundas blir genom sin stora produktionsvolym mer företagsmässiga än jordbruk som verkar enligt den traditionella modellen.

Ulrich Beck skriver om ”syndabockssamhället” i relation till risk-samhället med eskalerande risker på olika områden. Han talar om en vetenskaplig och byråkratisk diktatur som påtvingar jordbrukarkåren en lång rad åtgärder. Han hänvisar också till hur jordbrukarna i flera århundraden betraktades som ”det närvarande ståendet”, som fick jorden att producera och därigenom hade stor betydelse för allas över- och fortlevnad, men han konstaterar att denna bild numera vänts till det motsatta (Beck 1998, 104–110).

Tiina Silvasti (2001) har med hjälp av manuskriptbegreppet visat hur jordbrukarnas koherenta livsidentitet utgår från att deras roll är att föra vidare det av förfäderna nedärvda jordbruket. Det är för de flesta jordbrukare något naturligt att de utgör en länk mellan forntid och nutid. Denna inställning är fortfarande bestående när det gäller övertagande av gården – jordbruket. Trots detta kan man fråga sig hur självständigt beslutet slutligen är, när det beaktas att barnen upplevt ansvaret och det självskrivna i att fortsätta också i kraft av genom det bakomliggande livskonceptet, som utgjort grund för en naturlig grund för ett sådant ställningstagande.

Jag är sjätte generationen och nog var det förväntat, det har alltid varit det. Det var så uppbyggt och för mig var det också helt självklart. Man är uppvuxen med det här och jag har jobbat med jordbruk hela mitt liv och haft det klart för mig hela tiden, att jag kommer hem och tar över (Mika 34 år Nyland).

Ja, säkert fanns det förväntningar men jag har aldrig känt mig tvingad att ta över, jag själv hade intresse och vilja att ta över jordbruket, det var absolut ett eget beslut. Jag till och med sökte till lantbruksskolan och slapp inte in först, så jag måste vänta på en studieplats som jag tog så småningom. Jag har målmedvetet studerat med tanke på att bli jordbrukare, men inte säger jag att det inte finns en historia, för gården härstammar från mitten av 1500-talet (Per 38 år Österbotten).

Kanske i viss mån, eller mera ömsesidigt, inte någon press, jag har nog alltid velat bli jordbrukare och inte för att det finns billiga lån. Jag gick först i gymnasiet när det var så osäkert på jordbruket och när jag var så ung, men nog visste jag redan i gymnasiet att jag skulle fortsätta utbilda mig till agrolog (Andreas 26 år Åboland).

Av de i undersökningen framförda uttalandena framkommer liknande attityder oberoende av var man bor längs kusten. Trots denna till synes självklara inställning finns det allt mer osäkra faktorer när det gäller framtiden. Av de intervjuades uttalande framkommer den försiktiga inställning jordbrukarna har i sina framtidsvisioner och behovet av eventuella överlevnadsstrategier och någon form av överlevnadsfilosofi. Osäkerheten och det klena förtroendet för den jordbrukspolitik som förs försvagar jordbrukaridentiteten. Livskonceptet utgår från en fortsatt känsla av samhörighet med det som är medfött, traditionen, slakten, religionen och framförallt känslan av att man själv kan påverka sin situation. Jordbrukarens identitet vilar på faktorer som i stort sätt förblivit oförändrade (Kallio 1997, 89).

En jordbrukare är stolt och känner sig privilegierad att få förvalta det kulturarv som övertagits av tidigare generationer. Jordbrukarna har själva valt sin bana utgående från ett eget beslut, det egna manuskriptet enligt Silvasti. Det handlar om valet av en livsstil, som valts därför att den känns rätt. Det handlar om självet, man har valt sin egen livsstil och vill själv utveckla den (Beck & Beck-Gernsheim 2006, 42–43).

7.7.1 Familjen och ekonomin

Banken – en viktig aktör

Banken kan vara den viktigaste kontakten före en investering, det då handlar mycket om förtroende. Ortens bank upplevs som viktig och efter diskussionen med direktören eller någon annan sakkunnig vet om man kan räkna med finansiering för det planerade projektet eller inte. Att först diskutera sin eventuella investering i en större diskussionsgrupp kan också kännas meningsfullt. Ett brett kontaktnät underlättar sökande efter den information man är ute efter. Det kan kännas befriande att få tala med någon som själv gjort något liknande, i stället för att hela tiden tvingas berätta detaljerat om vad man initierar. Sakkunskap kan på ett konkret sätt genom den egna subjektiva erfarenheten förmedlas av den som har liknande erfarenhet. Efter EU-inträdet sker kommunikationen på ett mera normativt plan än tidigare, vilket ställer större krav på förståelsen i situationer där två subjekt borde förstå det språkliga uttrycket på samma sätt för att komma till en acceptabel lös-

ning (Habermas 1979, 1–3). De flesta investeringar stöter ofta på ett fortsatt finansieringsbehov. Trots de behov som finns av att skaffa extern information för sina problem, har en del jordbrukare endast sig själva som referens och frågar inte andra.

Den ekonomiska planeringen intensifieras i samma takt som driften expanderar. De jordbrukare som redan en längre tid fungerat inom näringen har ofta rent konkret konfronterats med bristande planering. Genom jordbrukets mångsidighet krävs ofta en gränsöverskridande planering för att kunna identifiera olika problemområden som aktualiseras genom den planerade investeringen. Generellt finns det en medvetenhet om hur viktig den ekonomiska planeringen är. Kraven känns ofta överstora då man också har en komplicerad teknisk sektor att ta hand om. Kombinationen av ekonomiskt kunnande, skatteteknisk erfarenhet och praktisk kunskap är svår att hitta. En större gård med olika driftsinriktningar har ett stort kapital som är i rörelse utan att man alltid vet vad som är lönsamt. Problemet tar sig uttryck i svårigheten att få planer att hålla när man är beroende av faktorer som inte på förhand kan exakt bestämmas – vädret är en sådan faktor och marknaden en annan. Hur ser då Hans 42 år från Österbotten på den ekonomiska planeringen?

Den (ekonomisk planering) är oerhört viktig och hänger ihop med allt som hänt under min tid inom jordbruket. Förr var den största insatsen arbetsinsatsen, nu har vi mycket större jordbruk, vilket inte kan hållas igång genom eget arbete utan arbete måste köpas in. Det betyder att en ekonomisk planering är oerhört viktigt. Frun och jag gick en företagarledningsutbildning som mejeriet ordnade. Vi kollade hela företaget och var finns utbytet och var sätts insatserna in. På basen av det vi lärde oss framkom strategin att helt välja bort köttproduktionen, då utbytet i förhållande till insatserna var oförmånliga.

Den egna finansieringens storlek vid olika investeringar är mycket flytande. Bakgrunden till exempelvis en stor låneandel är ofta att man inte har eget kapital, eller att man inte ser det som god ekonomi att finansiera en stor andel själv. Gärna föredrar de yngre jordbrukarna en egen andel kring 20 procent medan de äldre många gånger vill finansiera investeringen till 100 procent med egna medel. Ränteläget oroar när det handlar om de större investeringar, och påverkar även andelen egen finansiering. Det är skillnad mellan större och mindre investeringar, de små ser man som naturligt att finansiera helt ur egna medel, när däremot större har en mer varierande andel eget kapital. Avskrivningarna kan

också vara ett mått på hur stor den egna andelen av investeringen är. Det är svårt att få entydiga svar på frågan om andelen eget kapital.

Det går inte att ge ett generellt svar på det, det är bra om man finansierar en stor del själv, vilket tyder på att lönsamheten i företaget är god. Men det är inte vettigt att binda fritt kapital i en investering som inte är lönsam, det kan vara bra som en hävstångseffekt att ta in lånat kapital och på det sättet få större ränta på det insatta kapitalet. Man kan ju kalkylera investeringar, och så finns det sådana som man inte kan undvika. Man kan vara tvungen att investera i maskiner, som man inte överhuvudtaget tänkt sig och då har man svårt till egen finansiering vilket måste beräknas från fall till fall (Per 38 år Österbotten).

Banken har mycket att säga till om när det gäller den egna andelen av investeringen:

Banken säger 20 procent (av det nya finansieringsbehovet) och de finansierar mig till 80 procent. Ibland har banken varit villigare att gå ännu lägre i finansieringen. Men jag har påpekat att det faktiskt är jag som skall betala det. Ju mera egen finansiering jag har, desto bättre. Det här stället kördes så att min far gav över sitt. Vi hade 4 ha egen mark och 4 hektar skog, nu har vi 50 hektar egen mark och 16 hektar skog. Vi har två gårdscentrum det har byggts upp sedan 1995 och det har betydligt minustecknet är ganska långt (Helge 39 år Nyland).

Övervakning, kontroll och uppföljning av ekonomin kan inte alltid skötas av jordbrukaren själv, dels för att det inte är lätt att vara självkritisk, dels för att man behöver objektivitet. I sådana fall kan externa krafter sättas in. En annan möjlighet är användningen av olika uppföljningsprogram. Rådgivningsorganisationerna kan hjälpa till via sin ekonomiska service, och sådan service används vid behov. I en planering på lång sikt räcker det inte till att hålla allt ”i huvudet”, utan det blir ett måste att ha sina kalkyler på papper.

Uppgörande av kostnadskalkyler och budgetering hör inte till det mest populära. Budgeteringen gäller i vissa fall de fasta kostnaderna. Många jordbrukare vill gärna se sig som företagare, och i sådana fall har man också en mer företagsmässig inriktning av planering och budgetering. En del driftsinriktningar har en regelbundenhet som ger möjlighet att beräkna ett modell och därmed möjligheten att förutse hur det går ihop ekonomiskt, mjölkproduktionen är en sådan inriktning. Den utbetalning av stöd som sker på senhösten och vintern ger också möjlighet att på förhand kalkylera driftens utfall. Lasse 41 från Åboland påpekar

”att man skall ha en bra självdisciplin för att klara av hushållandet med pengarna hela året”. Kontoutdragen tjänar också som en viktig informationskälla, där man förutom kontoställningen också ser stora månatligt återkommande utgiftsposter, till exempel för foder. Gårdar med enbart spannmålsproduktion kan relativt enkelt beräkna sina utgifter, eftersom utgiftsposterna begränsar sig till mindre antal transaktioner. De som har en budgetering anser ändå att den lever sitt eget liv och inte alltid behöver överensstämma med verkligheten, främst därför att man inte kan beräkna alla poster i budgeten.

Vid större investeringar riktar man sig till banken för råd om huruvida man kan få finansiering för sitt projekt. De som i sin bekantskapskrets har personer som besitter kunskaper om sådant som den planerade investeringen berör, riktar sig också till dem för praktiska råd och tillämpningar. Lanthusmodern kan också vara en viktig länk i kedjan speciellt om hon arbetar inom jordbruket och uppfattas som partner och kanske dessutom har ekonomisk utbildning. Det kan också hända att man inte rådfrågar någon, utan självständigt fattar sina beslut och först därefter går till finansiären och anhåller om lån, eller konkurrensutsätter lånet bland flera alternativa finansiärer för att få de bästa förmånerna. I det fall att man vill ha statliga lån måste man gå den stipulerade vägen: först till rådgivningen för att få de nödvändiga pappren, och därefter till banken och TE-centralen.

Jag skaffade själv fram materialet och analyserade det. När det gäller kalkoner var det slakteriet som kontaktades. Jag hade också kontakt med kolleger, jag har ett bra kontaktnät. Man är i slutet beroende av banken, men inte vänder jag mig dit först. Jag gör först klart för mig hur finansieringssituationen ser ut (Johan 55 år Österbotten).

Slakterierna spelar en avgörande roll när det gäller produktionen av exempelvis kalkoner eller broiler, men också när det gäller hela livsmedelskedjan, eftersom marknadsföringen och försäljningen starkt påverkar produktionsvolymerna. Vi ser här ett exempel på hur den globala marknaden har betydelse också för den lokala produktionen, och bestämmer hur stora produktionsvolymerna kan vara (Silvasti 2006, 41).

Den bank som anlitas är ett viktigt forum för jordbrukarna. Från banken får man råd och besked om hur man kan se på en investering i förhållande till den tidigare skuldbördan, och om nya åtagande lämp-

ligen kan finansieras. De yngre jordbrukarna har nyligen tagit över ett jordbruk, vanligen hemgården, och tvingats in i en ny situation i livet. Övertagandet betyder att man måste uppta lån, vilka plötsligt tynger i form av räntor och amorteringar. Förhållandet till banken får därför en speciell betydelse i en kontinuerlig process, som den nya jordbrukaren blir tvungen att acceptera och lära sig leva med.

De äldre intervjuade jordbrukarna ser den ekonomiska planeringen som något allt viktigare i dagens jordbruk. Man anser att rådgivningen just inom detta område har något att erbjuda. Men gamla beprövade metoder kan trots sin enkelhet avslöja om planeringen har varit bristfällig, det vill säga "hur tom plånboken är". Man kan också se det hela ur en större kontext:

Den är mycket viktig och betydelsen ökar hela tiden. När man ser tillbaka till när biskopen var på kommunrunda, frågade jag honom vilka de största förändringarna har varit i samhället de senaste tjugo åren, men inte kunde han svara på det. Men för tio år sedan berättade man inte i varje sändning om börskurser hela tiden, på något sätt har vi blivit slavar under kvartalsekonomin och nog påverkar det lanterbruken också. Det kommer från amerikanska ekonomin, världen blir mindre, alla bolag och jordbrukarna har aktier i olika bolag och är klart intresserade och aktierna utgör en viss säkerhet, i en krissituation kan man sälja. Nog har den ekonomiska planeringens betydelse ökat mer än den odlingstekniska (Måns 63 år Åboland).

Här kan de flesta jordbrukare som intervjuats instämma, men trots att det vore viktigt sätts inte allt till pappers utan har karaktären av tobaksaskplanering, en planering som finns i huvudet och vars inriktning man vet hela tiden vart det bär men som man ändå inte skulle kunna redovisa på ett papper. I många situationer har jordbrukaren tid att fundera över sin situation, när man torkar spannmål eller kör någon maskin som tar mycket tid i anspråk är planeringen något som ofta sysselsätter på det mentala planet. Det finns ändå undantag i form av sådana jordbrukare, som själva har tillverkat egna uppföljningsprogram och ser så här på ekonomisk planering:

Det är ju det som är viktigt, om man skall få ut något av det. Jag har uppföljningsprogram plus sådant som jag tar från lönsamhetsbokföringen, och så tar jag mellanbokslutet själv konstant. Jag har också i Excel olika exempel från tidningar och olika spannmålsslag och olika arrendepreis och sådant. Jag byter sedan siffror och ser hur det är ställt. Det är nog mitt viktigaste redskap (Krister 58 år Nyland).

7.7.2 Sparprogram för dåliga tider

De flesta intervjuade jordbrukare har någon form av sparprogram. Erfarenheten från en längre tid som självständig jordbrukare har lärt att det blir svårt med kontot på noll. Inbyggda försiktighetsåtgärder strävar efter att hålla en viss penningreserv. Men man vill ofta i alla fall särskilja mellan kapitalet för driften och det så kallade egna privata kapitalet. Det finns olika former av sparande, mest använt är sparande i pensionsförsäkringar. Fondplaceringar är en annan form av sparande. Men man kan också göra det på andra sätt:

Vi kör enligt två helt skilda ekonomier. Gårds- och skogsbruket, det är en bit som skall sköta sig, jämte ett löneuttag åt oss själv. Sedan har vi en privatekonomisk bit, som är inriktad på placeringar och som härstammar från vår svärfars sida och som byggts upp den vägen. Det är två helt olika linjer. Det är också en säkerhet i sig och inte att förglömma – en intressant bit (Anders 39 år Åboland).

Tendensen att spara för dåliga tider är ganska genomgående. Fast man inte genast medger att man har ett sparprogram, så berättar man i nästa andetag att skogsinkomsterna går in på ett konto som inte rörs. Barnen beaktas i sparprogrammen genom sparande i sparförsäkringar.

En respondent berättar om grundandet av en ny firma och ser det som en form av sparprogram som rimligtvis borde ge resultat. Inköp av lägenheter för uthyrning är också en form av sparprogram.

I de fall där driften inte är svåröverskådlig sköts bokföringen av jordbrukarna själva, vilket snabbare ger information om den ekonomiska verkligheten. Bokföringen kan också vara en stor kostnad i fall man har ett specialjordbruk med många verifikat. De som bokför själva anlitar hjälp med bokslutet och skattedeklarationen. Genom intervjuerna framkommer att jordbrukarnas hustrur i en del fall hjälper till med bokföringen, speciellt om de råkar ha en utbildning på området. I de flesta fall sköts bokföringen av en bokföringsfirma, som också kan ge nödvändig ekonomisk information snabbt och förmedla mellanbokslut. Fördelen är att det ekonomiska arbetet sköts av professionella personer som också kan spela en mentorroll när det gäller beskattning och investeringar.

Ett sparprogram är inte alltid förhanden, och sparandet kan uppfattas på olika sätt. Att man sköter sin skog och är återhållsam med större virkesuttag är också något som man kan ha som reservåtgärd inför kris-

situationer. Man kan också se investering i mark som en form av sparprogram, som speciellt i skärgården inte är svårt att realisera. Pensionsförsäkringarna är en populär form av sparandet. Det är ofta fruarna i jordbrukarfamiljerna som sköter om den här detaljen. De flesta intervjuade hade någon form av sparande t.ex. i aktier, fonder eller i något annat, men man vill i alla händelser säkerställa sig för något oväntat.

Jag har haft aktier som jag satsat i och utan det skulle jag inte ha klarat det. Bankdirektören var förvånad och sade att han inte träffat någon som tänkt låna och satsa i aktier. Litet överloppspengar har jag tagit ut, men utan de här pengarna har det löst sig (Henry 63 år Åboland).

Sparandet i fonder och aktier är förbundet med risktagning på gott och ont, påpekar Hilding 52 år från Nyland. När man först sparat till den investering man tänkt sig och betalat den kontant har man ju också haft en form av sparprogram, fast man inte ser det så. Man kan också betala in mera för sin potentiella pension till LPA, och därmed säkerställa en större pension när man upphör med sin verksamhet.

Man ser mycket olika på andelen eget kapital vid en investering. Det är möjligt att använda flera års överskott till investeringen och därmed hålla ner lånesumman. Man kan också satsa på att maskininvesteringar borde komma från driften och enbart låna för det man bygger. En egen andel på hälften av investeringen i maskiner anses också bra, genom att man får tillbaka momsandelen och därmed genast kan amortera på låneandelen. Några av de intervjuade anser att man kunde begränsa den egna andelen till 25 procent vid maskinköp. Men Henry 63 år från Åboland har den åsikten att man inte alls skall låna, för i det fallet måste man avyttra de egna aktierna. I fall att man har maskinerna tillsammans i ett bolag, blir summorna avsevärt lägre och mera överkomliga än när man finansierar allt själv. Det påpekas också att man snabbt kan få likviditetsproblem om man använder en alltför stor andel eget kapital. Men gjorda reserveringar i bokslutet måste också upplösas inom rimlig tid, och de pengarna kan man använda för investeringar. Förslagen är många, men den konservativa synen på hur man betalar delas av många, och den går ut på att vara försiktig.

De flesta av de intervjuade har grundinställningen att man måste spara på något sätt. Variationen är stor mellan de som har extra pensionssparande och de som satsar i fonder. Det är inte alltid med ett ändamål

i sikte som man sparar, utan för att ”vara säker” ifall det behövs. De som nyligen övertagit jordbruket har inte hunnit ackumulera extra sparbelopp men har i alla fall en klar avsikt att ha ett sparprogram. Att få ner lånebördan är något primärt, först efter det kan man tänka sig att utvidga sparandet.

7.7.3 Aktörer och personer som kontaktas i en krissituation

Amorteringar och räntor utgör en viktig del av de utgifter som skall finansieras, och därför blir bankdirektören en viktig partner när det gäller att klara upp ekonomiska problem. Tilltron till experter eller instanser utanför gården är inte alltid de bästa. Vid kris måste man först noga analysera varför något hänt. Vilka möjligheter man har att klara upp det, vad försäkringarna täcker osv. Först därefter kan man tänka sig att involvera utomstående. Föräldrar och vänner ser man som sådana, som man kunde tänka sig att diskutera med. Någon har en vän som man delar hemligheter med, som också vid större kriser kan vare en viktig tillgång. I de fall där arbetet på gården delas mellan makarna rådgör man med varandra också när en krissituation uppkommer, men intervjuerna visar att det inte är någon självklarhet att först rådgöra med maken. Jordbrukarhustrun var inte det första alternativet när det gällde vem man först vänder sig till i en krissituation. Kolleger inom samma bransch tjänar också som mentorer, genom att de har kännedom om driften och också anses mera objektiva än personer som inte har med jordbruket att göra. Man är inte entydigt tillfreds med bankens kunnande, utan skulle gärna se mera specialkunskap av banktjänstemännen.

Nog är det sannolikt att man först går till banken och frågar. Man måste få lån för att klara sig vidare. Sedan frågar man fastighetsförsäljaren om man kan sälja. Banken spelar inte någon stor roll och de har inte kunnande. Vi utnyttjas inte för att vi är snälla, det gäller specialaffärer och man måste allt emellanåt konkurransutsätta olika instanser, för annars får man inte de bästa priserna. Det är tyvärr litet trist, för tjänstemännen måste hela tiden tänka på bankens bästa (Göran 42 år Nyland).

Mårten 46 år från Nyland menar också att banken inte skulle vara till någon större hjälp. Men funderar att ”nöden är alla uppfinningars moder” och att man nog hittar någon att vända sig till i en nödsituation.

Torsten 37 år från Österbotten har en klar vision om vad han skulle göra i en krissituation:

Först pratar jag i familjen med frun, vi vet nog om det blir kris. Sedan talar vi med banken eftersom vi inte är utan lån. Om man vill tala med en opartisk, så skulle det vara med ekonomirådgivaren på Österbotten Svenska Lantbrukssällskap (Torsten 37 år Österbotten).

Man är inte främmande för tanken att det kunde uppkomma någon form av kris och har tänkt på det alternativet på förhand. Banken har här den absolut mest centrala ställningen. Till banken vänder man sig för att eventuellt skjuta upp amorteringar eller omförhandla lånetider. Förtroendet verkar vara grundmurat, och tilliten till att allt skall lösa sig verkar vara ett genomgående fenomen och ger sig uttryck på följande sätt:

Jag frågar nog banken. De mindre bankerna ger mera personlig service. Det är mycket enklare för dem som vet mera än någon som enbart sitter i kassan. Det är bättre nu när mindre banker har kommit tillbaka (Paul 29 år Åboland).

Efter bankerna har fäderna den viktigaste ställningen som bollplank och mentorer. Fadersfiguren står för något som man litat på och samtidigt vet har en lång jordbrukarbana att falla tillbaka på, därför är det naturligt och lätt att fråga råd och på detta sätt få diskutera i familjekretsen, utan att blanda in personer i en vidare krets. Det handlar mycket om att man inte önskar blotta sig för andra, utan vet att eventuella problem stannar inom familjen. För de jordbrukare som har djur är slakteriet en betydande samarbetspartner, som samtidigt har möjlighet att hjälpa eller stjälpas, och som därför kontaktas i ett tidigt skede. Slakterierna står ofta för en stor andel av finansieringen av djurmaterialet och har därför ett stort ekonomiskt intresse av den enskildes problem som kan påverka produktionen av djuren och samtidigt förmågan att återbetala det lånade kapitalet. Djurmaterialet är för det mesta försäkrat, vilket ger en säkerhet, i krissituationer. Rådgivningsorganisationerna är också aktuella partner, som man kan tänka sig att fråga i händelse av kris.

De som tagit över ett jordbruk med större skogsarealer, som inte tidigare avverkats i större omfattning, har en känsla av säkerhet också i kärva situationer. Blir det kris måste situationens allvar evalueras innan man skickar in processorn i skogen. Men det gör man inte i första hand eftersom det tar många tiotals år innan man igen kan dra nytta av

skogen på de områden som avverkats. Ett problem vid exploatering av tillgångar är den eventuella skatteaspekten när det gäller försäljning av t.ex. strandtomter. Vid försäljning av en strandtomt kommer samtliga strandtomter inte mera att beskattas som skogsmark utan som tomtmark, vilket på sikt kan bli ett dyrt alternativ, och därför måste man noga tänka sig för vad man gör och vilka implikationer åtgärden kan ha. Skogen tjänar också som en säkerhet vid en krissituation, eftersom man kan klara sig genom att avverka.

I tabellen ser man till vem man först vänder sig i en krissituation. Påfallande är att man vid kris vänder sig till banken, men inte annars när det gäller att få råd. Råden hämtas till största delen från de organisationer som har kunnandet, och till dessa vänder sig de flesta någon gång. Familjen är för de flesta ett viktigt forum när råd behövs. Familjens betydelse varierar beroende på var i landet man bor (se tabell 12).

Tabell 12: De intervjuade jordbrukarnas primära rådgivningskälla vid behov av stöd samt i händelse av kris, procent (N= 46)

	<u>Första källa för stöd</u>	<u>Källa vid kris</u>
Bank	4	30
Rådgivningsorganisation i respektive region	48	3
TE-centralen	2	0
Närstående hjälp (familj etc.)	20	17
<u>Blandning av alla</u>	<u>26</u>	<u>50</u>
Sammanlagt	100	100

När det gäller krishantering finns det olika sätt att ge sig i kast med problemen, beroende på i vilket landskap man är bosatt. Det visar åtminstone uttalandena av respondenterna från olika landskap. Det kan också ha att göra med rent traditionella sätt att lösa sina problem. I Österbotten har banken en central roll på de flesta orter, och det är naturligt att genast diskutera med bankdirektören hur situationen kunde skötas bäst. I både Åboland och Nyland är detta inte lika självklart. Speciellt i Åboland har rådgivningsorganisationerna en stabil position vid problemlösning. Familjen har också en viktig ställning i alla tre landskap.

Tabell 13: De intervjuade jordbrukarnas första kontakt i händelse av kris, landskapsvis i procent (N=46)

	Österbotten	Åboland	Nyland	Totalt
Bank	47	19	27	30
Rådgivningsorganisation				
i respektive region	0	0	7	2
Familjen, etc.	13	25	13	17
<u>Blandning av alla</u>	<u>40</u>	<u>56</u>	<u>53</u>	<u>51</u>
Totalt	100	100	100	100

Trots att det finns olika instanser som kan ge krishjälp är det inte någon självklarhet att söka hjälp. Vesa Kallio (1997) konstaterar att den ekonomiska situationen hör till det som allra mest påverkar psyket hos jordbrukarna. Stressen upplevs som större och påverkar både fysiken och psyket mer, ju större de ekonomiska bekymren är. Jordbrukare i denna situation hade enligt Kallio också större behov av utomstående hjälp. Den upplevda psykiska belastningen hade också enligt Kallio föga att göra med ålder. Både Kallio (1997) och Ådahl (2007) pekar på förändringars och svårigheters betydelsen inte enbart som orsak till ekonomisk förlust utan mer som orsaker till en förlust av identitet. Därför är det också svårare att söka hjälp, oavsett varifrån den kunde stå till buds.

8 Sammanfattning och diskussion

Undersökningen har haft som utgångspunkt att analysera hur förändring-processen i det agrara samhället inverkat på den enskilda jordbrukarens livskoncept. I blickfånget är jordbrukare från Österbotten, Åboland och Nyland och de eventuella olikheterna landskapen emellan. Det följande är en sammanfattning av de empiriskt baserade konklusionerna, och som avslutningar ges förslag till fortsatta forskningsansatser.

8.1 Resultatsammanfattning

Undersökningen koncentrerar sig på det agrara samhället, jordbrukarnas livskoncept och hur detta påverkas av utvecklingen inom näringen i en i tid av fortsatt modernisering och globalisering. Jag har i undersökningen fokuserat på tre centrala problemfrågeställningar. För det första, hur livskonceptet ser ut bland de finländska jordbrukarna i dag. För det andra analyseras riskfaktorer – och expertsystemens ökade inflytande på jordbrukarnas praktiska och ekonomiska möjligheter att bedriva jordbruk. För det tredje analyseras jordbrukarnas identitet utgående från det sätt stödpolitiken påverkar känslan av jämbördighet med andra yrkesgrupper.

Diskussionen nedan struktureras i enlighet med följande centrala begrepp: det agrara samhället, modernisering, globalisering, jordbrukartyp, risker, expertsystem och livskoncept. Eftersom livskonceptet är min tolkningsram och analysredskap för det empiriska materialet förekommer detta genomgående vid granskning av de centrala begreppen.

Det agrara samhället

Jordbrukarsamhället, byn, landsbygden – många olika epitet skildrar den omgivning jordbrukarna befinner sig i. Moderniseringen har alltmer förändrat det agrara samhället och dess traditionsbundenhet, och gjort det mer individualiserat och reflexivt. De jordbrukare som ingått i den empiriska undersökningen har granskats utgående från sin tillhörighet till olika åldersgrupper och jordbruksinriktningar, för att klarlägga om det eventuellt finns olika gruppbetingade uppfattningar av jordbrukaridentiteten och av synen på den egna situationen. Undersökningen visar att det, utgående dagens situation inom jordbruket finns mycket små

skillnader i uppfattningen av yrkesidentiteten. Äldre generationer har redan tidigt präglats av rådande uppfattningarna, vilket återspeglas i de uttalanden jordbrukarna i olika åldrar ger, samtidigt som nya trender gör intrång och skapar förändringsprocesser (Brah 2007).

Både i Åboland och i Nyland är byn något annat än i Österbotten. I de södra delarna av landet bor man oftast på den egna lägenheten eller mycket nära densamma, med en god arrondering, vilket till synes medför ett anonymare liv med färre sociala kontakter. I Österbotten igen är byn en centralort för många jordbrukare. Gemenskap i byn motverkar ensamhet genom de sociala kontakterna jordbrukaren dagligen har.

Känslan av sammanhang som ingår i livskonceptet kan utläsas ur de traditionella förfaringssätt som fortfarande är en del av näringens verksamhetsmönster. Betydelsefulla för jordbrukaren är förutom byn, familjen, andra jordbrukare och samhället i stort. Det visar den indignation jordbrukarna ger prov på när det blir tal om stöd och offentlighetsimage. Jordbrukaren själv ser sig som en viktig producent av livsmedel, och anser sig därför göra något betydelsefullt för hela samhället. Meningsfullhet i kombination med identitet och livsstil ligger som grund för de flesta jordbrukares önskan att fortsätta det som tidigare generationer påbörjat. Trots detta är gamla mönster för de yngre jordbrukarna inte mera lika självklara som för de äldre. Därför kan inte väsentliga olikheter mellan åldersgrupperna spåras i den empiriska undersökningen. När det däremot gäller nya strategier och nya grödor har de yngre en starkare vilja att försöka hitta nya sätt att utveckla sig också inom ett framtida jordbruk, utan att vara bundna vid byn eller vid familjens och kollegernas åsikter. Risktagning är inte något som avskräcker de unga jordbrukarna eftersom de ser på sin framtid som företagare, väl medvetna om vilka risker världsmarknaden och globaliseringen medför.

I undersökningen framkommer hur jordbrukarna ser på socialpolitiken och hur man eventuellt kunde utveckla denna speciellt för jordbrukarna. Hela samhällets socialpolitik har givetvis också omfattat jordbrukarna, då socialpolitik samtidigt har inneburit samhällspolitik för hela samhället, där alla dragit nytta av de förändringar som gjorts. Socialpolitik är inriktad på samhällets harmonisering och utvecklande för att motsvara rättskänslans krav. Med ”social” förstås hela samhället och de fördelar som fördelas åt individen (Böök 2001; Kuusi 2001; Sipilä 2005). Många av de förmåner jordbrukarna åtnjuter under en läng-

re tid har haft socialpolitiska förtecken, trots att de genomförts genom den förda jordbrukspolitiken. I detta avseende är den i dag förda stödpolitiken inom den av EU stipulerade ramen inriktad på jordbruket som sådant, inte på individen. De specialfördelar Finland har hänger ihop med de svåra omständigheter jordbruket rent klimatmässigt verkar under och inte inriktade på jordbruksbefolkningen som sådan. Jordbrukarbefolkningen har alla de socialpolitiska rättigheter som gäller också för andra samhällsmedborgare. En specialförmån är avbytarhjälpen för dem som har husdjur.

När det gäller ekonomiska trångmål råkar jordbrukarna lätt i en svår situation, som enligt socialdirektör Yvonne Holming¹⁷ (21.11.2008) förorsakar huvudbry för socialavdelningens tjänstemän, eftersom de vanligen har tillgångar. Tillgångarna är jordbruket med dithörande byggnader och maskiner vilka vanligen belastas av skulder. För att få socialhjälp i form av utkomststöd borde verksamheten avvecklas. Önskemål om företagshälsovård framkom i intervjuerna. Denna möjlighet har funnits länge, men det verkade som om man inte skulle känna till att den berör förutom företag även jordbrukare eftersom den officiella benämningen är ”företagshälsovård”.

Ensamheten ökar i dagens agrara samhälle eftersom jordbrukarnas antal minskar. Förstoring av jordbrukslägenheterna betyder också allt längre dagar ensam i traktorn. Ensamhet är något man inte kommer tillrätta med och i det sammanhanget framkom önskemål om någon form av sammankomster för att stimulera social samvaro. Ensamheten är för många jordbrukare ett stort problem eftersom arbetsbördan är stor och fritiden begränsad (Nordström Källström 2008).

Modernisering

Moderniseringen och de effekter den medför blir allt mer uppenbara. Moderniseringen tränger in på alla nivåer också i det agrara samhället. Detta sätter sina spår i familjerna, där det blir allt vanligare att alla inte arbetar på gården som tidigare med jordbruksarbeten. Kvinnorna i denna undersökning hade inte särdeles stor del i jordbruksarbetena, eftersom de i de flesta fall arbetade utanför gården. Kvinnorna är inte heller på samma sätt som tidigare knutna till jordbruket utan kan genom de nya

¹⁷ Personlig kommunikation

möjligheter som i dag finns också på landsbygden, få andra roller, såsom tidigare konstaterats av andra forskare (Siiskonen 1990, Sireni 2002). Ett jordbruk baserat på kärnfamiljen blir allt mer ovanligt och kommer troligen att minska kraftigt, speciellt i det industriella jordbruket. Genom att makarna ofta verkar inom helt olika sektorer blir också beslutsprocessen en annan än tidigare. Detta återspeglas i vem man vänder sig till i händelse av kris. Det är inte mera självklart maken, som tidigare, utan snarare någon annan som antas förstå problematiken. Ekonomin har i moderniseringens spår fått en stark ställning, och dikterar besluten på olika nivåer både i det agrara samhället och i den individuella jordbrukarens näringsutövning. Behoven av kunskap på det ekonomiska planet tränger sig på. Kalkylering, budgetering och ekonomisk planering förutsätter samtidigt kunskaper i bokföring. På detta område skiljer sig jordbrukarna mycket. De som har ekonomisk utbildning har en fördel, och den ekonomiska utbildningen kan och bör i framtiden utvecklas.

TE-centralen och banken blir viktiga aktörer i kombination med rådgivningen. I undersökningen är man inte helt nöjd med utvecklingen inom rådgivningsorganisationerna, som upplevs vara föråldrade och mindre flexibla än förr. På denna nivå upplever jordbrukarna inte att det skett en nödvändig modernisering. Brytningen mellan gammalt och nytt har för många blivit ett problem. Rådgivningen borde mera koncentrera sig på viktiga framtida strategier och därmed hjälpa jordbrukarna i de viktiga vägvalen. Önskemålen är att rådgivningen skall visa på innovativa lösningar och moderna verksamhetsbegrepp och inte enbart fungera som en huvudaktör beträffande hur stödkraven realiserar. En uppsökande verksamhet är ett av önskemålen.

Den tekniska utvecklingen inom lantbruket har varit omfattande, särskilt automatiseringen inom husdjursbranscherna. Inom svinhushållningen har hela organiseringen av arbetet förändrats, samtidigt som olika delområden automatiserats. Detsamma gäller mjölkbesättningarna, där man allt mer tagit nya mjölkningsautomater i bruk samtidigt som enheterna kraftigt förstorats. Odlingstekniken har också förbättrats genom införande av större och effektivare maskiner, till exempel direktsådd är något som allt mer börjat tillämpas. Arbetsinsatsen per hektar blir allt mindre genom användande av ny teknik. Samarbete när det gäller bruk av maskiner börjar också genom bildande av maskinbolag påverka den tekniska utvecklingen i en ny riktning (Lehtonen & Pyykönen 2005, 15).

Mekaniseringen för med sig nya möjligheter, men samtidigt förutsätter den kunnande. Detta är ett problem ifall att jordbrukaren insjuknar och behöver extern hjälp. I det traditionella samhället fanns lösningsmodellerna i familjen, där det alltid fanns någon som kunde utföra arbetena. Numera är jordbrukaren beroende av avbytarhjälp, vilket för dem som har djur är något man vant sig vid och inte kan ge avkall på. Nya odlingsmetoder sprider sig relativt långsamt och orsaken härtill kan sökas i brist på kunskap, men också i att det är dyrt med något nytt och ännu dyrare att misslyckas. Dyra maskiner har i många fall gett upphov till organisering av maskinringar och andra samarbetsformer kring maskiner. Trots att denna form av samarbete borde vara eftersträvansvärd, är den inte problemfri. Finlands korta perioder för vårarbete och behovet av att snabbt klara av skörden på höstarna anförs som skäl för att själv äga sina maskiner. Moderniseringen betyder också behov av att vara insatt i datateknik. Nya maskiner har oftast någon form av datorisering. Hemdatorn blir ett allt viktigare redskap, både för kommunikationen med andra och för att hålla sig uppdaterad inom sin egen näring.

Globalisering

Vi lever inte mera i en värld begränsad som en ostkupa, med gränser och hinder av olika slag. Den kosmopolitiska utblicken betyder idag delaktighet i ett världssamhälle också för det finländska jordbruket. Världsmarknaden blir en aktör i alla utvecklingslägen. Den dikterar vad som odlas, produkternas prisnivåer och närmare trender. Inom EU finns ännu ett heltäckande stödsystem, utan vilket åtminstone i Finland jordbruksnäringen skulle vara i stor fara. Detta visar bland annat den under år 2009 gjorda "hälsogranskningen" eller delnivågranskning som EU gjort av stödpolitiken, varvid en målsättning varit frikoppling av djurstöden från produktionen och istället en anknytning av dem till hektarstöden. Finland fick också i detta fall gehör för sitt nordliga läge och en lägre, frikopplad del för husdjursproduktionen än övriga EU. Historien visar, bland annat genom de krig landet genomlidit, behovet av en betydande självförsörjningsgrad av livsmedel. Detta inverkar också på landsbygdsutvecklingen, och den gamla sloganen "levande landsbygd" anger inte något statiskt, något man kan vara säker att fortgår utan speciella åtgärder (Marsden 2003).

Globaliseringen betyder också negativa beslut, och krav dikterade av bland andra WTO. Sockerbetsproduktionen upplever nu denna trend i utvecklingen då produktionen styrs bort från Europa. Globaliseringen påverkar inkomstnivåerna både direkt och indirekt. Jordbrukets inkomstnivå är något som jordbrukarna inte är tillfredsställda med. I intervjuerna framkommer hur arbete utanför gården blir allt viktigare för att trygga inkomstnivån och möjliggör investeringar. Speciellt de unga jordbrukarna i undersökningen har till största del andra arbeten förutom jordbrukaryrket. Globaliseringen i kombination med etablerandet av Europeiska unionen ställer också nya krav, både för växt- och djurproduktionen. Jordbrukarna måste hela tiden räkna med att bli granskade av någon.

Samtliga stöd kommer i framtiden troligen att vara godkända av WTO. Det finns en möjlighet att i framtiden ta i bruk liknande stöd som man använt sig av i Amerika, de så kallade counter-cyclical payments, med vilket man avser stöd i nödsituationer då till exempel lägenhetens inkomster drastiskt sjunkit. Denna typ av stöd är godkända av WTO, och avsikten med sådana stöd är att bättre vara rustad i krissituationer och har betydelse i planeringen av produktionen. Nödlösningssinstrument av samma sort finns inte ännu inom EU men möjligheten att använda dem är given. Prisbilden på jordbruksprodukter har varit nedgående inom EU till följd av att exportstöden avlägsnats. Här har främst prisbilden på svinkött påverkats, dels genom en ökad produktion inom EU-området, dels genom ökad import från bland annat Brasilien (Lehtonen 2007; Lehtonen & Pyykönen 2005, 18–19).

Globaliseringen står för en helt ny verksamhetsfär, som fordrar en helt ny förståelse. Jordbrukaren är plötsligt en spelare – en aktör på en helt ny marknad. Att vara aktör betyder också att det blir nödvändigt att få tillgång till nätverk och verksamhetsformer som ger aktören utbyte. Aktören skall enligt Bruno Latour (2007, 46–58) finna motiv för att få sina produkter säljbara på en marknad, som numera betyder en världsmarknad i en kosmopolitisk värld. Kosmopolitism handlar om gränslöshet baserad på samlevnad som världsmedborgare, oberoende av vår kulturella bakgrund (Beck 2005, 2009, Kemp 2005). Efter EU-anslutningen har samtliga gränshinder fallit bort för att varor och tjänster skall fritt kunna röra sig inom EU-området.

Nya grödor uppkommer som ett komplement till globaliseringen. Energigrödorna är något som för med sig helt nya utvecklingsförlopp. Samtidigt som de förmodas minska behovet av fossila bränslen blir jordbruksmarken ockuperad av energigrödor, och den andel som används för livsmedelsproduktion minimeras. En annan nyhet är genmanipulering av växter och djur. Jordbrukarna i undersökningen hade förvånande blygsamma insikter i GMO-relaterade frågor. Här kunde upplysning och utbildning verkligen vara behövlig.

Delaktighet i en världsmarknad betyder samtidigt mera stress, inte endast för att producera varan, utan också i bevakningen av prisnivåer och de mest gynnsamma säljtidpunkterna. Händelser långt från den bekanta sfären kan ha direkt katastrofala följder för det egna jordbruket. Odlande av nya grödor är inte någon självklarhet, trots att den allmänna inställningen till moderna odlingsmetoder kan vara positiv. När det handlar om något nytt – okänt spelar den försiktighet in som under generationer präglad inställningen till nyheter och förändringar. Rådgivningsorganisationer har en stor betydelse, speciellt när det gäller de praktiska betingelserna kring exempelvis nya metoder och grödor. Olika projekt som man i likhet med Giddens (1997, 172) kan kalla expert-system fungerar som motivationsmotorer, men man glömmer att det tar lång tid innan något nytt realiserats. Detta beror eventuellt främst på att det nya är svårt att hantera och att det oftast betyder uppbyggnad av en hel händelsekedja, från idé till slutprodukt. Den personliga kommunikationen med utländska experter visar på liknande utveckling också i andra länder, och till och med världsdelar. Ett stort problem även för många jordbrukare i USA och Kanada är lönsamheten och svårigheten att få unga jordbrukare att överta familjens jordbruk. På många håll i både Europa samt i USA och Kanada ökar risken för jordbrukarnas marginalisering. Fortsatt jordbruk förutsätter högre priser på livsmedel.

Jordbrukartyper

Undersökningen var inte inriktad på att söka olika jordbrukartyper men dessa framträder tydligt liksom i tidigare gjorda undersökningar (Ploeg van der, 1993, 2000, Kallio 1997, Vanclay 1998, Uthardt 2005) och uppmärksammas därför i sammanfattningen. De typer av jordbrukare som urskiljs är en traditionell typ och en av den är den som inte gärna tar till

sig förändringar. Utgångspunkten är här tidigare erfarenheter, metoder och tankegångar. Den raka motsatsen är den innovativa typen av jordbrukare, som hela tiden är på jakt efter nya idéer och uppslag i akt och mening att vara pionjär på området. Här är inte alltid de ekonomiska aspekterna ledande, utan mera glädjen i att hitta på eller genomföra sådant som andra inte känner till. Mellan dessa typer finns en jordbrukartyp som gärna vill göra något nytt, men helst ser att någon annan först gör de eventuella misstagen. Man kommer gärna med då metoderna redan blivit utvecklade, men det finns något av ”vi skall vänta och se” över handlingsförloppet.

I takt med att de ekonomiska förväntningarna i familjen växer, uppkommer nya typer av jordbrukare. Det utformas olika slags deltidssystem där man ser sig själv som jordbrukare, men vill nödvändigtvis inte utvidga sitt jordbruk, utan behåller det och kanske hoppas att något av barnen skall fortsätta. Utvecklingen i det agrara samhället betyder också att jordbrukaridentiteterna inte mera är vad de varit. Det syns speciellt bland de unga energiska, välutbildade jordbrukarna, som ser sig själva som företagare. Denna typ av jordbrukare vill gärna expandera både när det gäller inköp av mera jord, men och likaså när det gäller djurhållning eller något annat. Det är viktigt att det man gör är ”stort”.

Hur man uppfattar sig själv som jordbrukare är starkt förknippat med åldern, något som tydligt framkommer i undersökningen. De äldre förblir gärna kvar i en statisk situation och har ingen nämnvärd lust att lära sig nytt eller att börja med något nytt. De yngre står och väger mellan att ta steget fullt ut och bli jordbrukare med företagandet för ögonen, eller att sköta jordbruket vid sidan om något arbete utanför gården. De medelålders sitter ofta i kläm mellan lusten att expandera och en redan stor lånebörda, som verkar hämmande på företagsmotivationen. Familjen har också en stor betydelse när det gäller att tänka om och ge sig in på något nytt. Ensam, utan stöd av de övriga familjemedlemmarna, är detta svårt och ibland praktiskt omöjligt.

Motivet för att överhuvudtaget hålla på med jordbruk är för många förknippat med begreppet frihet. Friheten och känslan av självförverkligande är en bärande kraft i yrkesidentiteten, i det som Silvasti (2001) kallat den koherenta jordbrukaridentiteten. Jordbrukarna själva nämner ofta friheten och ser jordbrukandet som en livsstil. Tyvärr sker det hela tiden en nedmontering av denna för individen ofta värdefulla identitets-

byggnad. En orsak är att lönsamheten inom jordbruket länge legat på en låg nivå. Ett uppfyllande av moderniseringskraven förutsätter expansion av det ena eller det andra slaget. Små och medelstora jordbruk känner trycket på förstoring av lägenheterna. Det är oftast dyrt i det fall att jord i närheten överhuvudtaget är till salu. Här blir åldern oftast avgörande. Detsamma gäller utvidgning och förstoring av djurstallar. Det kommer sedan an på individen om man vågar ta steget ut i en okänd framtid. Förändring av den kända situation man levat i är något nytt och oförutsägbart – en brytning med tidigare traditioner. Utbyggnad och förstoring kan också leda till problem när varken tid eller pengar räcker till för att förverkliga de planer som skisserats utan att man insett vidden av förändringen. En helt separat kategori representerar de jordbrukare som ger sig in på olika specialområden, som grönsaks- och bärodling, gårdsturism och andra innovationer. Specialområdena förutsätter samtidigt specialkunskaper och förmåga att utveckla viktiga nätverk, där den enskilde själv måste fungera som aktör, det vill säga när det gäller marknadsföring, distribution och teknik, något den som inte alla behärskar eller har intresse av.

Risker

Nya grödor och strategier överlag betyder samtidigt nya satsningar, både ekonomiskt och fysiskt. De så kallade multifunktionella jordbruken anses av många forskare, så som van der Ploeg (2003), Marsden (2003) och andra som en ny möjlighet för jordbrukarna och för landsbygden. Det förutsätter bl.a. att fungera som aktör på flera marknader, krav på mångsidigt kunnande och stora satsningar både i pengar och i krafter utan garantier för att det skall lyckas. Långsiktig planering och en politik jordbrukarna kan lita på fungerar för de flesta jordbrukare som en garanti för kommande investeringars lönsamhet. Långsiktighet minskar den psykiska belastningen, vilket de intervjuade är noga med att betona.

Det empiriska materialet visar också att jordbrukarna oftast har en överlevnadsstrategi. Medvetet låter man till exempel skogsmark fungera som säkerhet för dåliga tider. Det kan vara tomtmark i skärgården eller nära tätbebyggelse, som får fungera som säkra objekt, som man alltid tror sig kunna sälja i händelse av kris. I skärgården har man som extra inkomstkälla möjlighet att bygga sommarstugor och kan därtill erbjuda

annan service för sommargästerna. Ökad utbildning är också ett sätt att gardera sig för dåliga tider. Bolagisering är en ny företeelse som aktualiseras speciellt vid etablering av större industriellt bedrivna enheter. Det dagliga jordbruket förutsätter planering, risktagning och framför allt livsbeslut, vilka är viktiga element i livskonceptet.

Självbestämmandet har genom historien varit bondens varumärke. Också nu ansåg de intervjuade att de har möjlighet till självbestämmande på sitt jordbruk. De kan också bestämma vilka de praktiska lösningarna är, men snart märker de hur kringskuren dagens jordbrukare är i sitt självbestämmande. Riktlinjerna i det drivna jordbruket i kombination med EU:s bestämmelser och krav dikterar i stort vad gårdarna skall göra sedan man väl valt inriktning och tilläggsåtgärder. Fullt självbestämmande kan utövas förutsatt att inga stöd överhuvudtaget lyfts, för i det fallet kan inte myndigheterna helt bestämma ramarna. Tyvärr är de ekonomiska förutsättningarna i detta nu inte sådana att det skulle ha ekonomisk bärighet att bedriva jordbruken utan stöd. Förhållandena kan emellertid förändras och världsmarknadspriserna fortsätta att stiga, vilket möjligen kunde vara ett sätt för EU att minimera stöden. I detta fall kunde individen åter räkna med större självbestämmande. Trots kringskurna möjligheter till självbestämmande ser jordbrukarna i undersökningen en meningsfullhet i det yrkesval man gjort. Risktagning är också något individen själv bestämmer om, investeringstakten är en kontinuerlig risktagning.

Överstor optimism kan snabbt leda till överstora satsningar. I händelse av konjunkturedgång kan skulderna bli övermäktiga och i värsta fall leda till både ekonomiska och psykiska problem. I förlängningen kan detta vara början till en marginalisering (Peltola 2003). Hilka Vihinen (2005) hävdar att 10 procent av jordbruksjorden är marginaliserad eller löper risk att bli marginaliserad, samt att 7 procent av jordbruken ligger i riskzonen för marginalisering. Jordbrukarna i min undersökning upplevde sig inte som marginaliserade, men tydliga tecken i denna riktning kunde urskiljas, speciellt när det gällde hur man såg på sig själv i förhållande till andra yrkesgrupper, samt i behovet av överlevnadsstrategier.

För att få till stånd en ny typ av landsbygd måste också jordbrukarna känna motivation och glädje i arbetet. I annat fall blir förslagen teoretiska, utan praktisk implementering och betydelse. Utvecklingen av landsbygden fordrar nytänkande utgående från en kunskap om det förgångna,

som inte får verka hindrande och bindande utan snarare hoppingivande. Landsbygden kan inte mera ses som ett slutet rum för de som tidigare bebott den, utan bör bli en plattform för nytänkande. Landsbygden kan inte längre räkna med att klara sin infrastruktur enbart utgående från jord och skogsbruket. En viktig nisch för landsbygden är utvecklandet av trivseln, en trivsel som kan ge upphov i inflyttning. De som flyttar in till byarna bör beredas plats i bysamhället och därmed bli en del av byns mångfald (Katajamäki 1991).

Expertsystem

Med expertsystem avses enligt Giddens (2006) tekniska system eller professionell expertis som organiserar stora delar av den sociala omgivningen i samhället. För jordbrukarnas del innefattas tjänstemän och organisationer som på olika sätt påverkar näringen. Att kontinuerligt stå i ett beroendeförhållande till någon instans för att kunna garanteras stöd, påverkar självkänslan och undergräver förtroendet för den drivna jordbrukspolitikerna. Det finns en ambivalent inställning hos jordbrukarkåren när det gäller hur man ser på sig själv. Självidentifikationen utgår från att jordbrukaren inte anses jämbördig med andra yrkesgrupper. Trots detta är jordbrukarna i undersökningen, oberoende av ålder och inriktning, stolta över att var jordbrukare.

Stödsystemen i kombination med övervakningen av dessa har bidragit till att näringen ses som en livsstil, men trots detta har jordbrukaren svårt att se det meningsfulla och begripliga i mätning av skyddsremsors bredd och i många andra till synes meningslösa regelverk, som måste efterföljas. Samtliga jordbrukare i undersökningen ansåg att övervakning är något samhället måste få fordra. Det ansågs också viktigt att reglerna följs, och här ville de flesta påminna om hur man i Finland gärna följer lagar och paragrafer. Gärna påstods att man inte är lika lagfixerad i andra länder utan ser på regelverket mera som en rekommendation, snarare än något förpliktande.

Uttrycket ”övervakning” stör de flesta, eftersom de inte upplever sig som förbrytare utan anser sig utföra allt på bästa sätt. Det förslogs att övervakningen i stället kunde kallas ”uppföljning” för att därmed ta udden av ordet och förrättningen. De flesta ansåg också att de blivit relativt väl bemötta av övervakare och att ”tjänstemännen utför sitt arbete”.

Trots förståelsen finns en djup känsla av att vara misstänkt för något, och de flesta erkände också att det är med spändhet övervakarna tas emot, oavsett vilken form av övervakning det är fråga om. Regelverket har också gett upphov till att alla bevakar alla, baserat på åsikten att reglerna är till för alla. Förtroendet är inte särdeles stort för myndigheter, som genom sina besök kan ge upphov till en rad obekväma åtgärder. De flesta upplever behov av att förenkla tillvägagångssätten när det gäller hela regelverket kring stöden. Det upplevdes också som svårt och problematiskt att samhället inte verkar förstå jordbrukarnas problem, och att stödsystemet slutligen är inriktat på att hålla ned livsmedelspriserna för konsumenten. Jordbrukarna upplever att det råder en viss misstro mellan jordbrukarna och samhällets övriga invånare. Åtminstone känner jordbrukarna i undersökningen det så.

Politikerna och den förda lantbrukspolitiken är det också svårt att ha förtroende för. Kortsiktigheten när det gäller olika bestämmelser, liksom oklarhet i de politiska budskapen, ger grogrund för sådana känslor. Den partipolitiska riktningen verkar inte ha betydelse i fallet, utan det är frågan om en mera allmän känsla. Trots att det brister i förtroendet anser ändå många att den förda jordbrukspolitiken har blivit bättre, men helst skulle man vilja ha sina stöd för produkten som tidigare. Detta motiveras med att stödets storlek då är helt beroende av jordbrukarnas yrkesskicklighet och inte på hur bra blanketterna är ifyllda. Förtroendet är av stor betydelse speciellt för de unga, när det gäller hur jordbruket i framtiden skall utformas. Stora investeringar förutsätter också att myndigheterna har en långsiktig linje, i annat fall är det svårt att våga ta steget ut i en ny ekonomisk realitet. Förtroende för myndigheterna hör till de viktigaste elementen när det gäller att motverka osäkerhetskänslan inför framtidens jordbruk. Det måste därtill finnas en lönsamhet i det man gör, eftersom det finns tillräckligt med andra arbetsmöjligheter som ger bättre timpenning än jordbruket. Jordbrukarna i undersökningen ansåg att det inte kan vara en framtidsvision att hela tiden öka arbetsinsatsen utan att den ger ett acceptabelt ekonomiskt utfall.

Förtroendet är centralt också i förhållandet mellan jordbrukaren och rådgivningsorganisationerna, som genom sitt arbete och sin kunskap upplevs påverka jordbrukets riktlinjer för många år framåt. Detta gäller också ekonomiska institutioner, som oftast har en central ställning vid beviljande av lån för stora projekt med implikationer långt in i fram-

tiden. Förtroende är viktigt i relationerna mellan jordbrukarna och samhällets övriga invånare, och här upplever jordbrukarna att det finns stora brister och missförstånd både på samhällets sida och på det egna hållet. Förtroendet gentemot organisationer med uppgift att värna om natur och djur är viktigt för den framtida utvecklingen. I undersökningen framkom åsikter om hur man som jordbrukare hela tiden värnar om naturen och producerar för konsumenternas behov, men ändå blir utpekad som den som förorsakar de största problemen. Luhmann (2005) påpekar att enda möjligheten att reducera komplexitet är kommunikation. För jordbrukarna kunde också kommunikation ge ett ökat förtroende, medan bristen på kommunikation enbart ökat misstron och kraftigt reducerat förtroendet.

Mera visioner i rådgivningen efterlyses av de intervjuade. Ulrich Beck (2000; 2006) talar om zombiekategorier och zombieinstitutioner som är döda institutioner som lever fast de är döda. Han påpekar att ett resultat av den nya individualisering jordbrukarna lever i medför en hel del zombiekategorier, också det ett resultat av den modernisering, som innebär att hela samhället omvandlar den första moderniseringen till den andra (Beck 2000, 155–157; Beck & Beck-Gernsheim 2006, 203–206). Frågan är om rådgivningen verkligen företräder det nytänkande som jordbrukarna eftersträvar, eller om rådgivningen verkligen har styvnat i föråldrade strukturer och därför zombifierats?

Livskonceptet

De olika elementen i livskonceptet kommer i den föreliggande undersökningen fram på olika sätt. Livskonceptet återspeglas i de olika jordbrukartyperna och yttrar sig i hur man hanterar förändringar och kommer tillrätta med sig själv. Stora problem förlamar: man känner inte igen sig själv, och det sker en fördunkling av perspektivet på en själv och på de problem som borde lösas. Intervjutillfällena visade tydligt hur viktigt det är att konfronteras med frågor som berör självet och de inre känslorna. Känslan av sammanhang är viktig för de livspolitiska besluten. Genom livskonceptet betraktar jordbrukarna sin situation och de faktorer som påverkar besluten på kort och lång sikt.

Jordbruksnäringen karakteriseras av ett starkt traditionstänkande vilket fortlöpande påverkats av den rådande moderniseringen. Nya metoder, maskiner och handlingsmönster har genom historiens gång åter-

speglats tydligt just inom jordbruket, i form av högre skördar samt mera mjölk och kött per djurenhet. Ingen metod, hur välfungerande den än ter sig, blir accepterad förrän den noga utforskats och fått utstå kritik i jordbrukarkretsar. Detta ser man tydligt i diskussionen kring nya grödor. Energigrödorna verkar lockande, men vilka negativa sidoeffekter kan möjligen uppträda? Hur skall den nya grödan skötas, finns det något man borde undvika osv. Många frågor måste först få svar innan någon vågar pröva på, och även därefter är avståndet till acceptans i jordbrukarsamhället ännu stort.

Undersökningen visar tydligt hur närsamhället påverkar utvecklingen. Det finns en inneboende stolthet, som hindrar jordbrukaren från att odla sina åkrar på ett sätt som skulle verka anstötligt i jordbrukssamhällets ögon, genom någon form av skenodling. Detta gäller också skötseln av djuren. För den enskilda jordbrukaren är det viktigt att få omgivningens godkännande. Samhörighetskänslan skall inte underskattas oberoende av hur självständiga och till synes oberörda unga aktiva jordbrukare verkar vara. Gemensamma projekt, samägande av maskiner eller byte av arbetsmoment ger på ett obarmhärtigt sätt andra insyn i den egna verksamheten, med åtföljande utrymme för eventuell kritik.

De hot som tidigare skildrats kommer genom globalisering och genom öppnade marknader och de möjligheter dessa ger att producera livsmedel till låga priser. De inre hoten är psykiskt dålig atmosfär, svag ekonomi och upplevd press i riktning mot utveckling, förstörande av lägenheten, nya inriktningar och ökad risktagning (jfr Kallio 1997). Oförmögenhet att reagera på de nya kraven kan försvaga livskonceptet, minimera möjligheterna att fortsätta som jordbrukare och därmed generera förutsättningar för marginalisering. I undersökningen kunde inte direkt marginaliseringskänsla urskiljas. Däremot var känslan av att inte vara likvärdig med andra yrkesgrupper något de flesta i undersökningen kraftigt betonade. Många ansåg att de som jordbrukare inte värderas därför att de erhåller stöd av samhället, låt vara att stödet är ett prisstöd. De flesta i samhället anses enligt respondenterna inte förstå detta, utan ser stödet snarast som ett socialstöd. Jordbrukarna i undersökningen betonade att stöden är ett prisstöd för att hålla livsmedelspriserna på en förmånlig nivå.

Publicering av stöden hade man en ambivalent inställning till, men många förstod inte nödvändigheten av att en yrkesgrupp måste genom-

lysas medan andra som erhåller statliga stöd inte behöver figurera i medierna. Det får ses som ganska allvarligt att största delen, hela 65 procent av de intervjuade, kände sig mindre värda i förhållande till andra yrkesgrupper. En sådan latent känsla har nedbrytande effekt på livskonceptet, något som på sikt kan reducera antalet jordbrukare. Behovet av att i framtiden få unga jordbrukare att ta över jordbruken och fortsätta som aktiva jordbrukare ställer vissa krav på samhället och den inställning till jordbrukaryrket som förmedlas speciellt via medierna. Lönsamheten är något som också på sikt kommer att påverka intresset för att fortsätta med odlande eller husdjursskötsel.

Ensamhet och avsaknad av sociala kontaktytor är också ett betydande problem för många jordbrukare i olika ålder. För de unga tillkommer svårigheten att finna en partner som kan tänka sig att leva på landet och anta de utmaningar ett jordbruk för med sig för den enskilde och familjen. Ensamheten leder också till att alla de problem jordbrukaren brottas med blir något som inte diskuteras med andra. I undersökningen framkom att det på vissa orter ordnats diskussionsgrupper för jordbrukare. Sådana fora är viktiga, genom att också personliga problem kan dryftas. Osäkerheten inför framtiden är något som påverkar välbefinnandet och hela livskonceptet. Årliga nya överläggningar och förändringar i stödpolitiken föranleder irritation och svårigheter att i tid kunna fatta nödvändiga beslut. Jordbruket representerar också den egna arbetsplatsen och säkerheten för framtiden. Den egna arbetsplatsen är viktig i en värld av arbetslöshet och också en enhet som bidrar till hela landsbygdens välbefinnande. Att ge upp sin gård, sitt jordbruk, är något man gör endast i yttersta undantagsfall. Speciellt större gårdar fortsätter att skötas av någon annan i släkten. Små jordbruk däremot blir ofta inköpta av grannar med intilliggande skiften. I undersökningen hade samtliga jordbruk någon i familjen som fortsatte driften. Inköp av större jordbrukslägenheter hör till ovanligheterna.

Livskonceptets styrka uttrycks bäst i hur respondenterna i undersökningen genom sina svar reflekterar sina åsikter, val och uppfattningar. De individuella val som fattas förväntas riktiga och formar livet om man vill det eller inte (Bauman 2009, 125). Livskonceptets huvudkomponenter är hanterbarhet, förståelse, begriplighet, meningsfullhet, emancipation, livskontroll, livsstil, självbestämmande, livsplan och identitet, som framgår av figur 1 som återfinns i avsnittet Teorin för det agrara

samhället. Jordbrukarnas identitet är påfallande stark då samtliga intervjuade känner sig stolta över sin jordbrukaridentitet. De flesta jordbrukare oberoende av åldern har någon form av livsplan. Detsamma gäller livskontrollen som överlag är stark. Däremot är känslan av självbestämmande och livsstil något endast litet mer än hälften av de intervjuade är positiva till. Förståelse och begriplighet är något som hälften av de intervjuade känner. När det gäller hanterbarheten av sin situation som jordbrukare är också mer än hälften säkra på att man har kontroll och klarar av sin situation. Påfallande många är trots tveksamheten till förändringar positiva till emancipatoriska handlingsmönster.

När de olika elementen kopplas ihop och formar hela livskonceptet kan olika starkt livskoncept framkomma, speciellt i de olika åldersgrupperna. Om de intervjuade haft klart för sig och positivt uttryckt sin inställning till de olika elementen, kan livskonceptet betecknas som starkt. Ett svagt livskoncept åter reflekteras av osäkerhet i svaren. Frågan om identitet och stolthet är till exempel något som samtliga intervjuade är säkra på.

Åldersgruppen 39–52 år av de intervjuade har det starkaste livskonceptet, vilket är ganska naturligt då man är mitt uppe i ett arbete och en livsstil man själv valt. Gruppen äldre jordbrukare som deltog i undersökningen från 53 till 69 år har det svagaste livskonceptet. Detta kan säkert förstås utgående från att de som redan länge varit jordbrukare upplever att förändringarna är snabba, och att det blir allt svårare att hänga med i utvecklingen. Därtill kommer deras möjlighet att få pension och överlåta jordbruket åt nästa generation. Den unga gruppen jordbrukare under 38 år som intervjuades söker sin egen identitet och sin inriktning utan att kunna överblicka om sökandet kommer att lyckas eller inte. Många av de unga jordbrukarna hade arbete utanför gården och hade därmed flera ”ben” att stå på. De unga tvekar antagligen också mer, eftersom de nyligen övertagit jordbruket och därmed skuldsatt sig.

Samtliga grupper har problem med förståelsen, vilket åter kan förstås utgående från de rådande expertsystemen och kortsiktiga jordbrukspolitiska lösningar i en tid av kontinuerliga förändringar. För de unga är det svårast att själva fatta viktiga beslut och att finna sin egen livsstil. Samtliga grupper har en påfallande stark identitetskänsla. Stoltheten över att vara jordbrukare var genomgående i samtliga ålderskategorier. Livskonceptet återspeglar de känslor individen hela tiden tvingas kämpa med.

En viktig faktor som inte skall underskattas, är ett självständigt arbete på ett verksamhetsfält med urgamla rötter.

För att garantera nya återväxten av jordbrukare är jämställdheten med andra yrkesgrupper något nödvändigt. Det kan inte vara främjande för näringen, att jordbrukarna inte upplever sig ha samhällets stöd och uppskattning. Det globala behovet av mera livsmedel och livsmedelsbristen kan förhoppningsvis också stärka självkänslan när det gäller jämförelsen med andra yrkesgrupper.

Lönsamheten inom näringen i detta nu har en försvagande effekt på det individuella livskonceptet. Framtida utvecklingsstrategier kommer ohjälpligen att vara utslagsgivande för näringen, samtidigt som det individuella livskonceptet är grunden för valen i en tid av reflexiv modernisering. För att fortsätta där fadren slutade måste en modern jordbrukare vara tämligen säker på verksamhetens lönsamhet. Att förlita sig på att de framtida jordbrukarna låter sig nöjas med en skenbar frihet, skenbart självbestämmande och skenbar livsstil, är inte ändamålsenligt.

Behovet av livsmedel och en inhemsk produktion är alltid aktuellt, men under förutsättning att individens livskoncept och identitet på ett fullvärdigt sätt kan utövas med andra i samhället. Det senare är också forskningens huvudkonklusion. Frågan är om framtida jordbrukare skall producera livsmedel eller fungera som samhällets landskapsvårdare? Frågan har fått en djupare dimension i och med att det nu råder brist på mat globalt sett. Oberoende av vilket alternativ som väljs kommer livskonceptet att ligga till grund för individuella beslut också i framtiden.

Den fortgående moderniseringen ställer allt större krav på den individuella jordbrukaren. Globaliseringen och den europeiska marknaden förutsätter att den finländska jordbrukaren noga följer med en utveckling, som saknar långsiktighet både produktionspolitiskt och allmänt jordbrukspolitiskt. Valet av produktionsstrategier har en avgörande betydelse för de individuella vägvalen, som grundar sig på det individuella livskonceptet.

De existerande expertsystemen är något dagens jordbrukare måste beakta och vänja sig vid, för att säkerställa den ekonomiska nyttan dessa erbjuder.

Jordbrukarnas yrkesidentitetskänsla är stark, även om de inte känner sig jämbördiga med andra yrkesgrupper. Förhållandet mellan samhället

och jordbrukarkåren måste förbättras i framtiden, för att säkerställa att unga människor väljer jordbrukarbanan.

8.2 Den fortsatta forskningen

Moderniseringen fortsätter med oförminskad intensitet, och framtiden kommer att medföra många olika former av förändring. Det är viktigt att fortsätta forskningen kring frågor relaterade till jordbrukarnas livskoncept. Frågan är vem som under de rådande förhållandena vill bli jordbrukare i framtiden. För tillfället ser det ut som om konsumentpriserna på livsmedel kunde hållas på en högre nivå, men samtidigt har kostnadssidan stigit oroväckande. Den framtida bristen på arbetskraft drar i kombination med en god inkomstutveckling, bort alla potentiella jordbrukare från jordbruken och landsbygden. En komparativ studie borde utföras kring liknande frågor som de här undersökta, med jordbrukare i övriga delar av Finland. Det kunde också vara intressant att undersöka livskonceptet i andra delar av Norden och inom EU. Produktionen av livsmedel borde öka kontinuerligt, eftersom allt flera i världen är beroende av dem. Frågan är om det också i framtiden finns motiverade jordbrukare för uppdraget.

Jordbrukets status upplevdes som svag när undersökningen gjorde hösten 2006 och vårvintern 2007. Sedan dess har världen fått uppleva en allvarlig lågkonjunktur och fluktuerande pris på livsmedel. Det kunde vara intressant att följa upp undersökningen bland unga jordbrukare för att se huruvida förändringar skett i den upplevda statusen. Fortsatt forskning i frågor relaterade till jordbrukarna och deras problem är viktiga för att snabbt kunna sätta in åtgärder som strävar efter upprätthållande av en fortsatt livsmedelsproduktion och en positiv anda hos jordbrukarkåren.

Frågan om hur jordbrukarna förhåller sig till GMO-grödor är intressant och aktuell på en marknad som blir alltmer öppen. En undersökning kunde ge svar på många frågor och samtidigt ha betydelse för marknaden och marknadsföringen av livsmedlen och deras renhet.

Den tilltagande ensamheten förtjänar ytterligare forskning och svar på vilka åtgärder jordbrukarna gärna ser som viktiga för att avhjälpa ensamheten.

Litteraturförteckning:

Ahlbäck, Ragna (1983). *Bonden i svenska Finland*. Svenska Litteratursällskapet I Finland Folklivsstudier XIV. Borgå: Tryckeri och Tidnings Ab

Alasuutari, Pertti (2004). *Social Theory & Human Reality*. Sage. London: Sage Publications Ltd.

Alasuutari, Pertti (2007). *Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus*. Gaudeamus Helsinki. Tampere: Tammer-Paino.

Ansökningsguide 2009. Mavi Landsbygdsverket. Helsingfors 2/2009

Antonovsky, Aaron (1985). *Health, Stress and Coping*. San Francisco, California, London: Jossey-Bass Publisher.

Antonovsky, Aaron (1993). *Hälsans Mysterium*. Finland: WSOY.

Aspen, Patrik (2007). *Etnografiska metoder: Att förstå och förklara samtiden*. Liber AB, Malmö. Ljubljana, Slovenien: Korotan

Bauman, Zygmunt (1998). *Globalisering*. Studentlitteratur

Bauman, Zygmunt (2004). *Samhälle under belägring*. Uddevalla: Bokförlaget Daidalos AB.

Bauman, Zygmunt (2006). Individual Together. Ingår i: *Individualization*. Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth. SAGE Publications Ltd. London: SAGE Publications Ltd.

Bauman, Zygmunt (2007). *Flytande rädsla*. Daidalos. Uddevalla: MediaPrint Uddevalla AB.

Bauman, Zygmunt (2009). *The art of life*. Polity Press. Great Britain: MPG Books Group.

Beck, Ulrich (1995). *Att uppfinna det politiska Bidrag till en teori om reflexiv modernisering*. Göteborg: Daidalos AB. Uddevalla: MediaPrint

Beck, Ulrich (1998). *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Daidalos AB Uddevalla: MediaPrint Uddevalla AB 2000.

Beck, Ulrich (2000). *The Brave New World of Work*. Polity Press. Frankfurt/New York: Campus Verlag

Beck, Ulrich (2001). *Vad innebär globalisering? Missuppfattningar och möjliga politiska svar*. Daidalos AB. Uddevalla: MediaPrint

Beck, Ulrich elektroniskt brev 06.05.2005.

Beck, Ulrich (2005). *Den moderna kosmopolitiska blicken. Eller: Krig Är fred*. Daidalos AB. Lettland Riga: Preses Nams.

Beck, Ulrich & Beck-Gersheim, Elisabeth (2006). *Individualization*. London, UK: SAGE Publications Ltd.

Beck, Ulrich, Grande, Edgar (2006) *Det kosmopolitiska Europa. Samhället och politik under den andra moderniteten*. Daidalos AB. Uddevalla, Media-Print Uddevalla AB.

Beck, Ulrich (2007). Beyond class and nation: reframing social inequalities in globalizing world. *The British Journal of Sociology*. Volume 58 Issue 4, 679–705.

Beck, Ulrich (2009). *World at Risk*. Polity Press. Great Britain: MPG Books Ltd, Bodmin Cornwall

Bergström, Gösta & Boreus, Kristina (red.) (2005). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Andra upplagan. Studentlitteratur. Lund: Studentlitteratur

Bjereld, Ulf, Demker, Marie, Hinnfors, Jonas (1999). *Varför Vetenskap? Om vikten av problem och teori i forskningsprocessen*. Lund: Studentlitteratur.

Brah, Avtar (2007). Non-binarized Identities of Similarity and Difference. Ingår i: *Identity, Ethnic Diversity and Community Cohesion*. Wetherell, Margaret, Laflèche, Michelynn, Berkelye, Robert (Editors) SAGE Publications.

Britz, Wolfgang, Thomas, Heckelei (2008). Recent Development In EU Policies – Challenges For Partial Equilibrium Models. Paper prepared for the presentation at the 107Th EAAE Seminar ”*Modeling of Agricultural and Rural Development Policies*”, Sevilla Spain, January 29th –February 1st, 2008. <http://www.google.fi/search?client=firefox-a&rls=org.mozilla%3A%3Aofficial&channel=s&hl=sv&q=ec.europe.en%2Fagriculture%2Fhealthcheck%2Findex&meta=&btnG=Google-s%C3%B6kning> Hämtat 20.01.2009

- Bourdieu, Pierre (1995). *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. Daidalos AB. Uddevalla: MediaPrint Uddevalla AB.
- Böök, Einar (2001). Sosiaalipolitiikka. Ingår i; *Työväenkysmyksestä Sosiaalipolitiikkaan*. Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo (toim.). Gaudeamus Kirja. Helsinki:Yliopistopaino 2005.
- Delanty, Gerard (1999), *Social Theory In A Changing World. Conception of Modernity*. Cambridge UK: Polity Press
- Dodd, Nigel (1999). *Social Theory and Modernity*. Polity Press. UK. Oxford: Blackwell Publisher Ltd.
- Elliot, Anthony, Charles Lemert (2006). *The New Individualism*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group
- Eriksson, Monica, Lindström Bengt (2003). Validity of Antonovsky's sense of coherence scale: a systematic review. *Journal of Epidemiology & Community Health* 2005.
- Eriksson, Monica, Lindström, Bengt (2006). Antonovsky's sense of coherence scale and the relation with health: a systematic review. *Journal of Epidemiology & Community Health* 2006;60:376–381.
- Eriksson, Monica (2007). *Unravelling The Mystery Of Salutogenesis. The evidence base of the salutogenic research as measured by Antonovsky's Sense of Coherence Scale*. Folkhälsan Research Centre, Health Promotion Research Programme and Folkhälsans Förbund r.f. Turku: Åbo Akademis Tryckeri.
- Eräsaari, Risto (1998). Mikä Ihmeen Elämänpolitiikka? Ingår i *Elämänpolitiikka*. Roos, J.P. & Hoikkala, Tommy (toim.) Gaudeamus Kirja Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Eräsaari, Risto (2000). Sosiaalipolitiikan viitekehy: aika, yhteiskunta, yhteisö, maailma. Ingår i: *Sosiaalipolitiikan Lukemisto*. Nurminen, Eija (Toim.) Helsingin yliopiston Tutkimus-ja koulutuskeskus Palmenia. Tampere: Tammer-Paino
- Eräsaari, Risto (2005). Inklusio, eksklusio ja integraatio sosiaalipolitiikassa. *Janus*. 13 (3), 252–267.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino OY.

European Commission Directorate-General for Employment and Social Affairs Unit E.2 (2004, 10) *Joint report on social inclusion*.

Faktaaffeln (2007) *Statistik om livsmedelsbranschen*. Finfood – Finlands Matinformatio rf. Painotalo Casper Oy.

Gadamer, H-G. (2002). *Sanning och metod i urval*. Daidalos AB, andra tryckningen. Uddevalla: MediaPrint i Uddevalla.

Geyer, Siegfried (1997). *Some conceptual considerations on the sense of coherence*. Social Science and Medicine 1997; 44(12):1771–1779.

Giddens, Anthony (1994). *Beyond Left And Right*. Stanford University Press. Stanford California.

Giddens, Anthony (1997). *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Daidalos AB. Uddevalla: MediaPrint Uddevalla AB.

Giddens, Anthony (2002). *Sociology 4th edition*. Cambridge, Oxford: Polity Press.

Giddens, Anthony & Diamond, Patrick (eds.) (2006). *The New Egalitarianism*. Cambridge, UK: Polity Press

Giddens, Anthony (2006). *The Consequences of Modernity*. Cambridge, UK: Polity Press

Granberg, Leo (1989). *Valtio Maataloustulojen Tasaajana Ja Takaajana*. Suomen Tiedeseura, Tammisaari: Ekenäs Tryckeri Ab.

Habermas, Jürgen (1979). *Communication and the Evolution of Society*. Boston USA: Beacon Press.

Habermas, Jürgen (2003). *Den mänskliga naturens framtid. På väg mot en liberal eugenik?* Daidalos AB Göteborg. Uddevalla: MediaPrint Uddevalla AB.

Held, David & McGrew, Anthony (2006). *Den omstridda globaliseringen*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB

- Helne, Tuula (2002). *Syrjäytymisen yhteiskunta. Stakes Tutkimuksia 123*. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino OY.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (1985). *Teemahaastattelu*. Kolmas painos. Oy Gaudeamus Ab Helsinki. Ss. 7–8.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2004) *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki University Press. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko, Sajavaara, Paula (2005) *Tutki ja Kirjoita. 11 painos*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy
- Hobbes, Thomas ([1652/1668] 2004). *Leviathan*. Daidalos AB. Uddevalla Sverige: MediaPrint Uddevalla AB.
- Holm, Ida, Magne & Solvang, Bernt, Krohn (1997). *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund, Studentlitteratur.
- Holmila, Marja (2001). *Kylä –kaupingistuvassa yhteiskunnassa*. Suomen Kirjallisuuden Seura Helsinki. Hämeenlinna: Karisto Oy kirjapaino.
- Honneth, Axel (2003). *Erkännande*. Daidalos AB Göteborg. Uddevalla: Media-Print Uddevalla AB.
- Howden, Peter, Vanclay, Frank, Lemerle, Deirdre and Kent, John (1998). *Working with the Grain: Farming styles amongst Australian broadacre croppers*. Rural Society. Volum 8. Number 2
- Högbacka, Riitta (2003). *Naisten muuttuvat elämänmuodot maaseudulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 947, Helsinki: Hakapaino Oy.
- Jacobsen, Dag Ingvar (2007). *Förståelse, beskrivning och förklaring. Introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete*. Studentlitteratur. Danmark: Narayana Press.
- Jalas, Aaro (2002). *Maa, talous ja tieto*, Taloustutkimusta maareformeista EU-Suomeen, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Jalava, Janne (2006). *Trust as a Decision – The Problems and Functions of Trust in Luhmannian Systems Theory*. University Of Helsinki, Faculty of Social Sciences, Department of Social Policy. Research Report 1/2006

Jansson, André (2002). Coping with pleasure Machine. Commercial Broadcasting and the Politics of Cultural Identity. Ingår i: *Lifestyle, Desire and Politics: Contemporary identities*. Johansson, Thomas, Stenhed, Ove (Eds.). Daidalos Ab. Kungälv: Grafikernas Livréna AB.

Jenkins, Richard (2006). *Social Identity*. Routledge. USA, Canada: Routledge Taylor & Francis Group.

Joensuu, P (2008, 14.07). Maatalouden rakennemuutos jatkuu. *Maaseudun Tulevaisuus*, s 9.

Jord- och skogsbruksministeriet (2004). EU Reformen av EU:s jordbrukspolitik i Finland. Painoprisma Oy 3/2004.

Jord- och skogsbruksministeriets förordning (2005) 41/05.

Jord- och skogsbruksministeriet JSM 1/2006. Utvärdering av landsbygdsrådgivnings verksamheten. www.Statsrådet.fi Hämtat 30.10. 2007

Jord- och skogsbruksministeriets pressmeddelande 080619. www.Statsrådet.fi Hämtat 30.10.2008

Jokela Marjatta, (JSM). EU:s lantbrukspolitik och ”hälsogranskning” – effekter på Finland. Referat på SYI Gamla Vasa 30.10.2008.

Jutikkala, Eino (1963). *Bonden I Finland Genom Tiderna*. Helsingfors: Holger Schildts Förlag

Jutikkala, Eino (2003). Halla Aina Uhkana. Ingår i: *Suomen Maatalouden Historia osa I*. Rasila, Viljo, Jutikkala, Eino, Mäkelä-Alitalo, Anneli Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kallio, Vesa (1997). *Suomalaisen viljelijäväestön henkinen ilmapiiri*. Helsingin yliopiston Maaseudun tutkimus – ja koulutuskeskus, Mikkeli Julkaisuja 53. Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo.

Karisto, Antti, Takala, Pentti, Haapola, Ilkka (1998). *Matkalla Nykyaikaan* WSOY/Oppimateriaalit Juva.

Katajamäki, Hannu (1991). Suomen maaseudun suuri kertomus. *Terra* 103:3 1991

Katajamäki, Hannu (1995). Mihin maaseutu tarvitaan? Hyvinvointikatsaus 2/1995. Tilastokeskus.

Kettunen, Lauri & Niemi, Jyrki (1994). *Suomen EU-maatalousratkaisu ja kansalliset tuet*. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Julkaisu 75. Helsinki.

Kemp, Peter (2005). *Världsmedborgaren*. Daidalos AB, Uddevalla: Media-Print AB

Korhonen, Teppo (2003). Koneiden Aika Alkamassa. Ingår i: *Suomen Maatalouden Historia osa I*. Rasila, Viljo, Jutikkala, Eino, Mäkelä-Alitalo, Anneli Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuusi, Eino (1931). *Sosiaalipolitiikka 1–2*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö

Kuusi, Eino (2001). Sosialipolitiikan käsite, sen tarkoitus, olemus ja vaikutimet. Ingår i; *Työväenkysymyksestä Sosiaalipolitiikkaan*. Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo (toim.). Gaudeamus Kirja. Helsinki: Yliopistopaino 2005

Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Laitialainen, Elina, Silvasti, Tiina (2007). *Talonpojan identiteetti – vaikeuttaako se maataloudesta luopuminen?* Maaseudun Uusi Aika 3/2007.

Lash, Scott (1999). *Another Modernity. A Different Rationality*. Polity Press. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Latour, Bruno (2000). Is Re-modernization Occuring – And If So, How to Prove It? *Theory, Culture & Society* 2003, Vol. 20(2): 35-48. London, Thousand Oaks and New Delhi: SAGE

Latour, Bruno (2006). *Emme ole koskaan olleet moderneja*. Tampere: Osuus-kunta Vastapaino

Latour, Bruno (2007). *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. OXFORD University Press. United States New York: Oxford University Press Inc.

Laureén, Åke (1931). *Bondens Liv. I Det Gamla Helsinge*. Söderströms & C:o Förlagsaktiebolag. Tammerfors: Tammerfors Handelstryckeri

Laxåback, Jonas ÖSP/SLC. Reformer av EU:s lantbrukspolitik och Österbot-
ten. Föredrag på SYI, Gamla Vasa (0publicerat) 30.10.2008

Lehtonen, Heikki, Pyykönen, Perttu (2005). *Maatalouden rakennekehitys-
näköymät vuoteen 2013*. Helsinki: MTT 100 Taloustutkimus

Lehtonen, Heikki (toim.) (2007). Lehtonen, H. (toim.) 2007. EU:n maitokiin-
tiöjärjestelmän poistumisen vaikutukset Suomen maitosektorille. MTT:n selvi-
tyksiä 144: 89. www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts100.pdf. Hämtat 31.10.08

Lehtonen Heikki ja Niemi Jarkko (2007). Arvioita 141-tukiratkaisun vaikutuk-
sia sian- ja siipikarjanlihan tuotantoon Suomessa.
www/Ajankohtaista/Tiedotedokumentti/Arvio_141_vaikutusta.pdf.
Hämtat 31.10.08

Leskinen, Jukka (2004). *Salonseudulta EU-isännäksi – lypsykarjayrittäjät muu-
tosmurroksessa Seurantatutkimus 1997 – 2001*. Tampereen yliopistopainos.

Linnossuo, Outi (2004). *Syrjäytymistä selviytymiseen? Arviointitutkimus työt-
tömien nuorten palveluohjausesta*. KELA Sosiaali- ja tereysturvan katsauksia
61. Helsinki: Edit Prima Oy.

Lindström, Bengt, Eriksson, Monica (2005). Salutogenesis. *Journal of Epi-
demology & Community Health*. 22/3/05.

Luhmann, Niklas (1979). *Trust and Power*. Chichester: John Wiley

Luhmann, Niklas (1993). *Risk: A Sociological Theory*. Berlin: Walter de
Gruyter & Co.

Luhmann, Niklas (2004). *Ekologinen kommunikaatio*. Gaudeamus Kirja. Hel-
sinki: OY Yliopistokustannus University press Finland Ltd

Luhmann, Niklas (2005). *Förtroende – en mechanism för reduction av social
komplexitet*. Daidalos AB: Riga, Lettland: Preses Nams

Maatilatilastollinen Vuosikirja Lantbruksstatistisk årsbok (2007) TIKE Hel-
sinki: Edita Prima Oy

Maaseutuelinkenoneuvontajärjestöjen valtionapua saavan toiminnan arvionti. Maa- ja metsätalousministeriö 1/2006 ISSN 1238-2531 ISBN 952-453-249-2. Hämtat 5.6.2008.

Maaseutupoliittinen Selonteko 20.10.2005.

<http://www.valtioneuvost.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?oid=140172>. Hämtat 14.10.2008

Marsden, Terry (2003): *The Condition Of Rural Sustainability*. Royal Van Gorcum, Assen, The Neatherlands.

Mason, Jennifer (2005). *Qualitative Researching* 2nd edition. SAGE Publications. London: SAGE Publications Ltd.

Mesimäki, Marja (2006). Ympäristövastuullinen kaupunkilaisen elämäntapa- valinnat. Ingår i: *Arkielämän Ympäristöpolitiikka*. Massa, Ilmo & Ahonen, Sanna (Toim.) Gaudeamus Kirja. Helsinki: Oy Yliopistokustannus University Press Finland ltd. HYY Yhtymä.

Mythen, Gabe (2004). *Ulrich Beck a critical introduction to the risk society*. Great Britain, USA: Pluto Pres.

Mäkinen, Paavo. Repr. EU kommissionen i Finland. Europeiska kommissionens målsättning med reformen av lantbrukspolitik. Referat på SYI. Gamla Vasa 30.10.2008

Nordström Källström, Helena (2008). *Mellan trivsel och ensamhet. Om sociala villkor i lantbruket*. Fakulteten för naturresurser och lantbruk. Institutionen för stad och land Uppsala. Tryck: SLU Service/Repro, Uppsala 2008.

OECD Rural Policy Review FINLAND 2008

Officiellt kommissionsbeslut om 141-stödet 27.2.2008

[/www.mmm.fi/sv/index/ministeriet/pressmeddelanden/080227_141tukipaatos.html](http://www.mmm.fi/sv/index/ministeriet/pressmeddelanden/080227_141tukipaatos.html). Hämtat 4.11.2008.

Parsons, Talcott ([1652/1668] 1964). *Evolutionary Universals in Society*. Ingår i: *From Modernization To Globalization*. Roberts, Timmon, J. & Hite, Amy (eds.) 2000, Blackwell Publishers. Massachusetts, USA: Blackwell Publishers Inc., Oxford, UK, Blakwell Publishers Ltd.

Peltola, Asko (2003). *Syrjäytymisvaara ja hanketoiminnan mahdollisuudet maataloilla. Esimerkkeinä Etelä-Pohjanmaan, Keski-Pohjanmaan ja Keski-Suomen maakunnat*. Helsinki: MTT 38 Taloustutkimus.

Peltola, Matti (1992). *Talolliset ja Torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa*. Historiallisia Tutkimuksia 164. SHS Helsinki. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Program för utveckling av landsbygden i Fastlandsfinland 2007 – 2013. Godkänd 10.8.2007, omgjord 14.4.2008. mmm.fi

http://www.mmm.fi/attachments/5guynGgYN/5wP25Grpf/Files/CurrentFile/Manner-Suomen_maaseudun_kehittamisohjelma_140408_SV.pdf. Hämtat 5.11.2008

Prähl-Ollila, Mia (1995a). *Nuoret viljelijät maatalouden murroksessa*. Helsinki: Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen julkaisuja 1/95.

Prähl-Ollila, Mia (1995b). *Nuoret viljelijät maatalouden murroksessa II*. Helsinki: Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen julkaisuja 4/95.

Prähl-Ollila, Mia (1997). *Selviytyjiä, epätietoisia ja putoajia Nuoren viljelijäväestön erilaistuminen*. Helsinki: Maatalousyrittäjien eläkelaitos (MELA).

Ploeg, J.D, van der (1993). *Rural Sociology and New Agrarian Question: A Perspective from the Neatherlands*. Sociologia Ruralis 33 (2), 240–260.

Ploeg, J.D. van der (2003). *The Virtual Farmer. Past, present and future of Dutch peasantry*. Royan Van Gorcum. Neatherland, Assen: Royal Van Gorcum.

Ploeg, J.D van der (2008). *The New Peasantries. Struggle For Autonomy And Sustainability In An Era Of Empire And Globalization*. UK and USA: Earthscan

Raunio, Kyösti (1995). *Sosiaalipolitiikan lähtökohdat*. Tampere. Gaudeamus.

Regeringsprogrammet för statsminister Matti Vanhanens II regering (19.4.2007). Helsingfors: Statsrådets Kansli. www.valtionevost.fi. Hämtat 10.10.2008.

Ritzler, George (2000). *Modern Sociological Theory*. McGraw-Hill Higher Education. USA: The McGraw-Hill Companies Inc.

Roos, J.P. & Hoikkala, Tommy (1998). Esipuhe. Ingår i : *Elämänpolitiikka*. Roos, J.P., & Hoikkala, Tommi (toim.). Tampere: Gaudeamus Kirja. Tammer-Paino Oy.

Roos, J.P. (2000). Mitä On Elämänpolitiikka? Ingår i: *Sosiaalipolitiikan uudet avaukset*. Nurminen, Eija (toim.). Helsinki: Yliopistopainos.

Sayer, Andrew (1992). *Method In Social Science. A Realist Approach*. 2nd Edition. Routledge London and New York

Sen, Amartya (2002). *Utveckling som frihet*. Daidalos Ab. Uddevalla: Media-Print Uddevalla AB.

Sen, Amartya (2006). *Identitet och våld*. Daidalos AB. Uddevalla: MediaPrint Uddevalla AB.

Silvasti, Tiina (1996). *Viljelijöiden ajatukset ja tunteet maatalouden murroksessa 1995*. Tutkimus viljelijöiden kokemista painetekijöistä ja käyttäytymistä selviytymismenetelmistä. Maatalousyrittäjien eläkelaitos (MELA).

Silvasti, Tiina (1997). *Viljelijöiden ajatukset ja tunteet maatalouden murroksessa*. Espoo: Maatalousyrittäjien eläkelaitos (MELA).

Silvasti, Tiina (2001). *Talonpojan elämä Tutkimus elämäntapaa jäsentävästä kulttuurisista mallista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 821, Helsinki: Hakapaino Oy.

Silvasti, Tiina (2006). Ruoka globalisoituu – kasvaako valinnanvapaus? Ingår i: *Arkielämän Ympäristöpolitiikka*. Massa, Ilmo & Ahonen, Sanna (toim.) Gaudeamus Kirja Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd. Helsinki: Hakapaino

Silvasti, Tiina (2006). Maatalouden rakennemuutoksen sosiaaliset seuraukset – ja erityisesti se, minkä vuoksi ne eivät kiinnost juuri ketään. Ingår i: *Vääryyskirja*. Helne, T. & Laatu, M (toim.) Helsinki: Kela

Sipilä, Arvo (2001). Sosiaalipolitiikan käsite. Ingår i; *Työväenkysmyksestä Sosiaalipolitiikkaan*. Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo (toim.). Gaudeamus Kirja. Helsinki: Yliopistopaino 2005.

Siiskonen, Pirjo (1990). *Emännän ja isännän roolin muutos maataouden uudenaikaistuesssa. Tutkimus maatilan emännän ja isännän muuttuvista rooleista työnjaon avulla tarkasteltuna*. Helsinki: Helsingin yliopisto Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus, julkaisu N:o 7.

Simmel, Georg (1968). *Soziologie. 5. Auflage*. Duncker & Humboldt, Berlin 4. Gedruckt Darmstadt: W. Weichert

Simmel, Georg (1981 [1924]). *Hur är samhället möjligt?* Bokförlaget Korpen. Kungälv: GOTAB.

Sireni, Maarit (2001). *Martat ja Mariat. Pienen perhevielijelmien naiset*. Maa-seutupolitiikan yhteistyöryhmä julkaisu 3/2001.

Sireni, Maarit (2002). *Tilansa Tekijät. Tutkimus emännyydestä ja maatilasta naisen paikkana*. Joensuun yliopisto. Julkaisu N:o 56. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Statliga lantbrukskommittébetänkanden:

Maatalouskomitean *Mietintö (27.4.1962)* (Nils Westermark ordf. 1962)

Maatalouskomitean *Mietintö I* Helsinki: (1967) (Samuli Suomela ordf. 1967)

Maatalouskomitean *Mietintö* Helsinki: (1969) (Kaarlo Muuramo ordf. 1969)

Maatalouden Rakennepoliittisen Toimikunnan Mietintö Helsinki: (Kaarlo Muuramo ordf 1980)

Maatalous 2000 (1987) Helsinki: Valtion Painatuskeskus (Toivo Yläjärvi ordf. 1987)

Statsrådets godkände ändringsförslaget angående nordligt stöd Helsingfors 19.6.2008.

www.mmm.fi/sv/index/ministeriet/pressmeddelande/080619_142sv.html
Hämtat 7.11.2008

Stewart, Angus (2000). *Social Inclusion: An Introduction*. Ingår i: *Social Inclusion Possibilities and Tension*. Askona, Peter & Stewart, Angus (Editors). New York, USA: Palgrave Publisher Ltd.

Stiglitz, Joseph E. (2007). *Fungerande Globalisering*. Daidalos AB. Uddevalla Sverige: MediaPrint Uddevalla AB.

Teräväinen, Hanne (toim.) Enroth, Ari, Österman, Peter (2003). *Laajentavien tilojen haasteet*. Tieto Tuottamaan 104. ProAgria Maaseutukeskusten Liitto. Keuruu: Otava Kirjapaino Oy.

Trost, Jan (1997): *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.

Thörn, Håkan (2002). (De-) Constructing the Modern Nation: Between Past as Origin and Future as Progress. Ingår i: *Lifestyle, Desire and Politics: Contemporary identities*. Johansson, Thomas, Stenhed, Ove (Eds.). Daidalos Ab. Kungälv: Grafikernas Livréna AB.

Uthardt, Lorenz (2005). *Jordbrukare, företagare eller tusenkonstnär? En studie av österbottniska jordbrukares livskoncept i brytningstid*. Lantbruksföretagarnas pensionsanstalt 3/2006

Uusitalo, Hannu (1982). Tulonpolitiikka ja tulonjako. *Sosiaalipolitiikka* 7 (1982).

Valtioneuvoston Maatalouspoliittinen Selonteko 051020 pdf. www.valtioneuvost.fi/haku Hämtat 10.10.2008

Vanclay, Frank (1998). *Styles of Farming and Farming. Subcultures: Appropriate concepts for Australian rural sociology?* Rural Society. Volum 8. Number 2. www.agsci.utas.edu.au/vanclay.htm (Hämtat 5.2.08).

Vanclay, Frank, Howden, Peter, Mesiti and Clyde, Scott (2006). *The Social and Intellectual Construction of Farming Styles: Testing Dutch Ideas in Australian Agriculture*. Sociologis Ruralis, Vol 46, Number 1, January 2006.

Vanclay, Frank, Silvasti, Tiina & Howden, Peter (2007). *Styles, Parables and Script: Diversity and Conformity in Australia and Finnish Agriculture*. RURAL SOCIETY Volume 17, Number 1, August 2007.

Waris, Heikki (1973). *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka.: johdatus sosiaalipolitiikkaan*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Waris, Heikki (1974). *Muuttuvaa suomalainen yhteiskunta*. Porvoo: WSOY.

Vesala, Hannu and Kari Mikko, Vesala (2008). Entrepreneurs and Producers: Identities of Finnish Farmers in 2001 and 2006. Opublicerat manuskript för *Journal of rural Studies*.

Vesala, Kari Mikko (2005). *Asiakaskunnan Rakenne Ja Yrittäjäidentiteetin Rakennuspuut – Monialaisten Maatalousyrittäjien Vaikutusmahdollisuudet Markkina-Areenalla*. Helsingin Yliopiston Sosiaalipsykologian Laitoksen tutkimuksia 1/2005. www.helsinki.fi/sosiaalipsykologia/index.htm, pdf. Hämtat 10.11.2008

Vihinen, Hilikka (2003). Changing Policies of the Common agricultural Policy – From an Income Policy for Farmers towards a Contract between Society and Agriculture. Ingår i *Rural Development as Policy and Practise*. Ed. Andersson, Kjell, Eklund, Erland, Granberg, Leo & Marsden, Terry. Helsinki: University Press.

Vihinen, Hilikka, Tapio-Biström, Marja-Liisa, Voutilainen, Olli (2005). *Rural marginalisation and multifunctional land use in Finland*. Helsinki: MTT 103 Agrifood Research Finland.

Vihola, Teppo (1991). *Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantosuunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin*. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia Tutkimuksia 159. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Vihola, Teppo (2004). Pärjäkö Pienviljelys? Ingår i: *Suomen Maatalouden Historia osa II*. Peltonen, Matti (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ådahl, Susanne (2007). *Good Lives, Hidden Miseries. An Ethnography of Uncertainty in a Finnish Village*. Research Reports no. 250, University of Helsinki Department of Sociology. Helsinki: University Printing House, Helsinki 2007.

Österbottens T&E Arbetskrafts- och näringscentralen: Beskrivning av TE-centralens verksamhet. Brev, och PowerPoint-serie Talon sarja 2007. Elektronisk post 23.11. 2007.

http://www.monsanto.com/features/john_franz.asp

<http://www.monsanto.com/products/brands.asp>

Bilaga 1-6. Frågeformulär

Bilaga 1:

Allmänna frågor, personuppgifter

1. Kön
2. Födelseår?
3. Gift/Ogift/Barn/Utbildning
4. Jordbrukets inriktning?
5. Fungerar jordbruket som familj jordbruk?
6. Arbetar båda partnerna inom jordbruket?
7. Idkas skogsbruk?
8. Finns det tillgång till biförtjänster?
9. Hur stor är jordbrukslägenheten?
10. Hur länge har du varit jordbrukare?
11. Har du gjort stora investeringar inom jordbruket de senaste 5 åren?

Tema 1: Hur upplever du din nuvarande situation och möjlighet till självbestämmande som jordbrukare?

Tema 2: Vilka är dina synpunkter på meningsfulla strategier för framtiden?

Tema 3: Hur ser du på rådgivningen för jordbrukare?

- a. jordbruksfrågor – teknisk rådgivning?
- b. ekonomiska frågor – investeringar och sparande?

Tema 4: Hur uppfattar du besök av tjänstemän på ditt jordbruk?

Tema 5: Känner du dig som jordbrukare jämbördig med andra yrkesgrupper?

Bilaga 2:

Tema 1: Hur upplever du din nuvarande situation och möjlighet till självbestämmande som jordbrukare?

- Känns det meningsfullt att bruka jorden ?
- Strävar du till intensivt bruk av din jord ?
- Har EU stor inverkan på ditt jordbruk ?
- Är du tillfredsställd med de inkomster som jordbruket ger?
- Känner du dig trygg inom näringen?
- Förväntar sig släkten att du för jordbruket vidare ?
- Förstår politikerna jordbrukets situation?
- Har det betydelse vilket parti som är vid makten?
- Känner du stress i ditt arbete?
- Har du arbetsrelaterade sjukdomar?
- Borde det ännu finnas någon socialpolitisk förmån som skulle vara viktig för jordbrukarna?

Bilaga 3:

Tema 2: Vilka är dina synpunkter på meningsfulla strategier för framtiden?

- Kommer du att förstora lägenheten?
- Har du täckdikningsplaner?
- Har du någon ny driftsinriktning i tankarna?
- Finns det några nya intressanta grödor du tänker odla?
- Ger EU några nya möjligheter som inte tidigare funnits?
- Klarar du av att producera till världsmarknadspriser?
- Har du antagit någon överlevnadsfilosofi?
- Vad driver dig som jordbrukare?
- Hur värderar du nya teknologiska hjälpmedel, datorer etc.?
- Hur tror du att framtidens jordbruk ser ut?
- Borde unga jordbrukare erbjudas något speciellt ”lockande” för att bli jordbrukare?
- Fungerar avbytarsystemet tillfredsställande?
- Har du samarbete kring maskiner?
- Har du eventuellt tänkt ombilda ditt jordbruk till någon form av bolag?

Bilaga 4:

Tema 3: Hur ser du på rådgivningen för jordbrukare?

a. jordbruksfrågor – teknisk rådgivning?

b. ekonomiska frågor - investeringar och sparande?

a.

- Brukar du använda dig av rådgivningstjänster?
- Vart riktar du dig om du behöver råd som berör ditt jordbruk?
- Ordnas på din ort rådgivningstillfällen kring jordbruksfrågor?

b.

- Vem kontaktar du före stora investeringar?
- Hur ser du på betydelsen av ekonomisk planering i dagens jordbruk?
- Bokför du själv?
- Har du ett sparprogram?
- Hur stor del av investeringarna borde enligt ditt tycke utgöras av egen finansiering?
- Gör du regelbundet upp kostnadskalkyler för verksamheten?
- Har du en årsbudget för verksamheten?
- Vem frågar du till råds i händelse av en ekonomisk krissituation i ditt jordbruk?

Bilaga 5:

Tema 4: Hur uppfattar du besök av tjänstemän på ditt jordbruk?

- Har du haft besök av tjänstemän på ditt jordbruk?
- Finns det behovet av granskning och kontroll?
- Vad tycker du om stödreglerna?
- Hur påverkas du av EU:s stödregler för jordbruksstöd?
- Är skolningen kring stödreglerna tillräcklig?
- Vad tycker du om att stödreglerna eventuellt inte följes? Vad borde göras?
- Vilken ställning har övervakningssystemet i dagens jordbruk?

Bilaga 6:

Tema 5: Känner du dig som jordbrukare jämbördig med andra yrkesgrupper?

- Har du mött människor som uttryckt sig nedvärderande om jordbruket?
- Stör det dig att en stor del av inkomsten kommer via stöd?
- Kan man jämföra andra yrkesgrupper med jordbrukarna?
- Hur tror du att det blir i framtiden med jordbrukarens status?
- Påverkar de nya stödsystemen ditt förhållande till samhället?
- Vilken åsikt har du om offentliggörandet av jordbruksstöden?
- Känner du dig ensam i din arbetsutövning?
- Är du stolt över att vara jordbrukare?

Bilaga 7:

Respondenter för intervjuer gjorda mellan den 1.5. – 6.5. 2006 i Li-massol Cypern under CIC:s General Assembly

1. Dr. Richard Potts Twyneham Cottage, Rockbourn, Fordingbridge SP6 3 NH Hampshire United Kingdom.
2. Prinz S.D Anton von und zu Lichtenstein, Duxgass 2 9494 Schaan Liechtenstein.
3. Professor Dr. Wouter van Hoven Polaris av, 457 0181 Waterkloof South Africa.
4. Marqués de Valdueza Marqués de Riscal, 11-3rd floor 28010 Madrid Spain.
5. President CIC Bergassessor a.D. Dieter Schramm Neubach 94 5523 Lungötz Austria.
6. Dr. Joachim A. Wadsack, President CIC Workinggroup Agri-Environmental Measures Gothaerenstrasse 9 34289 Ziernberg Germany.

7. Dr. John J. Jackson III President of Sustainable Use Commission One Lakeway center, 3900 N. Causeway Boulevard, Suite 1045 70002 Metairie, Louisiana USA.
8. Dr.phil. Dr. Sc. Robert Kenward IUCN ESUG, Winfrith Technology Centre, Winfrith Newburg, Dorchester, Dorset DT2 8ZD United Kingdom.
9. President of FACE (Federation of Field Sports Association of the EU) Baron Gilbert de Turckheim Alsace France, c/o rue F. Pelletier str. 82 – B-1030 Brussels, Belgium.
10. Professor Dr. Ryszard Dzieciolowski President Big Game Commission Nowoursynowska 159, 02776 Warszawa, Poland
11. Professor Dr. Sándor Faradó Vice-President Small Game Commission Bajcsy-Zsilinszky u. 4. 9400 Sopron Hungary.
12. Professor Marc Petroff Marketing Director & Strigiforms Rehabilitation Consultant, Associacao Brasileira de Falcoeiros e Preservacao de Aves de Rapina, Rua Padre Arlindo Viera, 898 Edificio Isabel Cristina-Ap.83 Vila das Mercês – SP- Brazil.
13. Vice President CIC Baron Lothar von Maltzahn In der Halde 5 14195 Berlin, Germany/Uruguay.
14. Professor Zhang Dehui Deputy Director Wildlife Management Division Departement of Wildlife Concervation State Forestry Administration of P.R. China No. 18 Hepingli East Street Beijing 100714 P.R. China.
15. Vidar Holte Norges Skogsejerforbud P.O. Box 1438 Vika 0115 Oslo Norway.
16. Vice-President CIC Graf Rudolf Colloredo-Mannsfeld Im Schlosspark 1, 2011 Sierndorf, Austria/Kenya.
17. Academician, Professor Dr. Evgeny Syroechkovskiy Jr. Biol. & Geogr. Head of the Laboratory of Ecosystems Protection, Institute of Ecology & Evolution, Russia Acad. Sci. Lenenski Avenue 33 Moscow V-71, 117071, Russia.
18. Dr. Bernd Braun Hauptstrasse 1, 2372 Giessehübl/Wien Austria/Hungary.

19. Dr. Giovanni Bana Head of Italian CIC Delegation via S. Antonio 11, 20122 Milano Italien,samt Dr. Massimo Marracci S.del Piombo 19, 20149 Milano Italien

List of participants in interviews made in Belgrad Serbia 01.05-06 2007

1. Jan Heino Assistant Director General FAO, Viale delle Terme di Caracalla 00100 Rome, Italy
2. Bernt Lenten Executive Secretary UNEP/ AEWASecretariat of the African-Eurasian Migratory Waterbirds Agreement United Nations Premises in Bonn. Hermann-Ehlers-Str. 10, 53113 Bonn, Germany
3. Stephen Nash CITES Chief of Capacity Building Unit. 12–15 Ch. Des Anémones CH-1219 Chateline, Genève Switzerland
4. Wilfried Wesseling Vicarie 37, 6666 HK HETEREN Netherlands
5. Dr. Richard Lammel Dir. Forst. Bundesministerium Für Ernährung, Landwirtschaft Und Verbraucherschutz. Rochusserstrasse 1, 53123 BONN, Germany
6. Professor Shane Manoney P.O. Box 37014, 720 Water Street West , A1E 5Y2 St. JOHN'S Canada Newfoundland
7. William Carey Crane III P.O. Box 193 Va-20118 MIDDLEBURG USA

Summary: The farmer between tradition and future development

A study of farmers in southern and western Finland

Introduction

Agriculture is important in Finland. The need for foodstuffs produced locally, has an historical background in Finland being a country in the northern latitudes that has difficult agriculture conditions. The production of food is a difficult task due to the countries geographic position, and the need for subsidies is an old tradition. Agriculture is also a means of keeping the country populated and agricultural politics bare traces of social policy. In an historical perspective farms are small and multifunctional. Due to the modernization agriculture has continuously been in a state of change. A number of governmental committees have tried to solve agricultural problems and to find new ways for subsistence farming in order to make agriculture long lasting.

When Finland joined the European Union in 1995 the agricultural model was new and the farmers inexperienced. The European CAP guidelines have brought considerable change to the farmers, compared to an earlier agriculture subsidy policy, which was covered through food price. For Finnish farmers it is a new phenomenon to be subject to surveillance by civil servants and to have the farmland monitored from the sky by satellites. In the wake of modernity there is a need for change, not only in farmers' personal attitude towards farming, but also in inherited farming habits rooted in the traditional agricultural society. New farming strategies are dictated by globalization, which is indispensable for modern farmers. New strategies include technological change, innovations, entrepreneurship and productivity (van der Ploeg 2003, 2008). Changes are not always easy to accept and to master. For generations farming has been a way of life, a life style including and/or depending on the village network. Farms have been inherited and continued from generation to generation. The farming concept is implemented in various ways laying ground for individual farm styles depending on many altered circumstances. Today's farming and its worries are not known to

the general society. Farming requires an inner strength and a strong “Life Concept” in order to succeed. Life Concept is a term I have developed from “Sense of Coherence” (SOC) and “Life Politics”. The theory Sense of Coherence (SOC) explains why people in stressful situations remain in good health and even are able to improve their health. Aaron Antonovsky (1985; 1993) created the salutogenic theory and the Sense of Coherence is explained through comprehensibility, meaningfulness and manageability. The other element of life concept is Life Politics, as proposed by Anthony Giddens (1994; 1997; 2006). With Life Politics Giddens refers to the individual decision-making, identity, emancipation, life plan, life style, life control, trust and “a second chance”. Life Politics is based on individual choices involving many possibilities. The base for chosen possibilities is also related to how the individual comprehends future situations. The theoretical model Life Concept should be understood as a concept involving the factors farmers are surrounded by and the need for equilibrium in order to make necessary decisions for the individual farmer which is significant for the well-being now and in the future. If the individual farmer is not selecting adequate strategies it could lead inadequate results and perhaps even to poverty and marginalisation (Helne 2002).

The aim of this study

The main objective of this study is to analyze the process of transformation, from traditional agriculture to modern agricultural in a changing environment. The main research questions focus on the Finnish farmers and their life concept, the change between old and new, choice-making strategies, and how the individual farmer distinguishes potential choices in order to decide one’s own destiny. The two secondary question concentrate on how expert systems promote or impede farming in an economic and practical manner and on the consequences of receiving subsidies on a farmer’s identity and the perception of his social position relative to other professions.

The first research question deals with the right self-determination and the Sense of Coherence, which are important factors for the individual when experiencing well-being and a meaningful life. Self-determination for today’s farmers is restricted by many rules imposed through

the European Union and its agricultural policy. The second research question underlines the importance of selecting adequate strategies that requires acceptable advice from agencies involved with agricultural guidance services. Agencies that give advice to the farmers have old traditions and have been used by farmers for many generations. Such agencies are special farm agencies, banks, farmers union, and various companies and farmers co-ops. Advices are linked to risk regardless of who is giving it, and therefore risk should be taken into consideration in advance. The third research question takes up the discussion about survey and control related to receiving subsidies. This involves many civil servant and supervisors acting in various sectors of agriculture as visitors to farms. This is new to farms that have been independent actors on their own properties for generations. This raises the question of how required transparency is understood and accepted by today's farmers. An additional new feature is that the arable farmland is monitored and measured by using satellite systems and digitalized farm maps. It is difficult to understand that the farmland area is changeable from year-to-year and the essential trust in the work done by various agencies is not easy to up bring. The subsidies received are essential for farmers to survive, which puts farmers in a special situation compared to others in the society.

Other research

Other research presented in this study is related to the farmer's psychological and physical health (Pråhl-Ollila 1995; Kallio 1997; Leskinen 2001; Ådahl 2007). In Finland there are a number of scientific studies done on farmwomen and their situation in a developing agricultural society (Siiskonen 1990; Sireni 2002; Högbacka 2003). In my own empirical study farmwomen are not included since their number as independent farmers is very small and in the southwestern parts of Finland it would have been difficult to find as many women as men divided by different age groups. Other studies have dealt with well-being in different forms. Social studies on farmers are rather scares but the ones related to the agricultural society form a valuable background for my own empirical study. In Sweden a study on farmers loneliness and social atmosphere was conducted (Nordström Källström 2008). The results showed the importance of social contacts for good health. The need of more entrepreneurship in the future was emphasized.

Farmers inherit a form of script according to Silvasti (2001) that outlines the path for future generations and forms an invisible connection to earlier generations. This script is irrespective of gender some sort of master plan handed down through generations. The script could also be seen as a form of life style.

Studies related to the agricultural environment and changes in strategies have been conducted in the Neatherlands, on farming styles in agriculture (van der Ploeg 1993, 2003). Similar studies in Australia has been undertaken and showed a large number of farming styles exist (Vanclay et al. 1998; Vanclay, Silvasti Howden 2007).

The methods

The current study is qualitative and uses a combination of inductive and deductive approaches. An important goal of the research has been to take part in the life of the respondents and to try to understand their life situation. An important aim has been to remain objective without deciding in advance the conclusion of the research. The actual research is in conformity with the hermeneutic process an interpretive dimension (Gadamer 1997; Trost 1997).

The empirical research was conducted in autumn of 2006 and in spring of 2007, a totally of 46 farmers in three different age groups were interviewed. The interviews were carried out as theme interviews and the respondents strategically selected (Holme & Solvang 1997). I received from the municipalities' agriculture secretaries' lists of names of farmers in different age groups and with diverse types of farming. I then selected from these lists distinct farmers that I the contacted. Every farmer that I contacted agreed to take part in the research. The interview took place on the farms usually in the farmhouse kitchen. All the interviews were taped and then organized according to different themes. The respondents equally represented the regions Ostrobothnia, Aboland and Nyland. When analyzing the material the most typical answers were reported (Eskola & Suoranta 1998; Gadamer 2002; Mason 2005; Jacobsen 2007).

I also interviewed international experts, large landowners and specialists. This was possible since I am the representative from Finland in the International Council for Game and Wildlife Conservation that consists of members from 82 countries. During the General Assemblies in 2006 and 2007 I taped interviews with 28 persons, which I cite as

personal communications. These interviews highlight in an international context issues that the Finnish farmers have to deal with today, which accentuates and contextualizes the research done in Finland.

The main results of the study

The main results of the study can be summed up under the following categories: the agrarian community, modernization, globalization, and farming styles, risks, expert system and life concept.

The agrarian community

The agriculture community, the village, and rural areas, are expressions used when describing the area that the farmer is living in. Through modernization there a change has occurred from the tradition-bound agrarian community to a more flexible and individualized one. The farmers that took part in the empirical research have been examined depending on age and type of farm set up, in order to find out if there are different opinions on the farmer's identity and their own situation as farmers. The research shows small differences in opinion on farmer's identity, which to an extent is inherited from older age groups (Brah 2007). The research also shows the importance of the village. In Ostrobothnia the village is very important for the farmers as a source for social contacts. In Aboland and Nyland the villages are not as important since the farms are larger and the land commonly surrounds the farm making the farms more anonymous. The farmers have a strong identity as producers of food and have a very strong opinion about receiving subsidies and how this affects their public image. Selecting new strategies for the future is easier for the younger farmers than for the older ones. Taking risks is more natural for the younger farmers who more often identify themselves as entrepreneurs and leaders of business enterprises.

Modernization

The effects of modernization can be detected at all levels of the agrarian community. It is also detected in the families and the diversification in selecting work also outside of one's own farm, which earlier would have been almost impossible. Women in this study are mostly working out-

side the farms and do not take very much part in the farm work. The so-called “family farm” is disappearing, as farms become more economic enterprises. The new ways of farming can be distinguished in new forms of decision-making on the farms. Economic perspectives on farming have a stronger position than in the traditional society. This can be seen when farmers are in crisis and have urgent needs for applicable advice. In the traditional agriculture society, this would have been something solved within the family. The modern farmer gets advise from economic institutions and/or from agriculture advisory organisations, seldom from for instance, from his own wife. Professional advise is needed, but according to the interviewed farmers, the advisory organizations have not developed enough in transferring knowledge to the practical level of farming. Future strategies should be focused on making advisory work more useful to farmers for deciding on new ways to develop their farm enterprises. For instance expensive machinery that are essential in modern farming could perhaps be owned together and the work shared.

Globalization

We live in a cosmopolitan world which means that the agriculture is very much depending on global changes. The world market has become an important actor in shaping trends regarding what to grow and what to produce. Without the subsidy system in the European Union agriculture would be jeopardized at least in Finland. History shows clearly the need for local production of food. Finland, which is not a densely populated country, has large rural areas where the population needs infrastructure in order to “live”. The development of agriculture production is therefore of great importance, not only for rural areas but also for the people living in these areas. Global agriculture brings changes, which also can be negative for local agriculture. Sugar beat production is a good example of how global demands has an impact on a local level: the production locally is diminishing because of global decisions. Global productions of agriculture products have a great impact on the economy for today’s farmers that are actors on a new global market (Beck 2005; 2009; Kemp 2005). New threats are genetically modified crops (GMO crops) and related questions. This study shows that the farmers have very little knowledge about he GMO question. To grow new crops is not an easy task for the farming community, since new management behaviours are

required which have to be taught on theoretical and practical level. In many ways there is an inherited suspicion against new growing practice. Energy crops are also examples of new crops that are not quickly accepted as substitutes for cereal grain crops that have been produced for generations. New habits create stress and limits what is understood as “farmer’s freedom” or relative autonomy, which gives room for the individual’s own decision-making. The choice of successful strategies is important as farmers face the implied danger of marginalization (Marsden 2003; Peltola 2003).

Farm styles

Special farming styles are to be detected in Finland the same way as in most countries (van der Ploeg 1993; Kallio 1997; Vanclay 1998; Uthardt 2005). The traditional farm style is strong among the elder farmers. The innovative farm style again is very strong among the young farmers that are focused on new ways on farming. Between these two types are also others to be detected. Farmers that have practiced agriculture for a longer time often find themselves restricted in their wish for change due to economic reasons. It is difficult to start something new when there is no economic possibility in receiving new loans. Economic realities of farm management may not allow new investments. Multifunctional farms would be a challenge however this concept requires a fair amount of extra work and capital divided over several different areas. This is not always possible. Specialized branches demand new knowledge new managerial skills, which keep most farmers from quickly adopting new trends.

Risks

The empirical material shows that most farmers have formed some kind of survival strategies against risks. The farms in Finland usually include rather large forest areas that often are kept unexploited and saved in case of emergency. Farms located in the coastal area of the southwestern parts of Finland have the possibility of selling plots for summerhouses since there is a great demand in such areas. The consideration of risks leads many farmers to establish the farm as a company, especially if the way of farming is a more industrialized one like large cattle, pigs or

poultry farming. Farmers have a history of making their own decisions thereby determining their own destiny. Due to different standards and requirements related to receiving subsidies the European Union agriculture policy reduces the farmers' freedom of choice in most areas of agriculture. Freedom of choice and self-determination has been a way of life for farmers for a very long time. To have to comply with rules set by the administration is not easy to accept for most farmers. Self-determination is allowed only if subsidies are not paid. However, even then there are certain requirements, especially connected to environment regulations that always must be followed. The risk of managing a farm without subsidy is greater than for a farm receiving subsidies. Too optimistic investment choices could, if the market changes, lead to a high loan burden, and consequently severe economic consequences for the farmer. Economic risk-taking is dangerous and could result in economical and psychological problems for the farmer, which again could lead to marginalisation.

Expert systems

Farmers are depending on so-called expert systems, as Giddens (1997) prefers to call them such as civil servants and organisations that influence the way of farming. It is demanding for the farmers to be depending on various expert systems in order to manage a farm. In a long term it undermines the trust in the existing agriculture politics. Farmer tends to have an ambivalent way of identifying themselves since they do not feel equal to practitioners of other professions. The farmers interviewed all felt very proud to be practicing an old profession, which supplies the community with food. Receiving subsidies and to be monitored is difficult to comprehend as meaningful for the farmers, since farm life is understood as a life style. To comply with given rules was something all the respondents felt was right. However to be monitored for criminal activity (to be suspected to be guilty in advance) was difficult for most farmers to understand. Already the expression "control" was not acceptable to respondents since there was a feeling that everyone tries hard to comply with all requirements. Instead the expression "follow up" was thought to be a better term for verifying afterwards that regulations had been followed. It was also strongly expressed by the farmers that they are

living close to nature and that all forms of sustainable use of resources is natural to them. In spite of this they sense that the society points their finger at them as being some form of environmental criminals, which does not feel right. One-way of changing the public's opinion, according to the farmers, could be improved information.

The life concept

The theory life concept consists of the following terms: comprehensibility, meaningfulness and manageability individual decision-making, identity, emancipation, life plan, life style, life control, trust and "a second chance". The life concept is reflected in the various farm styles and how the farmers handle the changes and their own lives. Large changes tend to paralyze, and are difficult to deal with by oneself. During the interviews it was observable that questions, that refer to the self and the individual's feelings are important. The sense of coherence is essential when dealing with life political decisions. Through the individual life concept farmers are viewing the personal situation and the issues influencing decisions in both short-term and a long-term perspectives.

The study clearly shows how difficult it is for farmers if they are not able to manage their farms in a proper way and it also shows their strong identity as farmers. It is necessary for the farmers to be recognised by the community as independent professionals in their own field of knowledge. The call for change and new demands could weaken the life concept and the individual becomes incapable making the required modifications. Need for transformation escalates stress and physic pressure. Among the farmers that took part in the study no sign of marginalization could be detected, however there were strong signs of not being on equal footing with other professional groups. This should be seen as rather disturbing since 65 percent of the interviewed farmers felt this way. A strong feeling of not to be appreciated by the community is perhaps a warning signal about the future of farmers. Stimulating young people to continue the farm works or perhaps to by a farm is very much depending on the picture of farming portrayed by media. The profitability of the farm work is also a crucial factor when evaluating the possibility of becoming involved with agriculture. A problem when farming is concerned is loneliness and the lack of social contacts; this is perhaps compensated through

the feeling of freedom and exercising an own life style. These topics are important for the future, since they also relate to being a part of global agriculture global agriculture and to how global and European decision-making have an effect on the future identity for individuals working and managing agriculture enterprises.

The study clearly shows that the age group 39–52 year age group have the strongest life concept. This is quite natural since this group is in the middle of their life as farmers and implement the selected life style. The older farmers that took part in the study 53–69 years old farmers again have the weakest life concept. The explanations for this are the many changes in agriculture policy due to the integration in the European Union and the effect this have on present farming guidelines. The mentioned reasons in comparison with the older farmers option to use the opportunity to collect the accumulated pension, affects the life concept. The youngest group of farmers those under 38 years of age are still establishing their own identities. Their experience of being independent farmer with their own identities is still to be fully developed. Many young farmers have other “legs” to stand on meaning that they are still working outside the farm, part time or full time, very much depending on if their fathers to help on the farm. Large loans stimulate extensive work and mean of extra income. Continuing as farmers is very much linked to economical realities and the assurance that farming is profitable. All the interviewed farmers have problems with understanding the complexity of a political framework that are continuously in a state of transformation. The central question for future farmers is associated with the choice of adaptable strategies and discontent with apparent self-determination and illusory life style and freedom. Future questions and judgments are very much connected to the individual life concept.

Conclusion

The reflexive modernisation increases demands on the individual farmer. The global and the European market require continuously concentration since the international policy does change quickly and lacks long-term perspectives. Selected production strategies are of importance for the individual life concept and assessments. Today’s farmers have to get used to and accept existing expert systems in order to fully utilize their offered benefit.

The farmer's identity is strong but he does not have the feeling of being equivalent with other professional groups in society. In order to motivate young people to become farmers in the future, there is a need to improve the relationship between society and farmers.

I ett historiskt perspektiv har jordbruket och jordbrukarna en viktig position när det gäller livsmedelsproduktionen och bevarande av landsbygden i Finland. Moderniseringen har medfört förändringar för jordbrukarkåren, speciellt i och med anslutningen till Europeiska unionen. Förändringsprocessen har stor inverkan på jordbrukarnas livskoncept. Livskonceptets huvudkomponenter är hanterbarhet, förtroende, begriplighet, meningsfullhet, emancipation, livskontroll, livsstil, självbestämmande, livsplan och identitet. Syftet med denna avhandling är att med hjälp av livskonceptet beskriva jordbrukarnas situation och problemområden.

I avhandlingen görs en historisk tillbakablick på de processer som lett till det jordbruk som i dag bedrivs i Finland. Den empiriska undersökningen består av intervjuer med jordbrukare i olika ålder i Österbotten, Åboland och Nyland. För att återspegla det globala jordbrukets inflytande och samtidigt vilka diskussioner som är aktuella internationellt, har utländska jordbrukare och experter också intervjuats.

Resultatet av undersökningen visar att jordbrukarna är beroende av olika expertsystem och att jordbrukarna ofta inte känner sig jämställda med andra yrkesgrupper. Identiteten som jordbrukare är genomgående stark och man har en positiv inställning till sin livskontroll, trots att jordbrukarna upplever problem med förståelse och begriplighet i sin näring. För att unga människor i framtiden skall välja jordbrukarbanan måste förhållandet mellan samhället och jordbrukarkåren förbättras, liksom långsiktigheten i den bedrivna jordbrukspolitiken.

Åbo Akademis förlag

ISBN 978-951-765-488-3